

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08917

YIDN TSVISHN FELKER

Solomon Simon

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יעדן צויזע פעלקער

שלמה סיימאן

ידן צוישן פעלקער

זע, אַ פָּאַלְקַ וְאַסְ רֹוֶת בְּאַזְוְנְדָעָה,
אוֹן צוישן פעלקער וויל ער זיך
נִיט פֿאַרְעַכְעַנְעַן.
(במרפֶר ב'ג ט)

אוֹן זיך האבן געטאָגט, נײַן, דזוקאָ
אַ מלֵךְ מֹוח זיך אַיבָּנָר אַונְדָה, אַז
טִיר זָאָלן אוּיך זיך וויל אלע פעלקער.
(שמואָל אַ הייט, ב)

פארלאָג יידישע עטישע געועלשאָפֶט
תש"ט — 1949

YIDN ZVISHN FELKER
ISRAEL AMONG NATIONS

Copyright
1949
by
Solomon Simon

שערבלט געצייכנש פון
העיר ז. האפמאנן

Printed in U.S.A.
by
Grenich Printing Corp.
New York 1, N.Y.

אַיִלָּת :

דִּירֶט

הקדמה	— — — — —
5	— — — — —
13—7	— — — — —
18—13	— — — — —
22—19	— — — — —
28—22	— — — — —
38—28	— — — — —
45—38	— — — — —
51—45	— — — — —
58—51	— — — — —
71—58	— — — — —
87—71	— — — — —
98—87	— — — — —
108—98	— — — — —
121—108	— — — — —
א. אַנְדָּרְשָׁקִיט פֿוּן דֵּי יִידֵּן	— — — — —
ב. דֵּי אַכְבּוֹת — — — — —	
ג. אַנְהִיבּ פֿוּן פָּאַלְק — — — — —	
ד. מְלוֹכוֹת — — — — —	
ה. גָּלוֹת בְּבֵל אָוּן שִׁיבַּת צִיּוֹן — — — — —	
ו. חַשְׁמוֹנָאִים — — — — —	
ז. חַוְּבָן — אַבְנָר קִיּוּם — — — — —	
ח. גָּלוֹת אָוּן אַיְבָּעַרְשָׁפּוֹנוֹג — — — — —	
ט. דָּס שְׂטָעַטְל — דֵּי קְרוֹוִין פֿוּן יִידִישָׁעַר שָׁאָפּוֹנוֹג — — — — —	
י. אַיְבָּעַרְבָּאָך — — — — —	
יא. דָּעַר זִיגְפֿוּן «צָו זִין וּוְיִדְעָרְעַע פְּעַלְקָעַר» — — — — —	
יב. וּוְיִדְעַר מְלוֹכוֹת — — — — —	
יג. הַשְׁעָרוֹת אָוּן סְבָרוֹת — — — — —	

ה ק ד מ ה

"יידן צוישן פעלקער" איז א מאנגראפיע וועגן דעם געראנגל,
וואם קומט פאר אין דער יידיישער געשיכטע, מקדמוניים אן, צוישן
צוויי שיטות.

איין שיטה האלט, איז יידן זייןע א פאלק ווי צלע אנדערע
פעלקער, און דאס יידייש נאציאנאלע לעבן דארף געכויות ווערן
אויפֿ די יסודות פון מלוכה-מאכט, וואם זוכט זיבערקייט אין זעלגעַר,
פאסטוונגען, דיפלאמאטישע פאראהאנדלונגען און פארכינדונגען מיט
אנדרען מלוכות.

די צווייטע שיטה גלייבט, איז יידן זייןע אנדערש פון אלע
אנדרען פעלקער. גאט האט געלאלטען א בונד מיט יידן צו זיין
א הייליך פאלק איז א הייליך לאנד, דארף דאס יידייש נאציאנאלע
לעבן געכויות ווערן אויפֿ די יסודות פון יוישר און גערעכטיקיט און
ニיט אויפֿ מלוכה-מאכט.

און דער לאנגער יידיישער געשיכטע האט געוויגט אמאָל די
ערשטע שיטה און אן אנדערש מאל האט די אייבערהאנט גע-
קראנן די צווייטע ריכטונג. איזן מאל, איז דער תקופה פון די
חשמונאים, האבן יידן געפרובייט מאכן א פשרה צוישן די צוויי
שיטות. עס איז זוי ניט געלונגען.

און דער געראנגל האט זיך ניט אפגעשטעלט בי צום היינטיקן
טאג.

ד' אדר תש"ט, ברוקליין, ניו-יירק.

א. די אנדערשקייט פון די יידן

עס איז אונגענוןמען בי דער וועלט, איז דאס יידישע פאלק איז אנדערש פון אלע אנדערע פעלקער. א סך מײגען, איז יידן זײגען אנדערש, וויל די יידישע אמונה איז בעצם דערהויבענער, שענער, עטישער און געליטערטער פון אלע אנדערע רעליגיעס. אבער דער אמת איז, איז צו פָּרְגַּלְיִיכְן איז גלויבן מיטן אנדערן און באווײַזֶּן, איז די דזוקע רעליגיע איז א דערהויבענע און די אנדערע איז א נידעריקע: די אמונה איז א געליטערט און די אנדערע איז פָּלִיטְפּוֹלִיטְזְמַן פְּנֵן רְבִּילִיְהָמָן שידין זיך קנאפּ פָּאנְאַנדְעָר. זיינְרָע מְאַרְאַלְיִישָׁע קָאנְצְעַפְּצִיעָס, דער רְיֻוָּאָל אָוּן אָפְּלָיו זַיְעָר גְּרוֹנְטְּזְוּעַלְטְּבָּאָגְּנָעָם הָאָבָּן גָּעְמִינְשָׁאָפְּטָלְעָכָּו וְאָרְצָּה לען, די טְעַלְּאָגָּן, וְאָס טְיִיטְשָׁן אָוִים אָוּן פָּאַרְטִּיטִישָׁן פָּאַרְשִׁידְעָנָע רְעַלְגִּיעָס אַמְפָּעָרָן זיך סְרָובּ אַיבָּר "שְׁבוֹלָתָן". די "גָּאָטְבָּאָטְרוֹנוֹנְקָעָנָע" פָּוּן יַעֲדָן גָּלוּבִּין הָאָבָּן אָגָּמִינְשָׁאָפְּטָלְעָכָּו מְאָרָאָל. די פָּאַלְקָסְרְ-רְעַלְגִּיעָ אָז אָבָּעָרָה גָּלוּבָּעָרִישׁ. אָוִיב זּוֹן דָּעַם אָנוּטְעָרְשִׁיָּה, דָּעַם עִקְּרִיחְלָוק צּוּוִישָׁן יִדִּישְׁקִיטָּה אָוּן אַנְדָּעָרָע רְעַלְגִּיעָס, דָּאָרְפָּן מִיר עַס זּוֹן נִיט אָוּפָן טְעַלְּאָגְּשִׁין פָּעָלָד אָוּן נִיט אָז דָּעַר אָבְּסְטָרָקְטָעָר מְאָרָאָל נָאָר אָז דָּעַר קָאנְקְרָעְטִיזְרוֹנָג. דָּאָרָטָן וְעַטְמָעַן עַס טָאָקָע גַּעֲפִינְבָּעַן.

דער ערשותער און הויפֿטְעִיקְרָ פָּוּן יִדִּישְׁעָר אַנְדָּעָרָע אָז: יִדִּישְׁ-קִיטָּט אָז נִיט בְּלוּזָן אָז אָמוֹנה, וְאָס פָּאַרְשְׁרִיבְּטָ גְּעוּווֹיסָע מְצָוֹתָ פָּאָר גְּעוּווֹיסָע צִיטְעָן פָּוּן טָאג אָדָעָר פָּוּן יָאָר. יִדִּישְׁקִיטָּה אָז אָלְעַבְּנְשִׁטְיִיגְעָר פָּוּן אָ פָּאָלָק. אָוּן וְאָיָאָ פָּאָלָק אָז עַס אַנְדָּעָרָע פָּעַלְקָר, וְוַיְיַלְדָּס דָּאָס יִדִּישְׁעָ פָּאָלָק אָז פְּרִיאְוּוּלִיקָר קִיבְּזָן.

ישראל אָז אָפְּרִיאְוּלִיקָר קִיבְּזָן אָוּן יַעֲדָר יִיחִיד אָז דִּי אָוּמָה. אָוּן די אָוּמָה אָז נִיט קִיְּין נָאָצְיָה, וְאָס פָּאַדְעָרָט אָוִיפְּגַּעַה אַלְטָן צּוֹ וְוּרְעָן מִיט אָשְׁטָאָט-אָפְּאָרָאָט, וְאָס צְוִינְגָּט דָּעַם יְחִיד צּוֹ זִין אָמִיטְגָּלִיד אָז דָּעַר גַּעַמְינְדָּע. פָּאַרְקָעָרט גָּאָר, דָּוֹרָךְ דָּעַם יְחִידָס פְּרִיאְוּוּלִיקָע אָוּן רַעַכְטָפְּאָרָטִיקָע מְעַשִּׂים וְוּרְטָ פָּאַרְיִיכְעָרט דָּעַר קִיּוּם פָּוּן דָּעַר אָוּמָה (1).

יִדִּישְׁקִיטָּה אָז אָוִיךְ נִיט קִיְּין גָּלוּבִּין צּוֹ וְוּלְכָן אָחִיד הָאָט זִיךְ דָּעַר-

(1) וּוֹגָנָן דָּעַם עַנְיָן זַעַם: אָבָּא גָּאָרְדָּאָן, מְאָרָאָל אָז יִדִּישְׁן לְעֵפָן, זַז' 21, 25.

וַיְדָן צְוּוֹשׁוֹ פָּעַלְקָעָר

טראקט, ווי אַכְנָאַטָּאָן האט זיך דערטראקט צום מאדייפיצירטן פאליטעאייזם, אַדְרָעָר ווי עס האט פֿאַסִּילֶט מיטן קְרִיסְטָנוֹת: אַ מלך האט "אנטְדָּעָט" די "אמְתָּע אַמְוֹנָה" אָוָן זיך אַרוּפְגַּעַצְזָאוּנוּגָעָן אוּפְּנָק. יִדְישְׂקִיט אַיז אַרוּסִ-גּוּוֹאַקְסֵן פֿוֹן דָּעַם נְצָחָת פֿוֹן יִדְישָׂן-פָּאַלָּק.

"דער מאַגְּטָעָאַיִם בַּיְ יִדְן אַיז נִיט גּוּוֹעָן קִין גַּעֲדָאָנָק, אַ מיְינָנָג אַדְרָע אַ טְעַאַלְאָגִישִׁי-פֿילָאַסְפִּישָׁר מַסְטָעָר, נִאָר אַ גְּרוֹנְטִיאַדְעָע פֿוֹן אַ פָּאַלְקְסִ-קוּלְטָוָר, אַ גָּאנְצָעָר וּעְלָטְ-גַּעַפְּלִיל פֿוֹן אַן אַמְוֹנָה" (2).

אוֹן ווַיְכִטְקִיךְ אַיז נִיט דָּעַר עַצְמָה גַּעֲדָאָנָק, אַידְעָע אַדְרָע עַטְישָׁע קָאנְצָעְפִּיעַ, ווֹאָס עַלְעַמְעַנְטָן פֿוֹן זַיִ, אַיז אָפְּטָמָר וּוֹי עַלְעַמְעַנְטָן, גַּעַפְּנָעָן זיך אַיז אַנְדָּעָר קוּלְטָוָר, ווַיְכִטְקִיךְ אַיז זיך קָאנְקְרָעְטִיזְיְוָוָנָג, ווֹאָס די אַידְעָע האט גַּעַרְאָגָן דָּרָךְ דָּעַם יִדְישָׂן-פָּאַלָּק.

"די גַּעַשְׁיכְּטָעָן פֿוֹן יִדְישָׂעָר דָּעַלְגִּיעָן אַיז נִיט די גַּעַשְׁיכְּטָעָן פֿוֹן דָּעַר אַיז דָּעַעַן, נִאָר אַיר פֿאַרְוּוֹרְקָלְטָוָנָג, אַיר פֿאַרְקָנְרָפְּוָרָוָנָג אָוָן אַיר ווַיְרָקָנָג" (3). די תּוֹרָה זַגְטָמָ, אָז גַּאטָה האט אַוִּיסְדָּעָרְוָוִילָט די יִדְן פֿוֹן אַלְעָ אַנְדָּעָר פָּעַלְקָעָר, צו זַיִן דָּאָס בָּאַלְבְּטָעָ פֿאַלְלָ זַיִנָּס, דָּעַרְפָּאָר האט עַר אַים גַּעַבָּן אָוֹי פִּילְמְצָוֹת אָוָן גַּעַבָּטָן. מַאְדָּטָן בּוּבָּעָר וּוְיל עַס "דָּעַרְגָּעָנְטָעָרָן צֻומָּשָׁכָּלָ", רָאַצְיָאַנְאַלְיוֹירָט עַר דָּעַם בְּחִירָה-גַּעַדָּאָנָק.

אוֹן ווֹאָס טִילְלָט אָפְּ דִּי כּוֹאַלְיָעָן פֿוֹן "הָאָבָּרָוָ", אַדְרָע ווֹאָס דָּעַר נְאַמְעָן זָאַל נִיט זַיִן, פֿוֹן אַנְדָּעָר כּוֹאַלְעָס ? מָוֹזָעָן זָאָגָן: מִיטָּא סְפָּעַצְיָעָלָן חֹשֶׁחֶן האט יִשְׂרָאֵל דָּעַרְשָׁפִּירָט אַ בָּאַשְׁטִימָטָעָ נְגִיגָנָג אַיז זַיִן כָּאַרְאָקְטָעָר אָוָן האט זַיִן אַגְּגָעָנוּמָעָן, ווי אַ בָּאַפְּעָלָן פֿוֹן אַיְבָּן. אָוָן אַט דָּעַר אַוִּיפְּנָעָם אַיז גּוּוֹעָן אָוֹי רָעָאָל אָוָן קָאנְקָרָעָט, אָוָן עַר האט נִיט גּוּקָנָעָט צְוּפְּרִידְנָשְׁטָלָן זַיִן זַעַל מִיטָּא דָּעַם ווֹאָס זַיִן וּוּעָט אַוִּיסְפָּאָלָן דָּעַם בָּאַפְּעָלָן בְּלוֹזָי אַוִּיךְ אַסְיְּמָבָּאָלָשָׁן אַוְפָּן" (4).

אט דָּעַעַן יִאָר פֿוֹן גַּעַטְלָעְכִּיקִים, לְוִיטָן יִדְישָׂן בָּאָנָעָם. אַיז אַרְוִיפְּגָעְלִינְגָט גּוּוֹזָאָרָן נִיט נִאָר אַוִּיךְ דָּעַם פָּאַלָּק, ווי אַ גָּאנְצָעָן קָאַלְעָקְטִיוֹו, נִאָר אַוִּיךְ אַוִּיךְ יַעֲדָן יִדְישָׂן יְחִידָה בָּאַזְוְנָדָעָר, ווי דָּעַר פְּסָוק זַגְטָמָ:

"בַּיִּמְרָא זַיִנָּעָן דִּי קִינְדָּעָר פֿוֹן יִשְׂרָאֵל קְנָעָבָט : זַיִן זַיִנָּעָן מִינְעָן קְנָעָבָט, ווֹאָס אַיךְ האָב אַרְוִיסְגַּעַצְוָגָן פֿוֹן מְצִירִים" (וַיְקִרְאָה כ"ה, נה). רִיכְטִיק טִיְּתָשָׁט אוֹיסָר דְּשָׁׂי דָּעַם פְּסָוק : "שְׁטוּרִי קָוָדָם — מִין וּזְעַקְסָל קָוָמָט צְוּרָשָׁת". די הַתְּחִיּוֹתָן, ווֹאָס אַ יִדְהָאָט. זַיִנָּעָן פְּרִיעָר צו גָּאָט, דָּעַרְגָּאָר צו מְלוֹכָה.

(2) יַחְזָקֵאל קוֹיְפָּמָן : תּוֹלְדוֹת הַאַמְוֹנָה הַיְּהוּדִית, בָּרָךְ רַאֲשָׁוֹן, ז' 11.

(3) דָּאָרָט.

(4) מַאְדָּטָן בּוּפָּר : מִשְׁתָּחָת, זז' 20, 21.

או דאס איינט גלאט קיין אויסטיטישן, קאן מען עס זען דעם, וואס דער רמ"ם פסקנט וועגן דעם ענין התיחסותן פון יחיד צו מלוכה: דער וואס איינט בטל דעם מלכש גוירה, באפעל, וויל ער איינט פארנומען מיט טאן אַ מצוּהָ, אָפִילוּ מיט דער קלענְסְטֶעֶר מצוּהָ, איינט פטור פון שטראָף, וויל ווען עס איינט באפעל פון האָר אונַ אַ באפעל פון קנעכט, דאָרְךְ מען פאלגן דעם האָר באפעל. אונַ מען דאָרְךְ אָפִילוּ נִיט באָטָאנָעָן, אוֹ אוֹיבָּד דער מלְךְ באָפְּעָלְטַט בְּטַל צוֹ מַאֲכָן אַ מצוּהָ, פָּאַלְגַּטְטַט מַעַן אִים נִיט⁽⁵⁾.

די ערְד געהרט צו גאטְט (ויקרא כ"ה, ב"ג); "די יידן זיינְגען קינדער צו גאטְט" (דברים י"ד, א). איינט אַנגְּזָאָגֶט געווארן אין חומש.

ניט געקוקט, וואס די אַחריות פון יחיד איינט בראנְאַלְגִּישׁ אַרוּיסְגָּעַץ בְּרָאָכְט געווארן ערְשָׁת שְׁפָעַטָּעָר (ירמיהו לו"א, כה, כת; יחזקאל י"ח), אַבְּעֵד דאס וואס וועגן דעם ענין ווערט קלאָר געהרט אַין חומש בראשית אָפִילוּ, איינט אַ סִימָן אָז די וואָרְצָלָעָן גיִעַן טִיפָּעָר. ס'איין קלאָר, אוֹ שוֹין גְּלִיכְרָא אַין אַנְהִיבָּפָּעָן דער יִדְישָׁעָר גַּעֲשִׁיכְטָעָה אַט שׂוֹין דאס פָּאַלְקָעָגָעָט, אוֹ עס איינט אוֹיףָּפָּעָל פון דער אַרוּיסְגָּעַלְיִיגָּט געווארן אַסְפָּעַצְיִילָעָר יַאֲךְ — אַסְפָּעַצְיִילָעָר יַאֲךְ צוֹ זַיְן אַעֲנִיגְרִיךְ פון כוֹהָגִים אונַ אַ הִילִּיקְ פָּאַלְקָעָגָעָט (שמות, י"ט, ו).

אַבְּעֵד טְרָאָגָן דעם יַאֲךְ פון גַּעֲלָעְכִּיָּט אַין שׂוֹועָר סִיְּ פָּאָר אַ יחִיד אַן סִיְּ פָּאָר אַ פָּאַלְקָעָגָעָט. ס'איין בְּנֵיט גְּרִינְגָּן צוֹ זַיְן גַּעֲטָסְ-קְנֻעַכְט אַן ס'איין בְּיטָעָר צוֹ זַיְן אַן אַוִּיסְדָּעָרוּוּילְטָר. נִימָּאַמְזִיסְטָה אַט דער נִבְּיאָגָעָט:

«אָוֹן אִיצְטָהָעָר, יַעֲקֹב, מֵיָּן קְנֻעַכְט, יִשְׂרָאֵל, וּוּמְעַן אֵיךְ הָאָב אַוִּיסְדָּעָר וּוּיְלָט. אָזְוִי הַאַט גַּעֲזָאָגָט דֵּין באַשְׁאָפָּעָר אָוֹן דער, וואס הַאַט דִּיךְ אַוִּיסְגָּעַץ פּוּרְעָמֶט אַין דער מַאֲמָעָס בּוֹיךְ: דוֹ זַעֲמָסְטָה נִיט מָוֹרָא הַאָבָּאָבָּא, מֵיָּן קְנֻעַכְט יַעֲקֹב אָוֹן יִשְׂרָאֵל, וּוּמְעַן אֵיךְ הָאָב אַוִּיסְדָּעָרוּוּילְט» (ישעיה מ"ד, א, ב).

מען הַאַט מָוֹרָא צוֹ גַּעֲמַן אוֹיףָּפָּעָל אַזְוָאָר שׂוֹועָרָן יַאֲךְ. קִינְגָּעָר וּוּלְגַּט אַנְגָּעָט גַּעֲמַן פְּרִיאְיוּלִיק דעם שׂוֹועָרָן עֹלְפָּעָן אַן אַוִּיסְדָּעָרוּוּילְטָן. מען ווערט זַיְד, מען שְׁטָעַלְט זַיְד אַנְטְּקָעָגָעָט, אָפִילוּ ווען מַעַן וּוּיסְטָה, אוֹ דער גּוֹרָל אַין פָּאָרְךְ תְּחִמְעָט אָוֹן דער שְׁקִיזָּאָל אַין אַוִּיסְפָּאָרְמִידְלָעָד.

קִינְגָּעָר פון די נִבְּיאִים הַאַט נִיט גַּעֲזָאָגָט אוֹיףָּפָּעָל אַזְוָאָר זַיְד גַּעֲמַן גַּאֲטָס שְׁלִיחָה. דער גְּרָעַסְטָעָר פון אַלְעָגָעָט נִיט גַּעֲזָאָגָט אוֹיףָּפָּעָל אַזְוָאָר זַיְד גַּעֲמַן גַּאֲטָס שְׁלִיחָה זַעֲגָט צוֹ גַּעֲמַן אוֹיףָּפָּעָל זַיְד די שְׁלִיחָה פון אַנְגָּעָט. צּוֹם דְּרִיטָן מַאֲלָ, ווען מָשָׁה הַאַט גַּעֲזָאָגָט: «אַסְפָּעַט דִּיךְ גַּטְטָאָגָעָט, שִׁיק דָּוָרָק וּוּמְעַן דוֹ וּוּלְסָטָה שִׁיקָּן, אַבְּעֵד

(5) רמ"ם : חלכות מלכיהם, פרק שלישי, סעיף ט.

ניט דורך מיר", איז גאט אין כעס געווארן און אַרוֹיֶּפֶגֶעֶצְזָוָאָנוֹגָעָן אויף אים די שליחות (שמות ג, ייא, ד, יא בז י). ערד האט זיך ניט געקענט העלפֿן: ערד האט געמאזט עמוס דערציילט, או ער האט זיך ניט געקענט העלפֿן: ערד האט געמאזט ווערטן אַ נְבִיא: «ווען אַ לְיִיבּ בְּרִילְטַן, ווער דערשרעקט זיך ניט? ווען גאט, דער האָרָר, באָפְּעָלְטַן, ווער וועט ניט נְבִיאָה זָאָגָן?» (עמוס ג, ח). ישעה האט זיך דערשראָקָן פֿאָר דער גְּרוּיסְעָר שליחות, וואָס גאט האט אויף אים אַרוֹיֶּפֶגֶעֶלְגִּיגֶט. ערשות נאָרָך דעם, ווי אַ מְלָאָךְ האט צְגֻעָרִידְט צוּ ישיעה מוויל אַן אַנְגַּעֲבָרְעַנְתָּן שְׂתִּינִין, האט דער נְבִיא צְגֻעָשְׁטִימְט צוּ ווערטן דער שליח פֿוּן גאט. (ישעה ו, ו.).

ירמיהו האט געטענהט: «אֵיך בֵּין נָאָר אַ יִנְגָּלֶל». (ירמיהו א, ו). יחוּקָאַל האט זיך אַין גָּאנְצָן אַפְּגַּעַזְגַּט אַנְגַּזְעַמְעַן גָּאטָס שליחות. גאט האט צוּ אִים גַּעֲדָאָרְפַּט וְעַדְןָן הַאָרְבָּעָה רִיְּדָה, זָאָגָן צַי אִים. אוּ ער, גאט, הַאָלָט אִים פָּעָרְזָעְנְלָעַךְ פָּאָרָאָגְנוּטוֹאָרְטָלְעַךְ פֿאָר. יִדְיִשְׁעָ וַיְנַדְּ — ערשות דעמאַלְט האט יחוּקָאַל אַיִּגְעָוְוִילִיקְט צוּ ווערטן אַ נְבִיא (6).

אויך יידַן, אפשר בלויו אַ טִּילּ פֿוּן יִי, האָבָן ניט גערן אַנְגַּעַנְמַעַן דעם עולְ פֿוּן גאט, דעם יאָך פֿוּן אַנְדָּרְשָׁקִיטַן. עס וַיְיַעַן דָּא צּוּוִי מאָמָרִים אַין דער גַּמְרָא, וואָס דַּיְיַטַּן אַן אוּרְפַּט אַט דעם גַּעֲרָנְגָּל, וואָס אַיְזָה פָּאָרְגַּעַלְמַעַן אַין גַּעַמְעַן יִדְיִשְׁן פָּאָלָק. אַ טִּילּ יִדְיַן האָבָן טָאָקָעּ גַּעֲוָאָלָט אַנְגַּעַנְמַעַן דעם יאָך פֿוּן גאט אַן זִין תּוֹרָה; אַן אַנְדָּרְטָלְעַךְ גַּעֲוָאָלָט גַּעַוְאָלָט אַנְגַּעַנְמַעַן גָּאטָס שליחות. אַן אַפְּשָׁר האָבָן אַלְעַ יִדְיַן, אַין וַיְיַעַר אַוְיפְּצָוְנְמַעַן דִּי שליחות, דאָך זיך געַשְׁרָאָקָן פֿאָר דער גְּרוּיסְעָר הַחַיְבָּות :

הַאָט גַּעַדְרָשָׁנְטַ רבְּ סְמָאִי: וַיְעַן זִיְּהָאָבָן גַּעַזְאָגָט: «מִיר וּוּעָלֵן טָאָן» אַיְדָעָר זִיְּהָאָבָן גַּעַזְאָגָט: «מִיר וּוּעָלֵן הָעָרָן», זַיְבָּעָן גַּעַקְוּמַעַן וּעַקְסַה הַונְּדָרָעַט טַוְיָוָנְטַ מלָאָכִי הַשְּׁרָת אַן אַנְגַּעַטָּאָן יַעַדְן יִדְיַן צַוְּיִרְקְּרָוְבָּעָן: אַ קְרָוִין פֿאָר «גַּעַשְׁהָ» אַן אַ קְרָוִין פֿאָר «גַּשְׁמָעָ».

«אַן עַס שְׁטִיטַט גַּעַשְׁרִיבָּן: «אוֹזְזִי זַיְבָּעָן גַּעַשְׁטָאָנְעָן אַונְטָעָרָן בָּאָרגְגַּ» (שמות י"ט, יז), דאָס לעַדְנָט אַונְדָּז, אַן גאט האט אַיְבָּרְגָּעְבָּוִיגַּן דעם באָרגְגַּ אַיְבָּרְ זִי, ווי אַ הַאָלְבָעַ פָּאָס אַן האט גַּעַזְאָגָט צוּ זִי: «אוֹיְבּ אִיר זִיְתּ מְקַבֵּל דִּי תּוֹרָה, אוֹזְזִי גּוֹטַ, אַנְיִיט וּוּעַט דָּא זִיְנַ אַיְיָרְ קְבָּרָה» (7).

ניט אלְעַ מְאַלְ האָט דער טִילּ, וואָס האָט גַּעֲוָאָלָט טְרָאָגְן גָּאטָס יאָך,

(6) אֵיך בָּאַחֲנָדָל דַּעַם עַנְיוֹן בָּאַרְיכָּה אַיְזָן בּוֹךְ: «אַיְן דִּי שָׁעָגּ פֿוּן דִּי נְלָזָאִים», זז, 142, 143.

(7) מסכתא שבת, דף פ"ח, עמוד א.

געהאט די איבערהאנט אין יידישן לעבן. דאס פאלק האט זיך כסדר גע-
ראנגלענט מיט זיך אליען. يا ווערן, צי ניט ווערן גאטס פאלק? מיר זען די
ראנגלעניש אין חומש. עס ווערט דארט איבערגעחוורט אויף אלערלי נסחאות:
„אויב איר וועט זיך ניט צו הערן צו מיר“. דער גאנצער ספר שופטים איז גע-
שריבן געווארן מיט דער סכמע, איז יידן האבן ניט געווארן גיין אין גאטס
וועגן, זיזי האבן געווארל זיזן, ווי די פעלקער ארום: אבער ווי נאר זיזי האבן
געמאכט דעם פרואו צו ווערן ווי די גענדינגעריש פעלקער ארום זיזי,
גען די יידן געתטעטל געווארן אין דער סכנה צו ווערן אויס פאלק.

צוווי מאַל אין תנ"ך איז דערמאָנט גאנץ קלאָר, ווי יידן האבן אָפָן אַרוֹסִ-
געראָדט, איז זיזי ווילן זיזן ווי אלע אַנדערע פעלקער, איז מאַל דִּיעָקֶט אָוָן
איין מאַל, אָומְדִּירָקֶט. דִּיעָקֶט: די יידן האבן געזאגט צו שמואָלן: „בֵּין,
דוֹקָאָ אַ מְלָךׁ ווֹילָן מִיר זָאָל זִין אַיְבָּר אָונְדָּג, אַזְּ מִיר ווֹעָלָן זִין ווי אלע
אַנדערע פעלקער. אָונְדָּזֶעָר מְלָךׁ זָאָל אָונְדוֹן מְשִׁפְּטָן זָאָל אַרוֹסִיגָּין פָּאַרוֹסִים
אָונְדוֹן אָוָן פִּירָן אָונְדָּזֶעָר מְלָחָמוֹת“ (שמואָל א', י"ט). אַ צוּוִיָּט מַאֲלַה הָעָרָן
מִיר די זעלבייקע רִיאֵד פּוֹן יְהֻקָּאַלְס מוֹיֵיל: „אָוָן דָּאס וּזְאָס עַס קְוָמָט אַיְיךְ אַיְפָּין
זִינְעָן וּוְעָט קִיְּין מַאֲלַ נִיט זִין; וּזְאָס אַיְר זָאָגֶט: מִיר ווֹעָלָן זִין ווי אלע פֿעַל-
קָעָר, אָזְּוִי ווי די מְשִׁפְּחוֹת פּוֹן די לעַנדְעָר צו דִּינְגָּן האָלֵץ אָוָן שְׂטִיבָן. אָזְּוִי
ווי אַיְךְ לְעָב, זָאָט גַּאֲט, דַּעַר הָאָר, אוֹיבָּן בֵּית מִיט אַשְׁטָאָרָקָעָר הָאָנְטָן אָוָן מִיט
אָן אוֹסְגַּעַשְׁטָרָקָטָן אָרָעָם וּוְעַל אַיְיךְ קַעְגִּיגָּן אַיְבָּר אַיְיךְ“ (יחזָקָאָל ב', לב.
לָג).

אין אַפְּקָלָאָג פּוֹן די סְעָנְטִימְעָנְטָן פּוֹן יְעָנָע יְידָן גַּעֲפִינְגָּן מִיר
אין אַ לִיד פּוֹן אַ מַאֲדָעָנָע דִּיכְטָעָרִין:

„אל חְנוֹן,

קְלִיְבָּ אָוִיס אַז אַנְדָּעָר פָּאַלְקָ

דַּעַרְוּוַיִּיל —

מִיר זִינְגָּעָן מִיד פּוֹן שְׁטָאָרָבָן.

מִיר האָבָן קִיְּין תְּפִילָות מָעָר.

קְלִיְבָּ אָוִיס אַז אַנְדָּעָר פָּאַלְקָ

דַּעַרְוּוַיִּיל —

מִיר האָבָן נִיט קִיְּין בְּלוֹט מַעַד

אוַיְיךְ צַו זִין אַ קְרָבָן.

אל חְנוֹן,

גִּיבְּ פְּרָאָסְטָעָ בְּגָדִים אָונְדוֹן

וַיְדָן צוּוֹזֶן פָּעַלְקָעֵר

פָּוֹן פָּאַסְטָעַכְעָר פָּוֹן שָׁאָפָּר,
פָּוֹן שְׁמִידָן בַּי דֻּעָם הָאָמָעָה;
פָּוֹן וּוּשְׂיוֹאַשְׁעָר, פָּוֹן פָּעַלְ-שִׁינְדָּעָר
אוֹן נַאֲךְ מַעַר גַּעֲמִינֶס.
אוֹן נַאֲךְ אַיִּין חַסְדָּה טָוָן אָונְדָּה,
אל חָנוֹן:
נָעַם צַוְּ פָּוֹן אָונְדָּה דִּי שְׁכִינָה פָּוֹן גָּאוֹנוֹת (8).

צַי דִּי דִיכְטָעָרְדִּין וּוְאַלְטָ טַאַקָּעַ גַּעֲוָעַן צְוָרְדִּין וּוְעַן גַּאטָּ טָוָט מִיט אָונְדָּה
אוֹזָה חַסְדָּה אוֹן נְעַמְתָּ אָן אַירְ פָּאַעַטְיִישָׁע שְׁטִימָנוֹגָן, וּוֹי אַ וּוּגְדוּוּיְזָעָר פָּאָרָן
פָּאָלָק יִשְׂרָאֵל, וּוּיְסָ אַיךְ נִיטָּ. אַבְעָר אַיךְ בִּין זִיכְעָר, אָן דָּאָס יִדְיִישָׁע פָּאָלָק,
וּוֹי אַ קָּלְעַקְטִּיוֹו, וּוְאַלְטָ נִיטְמָכְבִּים גַּעֲוָעַן אוֹחֵף אָזָא גּוֹרָל. יִדְן הָאָבָּן נִיטָּ
גַּעוֹאַלְטָ זַיְן בְּלוֹיוֹ פָּאַסְטָעַכְעָר פָּוֹן שָׁאָפָּר שִׁינְדָּעָר פָּוֹן נְבָלוֹת. סָאיַי דָּא
אַ טִּיפְעָר אַמְתָּ אַיִּין דִּי מִיסְטִישָׁע רַיִּיךְ פָּוֹן מָאָרְטָן בּוּבָּעָר:

«מִיט אַ סְפָּעַצְיִיעָלָן חֹשְׁ הָאָט יִשְׂרָאֵל דָּעַרְשִׁיפְרָט אַ בָּאַשְׁטִימְטָע נִיִּי
גּוֹגָג אַיִּין זַיְן כָּאַרְאַקְטָעָר אָוֹן הָאָט זַיְן אַנְגָּעָנוּמָעָן וּוֹי אַ בָּאַפְעָל פָּוֹן אָוּבָּן».
אַבְעָר יִדְן הָאָבָּן זַיְן לָאָגָּג גַּעֲרָנְגָּלָט בֵּיו זַיְן הָאָבָּן זַיְן גּוֹבָּר גַּעֲוָעָן
דָּעָם נְאָטְרִילָעָן פָּאָרָלָאָגָן פָּוֹן «זַיְן וּוֹי אַלְעָעָפְלָקָעָר». עַדְשָׁת נָאָכָן חָוָרָבָן
בֵּית שְׁנִי הָאָבָּן זַיְן בָּאָמָת אַנְגָּעָהוּבָן צַוְּ גִּיְּן אוֹחֵף דָּעָם וּוּגָּא, וּוֹאָס דִּי נְבָיאִים
הָאָבָּן אַנְגָּעָצִיכִינָּט, אָוֹן וּרְשָׁת הַוְּנְדָרְטָעָר אָוֹן הַוְּנְדָרְטָעָר יַאֲרָן שְׁפָנְטָעָר הָאָבָּן
זַיְן גַּעַשְׁאָפָן דִּי אַמְתָּה אַפְּאַלְיִישָׁע גַּעַמְיִינָדָע: דִּי קְהִלָּות פָּוֹן מַעֲרָב אִירָאָפָע
אָוֹן אַיבָּעָרָהוּפָט אַיִּין דִּי שְׁטָעַטְלָעָן פָּוֹן פּוֹלִין, רַוְּסָלָאָנד אָוֹן גַּאֲלִיצִיעָן, וּוֹאָן
גַּאטָּס קָעְנִיגְרִיךְ אַיִּין כְּמָנָט עַטְאַבְלִירָט גַּשְׁוָאָרָן.

דִּי נְאָטְרִילָעָכָע בְּעַנְקָשָׁאָפָט נַאֲךְ מְלֹכָה-שְׁטָאָלָץ אָוֹן נַאֲצִיאָנָאָלָעָר זַעֲלָבָסְטָי
שְׁטָעַנְדִּיקִיט אָוֹן גַּלְוְסְטָעַנְישָׁ נַאֲךְ פָּאַטְעוֹרָלָאָנד הָאָבָּן יִיְיָן סְוּבְּלִימִירָט, אַרְיִינָן
גַּעַשְׁטָעַלְט אַיִּן סִידָוָר אָוֹן אַפְּגָעַלְיִיגָט אוֹחֵף אַ וּוּיְטָן לְעַתִּיד לְבוֹא, וּוֹאָס קָעָן
קוּמָעָן אָוֹן פָּאַרְוּיְרָקְלָעָט וּוּרָעָן יְעָדוֹ טָאָג, אַבְעָר טָאָר קִיְּין מַאֲלָ נִיט רַעֲאָן
לִיזְוָרָט וּוּרָעָן.

פָּוֹן טָאָגְ-טָעַגְלָעָכָי לְעַבְנָן אַיִּז מְלֹכָה, מְדִינָה אַיִּין גַּאנְצָן אַרְוִיסְגָּעָנוּמָעָן
גַּעַוָּאָרָן.

אַיִּין רַעֲטָרָאַסְפָּעָקָט הָאָט זַיְקָ אַרְוִיסְגָּעָוָיְזָן אָט דִּי שִׁיטָה זַיְן דִּי רִיכְטִיקָעָ
אָוֹן דִּי אַמְתָּה. יִדְן הָאָבָּן אַיבָּעָרָגְעַלְעָבָט דִּי פָּעַלְקָעָר, וּוֹאָס הָאָבָּן אַוּעָקָגָעָ

(8) קָאָדִיאָט מַאְלָאָרָוּסְקִי: דָעַר מַלְךְ דָוד אַיִז אַלְיָוָן גַּעֲבְּלִיבָן, זֹו' 3 בְּיוֹ 9.

שטעטלט מלוכה אוּן לאָנד אַין צענטער פון זײַער נאַצְיָאנָלֶער עַקְוִיסְטְּעַנְץ אַון לעבען.

אַבער אַיצְט אַין אַ דְּרִיטְעָר חַוְּבָן גַּעֲקוּמָן: אַ גִּיסְטִיקָעָר אַון פִּיזְישָׁעָר חַוְּבָן, וֹאָס שְׂטִיגִימָט אַרְיָיבָּר דֵּי עַרְשְׁתָּעָ צְוּיִי חַוְּבָנָהָת. יַדְןָ האָבָן מִתְּ אַמְּאָל דַּעֲרְפִּילְט, אָז פָּאָר זְײַעַר עַקְוִיסְטְּעַנְץ אַין וּוּידָע נִיטִיךְ לְאָנד אַון מלוכָה, דֵי דִּיכְטוֹנוּג "צָו זִיְּן וּוּ אַלְעָם פְּעַלְקָעָר פון דָעַר עַרְזָז" האָט גַּעֲקוּרָגָן דֵי אַיִּיד בָּרְהָאָגָן.

אַין אַט דָעַר צִיְּטָ פון אַיבָּעָרְבָּאָר אַין כְּדָאִ צַו בָּאַטְּרָאָכְטָן דָעַם וּוּגָ אָרִיף וּוּלְכָן יַדְן זִינְעָן גַּעֲגְּנוּגָן בַּיִּוְאָצְט אַון וּזְעָן צִיְּמִיר קַעְגָּעָן זִיד גַּעֲמָעָן אַוִּיפָּ אַ נִיעָם וּוּגָ, אַוִּיב יָא, וֹאָס קַעְגָּעָן זִין דֵי רַעְזְוָלָטָאָטָן פָּוּן בְּיַиְתָן אַוְגְּדוּעָר וּוּלְטְ-בָּאָגָעָם אַון אַוְנְזָעָר נַאֲצְיָאנָאָלָן שְׂטִיגְעָר-לְעָבָן? סְאַיְזָ נִישְׁתָּקִין פְּאָגָעָ פָּוּן הַסְּכָמָה אַדְעָר קַעְגְּנוּרְשָׁאָפָּט. טְאַיְזָ בְּלוּזָן אַן אַנְאָלָיָן פָּוּן חַיְסְטָאָרִישָׁע פָּאָקְטָן פָּוּן דָעַר פָּאָרְגָּאָגָעָהָמִת אַון אַ בָּאַטְּרָאָכְטָנוּגָן פָּוּן דֵי אַוְמְשְׁטָעָנָדָן, וֹאָס האָבָן גַּעֲברָאָכָט דָעַם אַיבָּעָרְבָּאָר. דֵי אַוִּיסְפְּרִין זִינְעָן בְּלוּזָן אַ פּוּלְ-יְוֹצָא פָּוּן דָעַם אַנְאָלָיָן אַון פָּוּן דֵי בָּאַטְּרָאָכְטָנוּגָעָן.

ב. די אַבָּות

דָעַר אַנְהִיבָּ פָּוּן דָעַר יִדְּיִשְׁעָר אָוֹמָה אַין אַנְדְּרָעָשָׁ פָּוּן דָעַם אַנְהִיבָּ פָּוּן
אַלְעָ אַנְדְּרָעָ אָוֹמוֹת. עַרְשְׁתָּנָס, הַיְבָט זִיד אַן דֵי יִדְּיִשְׁעָ גַּעֲשִׁיכְטָעָ מִתְּ אַ
מְעַנְשָׁנָן: צְוּוִיתָנָס, הַיְבָט זִיד זִיךְרָנָי אַין אַיְגָעָנָעָם לְאָנד; דִּרְתָּנָס, אַין
דָעַר עַרְשְׁטָעָר אַנְזָאָג צָוּמָעָן יַדְן גַּעֲוּזָן: וּוּאַנְדְּעָר אָוִיס!

"די תְּקוֹפָה פָּוּן גַּעֲטָעָר" אַין אַ בְּשַׁוְּטוֹהְדִּיקָעָר גַּלְיִיבָּן פָּוּן אַלְעָ פְּעַלְקָעָר,
אָחֹזָן יַדְן. אַיבָּעָר גַּאֲרָ דָעַר וּוּלְטָלָהָבָן פְּעַלְקָעָר גַּעֲגִילִיבָּט, אַן אַין אַנְהִיבָּ
הָאָט גָּאָט, אַדְעָר אַ מְעַנְטָש, וֹאָס שְׂטָאָמָט פָּוּן גָּאָט — הַאַלְבָ-מְעַנְטָש הַאַלְבָ-גָאָט
— גַּעֲגְּרִינְדָעָט זְײַעַר מְלֻכָּה. די עַרְשְׁתָּעָ צִיְּטָ הָאָט אַט דֵי הַאַלְבָ-מִיטָּאָלָגִישָׁע
פִּיגְוָר רַעְגִּירָת אַוְן נַאֲךְ דָעַם הָאָט אַט דָאָס גַּעֲטָלָעָכָע גַּעֲשְׁטָאָלָט אַיבָּעָרָעָ
גַּעֲבָן די מְלֻכָּה צַו זִינְעָם אַזְוּן אַדְעָר קָרְבָּ אַונְעָר אַלְיִין אַין גַּעֲוָאָרָן אַ גָּאָנָ
צָעָר גָּאָט.

כָּאַרְאָקְטָעָרִיסְטִישָׁ פָּאָר אַלְעָ פְּעַלְקָעָר אַין די לַעֲגַנְדָע וּוּגָנָ דָעַר גַּרְיִינִ
דוֹנָגָ פָּוּן רְוִים. סִילּוֹוִיאָ, דָאָס וּוּבָּיָ פָּוּן מָאָרָס, הָאָט גַּעֲבָוִרְן דָעַם צְוִילִינְג
רָאָמְוָלוֹס אַון רְעוּמוֹס. זְײַעַר עַלְטָעְרִי-פְּעַטְעָר הָאָט זִי אַרְיִינְגָעְלִיגָט אַין אַקָּאָ
רְעַטָּע אַון גַּעֲלָאָזָן זִי שְׂוִימָעָן אַוִּיפָּ דָעַם טִיבָּעָר. די קָאַרְעַטָּע אַין גַּעָּ

יְהוָה צֹבָא שָׁלֹךְ

בליבן שטעken אין דער טיפער בלאטטע, וואס איז געווען ארום דעם טיךן
אונטער א זוילדן פיגנבוים. אויף יונגעם ארט איז שפער אויפגעשטאנגען די
שטאט רומים. א זאלפליכע האט געזיגן די צוויי ינגלאיך און א האלצ'העקר
האט זוי געגעבן עסן. א פאסטעד מיטן נאמען אקקא-לארינטשא האט זוי אידאָפּ
טירט און שפער זיינען די צוויי ינגלאיך געווארן די פירערס פון די קרייז
גערישע פאסטעכער. סוף-כל-סוף האבן זוי באויגט דעם אוזורפֿאַטְאָר רַאֲמּוֹלוֹס
און אים דערהרצעט. ויער פאטער איז צורייך געווארן קעניג. שפער האט
אויסגעבראָבן א קרייך צוישן די צוויי ברידער און רעמוס איז געהרגעט גע-
וואָרָן. נאָך א סך מלוחמות מיט קרובים און שכנים איז רַאֲמּוֹלוֹס געווארן
קעניג. ער האט געקעניגט ביז ער איז פארשווואָנדן געווארן אין א שטורען.
פּון דעם אלט אן האט מען אים געהאלטן פּאָר א גאָט און מען האט געדינט צו
אים אונטערן נאמען קוירערנוּס.

אינו געוג אַרְצָלְטִיקֵיט אֵין דָעַר עֲרֵד, צוֹגְעַבּוֹנְדִּקְיִיט צוֹם לְאַנְד — די מִדְינָה
אייז דאס גַּעֲבָרִין־אַרט פָּוּן דָעַם גַּאט פָּוּן פֶּאְלָק — דאס זִיגְעָן די הוֹיפְטִי
כַּאֲרָקְעָדָר־שְׁטָרִיכָן פָּוּן אַלְעָם פַּעֲלָקְעָר.

אנדרש איז דער אנהייך פון די יידן. אברהם איז בלויין אַ מענטש,
סֵי אַין חומש אָוֹן סֵי אַין מְדֻרְשֶׁלְעַגְּנָדָע.
נאך תרחס טויטט, באפעלאט גאט אברהם אַויסצָאוֹאנְדָעָרָן פון זיין
הַיִמְלָאָן :

"און גאט האט געזאגט צו אברמען: גי איזוק פון דיין לאנד און פון דיין אפֿשטאם און פון דיין פֿאטערט הוייז" (בראשית י"ב, א). שווין אין דער ערשותער מעשה מיט דעם ערשותן יידן אין דא דאס קערנDEL פון דער צוקונפֿטקער יידיישער אנטזעפעציע פון גאנט. יהוה אין ניט צוגעבונדן צום לאנד. שווין גלייך אין ארויספֿראָץ פון דער יידיישער אמונה אין דא אין איר אין אויפֿרײַס-קראָפט.

דער ציקל מעשיות וועגן אברהמאן קען זיך זיין בלויין אַזמלונג פון לעגענדעס, זאָס איז צוּנוֹפֿיגֶעַשְׁטָעלַט גַּעוֹאוֹרָן אָזְנוֹגָאלַט גַּעוֹאוֹרָן אַיִן דער צייט פון דער צַעֲטִילְטָעַר מְלֻכַּה אַדְעָר אֵין גָּלוֹת בְּבָלֶ. אַבְּעָר דֵּי צַוְּאָמָעַנְּבָן שְׁטָעַלְעָרָס אָז רַעֲדָאָקְטָאָרָן, אַדְעָר דָּעַר צַוְּאָמָעַנְּשְׁטָעַלְעַרְדָּאָקְטָאָר וַיְיִוַּיְתָּאָרָוּס אָגְרוּסָן קִינְסְטָלְעָרְישָׂן חֹוֹשׁ: אָזְן זַיִן אַפְּקָלִיבָן אַיִן זַיְכָּר נִיטָּקִין צַוְּפָעַלְיקָעַר. וּוּעַן מָעַן לִיעַנְטָפָרְזִיכְטִיךְ דֵּי אַבְּרָהָם-לְעַגְעַנְדָּעָס זַעַט מַעַן, אָז זַיִן זַיְנְעַן נִיטָּדִי גַּעֲשִׁיבָטָעַס וּוּעַגָּן אַחֲיד אַדְעָר אַמְּשָׁפָחָה. סְפָאַזְדִּי קִרְיסְטָאָן לְזִוְּרָונְגָן פָּוֹן דער דָּעַר פָּאָרָוָנָגָן פָּוֹן דער שְׁפָעַטְעַדְּדִיקָעַר אַנְטוּוֹיקְלָוָגָן פָּוֹן דעם יִדְּיָשִׁין פָּאָלָק: אַדְעָר דֵּי אַיְדָעָלָעָג אַנְטוּוֹיקְלָוָגָן, וּזָאָס האָט גַּעַזְוַלְטָזִין דֵּי

געשיכטע פון דער יידישער אומה. אין ביישפיל: די מעשיות ווערטן דערציזלט פון א צייט, ווען די פרימיטיווע שבטים פון דער וועלט האבן געהאלטן אין אין פירן מלחמות און דאך אין ניטה און די מעשיות קיין שילדערונגען פון אברהמס העלדיישקייט, קרייגערישקייט און נצחנות איבער די שכנים. אויך ווען גאט באפעטלט אברהמען אויסצואואנדערן זאגט ער אים ניט צו, אונ ער אברהם, וועט באזיגן מלכימ און פארקאנן זיינער לענדער (9).

אמטה, עס קאן זיין, אונ די מעשה אברהם, די פאקטייש, אין געווען גאר אנדערש ווי זי אייז פארישרבין און ספר בראשית. דער אוד-פאטער פון דער יידישער אומה איז דאך ניט געקומען און לאנד אלין, ווי אונ עלנטער וואנג דערער. ער האט געהאט "מייטאגלייטערס":

"און אברם האט גענומען זיין וויב שרין אונ זיין ברודערס זון, לוט, און זיינער גאנץ פארמעג. וואס זי האבן אונגעליבן, און די נפשות, וואס זי האבן זיך פארשאפט און חון און זיינען ארויסגעגאנגען צו גיין אין לאנד כנען; און זי זיינען אונגעקומען און לאנד כנען" (בראשית יב, ב).

תשיקאוז איז דאס לשוז. עפטעס וויל דא דער פסוק באטאנען: "זי זיינען ארויסגעגאנגען צו גיין אין דעם לאנד כנען און זי זיינען (טאעק) אן- געקומען און לאנד כנען". ווי איז זיינען זי אונגעקומען, פרידלען? איז אברהם און אלע זיינע נפשות, וואס ער האט זיך פארשאפט, אריינגעדרודרגען אין לאנד און א קאמפ?

עס איז גאנץ מעגלעד, אונ אברהם איז גאר ניט געווען אונ פרידלעכער פאטראיך, ווי דער חומש שטעלט אים פאָר. אן אנדיז איז פאראו און ספר בראשית, אונ אברהם האט ניט נאר אונגעפירות א קאמפ מיט עטלאכע מלכים נאר אפללו די קעניגן פון כנען האבן שטארק געהאלטן פון זיינ זיינערן טאָ לאנט און זי האבן זיך געוואלט מיט אים טילין מילחמה-דריב (בראשית יד). וויכטיך איז אבער, איז דער דערציזלער פון זומש. דאס געויסן פון יידישן פאָלק, ווי נס האט זיך אויסגענקייטאַיזירט שפנטער, האט פאָרגנשטעלט אברהמען ווי א פרידעכן פאטראיך, וואס לנבט בשלום מיט די שכנים אָרוּס און ניט ער באָפֿאָלט נומען און ניט נומען באָפֿאָלט אים. דער אידעאל פון יידישן פאָלק צו לעבן אין פרידן מיט אלעמען און די גאנצע וועלט זאל זיין פרידלען. אויב סאייז באָמת ניט געווען איזוי — האט דער זומש דערציזלט, ווי נס האט באָדארפֿט זיין איז גערעכט-איינגעשטעלטער ווערט.

(9) וועגן פציפיזום פון חומש בראשית זע : Louis Finkelstein: The Pharisees, Vol. I, p. 354.

גאר אויפפאלנדיק איז דער צוועג מכוח לאנד, וואס גאט זאגט צו אברהמען. ער שיקט אים ניט דירעקט קיין כנען, און איז אנהיב זאגט ער אים ניט צו דאס לאנד:

“און גאט האט געוואגט צו אברמען: גי אוועק פון דיין לאנד און פון דיין אפֿשַׂטָּם און פון זיין פְּאַטְּעֵרֶס הויין צו דעם לאנד וואס אייך וועל דיר (ויזז) (בראשית י'ב, א).

וואסער לאנד? דאס זאגט ניט גאט.

און איז אברהם קומט שוין איז כנען און קרייגט א צוועג פון גאט, איז דאס לאנד ווועט אים געגעבן ווערן, צווייפלט אברהם. ער זעט אולם זיך איז געגעזעסענע באפעלקערונג, וואס טראכט ניט פון “אונטעריגין” אדער פארשוינד, אבער גאט האט אים איז אינן איינרגען. און דא ווערט ארויס-געבראכט צום, ערשותן מאל איז דער יידיישער געשיכטע דער משיח-געדאנק — א צוועג אויף לעתיד לבוא.

“און ער האט צו אים געוואגט: אייך בין גאט, וואס האט דיך ארויס-געציגגן פון אודר כshedim, דיר צו געבן דאס דזאיקע לאנד צו ירשענען. האט ער געוואגט: גאט, דו האר, מיט וואס וועל אייך וויסן, איז אייך וועל עס ירשענען?” (בראשית ט”, ז, ח). הייסט אים גאט נעמען א דרייידיאrikע קו, א דרייידיאrikע ציג און א דרייידיאrikע זויעדר און א טורטל-טובי און א יונגע טובי און זיי צעשניזן. דער צערעמאניאל פון ברעגען קרבנות ציט זיך א גאנצן טאג. גאט ווארדט און איז אימה אויף אברהמען. ער פְּאַרְשְׁפְּרִיט א פְּינְצְטְּעָרְנִיש און איז דער פְּינְצְטְּעָרְנִיש וויזז זיך און אויעוון מיט רויין, און א פְּלָאַמְּ-פְּיִיעָר גיטס דורך די צעשניטענע קרבותן. גאט באווייט זיך צו אברהמען, שליסטט מיט אים א בונד און גיט אים שוין און אנדרען צוועג — ניט ער, אברהם, ווועט ירשענען דאס לאנד, נאר זיין קינדס-קינדס-קינדער, דער פער-טער זוז ווועט ירשענען דאס לאנד. אבער צוועשת וועלן זיין די קינדער פון אברהמען, זיין פְּאַרְשְׁקְּלָאַפְּט פִּיר הונדערט יאר.

אברהם צווייפלט שוין ניט. איצט איז ער טאקע א פרעמדער איז זיין אייגן לאנד, אבער לעתיד לבוא ווועט אליע זיין רעכט. דערפְּאָר טאקע שטעלט זיך ניט אברהם קעגן גאט, וווען שרה שטארבט און ער, אברהם, דארכְּ בא-צאלן פְּאָר איר קבר גאנצע פִּיר הונדערט זילבעגען שקלים. ער באצאלט גוט געלט פְּאָר דעם שטיקל ער, איז זיין אייגן לאנד, און צווייפלט ניט אין גאטס הבטהה, וויל א הבטהה אויף שפעטער דארכְּ איצט ניט געהאלטן ווערן. זיין גיט בטחון און גלויבן און מאכט גריינגער דאס לעבן.

יצחק לעט איר אויף הבטהות. גאט זאגט אים צו דאס לאנד (בראשית

כ"ו, א, ז). דערוויל אין ער אבער אין זיין צוגעוזאגט לאנד ניט זיכער, ניט מיט זיין פארמעגן און ניט מיט זיין וויב.

יעקבס אנהייב אין נאך ארעמעדר. ער אנטוליפט פון דעם צוגעוזאגטן לאנד. ער גיט אין גלוט. אין ביהיל בעזוייז זיך צו אים גאט אין חלום און ער זאגט אים צו דאס לאנד — טאקווע אים אליאין און ניט זיבגע קינדער. יעקב נעמטע אויף דעם דזוקן צוזאג אויך ווי א צוזאג אויף שפונטער, ווי א משיחישן צוזאג. איצט שטעלטער ער זיך צופרידן מיט גאר, גאר וויניג.

און יעקב האט א נדר געטאָן אויך צו זאגן: אויב גאט ווועט זיין מיט מיר און ווועט מיך הייטן אויך דעם דזוקן וועג, וואס איך נוי אויך אים, און ער ווועט מיר געבן בידויט צום עסן און א בגד אינצוטאן, און איך וועל זיך אומקערן בשלום צו מײַן פֿאַטערת הוייז, ווועט יהוה זיין מײַן גאט" (בראשית כ"ו, ב, כא כב).

שפערטער, וווען יעקב וווערט פטור פון שעון, באויזיות זיך גאט ווידער צו אים און זאגט אים צו דאס לאנד, דוכט זיך, שווין אין א גאר קלארן צוזאג. אבער יעקב כאפט זיך ניט אינצונגעטען דאס לאנד און פֿאַרפרין א מלחהה מיט די פֿרִידְלַעֲכָע אַיִנּוֹאַיְנָעָרָס. ער פֿאַרְשְׁטִיטִיט אָז דאס אַיְלִץ אויך לעתיד לבוא.

אויף דער עלטער וואנדעראָט יעקב אויס קיין מצרים. גאט באויזיות זיך צו אים איידער ער פֿאַרְלָאָזֶט כנען. גאט זאגט אים צו, און ער ווועט אים צו ריקברונגען אהיהם. דער צוזאג וווערט ניט מקוים — יעקב קערט זיך ניט אום קיין כנען. אבער גאר וויכטיך איז פֿאַר די בני ישראל דער ערשותער טיל פון צוזאג:

„איך וועל אַרְאָפְנִידְעָרָן מיט דיר קיין מצרים“ (בראשית מ"ז, ד): גאט איז ניט צוגעובנדן צום לאנד כנען. ער קען וואוינען מיט די בני יעקב אויך אין גלוט.

יעקב שטארבט טאקווע אין מצרים, אבער מCKER זיין איז מען אים מCKER אין כנען. דער צובונד צום לאנד וווערט דאָז אין גאנצֶן ניט איבערגעעריסן. וואס לעודנען אונדז דיבּ מעשייז פון די אבות? זיי לעודנען אונדז, איז לויט ווי יידן האבן פֿאַרְשְׁטָאָגָן זיעיר אָרְדְּגַעְסִיכְטָע. האט לאנד ניט געשפֿילט בי זיי קיין גָּרוֹנוֹטְרָאָלָע. איז די לעונגעדעס איז דא אָן אָונְטָעָרְשְׁטָרָאָמְ-גָּעָ- דאנק, איז אלְהִים איז ניט פֿאַרְבָּוּנְדָן מיט קיין באַשְׁטִימָט שטיַּקל ערְד. גאט וואלט איז גאנצֶן געוואָלט אַיְגָּנָאָרִין וואַיְן-אָרט און לאנד, אבער עס איז אומגעלאָך אויסצּוּרִיךְ פון הָאָרְצָן פון דעם פרִימִיטִיוֹן מענטשן (אונ מאָ דערנען אויך) דאס געפּיל פון פֿאַטְעָרְלָאָנד; וווערט דערפֿאָר דער באָגרִיךְ.

“פְּאַטְעָרְלָאנְד” אֵין חומש בראשית פָּאַרְוֹוָאנְדֶּלֶט אֵין אָבְּסְטְּרָאַקְצִיעַ, אֲ צַוְּאָגַן אויף שפֿעַטְעַר — אֲ מְשִׁיחִיסְטִישׁ אַפְּנוֹנָגָה, וּוְילָגִיט לְאָגָן אֵין אֵין בְּרָעָן. פּוֹנְקַט פּוֹן דַּי חֻמְשִׁים-מְעַשְׂיוֹת, נָאָר גָּאָט.

לויט דער לאָגְקַיְקָ פּוֹן דַּי מעַשְׂיוֹת אֵין בראַשִׁית, האָבָן דַי בְּנִי-ישְׁרָאֵל נִיט גַּעַדְאָרְפַּט בְּלִיבְּין אֵין מְצָרִים נַאֲךָ דָעַם וּוְיַי דַעַר הַנוּגָּעָר אֵין פָּאָרְבִּי. יעַקב נִידְעָרַט זַאֲךָ אַרְאָפָּ אֵין מְצָרִים בְּלוֹזָן צַוְּעַן זַיְד מִיטָּ יּוֹסְפָּן. אַבְּעָר אֵין דַעַר שְׁפֿעַטְעַרְדִּיקָּעָר יִדְיְשָׁעָר טְרָאַדְיִצְּיעַ וּוּעָרָט מְצָרִים דַעַר עַרְשְׁטַעְרַ גְּלוּתָה. אֵין דַעַר גַּמְרָא שְׁטִיטִים (10): “רְבִּי יְהָנָן הָאָט גְּזוֹאָגָט: יַעֲקֹב אֲבִינוֹ הָאָט גַּעַדְאָרְפַּט גַּעַבְּרָאָכָט וּוּעָרָן קִיְּזָן מְצָרִים גַּעַשְׁמִידָט אֵין קִיטִּין, (מַאֲכָת רְשִׁי): וּוְיַי אַלְעַ וּוְאָס וּוְעָרָן פָּאַרְטְּרִיבְּן אֵין גְּלוּתָה) נָאָר עַר הָאָט גַּעַהָאָט אֲ וּכוֹת.” גְּלוּתִים-מְצָרִים אֵין אָן אֲפַשְׁפִּיגְלָנָגָ פּוֹן גְּלוּתַ-בְּבָל: יעַקב, וּוְיַי יִידָּן שְׁפֿעַטְעַר אֵין בְּבָל, נִידְעָרַט אַרְאָפָּ קִיְּן מְצָרִים אָנוֹ עַר אָנוֹ זַיְנָעָ קִינְדְּעָר בִּירְגְּעָרָן זַיְד דָאָרָט אֵין. אָזְוִי וּוְיַי יִדָּן אֵין גְּלוּתָה בְּבָל הָאָבָן גַּעַהָאָט אֲ וּבְתָחָה אוּפְּיַי גָּאָולָה, אָזְוִי קְרִיגְטָ יעַקב אֲ הַבְּתָחָה (11) אָזְוִי גָּאָולָה: “אָנוֹ אֲרוּפְּבָּרְעָנָגָעָן וּוּעָל אָזְדַּיְקָדְמָן אֲרָאָפְּנִידְעָרָן קִיְּזָן מְצָרִים” (דָאָרט). וּוּבְאַלְדָּעָס אָזְדַּא אֲ הַבְּתָחָה אוּפְּיַי גָּאָולָה אָנוֹ גַּאָט אֵין דָעַם נִיְיעַם וּוּאוֹנוֹ-אָרָטָה, אֵין דָאָס נִיְיעַל אָנְדָמָעָר נִיט “אֵין דַעַר פְּרָעָמָד”, נָאָר גְּלוּת (12) אָנוֹ אֵין גְּלוּת פָּאַרְלִירַט נִיט קִיְּן פָּאַלְקָ זַיְן אִידְעָנִיטִיטָעַט. אֵין גְּלוּת בְּבָל, וּוְעַן דַי בָּאָגְרִיפָּן לְאָנְדָמָעָר אָנוֹ מְלוֹכָה הָאָבָן פָּאַרְלָאָרָן זַיְעָר וּוּירְקוֹנוֹ צַוְּאָרְאִינִיקָּן דָאָס צַעְפָּאַלְעָנוּעָ פָּאַלְקָ, הָאָט אֲ נִיְיעַר גִּיסְטִיקָּעָר בְּאַגְּרִיךְ צַעְמָעַנְטִירַט דָאָכְ פָּאַלְקָ אָנוֹ אִים צַוְּגָנִירַט צַוְּגָאָולָה. דָאָס עַרְדִּישָׁע פָּאַלְקָ אֵין גַּעוֹאָרָן אֲ גִּיסְטִיקָּ פָּאַלְקָ. אֵין מְצָרִים אֵין דַי מִשְׁפָּחָה בְּנִי-ישְׁרָאֵל גַּעוֹאָרָן אֲ פָּאַלְקָ (13).

(10) מסכתא שבת, דף פ"ט, עמוד ב. (יעַקב חָאָט גַּעַדְאָרְפַּט אֲפַקְוּמוּן גְּלוּת צּוּלִיב דַי זַיְנָד פּוֹן זַיְגָעָ קִינְדְּעָר).

(11) וּוְעַגְן דָעַם פְּסָוק בְּרָאַשִׁית מ"ג, ה, זע: “זָבֵחַ פֶּסַח” פּוֹן דָוָן יְצָהָק אַבְּבָנָאָל דָעַם פָּאַרְאָגְרָאָפָּ “בְּרוּךְ שָׁמֵר הַבְּתָחָתוֹ”, אוּגִיך International Biblical Commentary.

(12) וּוְעַגְן דָעַם אֲוֹנְטָעוֹרְשִׁידְ פּוֹן “גְּלוּת” אָנוֹ “פְּרָעָמָד”, זע וּוְיַיְטָעָר זז', 29, 30.

(13) זע חֲקָדָמָה צַוְּעַדְיַה, פִּרְוּשׁ ש. ל. גְּרוֹדוֹן.

ג. אַנְהַיִב פּוֹן פָּאַלְק

די יידן זיינען געווען אין קנעכטשאפט הונדערטער יארן. סוף-כל-סוח
באוייזט זיך דער גואל. ער מוז שווין קומען מיט א קאנקרעטען צוואג פון
לאנד. ער דארפֿ דאך זיך ניט נאָר אַרוֹיסְנָעָמָעָן פּוֹן שְׁקָלָאָפֿעָרִיִּי, ער מוז זיך
דאָך ערצע פֿירֶן. ווֹעֵן משה האָט די ערשות ווֹיעַז, ווּערט גאנץ קלאר באָ
טאָנט ניט נאָר גאָולָה נאָר אוּיך הַבְּתָחָה פּוֹן לאָנד :

“גַּיְיַי אָנוֹ דַּו זָאַלְסַט אַיְנְגָאַמְּלָעָן דַּי עַלְטַסְטָעַ פּוֹן יִשְׂרָאֵל אָנוֹ דַּו זָאַלְסַט
זָאָגָן צַו זַיִּי : יְהֹוָה, דַּעַר גָּאַט פּוֹן אַיְיָעוֹעַ עַלְטָרָה, דַּעַר גָּאַט פּוֹן אַבְרָהָמָעָן,
פּוֹן יְצָהָקָן אָנוֹ פּוֹן יַעֲקֹבָן, האָט זַיִּק בְּאוֹזִין צַו זָאָגָן : דַּעַרְמָאַנְגָּעַן
הָאָב אַיִּיךְ זַיִּק דַּעַרְמָאַנְגָּט אָן אַיִּיךְ אָנוֹ ווֹאָס צַו אַיִּיךְ ווּערְט גַּעַטְאָנוֹ אַיִּין מְצָרִים,
אָנוֹ אַיִּיךְ הָאָב גַּעַזְאָגָט : אַיִּיךְ ווּנְגָל אַיִּיךְ אַרוֹיסְבָּרָעָנָגָן פּוֹן דֻּעַם פִּיןְ פּוֹן מְצָרִים
אַיִּין דֻּעַם לְאָנד פּוֹן דֻּעַם כְּנָעָנִי, אָנוֹ דֻּעַם חֲתָןִי, אָנוֹ דֻּעַם אַמְּרוֹרִי, אָנוֹ דֻּעַם פְּרִיזִי,
אָנוֹ דֻּעַם חֹוֵי, אָנוֹ דֻּעַם יְבוֹסִי, אַיִּין דֻּעַם לְאָנד ווּאָס פְּלִיסְטִים מִילְּךְ אָנוֹ הַאֲנִיקָּן”
(שמות ג’, טג יז).

אמת, באָלְד פְּאַרְטּוֹשְׁטַט דַּעַר דַּעְרְצִילְעָרַ פּוֹן חַוְשַׁמְשׁ דֻּעַם עַנִּין לאָנד :

“אָנוֹ דַּו ווּעַסְטַט קְוֹמָעָן, דַּו אָנוֹ דַּי עַלְטַסְטָעַ פּוֹן יִשְׂרָאֵל, צַו דֻּעַם מַלְּךָ פּוֹן
מְצָרִים אָנוֹ אַיִּיךְ ווּעַט זָאָגָן צַו אִים : יְהֹוָה, דַּעַר גָּאַט פּוֹן דַּי עֲבָדִים, האָט זַיִּק
גַּעַטְרָאָפֿן פָּאָר אָוֹנְדָּג, אָנוֹ אַצְּנִינָּה, מִיר בעָטָן דַּי : לֹאָוֹנְדוֹזָגְיַיְנִין דְּרִיְיָיִן
טַעַגְיוֹוָעָגָן אַיִּין דַּעַר מְדָבָר צַו בְּרַעֲנָגָן קְרָבָנָהָט צַו יְהֹוָה אָוֹנְדוֹזָר גַּטָּט.”
(שמות ג’, יח).

דאָ ווּעַרט שַׁוִּין נִיט דַּעְרְמָאַנְגָּט דַּאָס צַוְּגַעְזָגְטָעַ לאָנד, אַבְעָר דַּי פָּאָרַ
טוּשָׁנָג ווּערְט גַּעַטְאָנוֹ פּוֹן דֻּעַם דַּעְרְצִילְעָרַ, ווּאָס באָגָעָמָט, אָנוֹ מִשְׁהָ קָעָן נִיט
אַרוֹיסְקְוָמָעָן פָּאָר פְּרָעָהָן מִיטָּהָן גַּאנְגָּזָן אָמָת. ער מוז רעדַן מִיט דַּיְפָּלָאָמָטִיעָ
צָוָם הַעֲרָשָׁעָר פּוֹן מְצָרִים. אַיִּין דַּעַר גַּאנְצָעָר הַאֲנְדָּלָגָן פּוֹן מִשְׁהָ מִיט פְּרָעָהָן
איִי דַּאֲאַ פִּינְיָן דַּיְפָּלָאָמָטִיעָשׁ דַּעְלִיקָּטְקִיטִיָּה. אַבְעָרָהָלָר אַיִּין דַּעַר צַוְּגָעָן
פּוֹן יְהֹוָה — יַיְדָן גַּיְיָעָן אַרוֹיסְפּוֹן מְצָרִים צַו באָפָּאָלָן כְּנָעָן אָנוֹ יְרַשְׁעָגָן
דַּאָס לאָנד.

אַבְעָרָהָלָר דַּאֲעָרְשָׁט מַעֲרְקָט זַיִּיךְ וַיַּדְעַר דַּי אַנְדָּעָרְשָׁקִיִּיט אָנוֹ אַיְגָנָאַרְטִיִּיקִיִּט
פּוֹן יַיְדָן אָנוֹ יִדְיִישְׁקִיִּט. מִשְׁהָ דַּעַר דַּעְרְלִיזְעָר אִיְּ נִיט קַיִן מַאֲגִיקָּעָר, ווּאָס
הָאָט אַרוֹיסְגַּעַרְאָגָן סּוֹדוֹתָהָן פּוֹן גָּאַט אָנוֹ צַוְּגָנָגָט דַּי גַּעַטְלָעָכָעָ מַאֲכָטָה צַו טָאָן
ווּאָס ער ווֹילָה, מִשְׁהָ אִיְּ נִיט קַיִן הַאֲלָבָעָר גַּאנָה, מִשְׁהָ אִיְּ בְּלוֹיזָה אַלְקִיָּה פּוֹן

יהוה (14). משה איז א מענטש אין גאטס שליחות. ווען ער דארף ברענגן א מכיה אויף פרעהן מזוז ער צווערטש תפילה תאן צו גאט. ווען ער דארף אפטאן די מכיה פון מצרים בעט ער וויעדר גאט. ער אליין, אן א כוחה-הרשה פון גאטס, קען גאר ניט תאן. אונא דערלייזער קאנ ניט גראינד קיין דינאסטייע אונא קאנ אודאי ניט ווערן קיין גאט בי זיין נאכפאלגערס.

אינטערעסאנט איז ווי די חכמי התלמוד האבן געוואלט נאך מערד בולט מאכן משאָם מענטשלעלבקיט. זיי באנוועגען זיך ניט מיט די שוואָאַקיטין, וואָס ווערן דערצ'ילט וועגן אים איז חומש: ער פאלט ניט אלע גאט. האט חתונה מיט א כושית, פֿאַרְלִירֶט שנוועל זאָס געדולד און ווערט גיד איז בעס. זיי גיבן צו גאר א מענטשלעלען שטריך: «והביטו אחרי משה» (שםות ל"ג). וואָס האבן צו אים נאַכְגּוּקָט? פֿרְעָמֶט די גְּמָרָא. זיי האבן געזאגט: «זע ווי פֿעַט זיין קאָרָק אַיִּינָה, ווי גְּרָאָב זִיְּנָה זִיְּנָה, אַלְּצָה וואָס ער עסְט אַוְן טְרִינְקָט אַיִּינָה יִדְיָוָה האַבְּ-אוֹנְגָּטָס» (15) נאך אַ מאָמָר פֿוֹן גְּמָרָא: «מעולם לאַעֲלָה משה לְמָרוּם» (16) — משה איז קיינטאל ניט אַרְוִיךְ אַוְיפָּן הַיִּמְלָה. אַיִּינָה אַנדערע ווערטער: ער איז אַ מענטש ווי אלע אַנדערע מענטשן. אַמת, די יִדְיָוָשׁ לעגענדע דערצ'ילט זַיְעַר אַסְט ווי נאָעָנט משה איז געווען צו גאט, אַבער אַיִּינָה קיין אַרט האָט זי פֿוֹן משָׁהָן ניט גַּעֲמָכְט קיין האַלְבָּן גאט. משה אַיִּינָה מְאַל אַ פְּשׁוּטָר בְּשְׂרוּדָם. ווּבְאַלְדָּה, אַוְ משָׁהָן גַּעֲוָעָן בְּלוּזָן גאטס שליח, קאנ דִּי פֿירְעָשָׂאָפֶט אַיבְּרָעָגְעָבָן ווערן צו יהושען — צו אַ תלמיד.

ווען אַ פֿאַלְק אַיִּינָה יְוָגָן אַוְן לְאַזְט זַיְעַר אַרְוִיךְ בְּאַזְיָגֶט עס, בלײַבָּן דָּאַרְט מעשיות פֿוֹן גְּרוּיסָע העלדיישע אויפְּטוֹאַנגָּען אויף דעם שלאָכְטָפָּעלָד. מסתמא זַיְינָן אויך בי דִּי באַזְיָגָר פֿוֹן כְּנָעָן אַונְטָר עַהֲשָׂוּס פֿירְעָשָׂאָפֶט גַּעֲשָׂאָפֶט גַּעֲשָׂאָפֶט גַּעֲשָׂאָפֶט גַּעֲשָׂאָפֶט גַּעֲשָׂאָפֶט זַיְינָן פֿוֹן קְרִיג אַוְן נְצָחָן זַיְינָן בי אַונְזָוָן גַּעֲלִיבָּן, יִדְזָן האַבָּן טַאַקָּע אַיִּיףְּ גַּעֲהִיט דעם סְפָּר יְהֹוָשָׁע, וואָס אַיִּז פּוֹל מִיט גְּרוּיזָמְקִיטִין, ווּילְיאָם זַיְעַר אַבָּן דָּאַר ניט גַּעֲקָאנְט פֿאַרְשָׂוִינְגָן דעם מאָעָנט פֿוֹן כִּיבּוֹשְׁ-הָאָרֶץ, אַבער זַיְעַר אַבָּן דָּאַר ניט אַוְיפְּגָעָהִיט אַסְט הִיסְטָאָרִישָׁע בְּכָעָר, וואָס זַיְינָן מסתמא גַּעֲוָעָן קְרִיגָעָן רִישָׁע. סְזִינָעָן «פֿאַרְלָאָרָן» גַּעֲגָנָעָן דִּי סְפָּרִים «סְפָּר מִלְחָמֹת יְהֹוָה» אַוְן

(14) וַחֲזָקָאָל קוֹיְפָּמָן: תּוֹלְדוֹת הַאמֹּנוֹת הַיְּהוּדִית, כֶּרֶךְ ד', ז', 90.

(15) מסכתא קדושין, דף ל"ג, עמוד ב; זע מדרש תנחותא: ווּוְלְס' אַיִּז לְגָנָאִי, האָט די גְּמָרָא ניט גַּעֲוָאָלָט אַיבְּרָחוֹרָן דעם מאָמָר פֿירְשָׁוֹת (זע ר"ש) אַוְיפָּרָט. גְּמָרָא, דָּאַרְטָה.

(16) מסכתא סוכת, דף ח, עמוד א.

דער "ספר הישר". דערפֿאָר איזו בי אונדוֹן אַבעָּד גַּעֲבִּילְּבָּן "שׁוֹפְטִים", זֶה אָז
דער דערצְיִילָּעָר ווַיִּסְתֵּן נָאָר פָּוּן פַּאֲרְטִּידִיקְוָנוּגְ-מְלָחָמוֹת.
עַפְעַס מַעֲרְקוּוּרְדִּיקָּס אַיזוּ גַּעֲלָעָגָן אִין דער יִדְּיִשְׂעָר טְבָּע, וּזְאָס דָּאָס
יִדְּיִשְׂעָר פָּאָלָּק, הָאָט זֶיךְ נִיטְ גַּעֲגָרִיסְטָם מִיטְ נְצָחוֹנִית, מִיטְ הַעֲלִידִישְׁקִיטָּן אִין
מְלָחָמוֹת, גַּרְוִיסְקִיטִּיט פָּוּן פִּירְעָדָס אָוֹן אַמְּבִיצִיעָס פָּוּן הַעֲרָשָׂעָרָס, וּזְאָס האַבָּן
גַּעֲזָוָכְטָ אַונְטַעַרְצְּוַיְּאָכוֹן פַּעֲלָקָעָר אָוֹן לְעַנְדָּעָר :

"עַר (גָּאָט) זָאָגָט נִיטְ צָו דִּי קִינְדָּעָר פָּוּן יִשְׂרָאֵל, אָז וּזְעָוָן זֶיךְ
אוּפִיפְּרִין וּוְיִגְּעָה עֲדֵרְקָוּ וּוְעָלָן זֶיךְ פַּאֲרְשְׁקָלָאָפָּן דִּי זֶיךְ אָוֹן טַעַכְטָעָר פָּוּן זִיעָרָע
שְׁוָאָגָים : אָז זֶיךְ וּוְעָלָן פַּאֲרְכָּאָפָּן דִּי גִּימְטָעָר פָּוּן זִיעָרָע פִּינְדָּה : אָז זֶיךְ וּוְעָלָן
אַרְוִיְּפִּטְאָוּן אוּפִיךְ זִיעָרָע שְׁכָנִים אַיאָךְ בֵּין זֶיךְ וּוְעָלָן פַּאֲרְטִּילִיקְטָ וּוְעָרָן".

"דִּי בְּרֻכּוֹת זִינְגָּעָן בָּאַשְׁדִּין, אַיְנְגָּה אַהֲלָטָן אִין דִּי גַּרְעַנְצָעָן פָּוּן פְּרִידָּה
לְעַכְן לְעַבְן אִין אִיגְּנָן לְאָנדָן, אָן אַנְפָאָלָן אוּפִיךְ שְׁוָאָגָים, אוּפִיךְ שְׁכָנִים. יִשְׂרָאֵל
וּוְיל בְּלֹוִזָּה, אָז מַעַן זָאָל אִים לְאָזָן צְרוּרָה. אַבְּעָר וּזְעָן עַס קְוּמָט צָו שִׁילְטָן, ווַיִּסְתֵּט
דָּעָר חֹמֶשׁ גָּאנֶץ גּוֹט פָּוּן אַונְטַעַרְצְּרִיאָכוֹנוֹגָה פָּוּן רַאֲבִירָן, פָּוּן פַּאֲרְשְׁקָלָאָפָּן, פָּוּן
פַּאֲרְכָּאָפָּן זֶיךְ אָוֹן טַעַכְטָעָר, פָּוּן גַּנְבָּעָנָה, גַּוְלְעָנָה פָּרָעָם הַאָבָּאָזְגָּוָטָס" (17).

סְאַיְן וּוְעָרָט צָו בָּאַטְאָגָעָן, אָז נָאָכוֹן אַיְנְגָּה אַמְּגָּעָן דָּאָס לְאָנדָן אִין נִיטְ גַּעַ-
בְּלִיבָּן קִיְּן אִיבְּעָרִיקָּעָר קָאַמְּפָסְ-לָוָסָט בַּיִּים פָּאָלָק. דִּי יִידָּן הַאֲבָן בְּלוֹוִזָּה גַּעַ-
וּזְאָלָט, לֹוִיט דִּי דָּעַרְצְּיִילְוָגָעָן פָּוּן שׁוֹפְטִים, בָּאַאֲרָבָּעָטָן דָּאָס לְאָנדָן לְעַבְן
רוֹאִיקָּה, דִּי אַרְוּמִיקָּעָ פַּעֲלָקָעָר הַאֲבָן אַבעָּד נִיטְ דָּעַרְלָאָזָטָן, אָז יִידָּן זָאָלָן פְּרִידָּה
לְעַךְ לְעַבְן, אָז דָּאָס הָאָט אוּפִיכְגָּה אַהֲלָטָן אַקְּמָפְּלָוְסְטִיקִים אִין יִשְׂרָאֵל.

דִּי מִמְשָׁלָה אִין דָּעָר צִיְּתָן פָּוּן דִּי שׁוֹפְטִים אַיזוּ נִיטְ גַּעֲלָעָגָן אִין דִּי הָעָנָט
פָּוּן אַקְּסָטָעָ, אַדְעָר אַמְּשָׁפָחָה, וּזְאָס הָאָט גַּעֲרָאָגָן בִּירוּשָׁה אַמְּמִשְׁלָה. דִּי
הָעָרְשָׁאָפָט אַיזוּ גַּעֲלָעָגָן פָּוּן צִיְּתָן אִין דִּי הָעָנָט פָּוּן גִּיסְטִיקָּעָ פִּירְעָר,
וּזְאָס זִיְּגָעָן פָּאָר דָּעָם צְוּוֹק גַּעַשְׁקָט גַּעוֹתָאָרָן פָּוּן גָּאָטָן. דִּי פִּירְעָר וִינְגָּעָן גַּעַ-
וּזְעָן דִּי נְבָאָים אַדְעָר נְזִירִים, וּזְאָס גָּאָטָס גִּיסְטָה הָאָט גַּעַרְוָתָן אוּפִיךְ זֶיךְ, כְּדִי צָו
הָעַלְפָן דִּי יִידָּן אִין צִיְּתָן פָּוּן נְוִיטָם. (עֲמוֹס ב', ט, י, יא). וּזְעָן דִּי מִמְשָׁלָה וּזְאָלָט
גַּעֲלָעָגָן אִין דָּעָר הָאָנָט פָּוּן אַקְּאָטָעָ כְּוֹהָנִים. אַדְעָר מִשְׁפָחָה פָּוּן נְבָאָים וּזְאָלָט
זֶיךְ אַנְטוּוּיקָּלָט אַדְעָסְפָּטָאָטִיעָ, נִיטְ קוּקְנִידִיקָּ אַוִּיףְ גָּאָטָס הָעָרְשָׁאָפָט — אַוִּיףְ
דָּעָם גְּרוֹנְטִ-פְּרִינְצִיפְּ פָּוּן טַעַקְרָאָטִיעָ. אַ שְׁטָאָרָקָעָ צַעַנְטְּרָאָלָעָ רַעֲגִירָוָגְ מִיטְ
אַדְרָשָׁת נָאָר הָעָרְשָׁאָפָט וּזְאָלָט פַּאֲרְוּאָגְנָדָלָט דִּי יִשְׂרָאָלִים אִין אַמְּלִיטְעָרִישָׁ
פָּאָלָּק, וּזְאָס וּוְיל בָּאַהֲרָשָׁן אַנְדָּעָרָעָ פַּעֲלָקָעָר. אַזְוִי הָאָט זֶיךְ אַנְגָּעָהוּבָן צָו
אַנְטוּוּיקָּלָעָן דָּעָר קְרִיגְגָּרִישָׁעָר גִּיסְטָה בֵּין דִּי יִידָּן אִין דָּעָר צִיְּתָן פָּוּן דָוָדָן אָזָוּ

(17) אֶבֶּא גָּאָרְדִּין : מִאָרָאָל אִין יִדְיָוָן לְעַבְן, זֶיךְ 68, 64.

וַיְדֵן צָוּוִישׁן פָּעַל קָעָר

שפערטער אין דער צייט פון די חשמונאים, ווען א משפחה פון כוהנים האט אריגנונגעראגן די מלוכה אין איר האנט. א בעסערעד בישפיל צו אילוסטרירין דעם טיעזיס איז די קרייגערישע מוחמד טעאקראטיע(18).

די הערשאפט איז ניט איבערגעאנגען בירושה אין די צייטן פון די שופטים. גאט איז געווען דער מושל און געשיקט "נביאים" אין צייט פון נויט. דאס האט פארהיט יידן פון ניין אויף דעם אויסגעטראטענען וועג פון אנדערע פעלקער. אבער מען דאך אונגעמען, און עס זינגען געווען יידן, וואס האבן געהאט א פאלאנגן צו זיין ווי די פעלקער ארום. און אנדייט אין דא אין דעם פרואו פון אבימלכן צו וועהן הערשער. יותמס שערטע רייד (שופטים ט') קעגן מלוכה אין טאקט געווען דער הערשנדייקער גיסט. אבער א סד יידן האבן מיט אים ניט געהאלטן און סופ-כל-סוף האט די פאליטישע לאגע ארום ארצ'ישראאל געצואונגען די יידן אונגעמען מלוכה. עס איז געקומען די צאלבונג פון שאולן פאר מלך. מלוכה האט זיך פארמאסטן צו קרייגן די אייד בעריהאנט.

ד. מלוכה

אין די דערציילונגען אין ספר שמואל וועגן דער צאלבונג פון שאולן שפיגלען זיך אפ די צוויי טענדענצן און שטרעבוונגען אין יידישן לעבן. איזו נסח גיט איבער די קעגנערשאפט צו מלוכה בכלל.
"און די זאך איז געווען שלעכט אין די איגזן פון שמואלן או זיי האבן געזאגט : גיב אונדו א מלך אונדו צו משפטן" (שמואל א', ח/ז).
שמואל מאלט זיך אפ די מלוכה אין די שווארצטטע פארבן. אבער דאס פאלאק זאגט :

"ניין, דוקא א מלך מו זיין איבער אונדו און מיר ווילן זיין ווי אלע אנד דערע פעלקער. אונדווער מלך וועט אונדו משפטן און ער וועט אירוטיגין פאראזיט אונדו און ער ווונט פירן אונדווער מלחות" (דארטן ח', יט, ח).

שמואל גיט זיך אונטער. גאט זאגט צו אים :

"בית דיך האבן זיך פארמייאסט, נאך מיך האבן זיך פארמייאסט פון צו קעניגן אויף זיך" (דארטן ח' כב).
דאס איז אין נסח. דער אנדערע נסח אית, או שמואל האט זיך ניט

(18) וועגן דער שופטים-עפאכע זיך היוקאל קויפמן : תולדות האמונה היהודית, ברך ראשון, ספר שני, ז' 676 ביוז 701.

געשטעטלט אנטקעגן מלוכה. פארקערט גאר, גאט האט געהיסן שמואלן ער זאל זאלבן שאולן, וויל ער ווועט העלפֿן די יידן, ער ווועט זי רاطעווען פון די הענט פון די פליישתים:

“און גאט האט אונטפלעקט שמואלס אויער אַטאג אַידער שאול איין געקזומען, אָזוי צו צאָגן: ‘מְאַרְגֵּן אִין דָּעֵר צִיְּתָ וּוּעֶל אִיךְ צֹשִׁיקָן צו דָּיר אַמָּאָן פָּוּן לְאַנְד בְּנִימִין אָן דָו זָלְסְטָ אִים זָלְבָּן פָּאָר אַפְּרִישְׂט אַיבְּרָעָר מִינְיָן פָּאָלָק יִשְׂרָאֵל. ער ווועט העלפֿן מִינְיָן פָּאָלָק פָּוּן דָעֵר האָנְטָ פָּוּן די פְּלִישְׂתִּים, וּאָרִים אִיךְ הָאָב בְּאַמְּעָרְקָט מִינְיָן פָּאָלָק, וּוּיל זִיעָר גַּעֲשָׂרִי אִין אַנְגָּעָקְמוּן צו מִיר’” (דארט ט, טו, טז). שפְּעַטְעַר אִין אוּיךְ דָא אַ וּוּרְסִיעָ וּוּ שָׁאָל וּוּרְט אָוִיסָ גַּעֲלִיבָן עַל-פִּיגְרוֹל (דארט י'כ). סְאַיִן קְלָאָר, אָן בַּי אַטְיַיל פָּוּן פָּאָלָק, אִין דָעֵר תְּקוֹפה פָּוּן שְׁמוֹאָל, אִין מְלוֹכָה נִיט נָאָר נִיט גַּעֲוּוֹן קִין פְּאַרְבְּרָעָן, נָאָר פְּאַרְקָעָרט, דָאָס גַּרְינְדָן פָּוּן מְלוֹכָה אִין גַּעֲוּוֹן אַגְּרוּסְטָר אַוִיפְּטוֹ (19), וּוּיל וּכְטִיק אִין צו פְּאַרְשְׁטִיְּן, אָן אַפְּאָלָק אִין קִינְמָלָל נִיט מְעוֹרָאָת, עַס זִינְגָּן דָא אַלְעָל מָאָל אַלְעָרְלִי שְׁטוּרְעַבְּנוּגָּעָן, טַעַנְדָּעָנְצָן אָן גַּרְזְּפִּירְוָנְגָּעָן. עַס וּוּיְיט אָוִיסָ, אָן אַיְן סֻוּפָּן שְׁמוֹאָלָס טָאג אִין דִי גַּרְוּסָע מְעַרְתִּית פָּוּן פָּאָלָק גַּעֲוּוֹן פָּאָר מְלוֹכָה. שָׁאָל אִין דָאָךְ גַּעֲוּוֹן פָּוּן דָעֵם קְלָעָנְסָטָן שְׁבָט אִין יִשְׂרָאֵל, אָן מִיר הָעָרָן נִיט פָּוּן קִין אַוִיפְּשָׁטָאנְדָן קָעָגָן דָעֵר מְלוֹכָה. יִידָן האָבָן אַנְגָּעָנוּדָה מעַן די מְלוֹכָה נִיט נָאָר וּוּי אַגְּוּזְנִידִיקִיטָן, נָאָר וּוּי אַישְׁוּתָה.

מְלוֹכָה אִין אַבְּעָר נָאָר נִיט גַּעֲוּוֹן קִין אַיְנְגָּעְבְּרָגְּעָרטָע אַיְנְסְטִיטּוּצְיָע. סְאַיִן זִיעָר וּוּכְטִיק, אָן פָּוּן שְׁאוֹלָס צִיְּטָן זִינְגָּן נִיט גַּעֲלִיבָן קִין פְּאַרְשְׁדִּי בעַנְעַה הַעַלְדוֹן-מְעַשּׂוֹת. סְאַיִן דָא אַ מְעַשָּׂה פָּוּן יוֹתָהָנָס מוֹטִיקִיט (שְׁמוֹאָל אָרְיָה), אַבְּעָר דָאָס אִין נִיט קִין הַעֲרָאִישׁ מְעַשָּׂה. סְאַיִן אָן עַפְּיוֹזָד פָּוּן דָעֵר גַּרְוּסָע פְּאַרְטִּידְיְּקָוְנָגָּס-מְלָחָמָה, וּוָאָס יִידָן האָבָן גַּעֲפִירְטָ קָעָגָן די פְּלִישְׂתִּים. עַס זִינְגָּן אַבְּעָר גַּעֲלִיבָן עַטְלָעָכָע וּוּרְסִיעָס פָּוּן אַקְאָמָּפָּ צֹוְישָׁן שְׁמוֹאָל הַגְּבִיאָ אָן שָׁאָל הַמֶּלֶךְ. מָאָדָנָע אִין, וּוָאָס שְׁמוֹאָל דָעֵר נְבִיא אִין דָעֵר אַכְּזָר אָן דָעֵר מֶלֶךְ אִין דָעֵר בָּעֵל רְחָמִים. עַס קּוֹמֶט אָוִיסָ, וּוּי די נְבִיאָמָּה האָבָן מִיטָּא כִּיּוֹן גַּעֲוָאָלָט פְּאַרְמִיאָוָסָן די מְלוֹכָה אִין דִי אוּגָּן פָּוּן פָּאָלָק אָן דָעֵר פְּאַרְהָאָבָן זַי אַוִיפְּגָּעָוָעָקָט דָעֵם אַלְטָן נְקָמָה-גַּעֲפִילָן פָּוּן די יִידָן קָעָגָן די עַמְּלָקִים. בְּכָל אִין אַבְּעָר בּוֹלָט אָן קְלָאָר, אָן צֹוְישָׁן דָעֵם עַרְשָׁתָן מֶלֶךְ אָן דָעֵם נְבִיאָ, וּוָאָס האָט אִים גַּעֲזָלְבָּטָן, אִין אוּסְגָּעְבָּרָאָכָן אַקְאָנְפְּלִיקָט. די נְבוֹאָה האָט גַּעֲוָאָלָט פְּאַרְקָלָעָנְעָרָן אָן צֹוְנִישָׁט מָאָכָן די אַוִיפְּשָׁטִיגְּנְדִּיקָע

(19) וּוּגָן דָעֵם עַנְיָן בָּאָרְיָוֹת זַעַם עַנְיָן בָּרְנְפָלְד: מִבּוֹא סְפָרוֹתִי הַסְּטוֹרִי לְהַתְּבִּיאָ הַקּוֹדֶשׁ, בָּרְךָ רַאֲשׁוֹן, זַוְּ, קְעָא בַּיּוֹ קָעָגָן, אַוִיךְ דָאָרְטָ בָּרְךָ שְׁנִי, זַוְּ, סְבָּ אָוּן סְגָּן.

מאכט. ס'יאין גאר א גרויסע פראגען צי די מעשה עמלק איז א היסטאָרישער פאקט, אָדער גאר א מעשה צו מאכטן מער בולט דעם קאנפֿלִיקט צוישן מלוכה און נבואה (20).

יידן האבן פאַריזוּכט מלוכה און זיין געפֿעלן געווארן צו זיין "וואַי אלע אָנדערע פעלקער, אוֹ אָונדער מֶלֶךְ זֶל אָונדֶר מְשֻׁפְטֵן אוֹן אַרְוִיגְגִּין פָּאוֹרִיס אָונדֶר אָון פִּירְן אָונדֶזער מְלָחְמוֹת". אָבעָר שָׁאָל דָּעָר עֲרַשְׁטָעָר הַעֲרַשְׁטָעָר אַיִן האָרְצָן נָאָךְ אַלְצָן גְּעוּווֹן דָּעָר עַרְדִּי-אַרְבָּעָטָעָר, דָּעָר פּוּיעָר אוֹיף זַיִן שְׁטִיק לְאָנָד. די אַמְתָּעָה פְּרָאָכְט אָון גְּלָאנְצָן פָּוֹן מלוכה אַיִן גַּעֲקוּמָעָן שְׁפָעָטָעָר מִיט דּוֹדָן, דָּעָר אַיִן שַׁוִּין גְּעוּווֹן אָן אַמְתָּעָה קָעְבָּגָיָה, אַיִן זַיִן הוֹיךְ זַיִינְעָן גְּעוּווֹן אַינְטְּרִיגָּעָס : אָ פְּרִינְצָ פָּאָרְגּוֹאַלְטִיקָפּ אָ פְּרִינְצָעָסִין ; אַיִן פְּרִינְצָ מָאָכְט אָ פָּאָרְשְׁוּעָרָנוּגָג קָעְגָּן אָנדֶרָן, דָּעָר יּוֹרְשְׁ-עֹזָר וּוְיל פָּאָרְגּוּמָעָן דָּעָר טָאָטָנס קָרוֹויָן בַּיִּזְיָן לְעָבָן — אַלְעָ שִׁינְגָּע פִּירְוָנְגָעָן פָּוֹן די קָעְנִיגְלָעָכָע הַוִּיפָּן, "וואַי בַּיִּזְיָן אָנדֶרָע פֿעַלְקָעָר".

עס ווערט גאר ניט דערציילט וועגן דעם ערְשְׁטָן יִדְיָשָׁן קָעְנִיגָּס יְוָגָנְטָן יָאָרָן. אָפְּשָׁר אַיִן נִיט גְּעוּווֹן וּוְאָס צוֹ דָּעְרִצְיָילָן. שָׁאָל, דָּעָר עֲרַשְׁטָעָר קָעְנִיגָּא, אַיִן גְּעוּווֹן בְּלוֹיוֹן אָמִין הַקְּדָמָה צָוָם קָעְנִיגָּטוֹם. די אַמְתָּעָה יִדְיָשָׁן דִּינְגָּסְטִיעָה הָאָט וִיךְ אָנְגָּעָהוּבִּין מִיט דּוֹדָן, אָון דָּעְרָפָאָר אַיִן שַׁוִּין פָּאָרָאָן אָ דָּעְטָאָלָעָ בִּיאָר גְּרָאָפְּיָעָ פָּוֹן אִים. דּוֹד אַיִן שַׁוִּין גְּעוּווֹן אָהָלָל וּן עָר אַיִן נָאָךְ גְּעוּווֹן אָיִנְגָּל. עָר הָאָט, וּן עָר אַיִן נָאָךְ גְּעוּווֹן גָּאָר יְוָגָּא, בִּיאָגְּנִיקְוָמָעָן דָּעָם לִיבָּן אָון דָּעָם בָּעָר. בָּאָלָד אַיִן אָנְהִיאָבָּן פָּוֹן זַיִן קָאָרִיעָרָעָה הַרְגָּעָת עָר גְּלִיתָן מִיט אָשְׁלִידָעָר אַיִן אָשְׁטִינְדָּל, אוֹיף יְעָדָן שְׂרִיט אָון טְרִיט גִּיט אִים נָאָךְ זַיִן לְעָבָנס-צִילְעָר.

וּוְיכְטִיקָּעָר אַיִן, וּוְאָס אַיִן סְפָר שְׁמוֹאָל וּוְעָרְט אָוִיסְגָּעָרָעָכָנְט אָ צָעְטָל פָּוֹן דּוֹדָס הַעַלְדוֹן : "דָּאָס זַיִינְעָן דִּי נַעֲמָעָן פָּוֹן די גְּבוֹרִים, וּוְאָס דּוֹד הָאָט גַּעַהְעָטָה" (שְׁמוֹאָל ב., כ"ג כח). פָּוֹן די הַעַלְדוֹן זַיִינְעָן גַּעֲבְּלִיבָּן מַעֲשִׂיות נִיט נָאָר פָּוֹן זִיעָרָע אַוְיפְּטָאָוָגָעָן אָוִיפָּן שְׁלָאָכְטָבָּעָלָד, נָאָר אוֹיךְ פָּוֹן זִיעָרָע פָּאָרְמָעָסָטָן מִיט אָנדֶרָע גְּבוֹרִים "צָוְלִיב מָאָכָּן אָ נַאֲמָעָן".

"אַוְן דָּרְיִי פָּוֹן די דָּרִיסִיק הַוִּיפְּטָלִיטָה אָבָּן אָרָאָפְּגָּעָנִידָעָר אַוְן זַיִינְעָן גַּעֲקוּמָעָן אַיִן שְׁנוּיטְ-צִיִּיט צוֹ דּוֹדָן אַיִן דָּעָר הַיִּלְפָּוֹן עַדְוָלָם, אַוְן די מַחְנָה פָּוֹן פְּלִישְׁתִּים הָאָט גַּלְאָגָעָרָט אַיִן טָאָל רְפָאִים. אַוְן דּוֹד אַיִן דָּעְמָאָלָט גְּעוּווֹן אַיִן פְּעַסְטוֹנָגָה, אַוְן די פְּלִישְׁתִּים אַיִן דָּעְמָאָלָט גְּעוּווֹן אַיִן בִּיתְ-לָחָם.

(20) זע : International Biblical Commentary, Samuel, p. 130.

(דודס געבעירנארט). האט דוד געגולדט און ער האט געזאגט: ווער וועט מיר ברענגן אָ טרונק וואסער פון דעם ברונגעם פון בית-הלחם, וואס איז אין טויער? האבן די דריי גבורים דורךגעשפאלטן דעם לאגעדר פון די פליישטים און זי' האבן אָ גאנגעשפֿט וואסער פון דעם ברונגעם פון בית-הלחם, וואס איז אין טויער, און געבראָכט צו דודן. אָבער ער האט ניט געוואָלט טריינקען דאס וואסער און ער האט עס אויסגעגעסן (וואי אָ קרבן) פֿאָר גַּאטָּה.

«און אָבִישֵּׁי, יַאֲבָס בְּרוֹדָעֶר, דָּעֶר זָוֵן צְרוּיָהּ, ער איז געוווען דער גְּרַעַסְטָעֶר פון די דָּרִיּ, אָונ ער האט אָוִיפֿגַּעַהְבוּבָן זִין שְׁפִין אָוִיףּ דָּרִיּ הַוְּנַדְעָרֶט אָונ ער האט זי' דערשלאָגֶן. אָונ ער האט געחאָט אֶת שְׁמֵן צְוּיָשָׂן די דָּרִיּ».

«און בניהו, דער זָוֵן פָּוֹן יְהִוָּדָעָ, דָּעֶר זָוֵן אֶת העלדיישן מאָן, גְּרוּיס אַיִן אָוִיפֿטָוָאנְגָּעָה, פון קְבָצָאָל, ער האט דערשלאָגֶן די צְוַויִּי הַעַלְדוֹן פון מָוָבָּן, אָונ ער האט אָרְאָפְּגַּעַנְדִּעָרֶט אָונְן האט דערשלאָגֶן אֶת מְצֻרִישָׁן מאָן, אֶת העלְדָּל אַמָּאָן אַיִן דעם מְצֻרִיס הַאֲנָטָן זַיְהָן אֶת שְׁפִין אָונ ער (בְּנִיהָה) האט צו אִים אָרְאָפְּגַּעַנְדִּעָרֶט מִיט אַרְוֹת. האט עַר אָרוֹיסְגָּעָרִיסְן פון דעם מְצֻרִיס הַאֲנָטָן די שְׁפִין אָונ ער האט אִים דערהָרגָעָט מִיט זִין אַיְגָעָנָעָר שְׁפִין» (שמואַל ב' כ"ג).

דאָס זִיןְגָּעָן העלדיישע מעשיות, וואס זִיןְגָּעָן גָּאָרְנִיט כָּאָרְקָעָרְדִּיסְטִיב פָּאָרְן תְּבָ"ךְ. דָּאָס זִיןְגָּעָן מעשיות פון העלדיישקייט צוֹלִיב העלדיישקייט; נִיט קִיְּן גְּבוּרָה צוֹ פָּאָרְטִּידִיקָּן זַיְהָן אֶדְעָר צוֹ גְּרִיסְן גָּאָטָס נָאָמָעָן. דָּאָס זִיןְגָּעָן מעשיות פון מענטשָׁן, וואס האָבָּן לִיב צוֹ שְׁלָאָגֶן זַיְהָן: מעשיות וואס פָּאָרְטִּיעָרְלָעָן פִּוּזְיָן קָאָמָפּ; מעשיות וואס דָּעַרְצִילְיָן פון גְּבוּרָה לשְׁמַן גְּבוּרָה, «צַו מָאָכָּן אֶת נָאָמָעָן». שְׁפַעְטָעָר וּוּלְעָן מִיר זָוֵן, וּוי די יְדִישָׁה חַכְמִיָּה-הַתְּלִמּוֹד האָבָּן זַיְהָן גַּעַמְאָטָעָרֶט מִיט די מעשיות אָונ זי' אָוִיסְגַּעַטִּיטִישָׁט לוּיט זִיְעָרָע עיטישׁ השגות.

דוד איז געוווען דער אָמְתָעָר גְּרִינְדָּעָר פון מלוכָה ביִיְידָן, ער איז גַּעַד ווּעַן די פָּאָרְקָעָרְפָּרְנוֹגָן פון מלוכָה. דער שאָפְּעָרָר פון אֶת مدִינָה, דער ערְשְׁטָעָר פון אֶת דִּינָאָסְטִיעָ, וואס האט עַקְוִיסְטִירָט אַיבָּעָר צְוַויִּי טוֹזָנָט יַאֲרָ: מַעַר וּוי פִּיר הַוְּנַדְעָרֶט יַאֲר אַיִן אַרְץ יִשְׂרָאֵל אָונְן קָרוֹב צוֹ זַעֲכָן הַוְּנַדְעָרֶט יַאֲר אַיִן גְּלוֹת — וּוי רִיש גְּלוֹתָס — עַקְזִילָאָרָן. קִיְּן דִּינָאָסְטִיעָ אַיִן דָּעֶר וּוּלְעָט האָט אַזְוִי לְאָנָגָן נִיט גַּעַדְיוּרֶט. אַיִן אַיר לְאַגְּגָעָר גַּעַשְׁכִּטָּע האָט דִּינָאָסְטִיעָ נִיט גַּעַהָאָט קָעָגָן זַיְהָן אַיִן אָוִיפֿשְׁטָאָנוֹ פָּוֹן אֶת דָּרוֹוְסְנְדִּיקָּן טְרָאָזָן זַוְּכָּעָר. אֲפִילּוּ יַרְבָּעָם האָט, לוּיט דָּעֶר טְרָאָדִיצְיָעָ, זַיְהָן נִיט פָּאָרְמָאָסָטָן אָוִיףּ שְׁלָמָהָשׁ טְוּלָה. דָּעֶר נְבִיא אֲחִיהָה האָט צְוַעַזָּגָט יַרְבָּעָמָעָן נִיט מַעַר וּוי צָעָן שְׁבָטִים.

וַיְדָן צִוּוִישׁוֹ פָעַלְקָעָר

ווען דוד האט זיך אינגעפונדעוט, אין די ווירקונג פון די נביאים גע-
וואָן שוואָכער אויף אַ צײַט. די צוֹויַי נבייאַם, נתן אָונֵן גָּד, זייןען געווען ניט
מער ווי הויַף-נבייאַם. אַ סְך בָּלוֹט האט דער ערפאָלְגַּרְיִיכָּר קענִיג פָּאָרגָאָסָּן
און אַיז קִינְמָאָל נִיט גַּעֲזָאָדָלְט גַּעֲזָאָרְן שְׂטָאָרָק. צוֹויַי מֶאָל האט ער צוֹגָעָר
נוּמוּן ווַיְיִבְעָר פָּון אַנדְעָרָעָמָעָר. ווען ער האט צוֹגָעָנוּמָעָן אַבְּיִגְלָן פָּון
נְבָלָן האט דער באַשְׁרִיבָּעָר פָּון דּוֹדָס לְעַבְּן דֻּעָם עַנְיָן אַין גָּאנְצָן פָּאָרטָוּשָׁת.
אַבעָּר די מעָשָׂה בְּתִשְׁבָּע אַיז גַּעֲזָוּן צַו גַּרְאָב אָונֵן צַו גַּרְיוֹזָם אַפְּיָילִי פָּאָר
דֻּעָם הַוַּיְף-נְבָיָאָ אָז ער זָאָל זַי פָּאָרוּשָׁוִיגָּן. אַבעָּר גַּאֲרָמְילְד אַיז די שְׂטָרָאָפָּ אַיז
פָּאָרגָלִיךְ מִיטָּן פָּאָרְבָּעָן. ווי דוד האט נָאָר חָרְתָּה ווּעָרְתָּ אִים די זִינְד פָּאָרְדָּ
געַבָּן, בלויוֹן דָּאס קִינְד, ווָאָס אַיז גַּעֲבָּרִין גַּעֲזָאָרְן אַין זִינְד — שְׂטָאָרָבָּט.
בְּתִשְׁבָּע בְּלִיְּבָּט דֻּעָם קַעְנִיגָּס בְּאַלְיָבָּט ווַיְיָבָּ אָונֵן אַיְרָ זָוָה, שְׁלָמָה, יְרָשָׁנָט
דֻּעָם טְרָאָן. סְאַיזָּן כְּדָאי צַו פָּאָרגָלִיךְן די שְׂטָרָאָפָּ מִיט ווּעַלְכָּעָר דָּוד ווּעָרָט
בְּאַשְׁטָרָאָפָּט מִיט דֻּעָם שְׂטָרָאָפָּ, ווָאָס אַלְיָהוּ זָאָגָט פָּאָרוּסָאָ אַחֲבָן פָּאָר זִין
הַרְגָּעָנוּן נְבוּחָן פָּון יְזָרְעָאָל.

אַלְעָ מְלָכִים האָבָּן גַּעהָאָט הַוַּיְף-נְבָיָאָים, ווָאָס זִינְעָן גַּעוּנָן בְּלָבָּן וּנְפָשָׁ
פָּאָרְמָלָק אָונֵן מְלוֹכָה. אָט די נְבָיָאָים זִינְעָן בְּדָרְקַ-כָּלָ פָּאָרְצִיכָּנָט ווי די
פָּאָלְשָׁע נְבָיָאָים. די «אַמְתָּע נְבָיָאָם» זִינְעָן אַלְעָ מֶאָל גַּעֲזָוּן אוֹיפָּ דֻּעָר ווָאָך
צַו גַּעֲפִינְעָן חַסְרוֹנוֹת בַּיִּם מֶלֶךְ, ווַיְיָלֵד דֻּעָר רִינְגָּר מְאַנְצָטָעָזָים שְׁלִיסָּט אָוִיסָּ
כִּמְעַט. אָן עַרְדִּישָׁן קַעְנִיגָּה. אַין תּוֹרָת-מִשְׁה פָּאָרְגָּעָמָט די אַינְסְטִיטְוּזִיעַ-מְלוֹכָה
גַּאֲרָ אַ קְנָאָפָּן אָרָט. די גַּעֲמִינְדָּע אַיז אַרְגָּנְיִוָּרְט לְוִיט די שְׁבָטִים אָונֵן די
עַלְטָסְטָעָ פָּון די מְשָׁפָחוֹת. אַין סְפָּר דְּבָרִים אַיז זָאָה אַ גַּעֲזָעָז, ווָאָס אַיז מְתִיר
צַו זָאָלָבָן אַ מְלָךְ מִיט בְּאַשְׁטִימָטָע בְּאַגְּרָעָנְצָוָגָעָן (דְּבָרִים י"ג, יד, ב). אַבעָּר
די גַּעֲזָעָן פָּון חָוָשׁ רַעֲכָעָן זִיךְ נִיט מִיט דֻּעָר עַקְסִיסְטָעָנָץ פָּון מְלָךְ אָונֵן
מִדְיָנָה-אַפְּאָרָאָט. די אַמְתָּע נְבָיָאָם האָבָּן שְׂטָאָרָק אַטְאָנָט די פָּאָדְעָרָוָגָעָן
פָּון דֻּעָם אַיז אַיז אַיְנְצִיקָּן גַּאֲטָ, דֻּעָם גַּאֲטָ פָּון פָּעַלְקָעָר
פָּון יְשָׁרָאֵל גַּעֲוָלְטִיקָּט מִיט אַבְּסָאָלְוָטָעָר גַּעֲרָעְכִּיקִיט אַיז גָּאנְצָן באָ
שָׁאָר אָונֵן פָּאָדְעָרָט פָּון דֻּעָם מְעַנְשָׁן נִיט בלויוֹן קְרָבָנוֹת אָונֵן גַּעֲזָאָגָעָן אָונֵן
תְּפִילָות, נָאָר אַיבָּעָרְהַזְּפָט ווַיְיָלֵד רַעֲכְטָפָאָרְטִיקָּע אַוְיְפִּירְוָגָע אָונֵן יוֹשָׁר פָּון
מְעַנְשָׁטָ צַו מְעַנְשָׁטָ.

די גַּרְוִיסָּע נְבָיָאָם, די שְׁרִיפְטַ-נְבָיָאָם, האָבָּן נִיט גַּעהָאָלָטָן פָּון פִּיזְיָשָׁעָר
מִאָכָּטָן, פָּון פָּאָרְזִיכָּרְדָּוָנָג אַוְיָפָּ פָּעַסְטוֹנְגָעָן, אוֹיפָּ רִיְטָעָר, רִיְטוֹעָגָעָנָעָר אָונֵן
אוֹיפָּ בְּוּנְדָּמִיט שְׁכָנִיָּשׁ פָּעַלְקָעָר. די גַּעֲוָלְטִיקָּונָגָפָּון גַּעֲרָעְכִּיקִיט —
דָּאס אַיז גַּעֲזָוּן זִיעָר מְלוֹכָה-אַזְעָאָל.

די נְבָיָאָים זִינְעָן נִיט גַּנוּעָן בְּפִירְוָשָׁן קְעָגָן מְלוֹכָה. די האָבָּן אַבעָּר זִיךְ

ניט צופרידגנשטיינט בלויז מיט מלוכה. זי האבן גשוואלט מלוכה און דערצון נאך נפנס: א גערענטע מלוכה. זי האבן קינמאָל ניט באקעמאָט מלוכה, אבער זי האבן געלעמאָט קעגן ספֿעציַּפֿישׁ מלכִּים און דער אומֶן יושדריקיט פון דער סעקלאָרער מלוכה. אבער טוֹף-כְּלִסּוֹף ווען דאס ווערט אַגְּנוּעָנדט כמעט קעגן יעדן מלך אין עס דאס צולביבען, זי באקעמאָט די עצם מלוכה. אמרת, בלויין איין נבייא — הוועש — האט געהאלטן, און מלך און מלוכה זיינען א זינד קעגן גאט (21). נאך איין כדאי צו באטאָגען, און קיינען פון די שְׂרִיפְּתִּינְבִּיאִים האט ניט גערופּן דעם מלך «משיח יהוה» — «דער געּזְלְבְּטָעֵר פון גאט», זי די משוררים פון תהילימ רופּן אַים. די נבייאִים רופּן אַים אַדוֹן, האָרָא, אַדְעָר בַּיִם ערשות נאָמעָן, אַדְעָר סַתְּמַקְּנִיגְגָּס אַנְטִיכְתִּים, «דער מאָן, זוּ אַט דִּיךְ גַּעֲשִׂיקְטְּ צַוְּ דִּירְ» (22).

די נבייאִים האָבָן זיך ניט געקענט שטעלן קעגן גאנְגַּ פָּוּן גַּעֲשִׂיכְטַּע אָוָן אַפְּפָרְעָגָן מלוכה. דאס וואָלט געווען אַמְּין שטעלן זיך קעגן מענטשלעכּער נאָטָר. זי האָבָן אַבְּעָר געּשְׁטָעַלְמַן אַזְעַלְבָּעַ הַוְּיכָעַ מַאֲרָכְלִישָׁעַ פַּאֲדֻעְרוֹנוֹגָעַן צוֹ דער פִּירְזְּגָגְגָן פָּוּן אַ מלוכה. אָוּ די אַינְסְטִיטְּצִיעַ אַיְזָן טוֹף-כְּלִסּוֹף אַנְטְּעָרָגָעַן גַּרְאָבָן גַּעֲוָאָרָן אַיְזָן אַיד עצם יְסָדָן.

אָסְטָ פָּוּן די נבייאִים האָבָן זיך גַּעֲמִישָׁט אַיְזָן די פָּאַלִּיטִישׁ רַוְּדַעְרִיּוּן פָּוּן זַיְעַר צִיְּמָן. אַמְּאל זיינען זי גַּעֲוָונָן קעגן גַּעֲוִיסְׁעַ פַּאֲרִיבִּינְדִּינְגָּעַן, אָוּ אַבְּנָן דָּרְשָׁשָׁמָּאָל — פָּאַר אַפְּמָאָכָן מִיט אַנְדְּעָרָעָ פַּעְלָקָעָר. אַמְּאל — קעגן אָן אוּפִּיְּשָׁטָאָנדָן אַבְּעָר סְאִיזָן אַ טָּעוֹת צוֹ שְׁטָאָנדָן, אָן אַנְדְּעָרָשָׁמָּאָל — פָּאַר אָן אוּפִּיְּשָׁטָאָנדָן אַבְּעָר סְאִיזָן אַ טָּעוֹת צוֹ מִינְעָן, אָוּ די נבייאִים זיינען גַּעֲוָונָן גַּרְוִיסְׁעַ דִּיפְּלָאָמָּאָטָן, גַּעֲנִיטָעַ שְׁטָאָטָסָן מַעְנָעָר, זָוָס האָבָן גַּעֲקָאָנְטָן פַּאֲרוֹיסְׁזָוָן דִּי צְוּקוֹנָפָט. זיינען אוּיךְ ניט גַּעֲוָונָן קִין «מַאֲנְטִיקָרָה», זָוָס האָבָן פַּאֲרוֹיסְׁגָּזָוָן דאס פַּאֲרָהְוִילְעָנָן אָוּן דאס וַיְיַעַט. זַיְעָרָעָ פַּאֲרוֹיסְׁזָאָגָגָעָן פָּוּן חַוְּרָבָן זיינען דאָךְ אלָעָ מָאָל גַּעֲוָונָן מִיט אַתְּנָאָי אָוּן גַּעֲקָאָנְטָן נִיט מְקָוִים וּוּרְעָן, אוּבָּאָדָס פָּאַלְקָ וּוּטָתְּשָׁוָה טָאָן. דער נְבָאָ אַיְזָן בַּעַיְקָר גַּעֲוָונָן אַ שְׁטָרָאָפָרָה. ער אַיְזָן גַּעֲוָונָן אַ «זַעֲנָר» בָּלוּזָן אוּפִּיְּצָהָרָה פִּילָּ, זָוָס ער האָט גַּעֲוָונָן אַזְעַט אַיְזָן דָּאָךְ אַיְזָן אַזְעַט וַיְיַעַט. זָוָס אַיְזָן דער גַּט פָּוּן אַבְּסָאָלּוּמָוָר גַּעֲרָעָכְטִיקִיט אָוּן אַוְמְקָאָמְפָרָאָמִיטָלָעָן יוֹשָׁר. אַט דער גַּט האָט גַּעֲשָׁלָאָסָן אַ בּוֹנְדָמִיט יִשְׂרָאֵל צוֹ דִּין אַחֲרִילִיק פָּאַלְקָ

(21) הוועש ח' ד; י"ג, ו, ז. זע זוּ די מִפְּרָשִׁים רְדִ"ק אָוּן מִצְוָה דָּוד טִוְּתְּשָׁן די פְּסָוקִים וְיַגְּדָלָה, וְיַאֲ. די מַאֲדָעָתָן מִפְּרָשִׁים מִינְעָן, אָז הוועש רְעֵדָת וּוּגָן די מְלָכִים פָּוּן זַיְעַן צִוְּיוֹן לְבוּזָן. אַבְּעָר גַּעֲרָעָכְטִיקִיט זיינען די יְדִישָׁעָ מִפְּרָשִׁים, וּוּיְלָה די פְּסָוקִים זיינען קַלְאָרָעָר לְוּזָט זַיְעַר אַוְיְסְטִיּוֹטָה.

(22) ישעה ל"ג, ו; ל"ה, ח; מלכיות ב', ב"ג טו, זע אָוּן נָאָךְ אָוּן נָאָךְ.

וַיְדָן צְוּוֹשָׁן פָּעַלְקָעֶר

אין אַ הִילִּיק לְאַנְדֵּן. זֶה גָּאנְצָע סְעַקְוָלָאָרָע פָּאַלִּיטִיךְ אַיז אַ סִּימָן פָּוּ נִיטְּגָלוּבָּן, נִיטְּצָוָתְּרוּזָן גָּאטָן אַוְן אַפְּרַשְׁוּוּמָכָנוּג פָּוּ בְּונֵד צְוִישָׁן גָּאטָן אַוְן יִשְׂרָאֵל. דָּרְפָּאָר וּוּעָן יִדְן פָּאַרְלָאָזָן זֶיךְ אָוִיפְּ מַלְכָּה-מַאֲכָט, מָזְדָּקָה קְוָמָעָן אַז אָוְמָגָלִיךְ אָוִיפְּ זֶיךְ.

אַט דִּי עַקְסְּטוּרָעָמָע פָּאַדְעָרָוָגָן פָּוּ נְבוֹאָה הַאָט סְוִּיף-כָּל-סְוִּיף נִיט צְוָגָעָלָאָזָן, אַז יִדְן זָאלָן וּוּרָעָן וּוּי אַלְעָ אַנְדְּרָעָפָעָלְקָעֶר אַוְן זֶיךְ בָּאַרְיִמְעָן אַוְן שְׁטָאַלְצִירָן מִיטְּ דָּעָר שְׁוּוּעָר אַזְמָאָט אַזְמָאָט פָּוּ מְחֻנּוֹתְּ-חִילּוֹת. אַ גְּרוּיסָעָר טִילָּפָוּ דָּעָר פָּאַלְקָס-עַגְּרָגִיעָ, אָפְּשָׁר דָּעָר גְּרוּסָטָעָר טִילָּ, אַיז אָוּעָקָזְזָוָן דָּעָם וּוּגָזְזָוָן אַז גָּאתָן, דָּעָם גָּאתָן פָּוּ אַבְּסָאַלְוָטָעָר גַּעַרְעַטְקִיָּת. מְדִינָה, מַלְכָּה-שָׁאָפָט הַאָבָן גַּעַמּוֹת דָּעָרְבָּעָר פָּאַרְטָוּנְקָלָט וּוּרָעָן.

אַבְּעָר וּוּעָן דִּי אִינְסְּטִיטּוּצְיָע מַלְכָּה הַאָט גַּעַהְעָרָשָׁת בַּיְּ יִדְן, אַיז וּי נִיט גַּעַוּעָן שְׁעַנְעָר אַזְמָאָט בְּעַסְטָר וּוּי בַּיְּ דִי אַנְדְּרָעָפָעָלְקָעֶר. דִּי הַיְּפָן פָּוּ דִי יִדְיִישָׁע מַלְכִים זִינְגָן גַּעַוּעָן פּוֹל מִיטְּ אִינְטְּרִיגָּעָס, פָּאַרְשָׁוּוּרְגָּעָן אַזְמָאָט. נִיט גַּעַקְוּקָט וּזָאָס עַס שְׁטִיטָת אַזְמָאָט מַלְכִים, אַז דִּי יִדְיִישָׁע קַעְנִיגָּן זִינְגָן גַּעַוּעָן מַלְכִי חָסֵד, זִינְגָן פָּאַרְגָּעָקָומָעָן בְּלוֹטִיקָעָ הַיְּקָ-דְּעַוְּאַלְוְצִיעָס אַזְמָאָט קַיִן בְּרַעְקָל אִינְ-זְעַנְיִישָׁ הַאָבָן דִּי זִיגָעָר נִיט גַּעַהְעָטָמִיט דָּעָר בָּאוּגְּטָעָר דִּינְגָּסְטִיעָ, אַלְעָ מַאלְ הַאָבָן זֶיךְ הַעֲרָשָׁעָר אַוְיְגָעָפְּרִיטָמִיט אַכְּרוּתָמִיט — סִי אַזְמָאָט פָּוּ דִי מַלְכִים, סִי שְׁפָעָטָעָר אַזְמָאָט דִי צִיְּטָן פָּוּ דִי חַשְׁמוֹנָאִים.

אָוִיפְּ וּוּפְלָיְדָן זִינְגָן גַּעַוּעָן וּי אַלְעָ אַנְדְּרָעָפָעָלְקָעֶר אַיז וּי בְּאַפְּאָלָן דָּעָר וּלְבִּיקָעָר גּוֹרָל. זִיעָר מַלְכָּה אַיז צְשָׁעָטָרָט גַּעַוּאָרָן אַזְמָאָט זִינְגָן פָּאָרָ-טְרִיבָן גַּעַוּאָרָן פָּוּ זִיעָר לְאַנְדֵּן. יִדְן הַאָבָן גַּעַדְאָרָפְט פָּאַרְשָׁוּנִידָן וּי אַלְעָ אַנְדְּרָעָפָעָלְקָעֶר אַזְמָאָט. אַבְּעָר דִּי נִבְּאַיְשָׁע וּוּזְיִיעָס הַאָבָן עַס נִיט דָּעָרְלָאָזָן. יִדְן זִינְגָן צְוָגָעָרִיטָמִיט גַּעַוּאָרָן פָּאָר גָּלוֹת, אַזְמָאָט צְוָגָעָרִיטָמִיט זֶיךְ אַיְבָּרְצָוּלָעָבָן דָּעָם גָּלוֹת הַאָבָן דִי הַבְּתוּחוֹת אָוִיפְּ גָּאָוָלה, וּזָאָס זֶיךְ הַאָבָן גַּעַרְקָאָגָן פָּוּ דִי נִבְּאָים.

ה. גָּלוֹת בְּבָל אַזְמָאָט שִׁיבָּת צִוְּן

וּוּעָן מַעַן טְרִיבָט אַרְוִוִּים אַ פָּאָלָק פָּוּ זִין אַיְגָן לְאַנְדֵּן, צְעַפְּאָלָט זֶיךְ דָּאָס פָּאָלָק אַזְמָאָט וּוּעָרָט צְעַשְׁטוּבָט. אַוְיָב עַס אַיז שְׁוּעָר פָּאָר דָּעָם מַאְדָעָרָנוּם מַעֲנְטָשָׁן צַוְּ לְעַבְּן אַיז דָּעָר פְּרָעָמָה, אַרְוָמְגָעָרְנִיגָּלָט פָּוּ אַ פְּרָעָמְדָעָר קוּלְטָוָר אַזְמָאָט קַיִן אַיְגָעָנָעָם לְעַבְּנָס-שְׁטִיְיָגָר, עַל אַחֲת כְּמָה וּכְמָה אַיז עַס גַּעַוּעָן שְׁוּעָר פָּאָר דָּעָם פָּאַרְצִיְּטִיקָן יִדְן. פָּאָר דָּעָם גָּלוֹת-בְּבָל אַיז צְוִישָׁן יִדְן גַּעַוּעָן פָּאַרְשָׁפְּרִיטָמִיט דָּעָר גַּלְוִיבָּגָן, אַז גָּאתָן, לְאַנְדֵּן אַזְמָאָט פָּאָלָק זִינְגָן אַיְגָן: גַּעַקְנִיפְט אַזְמָאָט גַּעַבְּוּנְדָן,

באחעפט ניט צו פאנאנדרטילן. דאס פרעמדע לאנד האט מען געהאלטן פאָר טמא געהארט צו אַ פרעמדע גען און מען קען דארט ניט אָפהיתן גאטס גען באָטן. אָז מען וווערט פֿאָרטֿרִיבֿן פֿוֹן אַיגֿעְנָעְמָן לאָנד, וווערט מען פֿאָרטֿרִיבֿן פֿוֹן באָהעֶפֶּן זיך אַינְן גאטס נְהַלָּה אָזְן גַּלְיִיך זוֹי מען באָפֿאָפֶּלֶט דעם פֿאָרְטֿרִיבֿן טְרִיבֿעָנָעָם : גַּיִּיך דִּין פֿרְעָמְדָע גַּעֲטָעָר (שְׁמוֹאֵל אַ, כ"ו, יט).

דעָר גַּלוּבָן, אָז מען וווערט פֿאָרטֿרִיבֿן אַינְן אַ פרעמד לאָנד, מִיְינְטָס דער סּוֹף פֿוֹן דער אָומה אַינְן גַּעֲוָעָן בַּיִּידָן אַ בשׂוֹתְפּוֹתְדִּיקְעָר גַּלוּבָן מִיט אלְעָ פֿעַלְקָעָר. דערפֿאָר, וווען אַ פֿאָלָק אַינְן פֿאָרטֿרִיבֿן גַּעֲוָאָרָן האָט עָס זיך גַּעָּן מְזוֹזָן אוַיסְמִישָׁן מִיט דער צְרוּמִיכָּעָר באָפֿאָפֶּלֶטְרוֹנוֹגָג. אַזְוִי האָט פֿאָסִירָט מִיט דִּי אלְעָ פֿעַלְקָעָר פֿוֹן יְעַנְגָּר צִיְּתָן אָזְן דָּאָס זַלְבִּיקָעָה האָט פֿאָסִירָט מִיט דָעַם גְּרָעָסְטָן טְיִיל פֿוֹן דִּי פֿאָרטֿרִיבֿעָנָעָץ צָעַן שְׁבָטִים, ווַיְיַיְלָדִין פֿוֹן שְׁוֹמְרוֹן הַאָבָּן, וַיְיַיְלָדִין פֿעַלְקָעָר פֿוֹן דָעַר וּוּלְלָמָּד, פֿאָרְבּוֹנְדָן זַיְעַר נַצְּצָאָנָלָעָ עַקְוִיסְטָעָנָעָץ מִיט מְדִינָה, מְלוֹכָה אָזְן לאָנד. ווֻעַן דִּי אָומה אַינְן אוַיסְגָּעָרִיסָן גַּעֲוָאָרָן פֿוֹן אִיר הַיִּמְמָּדָן לְאָנד אַינְן אַוּעָקָגְּעָטְרִיבֿן גַּעֲוָאָרָן אַינְן אַבְּעָרְגָּעָרִיסָן אִיר נַצְּצָאָנָלָעָר קִיּוֹם אָזְן דָּאָס פֿאָלָק האָט זיך אַוִּיסְגָּעָמִישָׁט מִיט דָעַר פֿרְעָמְדָע דָעַר סְבִּיבָה. גַּאֲרָ אַנְדְּרָעָשָׁ האָט אוַיפְּגָעָנוּמוּמָעָן דָעַם חַוְּרָבָן דָאָס פֿאָלָק פֿוֹן יְהָוָה. פֿוֹן גְּלוֹת שְׁוֹמְרוֹן בֵּין חַוְּרָבָן פֿוֹן עַרְשָׁתוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ זַיְנָעָן אַרְיבָּעָר קָרוֹב הַוְּנָדְעָרָת אָזְן פֿוֹצְפִּיךְ יָאָר. אַינְן דָעַר צִיְּתָן הַאָבָּן גַּעֲוָיְפִּטְטָן נְבִיאִים. דָעַר יִדְּיִשְׁעָר גַּאֲטָ אַינְן שְׁוִין מְעָרָ נִיט גַּעֲוָעָן צְוָעָבוֹנָדָן צָו לְאָנד אָזְן הַיִּלְיָקָטוֹמָ. עָר אַינְן גַּעֲוָאָרָן אָזְן אַנוּיוּעָרְסָאָלָעָר גַּאֲטָ, וְאָסָ קָעָן זיך בָּאָ וְוַיְיַיְן אַוִּיכָּה דִּי בְּרָעָגָן פֿוֹן טִיךְ כְּבָר פֿוֹנְקָט אָזְיָי וּזְיִיכָּה דִּי בְּרָעָגָן פֿוֹן יְרָדָן דערפֿאָר אַינְן דָאָס לְאָנד וְוַאֲהָזָן דִּי בְּנֵי יְהָוָה זַיְנָעָן פֿאָרטֿרִיבֿן גַּעֲוָאָרָן נִיט גַּעֲוָעָן קִיְּן פֿרְעָמְדָע לְאָנד נָאָר גַּלוּת-לְאָנד.

אַ גַּאנְגְּזָעָר תָּחוֹם לִיגְט צְוִיָּשָׁן דִּי צְוִיָּה בַּאֲגָרִיפָּן "פֿרְעָמְדָע לְאָנד" אָזְן "גְּלוֹת לְאָנד". ווֻעַן אַ פֿאָלָק הַאלָט, אָז מען האָט זיך אַים פֿאָרטֿרִיבֿן אַינְן אַ פרעמד לאָנד מִיְינְטָס : נִיט אַוְמְצָקָעָר זיך : גַּאֲטָס חַסְדָּה האָט זיך אַפְּגָעָטָאָן פֿוֹן פֿאָלָק אַוִּיחָדָה, דָעַר גַּאֲטָ פֿוֹן דָעַר אָומה אַינְן אַדְעָר שְׂוֹאָכָעָר פֿוֹן דָעַם יְגִרְיִיכָּן פֿאָלָק, אַדְעָר עָר האָט פֿאָרְמִיאָוָס זִין פֿאָלָק. אַנְדְּרָעָשָׁ אַינְן ווֻעַן דָאָס פֿאָלָק גַּלְיִיבָּט, אָזְן דִּי שְׁטוֹרָאָפָּה אַיְזָן בְּלוּזָן אַ צִּיטְוּוֹיְלִיקָּעָ. גַּאֲטָס חַסְדָּה האָט זיך אַפְּגָעָטָאָן בְּלוּזָן אַוִּיכָּה אַ וַיְיַיְלָדִין בֵּין דָאָס לְאָנד וּוּטָס לוּטָס זִין

(23) בַּיִּי דִּי גְּרוֹסִיעָנָעָבָן אַיְזָן גַּיְתָא דָעַר אַוִּיסְדָּרָק גַּרְשָׁן ווֻעַן עַט קוּמָט צְוִיָּה. דָוד נִזְמָט אַוִּיכָּה זִין פֿאָרְלָאָזָן דָאָס לְאָנד יִשְׂרָאֵל "כִּי גְּרָשָׁנוּ הַיּוֹם (שְׁמוֹאֵל אַ, כ"ו, יט) ; ווֻעַן יְיַיְלָדִין גַּיְיָעָן אַרְוִיָּס פֿוֹן מְצָרִים ווּעָרָט אַנְגָּעוּוּנָדָט

וועלט-פלאן אויסלייזן זיינע קינדער. ווען מען האט אוז אמונה אין גאט ווערט דאס פרעםצע לאנד — וואוהין מען ווערט פארטיריכן — גלוות (23).
ווען א פאלק גלייבט, אzo ער פאָרבּוילַיבֶּט אויף אַיְבִּיךְ אין דער פרעםצע,
ווכט ער ניט אַיְנְגּוֹשְׁטָעָן קִין לְעַבְּנָסְׁ-שְׂטִיגְּגָעָר אָזָן זָוְכְּטָ נִיט קִין וּעוֹגָן צָו
דיינען זיינ גאט. איז גלוות אַבְּעָר בְּלִיבְּטָ מַעַן דֵּי זַעֲלִיקָעָ יַידָּן. מען ווערט
נאָרָ פֿרִימָעָר, גַּאֲטְסְּפֿאָרְכְּטִיקָעָר, מַעַן וּוְילָן וּאָסָמָעָר לְיִזְעָלִיקִיטָּטָ גַּעֲפִינְגָּן אַין
די אוֹיגָן פֿוֹן גאט. מען ווֹאָרָט דָּאָךְ אוֹיפָּךְ זַיְן חָסָד, וּאָסָמוֹן קָוְמָעָן. דערפֿאָר
ווערט אַין גלוות, בְּלִי עַרְךְ, נָאָךְ מַעַרְךְ פֿוֹן הַעֲרָשְׁדִּיקָן פֿאָלָק אָזָן מַעַן לְעַבְּטָ אָז
אַפְּגַּזְוָנְדָעָרטָ לְעַבְּן.

דער געדאנק פֿוֹן מְלֻכָּה האט גַּעֲמָוֹת אַפְּגַּשְׁוֹאָכָט וּוּרְעָן אַין גלוות. די
וּאָסָהָבָן גַּעֲוָאָלָט זַיְן "וַיְיַעַלְךָ אַנְדָעָרָעָ פֿעַלְקָעָרָ" האָבָן גַּעֲמָוֹת שְׁלָומָן מַאֲכָן
מִיטָּן גּוֹרְלָ, אַז גלוות מִינִינָט אָונְטָרָגָאנָגָן. שִׁיבְּתָ צִיּוֹן, גָּאֹולָה האָט נִיט גַּעֲקָעָנט
טרָאנָן קִין נַאֲטְרָלְעָעָן כָּאָרָאָקָטָעָר. כְּלִיזְמָן אַפְּאָלָק אַיְוּפָן אַיְגְּעָנָעָם לְאָנָד
אָז אָט אַפְּיָלוּ נָאָר אַ זְכָרָ פֿוֹן אַ מְלֻכָּה קָאוּעָסָ הַלְּמָעָן פֿוֹן אַוְיְשָׁטָאָנָה, פֿוֹן
פֿאָרְבִּינְדָן זַיְךְ מִיטָּ שְׁכְּנִיעָ פֿעַלְקָעָר אָזָן אַוְיָפָּרָקָעָר צִיִּים, וּוּנְעָן
עַס וּוּשָׁטָ אַרְאָפְּוָאָרָפָן פֿוֹן זַיְךְ דָּעָם פֿרָעָמָדָן יַאֲךְ אָזָן וּוּרְעָן צְוָרִיקָעָרָ צַעְשָׁטָעָן
דִּיקָעָ, אַבְּעָר וּיְיַעַן אַפְּאָלָק מַאֲכָן אַז אַוְיְשָׁטָאָנָה אַז דָּעָרָ פֿרָעָמָדָ ? דָּעָרָפָר
אַיְוּ פֿאָרָ דִּי יַיְדָן, וּאָסָהָבָן נִיט גַּעֲגָלִיבָט אַז גַּאֲטָסָהָבָתָה אָזָן גַּעֲמִינָט אַז
זַיְ זַיְינָעָן וּיְיַעַלְךָ אַנְדָעָרָעָ פֿעַלְקָעָר — פֿאָרָ זַיְיָ האָט גַּלוֹת גַּעֲמִינָט אַוְנְטָעָרָ
גָּאנָגָן. אַבְּעָר פֿאָרָ דִּי אַלְעָ אַלְעָ יַיְדָן, וּאָסָהָבָן גַּעֲהָאָלָטָן, אַז זַיְיַעַן אַנְדָעָרָשָׁן
פֿוֹן אַלְעָ אַנְדָעָרָעָ אָזָמָה : יַיְדָן זַיְינָעָן גַּאֲטָסָ קִינְדָעָר, דָּעָרָ בּוֹנְדָעָ וּאָסָ אַיְזָ
צְוָישָׁן גַּאֲטָסָ אָזָן זַיְן אַפְּאָלָק אַיְזָ אַוְיָפָּרָקָעָר אָזָן קָאוּנָטָ צַעְשָׁטָעָרָט וּוּרְעָן —
אַטָּ פֿאָרָ אַזְוָלְבָעָ יַיְדָן אַיְזָ גַּלוֹת נִיטָעָן דָּעָרָ סְפָרָ פֿוֹן דָּעָרָ אָוָמָה. די גָּאֹולָה
מוֹזָקָעָן. יַיְדָן וּוּלְזָן גַּעֲלִיטָעָרָט וּוּרְעָן אַיְזָ גַּלוֹת אָזָן אַגְּנָעָמָעָן גַּאֲטָסָ גַּעֲבָאָטָן
אָזָן דִּי צּוֹקוֹנְפֿטִיקָעָ יַיְדִּישָׁן מְלֻכָּה וּוּשָׁטָ זַיְן אַנְדָעָרָשָׁן פֿוֹן אַלְעָ אַנְדָעָרָן מְלֻכָּותָן.
גַּאֲטָ אַלְיָין וּוּשָׁטָ זַיְ אַוְיְשָׁטָעָלָן אָזָן עַרְךְ וּוּשָׁטָ זַיְן אַיְרָ מַלְךָ.

דָּעָרָ גַּלוֹת האָט שְׁטִיפָעָר צְוָאָמָעָגָנְגָיָפָט די יַיְדִּישָׁעָ יְחִידִים אָז
יְשָׁוּבִים. דָּעָרָ בָּאוֹאָוָסְטוּזָין פֿוֹן אַוְיְסָדָעָרָוְיְלִיקִיטָן, די בְּשִׁוְתְּפּוֹתְדִּיקָעָ נָאָז
צִיאָנָלָעָ אַפְּגַּעַנוֹגָעָן אָזָן דִּי דָּעָרָוְאָרְטָזָ�גָן פֿוֹן גָּאֹולָה זַיְינָעָן גַּעֲוָעָן גַּוְרָמִים,

---

אוֹוִי זַיְיָ כִּי גָּרְשָׁוּ מְצָרִים (שְׁמוֹת י"ג, לט) זַיְיַעַן אָרוֹוִוָסָ נִוְשָׁ אָוְמְצָזָעָרָן זַיְן.
די נְגִיאָים נָוֶן דָּעָם אַוְיְסָדוּרָקָגָה, וּאָסָמִינָטָ אַרְיוֹסְגָּעָטְרִיבָן וּוּרְעָן, אַדָּעָרָ אַזְוָעָקָ
גַּעֲשָׁרִיבָן וּוּרְעָן בִּתְּ אַוְיָפָּרָקָעָק. יְשָׁוֹאָלָגָגָה מַעַלְדָמָתוֹ (עַמּוֹס ז', ז')
אוֹזָ נָאָךְ אַיְזָן בִּיּוֹשִׁיפָלָן.

גלוות בבל און שיבת ציון

וואס האבן געתטוויסן צו שאפן א נויעם ל'עבנש-שטיטיגער, וואס האט צונזיף-געבענדן דאס פאלק פונקט אוזי שטאַרָק ווי מלוכה און לאָנד. "גִּיסְטִיקָעַ נָאַ" ציאָנאָלָעַ אהֶדְות האַט פֿאָרְנוּמָעַ דֵּעַם אַרט פֿוֹן עַרְדִּישָׁעַר נַאֲצִינְאָלָעַר אהֶדְות. דאס פֿאָלָק יִשְׂרָאֵל אַיז גַּעֲוֹאָרָן אַ גִּיסְטִיקָעַר באָגְרִיךְ" (25).

דעַפְּאָר טַאָקָע אַיז אַין גָּלוֹת בְּבֵל גַּעֲוֹעַן גָּאר אַ גְּרוֹיסְעַר שִׁיכְטִידְזָן וואס האַט זִיךְ פֿאָרְגַּעַשְׁטַעלְטַשׁ דַּי גָּאוֹלָה אַיז גָּאנְצָן אַן אַיבְּרָנָאָטְרִילְעָכָע. נָאַר וּוּסַט אַיז דֵּעַר צְוֹקוֹנְפֿטִיקָעַר מְלוֹכָה נִיטַזְיָן קִין מָלָר, נָאַר אַפְּלָיו קִין בִּיתְהַמְּקָדְשׁ וּוּסַט בֵּית נִיטִיךְ זִין. דַּי וּוּלְטַמְּ, דֵּעַר גַּאנְצָעַר אַובְּנוּוּרָס וּוּסַט זִיךְ בָּאַנְיִיעַן. דַּי הַימְלָעַן וּוּלְעַן זִין אַנדְרָעַשׁ, נִיעַ, מַעֲנְטָשָׁן וּוּלְעַן לְעַבְּן לְאָנְגָן אַיז אַיְגָעָר וּוּסַט שְׁטָאָרְבָּן צַוְּהַנְּדָרָתְאָרָט יָאָר וּוּסַט עַס זִין אַ סִּימָן, אַיז דֵּעַר מַעֲנְטָשָׁן אַיז גַּעֲשְׁטָאָרְבָּן מִיט אַ נִּיטְ-גַּעֲשְׁטָאָרְלָעָכָן נּוֹסִיךְ. וּוּלְיַעַר אַיז גַּעֲוֹעַן זִיךְיָהָן זִיךְיָהָן זִיךְיָהָן.

(ישעה ס"ה, יג, ייח, כה ס"ז, א, ב, ג).

אַבעָר דָּס זִיכְנָעַן גַּעֲוֹעַן דַּי עַקְסְּטוּרְמִיסְטָן. דַּי הַעֲרָשְׁנְדִּיקָעַ טַעַנְדָּעַץ אַיז גַּעֲוֹעַן אַ מִין קָאָמְפָרָאָמִיס: בִּיתְהַמְּקָדְשׁ, קְרָבָנוֹת, מְלוֹכָה, אַ מֶּלֶךְ פָּוֹן בִּיתְהַדְּדוֹ — דַּי אַוְיסְעָרְלְעָכְקִיְּטָן וּוּלְעַן בְּלִיְּבִן, אַבעָר דֵּעַר עַיקָּר וּוּסַט זִין: אַפְּרָזְעָנְלָעַךְ רַיְין לְעַבְּן. אַ נִיעַם בּוֹנְדָן וּוּסַט גַּאטָם שְׁלִיסָן מִיט יְהָוָה אַיז יִשְׂרָאֵל. גַּאטָם תּוֹרָה וּוּסַט זִין בַּיְיַעַן אַיְגָעָרִיצָט אַיז הָאָרֶצָן. אַלְעַן וּוּלְעַן דָּעַרְקָעָנְעַן גַּאטָט — פֿוֹן קְלָעָנְסָטוֹ בְּיַיְזָן גְּרָעָסְטָן, גַּאטָם גַּאמְעָן וּוּסַט זִין גַּעַד גְּרִיסְטָן אַיז דֵּעַר וּוּלְטַמְּ אַיז דַּי יִדְיִישָׁעַ אַוְמָה וּוּסַט לְעַבְּן רְוָאִיקָה, אַיז פְּרִידְן אַיז קִינְגָעָר וּוּסַט זִין נִיטַזְיָן. קִינְגָעָר וּוּסַט זִיךְ נִיטַזְיָן דָּעַרְוָעָנָן צַוְּהַנְּדָרָתְאָרָט פְּרִידְן פֿוֹן דֵּעַר וּוּלְטַמְּ.

שִׁיבַת צִיּוֹן, אַיז דֵּעַר צִיּוֹט פֿוֹן עַזְרָא אַיז נְחָמִיה אַיז נִיטַזְיָן קִין פּוּעַל-יִצְאָפָן רְדִיפָות אַוִיכְפָּט יִידָן, פֿוֹן שְׁנָאָה פֿוֹן גּוֹיִים אַיז יִידָן. דָס פְּאָרְלָאָן בְּבֵל אַיז נִיטַזְיָן קִין אַנְטְּלִוִיְפָן פֿוֹן שְׁוֹנוֹנִים אַיז אַונְטָעָרְדְּרִיקָעָרָס. מִיר וּוּסִיךְ אַיז דַּי יִידָן אַיז בְּבֵל האַבָּן גַּעַלְעַבְטָן רְוָאִיק אַיז זִיכְנָעָר אַיז זִיכְנָעָן אַיז קְרוֹצְעָד צִיּוֹט דִּיְיךְ גַּעֲוֹאָרָן אַיז גַּעַהְאָט אַ גְּרוֹיסְעַט פָּלִיטִישָׁעַ השְׁפָעָה אַיז לאָנד. זִיְיַהְאָן אַוִיךְ גַּעַהְאָט פֿוֹלָעָן אַיְתָאָגָאָמִיעָן אַיז אַיְנְגָעָרְדָּרְנָט וּוּיְעַר קְהַלְשָׁן לְעַבְּן לְוַיְטַדְּ פָּאָמִילִיעָס נָאָךְ (יְוָהָסִין) קִינְגָעָר האַט זִיךְ נִיטַזְיָן גַּעַשְׁטָעָרָט אַוִיכְפָּט צְהַאָלָטָן וּוּיְרַעַע אַיְגָעָנָע פָּאָרְמָעָס פֿוֹן פָּאָרְוָאָלָטָן דַּיְהַלְוָתָה. זִינְעָר אַוְמָה קְעָרָן זִיךְ צְוִירָק קִין צִיּוֹן צִיּוֹן גַּעַהְאָט אַיז צְוָעָק: דָּאָרָטָן, אַיז אַרְצָן יִשְׂרָאֵל

(24) ש. גְּרוֹדוֹן : מִבּוֹא לְכַתְּבֵי הַקּוֹדֶשׁ ז' VII חִדְרָה צַוְּהַנְּדָרָתְאָרָט.

וועלן זי קענען דינען גאט אויף א בעסערן אווף (25). זי וועלן קענען צוריך אויפביבען דעם ביתהמוךדש, באגיען די עבודה און אויספירן גאטס מצוות. פאראשטייט זיך, איז ווען א פאלק רעדאגאנזירט אן אייגן לעבען אויף אן אייגן לאנד, קאן עם ניט אויסקומען אין גאנצן אן סעקלארע פאראמען פון מדינה. אבער דאס רעדטאוארירן פון די מדינה השע אינסיטיטווציעס אין ניט געוען דער עיקר פון שיבת ציון. סייאז געוען בלוייז דער פונעל-יזואץ פון דער גאולה. דער נס פון שיבת ציון האט פאראזיגלט דעם גורל פון יידן צו זיין אן דערש פון אלע אנדערע פעלקער. אפילו עס זאל זיין, ווי פאראשעדס בא' הויפטן, איז כורש האט אויך אומגעקלרט צו זעיר היימלאנד ניט בלוייז יידן, איז אבער בי יידן שיבת ציון געוען א קולמינגאציע פון אלע פאראיזזאגונגגען פון די נביאים. בי ישראל איז שיבת ציון ניט געוען קייז צופעליקער מאט פון א מלך חסיד. פאָר די יידן איז געוען קלאר, איז די נצחנותה פון כושנין ייינען געומען בלוייז, ווילע עס האבן געדאָרט פאָרוּירְקָלְעֶכֶט וווערן די נבואות פון ירמיהו, יוחאָלן און ישעיהו.

ווען יידן האבן זיך אומגעקלרט קיין ציון האבן דאָר א סך פון זי גע-מיינט, איז זי וועלן אנהיבין א נאציאָנאל לעבען ווי פאָרְשְׁטָן ערשותן חורבן. עס ווועט ווידער רעדטאוארירט וווערן דודס דינאָסְטִיע. דער פירער פון די ערשות גולימ, וויזט אויס, איז געוען דער פרינץ זרובבל, אן איניניקל פון קענגיינ-יהרכין.

אבער די גיסטיקע איבערקערעניש, וואָס איז פאָרגעקוּומען איז גלוֹת איז געוען טיפעל, ווי עס האט אויסגעזען אויבנאַיה. ניט נאָר האבן זיך די יידן אויסגעהיילט איז בבל פון דער מחלַה פון גענדינסט, נאָר די רייד פון יהואָלן און די נבואות פון די אנדערע נביאים, וואָס ייינען געליענט געווואָרן איז די בתיה בנסיות, האבן געליגט דעם פונדאָמענט פאָר א גאטס קענגייד. מיר זען טאָקע, איז גאָר איז קוּרְצָן איז די דינאָסְטִיע פון דודן אַיבָּעָרְגָּעָן געווארן. דער נבְּיאָה זכריה האט אַרְוִיְּפָגָעָטָן די גָּאַלְדָּעָנָעָן קְרַוִּין אויף דעם קאָפָּן כּוֹהֵן גְּדוֹלָה, ניט אויפָּן קאָפָּן פרינץ זרובבל (26). איז מיין,

(25) יוחאָל קוּפְּמָן: גּוֹלָה וּנְכָר, בָּרְקָרְאָשָׁוֹן, ז' 176; דָּוָר דָּוָר וּדְרוֹשָׁיו מָתָת אַיּוֹזָק הַיּוֹשׁ וּוֹיָס, הַצָּאת פְּלָאַט וּמְנֻקּוּם תָּרְפָּ"ד, חָלָק רַאֲשָׁוֹן, ז' 48; ש.

ברנפְּלָד: מְבוֹא סְפָרוֹתִי הַסְּטוּרִי לְכַתְּבֵי הַקּוֹדֶשׁ, בָּרְקָרְאָשָׁוֹן, ז' ע'.

(26) וועגן דעם פָּאָרְפָּלְאַנְטָעָרְטָן עֲנֵין פָּוּן די צְוּוִיִּי קְרוּוּינָעָן זְיוּנָעָן דָּא פָּאָרְ-שִׂידְעָנָע אָזָן וּוּזְוַעַרְשְׁפָּרְעַנְכְּנִיקָּע מִיְּנוֹגְנָגָע אָזָן אַלְעָרְלִיִּי סְבָּרוֹתִי, זע. ש. ברנפְּלָד: מְבוֹא סְפָרוֹתִי הַסְּטוּרִי לְכַתְּבֵי הַקּוֹדֶשׁ, בָּרְקָרְאָשָׁוֹן, ז' ח'ח'; יְסֻף קְלוּזָנָר: הַרְעִיוֹן הַמְשֻׁחוֹי בְּשָׂרָאָל, חָרְפָּ"ז, ז' 118, אָזָן נָאָר אָזָן נָאָר.

גלוֹת בְּבֵל אָוָן שִׁיבַת צִיּוֹן

אוּס אַין גָּעוּעַן אָן אָומְבָּאָוָאָסְטֶּוִינִיקָּעַ קָעֲגָנְעָרְשָׁאָפֶט צַו עַצְם מֶלֶכָה בַּי
דיַיְידַן, וְאָס הָאָבָן זִיךְרָאָמְגָעָקָעָרְטָ פָּוּן בְּבֵל אָוָן בַּיְיָ טַוִּיזָנְטָעָר
גָּרִים. זַיְיָ הָאָבָן נִיטְגָּעוֹאָלְטָ צְוִירָאָק אָוְיָשְׁטָעָלָן דיַיְיָ אָלְטָעָ
אַיְרָעָ אָוְמָרָעָכָטָן אָוָן זַיְנָדָ. אַמְּתָה, אַיְן סְפָרָ וְכָרִיה אַיְן נִיטְגָּאנְצָן קָלָאָר
פָּאָר וְוּעָמָעָן הָאָבָן דיַיְגָוְלִים גַּעַשְׂקִיטָטָ דִּיְיָ קָרוֹיָן. אָבָנָר וְוַיְיָבָלָד אָזְזָן סְפָרָ
כָּרִיה אַיְזָ פָּאָרְשָׁרְבִּיגָן, אָזְזָ דִּיְיָ קָרוֹיָן זָאָל אָנְגָּנְטָאָן וְוָעָרָן אָוִיפָּקָן קָאָפָן פָּוּן כָּהָן גָּדוֹל
מִיְּנִינְטָ עַסָּ, אָזְזָ דָּאָס אַיְזָ גָּעְבָּלְבָּן דִּיְיָ אָפְּצִיעָלָעָן הָמְרָשָׁנְדִּיקָעָן מִיְּנוֹנָגָן בַּיְיָ דָּנוֹר
כָּנְסָתָ יִשְׂרָאֵל. עַס גָּלִיבָטָ זִיךְרָן, אָזְזָ בְּלָוִיזָ צּוֹלִיבָ פָּאָלִיטִישָׁעָן טָעָמָים אָוָן
מִשְׁפָּחָה-אִינְטְּרִיגָּעָס אַיְזָ זִיךְרָן דָּעָרְוִוְוָעָרְטָ גַּעַוְאָרָן. בַּאָמָתָה, לְוִיטָ דָּעָם
יִדְיָשָׁן וְוּנְלָטְרָבָאנָעָם הָאָטָט זִיךְרָן אַקְעָנִיגָּ גָּאָרָן וְוַיְיָנָקָ אַרְיִינְגְּנָעְפָּאָסָט אַיְן דָּנוֹר
דָּאָס פָּוּן יִדְיָשָׁן לְעַבָּן. זַיְגָטָן אַמְּשָׂוָרָדָ פָּוּן תְּהִילִיםָן פָּוּן יַעֲנָעָרָ צִיִּיטָ :

“גָּאָט בּוֹיִט יְרוּשָׁלָיִם,
דִּי פָּאָרְשָׁטוּסְעָנָעָ יִשְׂרָאֵל זָאָמָלָט עַר אַיְזָ.
דָּעָר וְאָס שִׁיקָּט זִיךְרָן אָנְזָאָג אָוִיפָּק דָּעָר עַרְדָּה,
אָוִיפָּק גַּדְקָ לְוִיְּפָט זִיךְרָן וְאָרָטָן,
דָּעָר וְאָס מָאָכָט שְׁוֹיָ אָזְזָ וְוַיְיָ וְזָאָלָן,
פְּרָאָסָט וְוַיְיָ אָשׁ טָוָט עַר פָּאָרְשָׁפְּרִיטָן,
עַר וְוַאְרָפָט זִיךְרָן אָיִוָן וְוַיְיָ בְּרָעְקָלָעָה,
וְוַעֲרָ קָעָן בִּישְׁתִּיחָן זִיךְרָן קָעָלָט ?
עַר שִׁיקָּט זִיךְרָן וְאָרָטָן אָוָן מָאָכָט זִיךְרָן צָעָגִין,
עַר בְּלָאָטָן זִיךְרָן וְוַיְיָנָטָן, רִינְעָן וְוַיְיָ וְזָאָטָעָה,
עַר זָאָגָט אָזְזָן וְיִנְעָן וְוּרְטָעָרָ צַו יַעֲקָבָן,
זַיְגָטָן גַּעַזְעָצָן אָוָן גַּעַבָּאָטָן צַו יִשְׂרָאֵל,
עַר הָאָטָט אָזְוִוִּיסָן נִיטְגָּעָטָן צַו קִינְ פָּאָלָק
אָוָן (פָּוּן אָזְוִינָעָ) גַּעַזְעָצָן וְוַיִּסְנָן זִיךְרָן נִיטָה,
הַלְלוֹיה — לְוִיבָטָ גָּאָטָט. (תְּהִילִים קִיְיָ).

יְהָוָה הָאָטָט וְוַיְיָ אָוִיסְגָּעְלִיּוֹתָן. זִיךְרָן הָאָגָטָן הָעָרְשָׁתָן אַיְבָעָרָ אָלָק. יִשְׂרָאֵל אַיְזָ
זִיךְרָן בְּאַלְיָבָטָ פָּאָלָק. עַר בּוֹיִט יְרוּשָׁלָיִם. עַר זָאָמָלָט אַיְזָן דִּיְיָ פָּאָרְטְּרִיבָעָנָעָן. וְוַיְיָ
פָּאָסָט זִיךְרָן דָּאָזָ אַרְיָיָן אָזְזָ עַרְדִּישָׁעָרָ קָעָנִיגָּ ? (27).
דָּאָס מִיְּנִינְטָ נִיטָה, אָזְזָ אָלָעָמָן יִזְדָּן בְּפָה אַחַד הָאָבָן גַּעַוְאָלָט גַּטָּסָ מֶלֶכָה,

(27) זַע : גְּרַעַן גַּעַשְׁבִּכְתָּעָ, הָעֶבֶרְיוֹאִישָׁ פָּוּן שְׁפָ"הָ, בָּרָךְ רָאָשָׁוֹן, זַע, פָּוּן 262
בְּזַע 292.

וַיְדָן צְוּוֹשָׁן פָּעַל קָעֵר

און באלאך ווי די יידן האבן זיך צוריקו גאנקערט פון בבל קיין ארכץ ישראאל — האבן זיך שוויין אינגענערט גאטס קעניגרייך. אודאי און אודאי זייןען געווען יידן, וואס האבן געהזומט פון אן אמתער טעקלאערט מלכה אונטער דודס דינאסטיע. און סאייז קיין ספק ניט, איז די וואס האבן זיך אומגאנקערט פון גלות (шибֿי הגוּחַ) האבן זיך געוֹאנְגֶלט מיט זיך אלין. איז ניעס ישב איז זיכר געווען אַ גַּמִּישׁ פון ביידע שטּוּרְמָנוּגְּנָעָן אַן טְּעַנְּדְּנָצְּן. ווַיְכִּתֵּק אֵין אַבְּנָר דִּי אַוְיסְקָרִיסְטָאַלְיְזָרָגָג פָּוּן יַדְיָשָׁן לְעַבָּן: אֵין גְּלוֹת, וְאֵוֹ אַ מְלֻכָּה הַאֲטָּה זיך גַּעֲקָפָנְט אַיִּינְשָׁטְּגָלָן אַן דָּאַס יַדְיָשָׁע לְעַבָּן הַאֲטָּה גַּעֲמֹזָת טְּרָאָגָן אַ טְּעַמְּקָרָטְשָׁן כָּאַרְאָקְטָעָר, האבן דִּי בְּנֵי דָוד גַּעֲוָלְטִיקָט וְוי רִיש גְּלוֹתָם אַבְּנָר אֵין לאָנד יִשְׂרָאֵל, וְאֵוֹ הַעֲרָשָׁאָפָט פָּוּן מָלָך וְאַלְטָס מִסְתְּמָא גַּעֲפִירָט יַדְיָן אַוְף די ווּגָן פָּוּן אַלְעָ אַנְדָּרָעָן פְּעַלְקָעָה, אֵין דָוד דִּינָּאָסְטִיעָ אַפְּגָנְשָׁאָפָט גַּעֲוָאָרָן.

באלד נאך דער צייט פון עזרא און נחמייה איז געקומען אַ גָּאנְץ רְוַאיָּקָע צייט פָּאָר יַדְיָן, אֵין יַדְיָשָׁן לְעַבָּן האַבָּן זיך אַנְגָּעוֹהָיוּבָן רְעַאַלְיָזָר דִּי אַיְדָעָאָלָן. פָּוּן די נְבִיאָים.

סְאֵין שְׁוֹעֵר צָו זָאָגָן, צִי דָאַס לְאָנֵד הַאֲטָּה אֵין גַּעֲנָצָן גָּוָרָם גַּעֲוָעָן צָו אַוְיפָּשְׁטִיגָּן פְּוֹגָעָם נִיעָם לְעַבָּן. זְיכָרָעָר אֵין, אַז דָאַס אַפְּגָנְשָׁאָפָטָעָן לְעַבָּן פָּוּן יַדְיָן אֵין אֵין אַיְגָן לְאָנֵד אַיְדָעָאָלָן גַּעֲוָעָן מְסֻגָּל צָו שָׁאָפָן נִיעָם וּוּוּרָטָן. אַבְּנָר דִּעָר גְּלוֹת הַאֲטָּה זַיִּצְוּגָעָרִיטָן צָו אַזָּא לְעַבָּן(28). די שְׁעַפְּעַרְיִשְׁקִיטָן פָּוּן גְּלוֹת טָאָר נִיעָם אַוְנְטָעָרְגָּעָשָׁאָצָטָן וּוּרָן. אַפְּילָו לוֹטָט טְּרָאָצְדִּיכְיָעָן נָאָך אֵין גָּאָר אַגְּרִוִּיסְטָר טְּפִילָן פָּוּן תְּנָךְ גַּעֲשָׁאָפָן גַּעֲוָאָרָן נִיעָם אֵין אַרְצָי יִשְׂרָאֵל. דִּעָר גַּעֲנָצָעָר מְהוֹת

---

(28) ש. ברנבלד: מְבָאָ לְחַתְּבִּי הַקּוֹדֶשׁ, בְּרָךְ וּבְוַעֲדָה, זָ' עָג: אַלְחַ שְׁלָא גָּלוּ לְבָבָל וְאַלְחַ מִימִיחָם מְאַדְמָתָם חִיּוּ לְבָסָף תְּלִוּשִׁים בְּחִיּוּם הַלְּאָוֹמִים מִן הַקּוֹדֶשׁ; וְאַלְחַ שְׁכָנָגָדָם, שְׁגָלוּ לְבָבָל וְחוּרוּ לְאַרְצָה יִשְׂרָאֵל, וְכֵל וְמוֹמְכָהָטָר פָּרָס הַיּוּ קְשָׁוִירָם וְאַחֲזָוִים בְּבָנֵי הַגּוֹלָה, דּוֹקָאָ אַלְחַ הַיּוּ לְבָסָף לְעַקְרָיוֹם, לִיסּוֹדוֹת הַחַתְּפָחוֹת הַלְּאָוֹמָות. הַלְּלַ נִעְשָׂה בְּמוֹיָּם בֵּית שְׁנִי בְּרוֹחָם וְעַל פַּי הַשְּׁקָפָתָם.

אַיְבָּרְזָעָצָוָגָג: די וואס זוּינְגָּן נִיט פָּאַרְטְּוִיבָּן גַּעֲוָאָרָן קוּן בָּבָל אָוּן זוּינְגָּן קִיְּנְמָאָל נִיט אַרְוִוִּסְגָּרִיבָּן גַּעֲוָאָרָן פָּוּן זַיִּעְרָ עַרְדָּה, זוּינְגָּן סּוֹהָ כָּל סּוֹף גַּעֲוָאָרָן אֵין זַיִּעְרָ נְאַצְּזִיאָגָאָלָן לְעַבָּן אַפְּגָנְרִיבָּן פָּוּן דִּעָר עַרְדָּה. אָוּן פָּאַרְקָעָרָט, די וואס זוּינְגָּן פָּאַרְטָרִיבָּן גַּעֲוָאָרָן קִיְּנָן בָּבָל אָוּן האַבָּן זיך אַמְגָעָרָט קִיְּנָן רְאֵץ יִשְׂרָאֵל, אָוּן דּוֹרָךְ דִּעָר גַּעֲנָצָעָר צִוְּיָּשׁ פָּוּן מְלֻכָּהָטָר פָּרָס זַיִּינְגָּן זַיִּינְגָּן צְוּגָעָבָנְדָן אָוּן צְוּגָעָנְיִיפָּט צָו די גְּלוֹת מְעַנְתָּשָׁן, דּוֹקָאָ די זַיִּינְגָּן גַּעֲוָאָרָן דִּעָר עַיְקָר פָּאָר די יִסּוֹות פָּוּן דִּעָר נְאַצְּזִיאָנְכָּלָעָר אַנְטָוּוּקְלָוָגָה. אַלְאַז אַיְזָן גַּעֲשָׁאָן גַּעֲוָאָרָן, אֵין יִוִּישָׁ פָּוּן בֵּית שְׁנִי, לִוְתָחָן זַיִּעְרָ גִּיסְטָה אָוּן לוֹיִישָׁ זַיִּעְרָ שְׁמָאַנְדְּפָוְנָקָה. וְוי שְׁמָאָרָק די ווּרְקוּנָגָ פָּוּן גְּלוֹת

פון יידישקייט אין אבסטרקט אין אויסגעקריסטאליזירט געווארן אין גלוט בבל. ט'איין אבער אויך זיכער, או יידן האבן ניט געקענט קאנקערטען פירן די אלע אבסטרاكتזיעס סיידן אויך אין אייגן לאנה, וואו זי האבן געקענט פירן אין אפגעשלאַסן אייגן לעבן און ניט זי אונטערגעוואָרפן אונטער די איינַ פלונַ פון טאג-טעלעכער פרעומזקייט. אבער מען דארף פאָריסטיה, או נאָר פון פאָר דעם ערשותן חורבן האט געווּרקט אַ קעגנִיטִיקער איינְפּלוֹס פון גלוט אויף ארץ ישראל און פון ארץ ישראל אויפּן גלוט.

דעָר גרויסער סנחרדיז, אַבְּבִּית-דיַג אַגְּשִׁיכְּנֶסְתָּה-גָּדוֹלָה, די טופּרִים, אַדְעָר ווי מען האט זי געדזָן — האבן אין יענער צִיִּיט אַגְּגָהוּבוֹן אַינְצּוּשְׁטָעָלָן דאס יידישע לעבן אַזְוֵי, אוֹ יידַן זיינַען באָמָת גָּעוּוֹרָן אַ הַיִּלִּיק פָּאָלָק, אָן עַם סְגוּלָה, ווֹאָס לְעַבְּטָמִיט גָּאָסָטָם ווֹאָרטָם. די ערשטָע אָן ווִיכְטִיקְסְּטָע רַעֲפָאָרְמָע אָין גָּעוּעָן, ווֹאָס זיַּי האָבָן אַיְנוּפְּרִיטָט פָּאָר די הַיִּלִּיקָע סְפָּרִים דָּעַם כְּתָב אַשְׁוּרִית, אַ שְׁרִיפָטָן, ווֹאָס דאס פָּאָלָק אָין גָּעוּעָן מִיט אַיִם גָּוֹת בָּאָן קָאנַט אָן אַיִם גָּעָקָאנַט לְיִיְעַנְעַן גְּרִינְגָה (די פְּרִיעַרְדִּיקָע שְׁרִיפָטָן אָין ווִיכְטִיָּה שׂוּעָר אָן צּוּגְעַנְגָּלְעָךְ בְּלוּזָה פָּאָר יְהִידִּיְגָּולָה). כְּדִי צַו בְּאָנְعָמָעָן די ווִיכְטִיָּה קִיְּיט פון דעם אוּפְּטוֹ אָין גָּעָנוֹג צַו דָּעַרְמָאָנָעָן, אוֹ די קָאָטוּיְילִישָׁע קִירְךְ האָט נִיט דָעַרְלָאָן אַיבְּרוּעָצָן דָעַם תְּבָנָךְ בֵּין גָּאָר נִיט לְאָנָגְ צּוּרִיק. די קִירְךְ האָט גָּעוּוֹלָה, אָן דָעַר תְּבָנָךְ זָאָל בְּלִיְבָן אַ פָּאָרְשָׁלָאָטָן בְּרוֹד פָּאָר דָעַם פְּשָׁוֹטָן עָוֹלָם. להבדיל דָעַר גְּרוּסָעָר סנחרדִין האָט גָּעוּוֹלָט דאס פָּאָרְקָעָרְטָע. בִּיטָּן דָעַם אַלְפְּ-בִּית אָין דָעַמְלָט גָּעוּעָן דאס זְעַלְבִּיקָע, ווי אַצְטָם אַיבְּרוּעָצָן דָעַם תְּבָנָךְ אוּפְּ אַ פָּאָרְשָׁטָעְנְדָלְעָכָר שְׁפָרָאָך. דָוְרָךְ בִּיטָּן די שְׁרִיפָטָן זיַּיְעַנְעַן “די תורה אָן די נְבִיאִים אָן די הַיִּלִּיקָע סְפָּרִים גָּעוּוֹרָן צַו לְיִיְעַנְעַן טִילְעַן פון דָעַר

אָין גָּעוּעָן בָּאוּנוּוֹת דָעַר מָאָמָר פון גְּמָרָא : אָמָר רַוִּישׁ לְקוֹשׁ כְּשַׁנְחַתָּה תָּוֹרָה מִשְׁרָאָל עַלְהָ עַזְוָרָא מִבְּבָל וּסְדָה, תָּוֹרָה וּנְשַׁתְּחַתָּה עַלְהָ חַלְלָה בְּבָל וּסְדָה (סֻוכָּה ב' ע"א) — ווֹעַן די תורה אָין פָּאָרְגָּעָסָן גָּעוּוֹרָן פון יְיִדְעָן אָין גָּעָקָומָעָן עַזְוָרָא פָּוֹן בְּכָל אָן האָט זַי צְרוּקָגְגָּרְנְדָעָט, אָין זַי ווֹידָעָרָפָאָרְגָּעָסָן גָּעוּוֹרָן אָין גָּעָקָומָעָן חַלְל דָעַר בְּבָלָי אָנוֹ זַי צְרוּקָגְגָּרְנְדָעָט. פָּוֹן עַזְוָרָן בָּוֹן הַלְּלָן אָין אַ קִוְּמָא לְןָ מַעַר ווֹי פַּוַּר הַוְּנְדָעָר יְאָר. ווֹעַגְן הַלְּלָן אַנְשָׁיִם וּוּרְקָנוֹגָע וּ : בָּן צַוְּנוֹן בָּצָע : פִּירְשָׁוּםִים צְדוּקִים, קְנָאִים, נְצָרִים, זָו' 224—288. (29)

(29) ווֹעַגְן דָעַם עֲגַנְן כְּתָב אַשְׁוּרִית גָּוֹט אַ גְּרוּסָעָר פָּלוֹגָתָא צְנוּוֹשָׁן די גָּעָ — לְעַרְנְטָמָע, אַבְּעָר אָן מְסֻכָּתָא סְנַחְרָדִין, דָפָכָה ב', וּוּרְתָּשָׁ גַּעַזְעָטָמָעָט קָלָאָר : בְּתִיחַילָה נִתְהַנֵּה תורה לִיְשָׁרָאָל בְּכָתָב עַדְרִי וּלְשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ, תורה וּנְיִתְהַנֵּה לְחַם בִּימָיו עַזְוָרָא בְּפָתָב אַשְׁוּרִית וּלְשׁוֹן אַרְמָנוֹ. בִּירְרוֹ לְחַן לִיְשָׁרָאָל בְּכָתָב אַשְׁוּרִית וּלְשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ וּנְיִתְהַנֵּה לְחַדְיוֹתָה כְּתָב עַדְרִי וּלְשׁוֹן אַרְמָנוֹ. מִאֵן חְדִוּתָה אָמָר רַב חֶסְדָּאי : כּוֹתָאִי.

תורה פיר מאָל אַ ווֹאָך — צוֹויִי מַאֲל שֶׁבֶת אָוָן אַיִּין מַאֲל מְאַנְטִיק אָוָן דָאַ
געַרְשְׁטִיק — אַיִּין דִּי צוֹויִי מַאֲרְקִיטְעָג. וּוֹעֵן דִּי פּוּיעָרִים זַיְגָעַן גַּעֲקוּמָעַן אַיִּין
שְׁמַאֲט אַרְיִין. שֶׁבֶת הָאָט גַּעֲקוּרָגָן אַ וְרִיכָּן צְעַרְעַמְּאַנְגָּאַל; פֿרִיאַטִּיק — קִידְוָש
אוֹן מַזְאַיִ שֶׁבֶת — הַבְּדָלָה. דְּרִיכָּי מַאֲל אַ טָּאג הָאָט מַעַן גַּעַדְאָוָונְט. דָאַס דַּאֲוָונְעַן
אַיִּוֹ נַאֲך נִיט גַּעַוְועַן אַיְגַּעַשְׁטָעַלְט אַיִּין אַיְצְטִיקָן נָוָתָח. שְׁפַעְטָעַרְצָיוֹן הָאָט
אַנְדְּעַרְעַז הַיְּפִיטְ-חַפְּלוֹת זַיְגָעַן שְׁוִין פֿאַרְפִּיקִיסְטַרְט גַּעַוָּאָרָן. שְׁפַעְטָעַרְצָיוֹן הָאָט
מַעַן אַיְגַּעַפְּרִירְט צֹו לִיְעַגְעַן דִּי הַפְּטוֹרָה שֶׁבֶת. דָאַס זַיְגָעַן גַּעַוְועַן תְּקָנוֹת אַיִּין
בְּעַרְחוֹפִּיטְ פָּאָר דִּי שְׁטָעַט פָּוֹן אַוְיסְטָרְרִילִים. אַיִּין דָעַר הַוִּיפְטַשְׁטָאַט אַיִּין
בֵּיתְ-הַמְּקָדְשׁ זַיְגָעַן קְרָבָנוֹת גַּעַוְועַן דָעַר גַּרְוִיסְטָר עַיְקָה.

אַ רְוַאיְקִיטִיְם, אַ שְׁטִילְקִיְיטִיְם פֿאַרְשְׁפִּרְיִיטִים אַיִּיךְ יַעֲנֵר גַּרְוִיסְטָר תְּקוֹפָה
— אַ צִּיְּטְ-שְׁנִינְטִיְם פָּוֹן קְרוּב צְוִויִּי הַוְּנְדָעָרְטִי יָאָר — פָּוֹן נְחַמְּמָהָס צִּיטָּן בִּיזְוֹן סְופָּה
פָּוֹן מְלוֹתָ פְּרָס. אַיִּין יַעֲנֵעַ דְּרוֹתָה הָאָט זִיךְרָאַל אַיְגַּעַפְּנוֹנְדָעָר
וּוֹעֵט אַיִּין דָעַר תּוֹרָה אָוָן הָאָט זִיךְרָאַל אַיְגַּעַלְעַבְטָא אַיִּין יַדְישָׁע וּוֹעֲגָן. פָּוֹן יַעֲנֵר
גַּאנְצָעַר צִּיטִּי אַיִּין אַונְדוֹן נִיט בָּאַקָּאנְטָמְטִיקִיְם קִיְּין אַיִּין וּוַיְכִתְעַקְעַר פֻּרְעוֹנְלְעַכְקִיטִיְם,
וְזָאָס הָאָט אַיְבָּעַרְגָּעָבוֹיִיט דַעַם גַּאנְצָעַן בְּנִין פָּוֹן יַדְישָׁקִיטִיְם — הָאָט אַוְיְגַּעַשְׁטָעַלְט
דַעַם פְּאַלְאָץ, וְזָאָס אַיִּין גַּעַשְׁטָאַנְעַן פְּעַסְט גַּאנְצָעַר דְּרִיכָּי טַוִּזְוָנְטִיְם יָאָר אָוָן קִיְּין
שְׁטוֹרוּעָם הָאָט אַיִּם נִיט גַּעַקְאָנְטָמְטָעַרְטָן. דִּי תְּקוֹפָה אַיִּין דִּי אַרְעַמְסָטָע אַיִּין
גַּעַשְׁעַנְיִישָׁן אַיִּין דָעַר גַּאנְצָעַר יַדְישָׁעַר גַּעַשְׁכִּטָּע. שְׁרִיבָּרְפָּוֹן גַּעַשְׁכִּטָּע
הַאָבָּן נִיט גַּעַפְּוֹגָעַן פָּאָר נִיטִיק צֹו פֿאַרְשְׁדִּירִיבְּן קִיְּין אַיִּין «וּוַיְכִתְעַקְעַר» פָּאַסְטְּרִוּגְּן
פָּוֹן יַעֲנֵר צִּיטִּי. דִּי גַּאנְצָעַ אַקְטִיוֹוִיטָעַט אַיִּין גַּעַוְועַן אַז אַיְגַּעַוְוִיְנִיקְסְּטָע —
צֹו פֿאַרְפּוֹלְקָאָמְעַן אָוָן צֹו פֿאַרְגָּאָנְצָן דָאַס יַדְישָׁע לְעַבָּן. דִּי סְוּפְרִים, וְזָאָס
הַאָבָּן אַיְבָּעַרְגָּעָבוֹיִיט דָאַס יַדְישָׁע לְעַבָּן הַאָבָּן נִיט גַּעַוְועַן אַיִּין זַיְמָה, פָּוֹן
עַפְעָס וְזָאָס אַוְיְגַּעַוְוִינְטָלְעָבָט. אַבָּעָרְמִיר, וְזָאָס שְׁטִיעַן אַיִּין אַזְמָה, פָּוֹן
דְּרוֹסִין, קַאנְגָּעַן אַיְצָט זַעַן זַיְעַר גַּרְוִיסְטָר אַוְיְפָטוֹ. דָאַס יַדְישָׁע פְּאַלְקָה הָאָט זִיךְרָאַל

אַיְבָּעַרְוּצְוָנוֹג: פֿרִיעָר אַיִּין דִּי תּוֹרָה גַּעַבְעָן גַּעַוְוארָן צֹו יַדְוָן אַיִּין שְׁרִיפָּט
עַבָּרִי אָוָן לְשׁוֹן קְודָשׁ. אַיִּין דָעַר צִוְּוֹת פָּוֹן עַזְרָא אַיִּין זַיְיָ וּוֹידָעָר גַּעַבְעָן גַּעַוְוארָן
צֹו זַיְיָ אַיִּין דָעַם אַשְׁוֹר שְׁרִיפָּט אָוָן אַרְאָמוֹשׁ. דִּי יַוְרָה הַאָבָּן פָּאָר זִיךְרָאַל אַוְיְגַּעַלְקִילְבִּין
דִּי אַשְׁוֹר שְׁרִיפָּט אָוָן לְשׁוֹן קְודָשׁ אָוָן הַאָבָּן אַיְבָּעַרְלָאָזָן דִּי עַבָּרִי שְׁרִיפָּט אָוָן
דָעַם אַרְאָמוֹשׁן לְשׁוֹן צֹו דִּי פְּרָאָסְטָעַ לְיֹוּטָה. וּוֹעֵר זַיְגָעַן דִּי פְּרָאָסְטָעַ לְיֹוּטָה? רַב חַסְדָּאִי
הָאָט גַּעַזְאָגָט: דָאַס מִיְּנָטָמָעָן דִּי כּוֹתָהִים — דִּי שְׁמָרְנוֹנִים.

דָאַס וְזָאָס דִּי מַטְבָּעוֹת פָּוֹן דָעַר חַשְׁמָנוֹאָנִים דִּינְגַּסְטִיעָה הַאָבָּן אַוְיְשְׁרִיפָּטְן אַיִּין דָעַר
אַלְטָעַר שְׁרִיפָּט אַיִּין נִישְׁקָוֹן אַפְּפָרָעָג. אַט אַיִּין אַיִּצְטָמָה, אַט לְאַטְיוֹוִישָׁע
אַוְיְשְׁרִיפָּט אַוְיִזְדִּי זַוְּלְבָעָרְגָּעָן מַטְבָּעוֹת. חֹזֶק דָעַם, מִיְּנָשָׁת אַבְּרָהָם מַעֲנָעָם, אַז דִּי
תְּקוֹפָה פָּוֹן דִּי חַשְׁמָנוֹאָנִים אַיִּין גַּעַוְועַן אַט סְוּגָּרְפֿאַרְשִׁיאָטְשָׁע אָוָן סְחָאַט גַּעַקְאָנְטָמְטָע
זַיְיָ אַט צְוּרִיקְעָרְפָּוֹן אַלְשָׁע נַאֲרָמוֹעָם. זַעַן אַוְיָד וּוֹעֵגָן דָעַם עַנְיָן אַיִּין פְּרָוּשִׁים, צְדוּקִים,
קְנָאִים, נּוֹצְרִים, מַאתְ בַּן-צִיוֹן בֵּין, זַיְיָ, 128, 124, אַוְיָך "דָוָר דָוָר וְדוֹרְשָׁוֹן", חַלְקָה
רָאָשָׁוֹן ז' 59.

גלוות בבל און שיבת ציון

דעםאלט ניט פארמאסטן צו וויאן העלדיישע מעשים; יידן האבן זיך ניט פארנווען מיט מליטערישע עקספערדייעס, אדרער געקראגן אַמְבָּי ציעס צו באיזגן לענדער און באהעישן פעלקער. אַפְּלוֹ פֿאַרְטִּיזֶיךְן זיינט איזגן לאנד האבן זיך ניט גומאלט. דאס פאלק האט זיך פארנווען מיט פריד-עלכער באשעפעטיקונג. עס האט באָרבעט זיין באָדָן און פֿאַרְשְׁטָאַרְקַט זיין תורה. עט וויאן מקוים געווארן יהוקאָס נביאות אויף אַלאָנד, וואס איז אַפְּגָעָרָט פֿוֹן שׂוּעָרָד פֿוֹן פֿיְנָד, וואס איז אַיְנָגָעָזָאָמָלְטָפֿוֹן פֿילְעָנְדָעָר; אַלאָנד אַ רְזָאִיקָס אַונְ אַזְאָלָעָבָן גַּיט ניט קִין צּוֹפִיְלָשְׁטָאָפְּ פֿאָר גַּעֲשִׁיכְטָעָ-שְׁרִיבָעָר אַונְ פֿאַרְאִיגְּטָעָרָטָרָט זַיְנִיט" (30).

מלוכה, הערשאָפט, מדינה, מלכות האָבן ניט פארנווען קִין פֿלאָז אַין דעםאלטיקן יידישן לעבען. דאס יידישע לעבען איז פֿאַרְטִּיפֿט גַּעֲוָאָרָה, אַבער אַין אַ גַּאֲרָה הַיפֿשָׁעָר מֵאָס פֿאַרְגְּלִיוּוּרט גַּעֲוָאָרָן. די השמוֹנָאִים וויאַנְעַן גַּעֲקוּמָעָן אַונְ דאס גַּאנְצָע יַדְיִישָׁע לעבען האָט זַיְגָעְבִּיטְן. די יידן האָבן שִׁיר, שִׁיר נִיט גַּעֲשָׁפָן קִין גַּרוּיסָע אַיְמְפָעָרָע, אַבער אַין יַדְיִישָׁן קַעְרְפָּעָר האָט זַיְגָעְ-קְלִיבָּן גַּעֲנוֹג "סְמָ". וואס האָט נִיט דָּעָרְלָאָזָטָיְדָן צַו ווועָרָן אַ גַּרוּיסָע מְלוֹחָה-פֿאָלָק. יידן האָבן אוּפְּגָעָגָעָסָן זַיְעָר פֿאַלְיִישָׁע קַלְגָּשָׁאָפֿט (וואס זַיְיָ האָבן קִין מָלָצָו פֿילְגָּרָט גַּעֲהָאָט). זַיְיָ האָבן אוּפְּגָעָגָעָסָן זַיְעָר מְדִינָהָשׁ גַּבּוֹרָה, זַיְיָ האָבן אוּסְגָּעְקְלִיבָּן צַו זַיְן הַיְלָפָלָאָו אַונְ דָּאָךְ שְׁטָאָרָק. זַיְיָ האָבן אַוּוֹנְקָגָעָן. קִיסְטִיְּקָעָן.

סְאִיז מָאָדָעָן, וואס דָּוָקָא דָּעָר ווּעַלְתְּ-בָּאָנָעָם, וואס האָט נִיט שְׁטָאָרָק גַּעַד האָלָטָן פֿוֹן פֿיְזִישָׁר גַּבּוֹרָה האָט מְנֻגְלָעָן גַּעֲמָאָכָט דָּעָם אוּפְּשָׁטָאָנָד פֿוֹן די הַשְּׁמוֹנָאִים. ווועָן יַדְוָן ווּאַלְטָן גַּנְחָאָטָס דָּרָךְ אַרְץ פֿאָר עַדְיִישָׁר מְאָכָט ווּאַלְטָן זַיְיָ נִיט דָּעָרְוָוָגָט צַו שְׁטָעָלָן זַיְיָ אַנְטָקָעָנוּ אַזְאָאָמָעָטִיקָן קַעְנִיגָּג ווּי אַנְטִיכָּס עַפְּיִפְּאָנָעָס. זַיְיָ ווּאַלְטָן זַיְיָ אַוְנְטָעָרְגָּעָבָן ווּי אַנְטָרָעָ פֿעַלְקָנָר האָבן נַעֲטָאָג אַבער יידן האָבן זַיְיָ נִיט גַּעֲשָׁטָעָלָח אַיְן אַנוֹרִיבָּ פֿוֹן דָּעָר הַשְּׁמוֹנָאִים עַפְּאָכָעָן קַעְנָן מְמַשְׁלָתִיזְרִים — די הערשאָפט פֿוֹן די פֿרְעָמָדָע, זַיְיָ האָבן גַּעֲמָאָכָט דָּעָם אוּפְּ-שְׁטָאָנָד קַעְנָן מְמַשְׁלָתִיזְרִים — די מְמַשְׁלָהָ פֿוֹן די מְוֹטוּווִילִיקָעָן, די דְּשָׁעִים. יידן האָבן גַּעֲזִיגָט. זַיְיָ האָבן גַּעֲזִיגָט זַיְגָעְ אַבער אַונְטָרָגָוִין. ווועָן יַדְוָן האָבן גַּעֲזִיגָט האָט אַנְגָּעָהָוִיבָן דָּעָגְרִין די השמוֹנָאִים-דִּינָאָסְטִיעָן.

(30) גַּרְעַן גַּעֲשִׁיכְטָעָ — הערבייאַוִישָׁ פֿוֹן שְׁפָ"ר, חַלְקָ אַ, זַוְ', 804, 805.

די קינדעער פון מטההוֹן, אַ פֿראַסְטַּן כּוֹהָהּ, נִיטּ פָּוּן גְּרוּוַיסְן יְחוּסּ, זַיְנָעַן גְּעוּוֹאָרָן די כּוֹהָנִים גְּדוּלִים אָנוּ די הערשער פָּוּן יהָודָה, וּוְיִלְלָא זַיְנָעַן גְּעוּוֹעָן די זַיְגָעָרִם. וְעוֹן די דִּינְגָּסְטִיעָהּ האָט זַיְךְ אַיְגְּנָעָפְּוָנְדְּזְעָוָעָט האָט זַיְךְ פְּאָרְנוּמָעָן אוּפְּךְ דָּעַם סְעֻקְּלָאָרָן וּוְעָגּ פָּוּן אַלְעָהּ הערשער פָּוּן דָּעַר וּוְעַלְתָּ. די עֲרַשְׁתָּעָהּ הַשְּׁמוֹנָאִים האָבָּן אָפְּשָׂר גַּעַהָּאָט די אַמְּבִיצְיָעָ צַוְּ גְּרִינְדָּן אַ יִדְיִישָׁ מְלוֹכָהּ, וּוְאָסּ זָלְזִין בְּעַסְעָרּ פָּוּן צַוְּלָעָ מְלוֹכָותּ פָּוּן אַלְעָהּ אַנְדְּרָעָ פָּעַלְקָעָרּ פָּוּן דָּעַר גְּרָדָה. עַנְדִּיקָּוּן האָט זַיְךְ דִּינְגָּסְטִיעָהּ פְּאַקְּטִישָׁ גַּעַנְדִּיקָּט מִיטּ דָּעַם אַדְוּמִי הַוְּרָדָּוּס — גָּאָרּ אַ מְיאָוּסָעָרּ סּוֹףּ נָאָךְ אֶזְאָ שַׁיְנִינָּעָם חָלוּמָה.

ו. דִּי חַשְׁמָוֹנָאִים

עַס אֵינוֹ כְּדָאי צַוְּ בְּאַטְמָגָעָן נָאָךְ אַמְּאָלָהּ, אָנוּ יַיְדָן זַיְנָעַן די זַעְלְבִּיקָּעָ מְעַנְטָשָׁן וְוִי אַלְעָהּ אַנְדְּרָעָ מְעַנְטָשָׁן. וְעוֹן בְּיִי זַיְךְ זַיְנָעַן אַוְיְגְּעַשְׁטָאָגָעָן הערשער, זַיְנָעַן זַיְיִטְמָ גְּעוּוֹעָן בְּעַסְעָרּ וְוִי די הערשער פָּוּן אַלְעָהּ אַנְדְּרָעָ פָּעַלְקָעָרּ. די יִדְיִישָׁ מְלָכִים, וּוְאָסּ וּוְעָרָן גַּעַרְפּוֹן מְלָכִי חָסְדָהּ (מְלָכִים אַ כְּ, לְאָ) האָבָּן אַ סְּכָדָ בְּלָוָט פְּאַרְגָּאָסּן: גַּעַפְּרִירָט מְלָחָמוֹת, אַיְן זַיְיעָרָהּ הַיְּפָן זַיְנָעַן אַנְגְּעַגְּנָגָעָן אַינְטְּרִיגָּעָסּ, אַפְּטָעָהּ הַיְּקִידְרָעָוָאַלְזִיכְיָעָסּ, אַפְּילָוּ אַ זָּוּן אֵינוֹ אַוְיְגְּעַשְׁטָאָגָעָן קַעַגְּן טָאָטָן אָנוּן דָּעַר טָاطָעָהּ האָט אַוְנְטָעָרְדִּיקָט דָּעַם אַוְיְשָׁטָאָטָן. וְעוֹן אַגְּרָעָהּ הערשער האָט גַּעַקְּרָאָגָן די מְאָכָט האָט עָרָ אַוְיְגְּהָעָגָעָט די אַלְטָעָהּ דִּינְגָּסְטִיעָהּ. וְעוֹן עַס אֵינוֹ אַוְיְסְגָּעָבָּרָאָכָן אַ קָּאָמָפְּ צְוּוֹשָׁן צְוּוֹי בְּרִידָעָרָ פָּוּן אַיְן טָאָטָן, האָט דָּעַר זַיְגָּעָר גַּעַהָּגָעָט דָּעַם בְּרוֹדָעָרָ. אַיְן דָּעַר פְּעַרְשִׁישָׁרָ תְּקוֹפָהּ, וְעוֹן די גִּיסְטִיקָּעָ פְּרִיעָרָסּ, זַיְנָעַן גְּעוּוֹעָן די פְּאַקְּטִישָׁהּ הערשער פָּוּן פָּאָלָקָ, זַיְנָעַן אַטְמָטָהּ די גִּיסְטִיקָּעָ פְּרִיעָרָסּ, וּוְאָסּ האָבָּן גַּעַהָּאָט די מְאָכָטָהּ, נִיטּ גְּעוּוֹעָן בְּעַסְעָרּ אַיְדָעָרָ אַנְדְּרָעָ טִירָאָגָעָן. אַיְן בִּישְׁפִּילָ: אַיְן דָּעַר צִיְּתָן פָּוּן דָּעַר פְּעַרְשִׁישָׁרָ הַעֲרָשָׁאָפָטָהּ, וְעוֹן דָּעַר סְרִיסְטָבָּאָגָעָזָעָם אַיְזָעָהָעָן דָּעַר פְּאַקְּטִישָׁהּ הערשער, האָבָּן זַיְךְ די צְוּוֹי בְּרִידָעָרָ, יֹשָׁעָ אָנוּן יְוָנָתָן אַגְּגָעָהָוִיבָן אַרְוָמָצְקָרִירָגָן אַיְבָעָרָ אַדְרָעָהָרָ כְּהָנוֹהָ גְּדוֹלָהָהּ. דָּעַר סּוֹףּ אַיְזָעָהָעָן, אַזְזָעָהָעָן יְוָנָתָן האָט דָּעַר אַמְּדָעָתָהּ יְוָשָׁעָ אַיְזָעָהָעָן דָּעַר עֹזָהָהָרָ פָּוּן בֵּיתְהַמְּקָדְשָׁהּ. בְּאַגְּעָזָעָם האָט נְקָמָה גְּעֻנוֹמָעָן פָּוּן דָּעַר בְּאַפְּעַלְקָעָרְנוּגָהּ, וּוְאָסּ אַיְזָעָהָעָן מְסֻתָּמָא גַּעַדְוָהָהּ. וְעוֹן גָּאָטָהּ די נְשָׁמָה שְׁוֹלְדִּיקָ, אָנוּ פְּאַרְשְׁוּעָכָט דָּעַם בֵּיתְהַמְּקָדְשָׁהּ.

די הערשער פָּוּן בֵּיתְהַשְׁמוֹנָאִים האָבָּן זַיְךְ נִיטּ בְּעַסְעָרּ אַוְיְגְּעַפְּרִירָם, וְוִי נָאָרָ זַיְךְ האָבָּן פְּאַרְזּוֹכָטָהּ מְאָכָטָהּ אָנוּ רָוּםָ. אַ מְדִיבָהּ פְּאַדְעָרָט אַיְרָעָ קְרָבָוּתָהּ; אַ פְּאַלְיִיטִישָׁ שְׁטָאָטָ-לְעָבָן בְּרָעָנָגָט אַרְוִיסָהּ גִּיצְיָקָעָהּ הערשערס אָנוּ מְאָכָטְ-זָוָהָרָעָ. וּוְיִפְּלָלָ דָּאָסּ פָּאָלָקָ זָאָלָ נִיטּ וּוְעָלָן לְעָבָן פְּרִידְלָעָדָ אָנוּ רְוָאִיקָהּ אָנוּ אַנְצִיָּיָהּ.

בעגען זיך א געטעלען וועג, קאָן עס ניט גײַן אויף דעם וועג, וויל מדיינה האט איר אייגענען לאָגִיך.

דעָר השמוֹנוּאַים אוּפְשַׁטָּאנֵד האָט זיך ניט אַנְגַּעַתְּהִוִּין ווַיַּלְּיַלְּ יַדְּן האָבָן גענומען זוכֶן מאָכָם. הערדאָט אַדְעָר אַפְּלִילּוּ זעלְבַּטְּשַׁטְּעַנְּדִיקִיטִי. אַנְגַּעַתְּהִוִּין האָט זיך דער אוּפְשַׁטָּאנֵד אוּפְּנֵן עַכְתִּי דִּישְׁן שְׂתִּיגָּעָר — אַ קָּאמֵף פָּאָר גָּאטָט, אַ קָּאמֵף פָּאָרָן אַיְגַּעַנְּעָם וועג פֿון לְעָבָן. אַן אוּפְשַׁטָּאנֵד קָעָגָן דער פָּאָרָהָאָס טער גענדינְגָּעָרִי.

אנְטִיכּוֹס האָט גַּעֲקָעַנְטּוֹן מַאֲכָן אַ סּוֹפֶּן צּוֹמָ אַוְיְפַשְׁטָאָנֵד ווַיַּעַר גְּרִינְגָּה. עַד האָט בְּלִיאָן גַּעַדְאָרָטְפּ אַפְּשַׁטְּעַלְּן דִּי רְדִיפּוֹתּוֹן קָעָגָן דער יִדְּיַשְׁעָר אַמְּנוֹנָה. דַּעַם קָאָמֵף קָעָגָן דַּעַסְפָּאָטּוֹן האָבָן נִיט אַוְיְפַשְׁטָאָרָאָטִן, דִּי הַעֲרָשָׁעָר פֿון פָּאָלָק, אוּיךְ נִיט דִּי מִילְּיַטְּעַרְישָׁעּוֹ פִּירָאָר. אַרוֹסִים גַּעַטְרָאָטּוֹן קָעָגָן אַנְטִיכּוֹסָן אַיְן אַרוֹסִים גַּעַטְרָאָטּוֹן אַ פְּשַׁוְּטוּרְפּוֹרְמָעָר כּוֹהָן, אַ מְעַנְּטַשּׁ פֿון פָּאָלָק. מעַן קָאָן זָאגָן אוֹ דָאָס פָּאָלָק האָט אַיְן זיך אַנְגַּעַזְאָמְלָט אָזִי פִּילְגִּיסְטִיקָּעּ אָוֹן הַיְּלִיקָּעּ גְּבוֹרָה, אוֹ עַס האָט נִיט גַּעֲקָעַנְטּוֹן ווּעְרָן ווַיַּאַלְּעַזְעַלְקָעָר אַרְוּם. אַדְעָר עַס האָט גַּעַמּוֹזְזִים זִיגָּן, אַנִּיט האָט עַס בְּעַסְעַר גַּעַוְאָלָט אַונְטְּעָרְגִּין.

די חַשְׁמוֹנוֹאַים האָבָן גַּעַזְגַּטּוֹן מִיטּוֹן דַּעַם כּוֹחַ פֿון דִּי «חַסִּידִים» — די גּוֹטָעּ, פְּרוֹמוּעּ, גַּאֲטַסְפָּאָרְכְּטִיקָּעּ פֿון פָּאָלָק — די פְּאָדְלוּיְפָעָרְסּוֹן פֿון דִּי פְּרוֹשִׁים. דַּעַר כּוֹחַ פֿון די חַסִּידִים אַיְן בְּעַצְמָה נִיט גַּעַוְעָן קִיְּין מִילְּיַטְּעַרְישָׁעוֹ, זַיְעַר גִּיסְטִיקָּעּ גְּבוֹרָה האָט זֶיךְ בְּגַזְוִי צִיְּטוֹנִיְּקָעּ פְּאָדְקוּרְפָּרָעָטּ אַיְן פִּיזְיָשָׁר מַאֲכָתּ. אָוֹן ווַיַּלְּיַלְּ די חַסִּידִים האָבָן נִיט גַּעַהְאָלָטּוֹן פֿון מַאֲכָתּ, האָבָן זַיְיַי נִיט גַּעַקְאָנְטּוֹן ווּעְרָן דַּעַר אַנְהִיבָּ, דָאָס קַעְרְנָדָלָ, פֿון ווּלְבָן סְהָאָטּ גַּעַקְאָנְטּ אַרוֹסִים אַזְּקָסָן אַ קָּלָאָס קְלִיגָּעָרָם. מַעֲנְטָשָׁן ווּאָס קַעְמָפּוֹן מִיטּ אַ תְּנָאָ, קָעָגָן נִיט ווּנְרָן קִיְּין שְׁטַעַנְדִּיקָּעּ גַּטְעָנְעָרָם. אָוֹן אָזִי הַאָט טַאָקָעּ פְּאָסִירָטּ. ווַיַּאַנְּאָרְדָּר די סְכָנָה אַיְן אַרְיִבְעָרָה האָבָן זֶיךְ די «חַסִּידִים» אַפְּגַּעַטְרִיטִילְטּוֹן די חַשְׁמוֹנוֹאַים. אַבָּעָר קָעָגָן זַיְעָר אַיְגַּעַנְּעָם ווּיְלָן אַיְן מִיטּ דַּעַם זִיגְּגָעָן ווּאָס די חַסִּידִים האָבָן גַּעַהְאָלָפּ בְּרֻעְנְגָּעָן אַוְיְפַגְּגָעָקָמָעָן אַ דִּינְאָסְטִיעָ, ווּאָס האָט זֶיךְ פְּאָרְמָאָסָטּוֹן צָוּ גַּרְגְּנָדָן אַ מְלָכָה, אַ סְעָן קְלִאלָרָעָ מְלִיכָּה, ווַיַּבְּיַיְלָעָן אַנְדָּעָרָעָ פְּעַלְקָעָר.

אַ גַּטְעָר בִּישְׁפֵּילְ ווַיַּדְיַיְלָעָן די חַסִּידִים האָבָן זַיְיַי זֶיךְ בָּאַצְוִינְגָּן צּוֹמָ קָאָמֵף אַיְן די פְּרָאָבְלָעָם שְׁבָתָה. אַיְן אַנְהִיבָּה האָבָן זַיְיַי זֶיךְ אַיְן גַּאֲנְצָן אַפְּגַּעַזְאָגָטּ צּוֹ קַעְמָפּוֹן אָוּם שְׁבָתָה. ווּעַן זַיְיַי האָבָן דַּעְרְזָעָה, אֹזְ דָאָס מִינְיָטּוֹן מִמְּשָׁאָזְנָה זֶעְלָה אַנְגַּעַתְּהִוִּין זֶעְלָה אַמְּתִיר גַּעַוְעָן צּוֹ שְׁטַעַלְן זֶיךְ קָעָגָן שְׁוֹנוֹאָמָּה שְׁבָתָה. אַבָּעָר בַּיְיַדְיַן אַיְן דַּעַר קָאָמֵף פָּאָרָהָאָס, אַדְעָר אַפְּלִילּוּ די עַקְסִיסְטָעָנָץ פֿון מְלָכָה בַּיְתַּגְּוּעָן אָזִי וּוּיכְטִיכָּה, אֹזְ אַס זֶאָל אַיְן גַּאֲנְצָן פְּאָרְטָוּנְקָלָעָן אַ מְצָוָה, אַיְבָּעָרְהוּפִּטּ אֹזָא עִיקְּרַ-מְצָוָה ווַיַּשְׁבַּתָּה. עַס זִינְגָּעָן גַּעַבְלִיבָּן אַיְן גַּמְרָא אַ סְךְ שְׁטַעַלְן וועָגָן דַּעַם עַנְיָן, ווּאָס וּאָרְפָּן

זיהיידן אן אינטערעסאנט ליכט אויף דעם גיטרטיקון מהות פון די חסידים. די שפערערדייך פרושים. עס שטיעיט אין משנה: «כל היוציאים להציל חוווריין למוקומם» — די וואס גיעען אדרויס אום שבת צו רاطעווען יידן, מען זיך אומדי קערן צוריק אין שטאט אריין מיט זיערעלע בליז'ין. דערקלערט די גمرا: אמאאל פלעגן זיך לאזון דאס געווער לעבען מויער פון שטאט, האט געטרא芬, און די פינט האבן עס אויסגעפונען און זיך נאכגניאאגט. זייןען יידן אריין בעמען די בליז'ין, די שונאים — נאך זיך. אין דער ענגשאפט האבן ווי געמייט אינגען די אנדערע מעיר וויפל די שונאים האבן זיך געמייט. דעםאלט האט מען מתקן געוען, א מען מגע צוריקברגעגען דאס בליז'ין מיט זיך (31).

די גمرا זאגט וויטער, או רביה יהודה פסקנתו; ווען שונאים מיט כל'יזין אין די הענט באפאלן א שטעהט און פאדרען געלט איז אויב די שונאים קומען נאר וועגן עסקי-מנגות — טאָר מען ניט מחלל-שבת-זיין און שטעלן זיך מיט געוווער אנטקעגן זיין. אבער ווען די שונאים קומען וועגן עסקי-ינטשטיין, אטאָקירן צו הרגעגען, אדער פאָדרען אַנְפֵשׁ, מעג מען זיך שטעלן מיט גע-ווער קעגן זיין אום שבת. איז דער זעלבייקער סוגיא איז דא אַגאנצע שקלאָ ווטרייא וועגן שטעהטלאָד גאנענט צו דעם גרענצען און שטעהטלאָד וווײַט פון גראָען גאנצע. עס זיינגען ניט זויכטיק די שלוסן, זויכטיק איז די עצמ-חקריה וועגן אַזע עניין. דאס באַויזט דעם אַיגנֶאָרטיקון יידישן קוק אויף קאמף, אַנגראָיף אַזע מליחמה.

ארום הונדרט יאר נאכו אויפשטיינד פון די חמוניאם, האט פאמפי באלאגערט ירושלים. די שטאט האט געקאנט גאנץ לאנג אויסהאלטן. אבער דא אין ווידער אויפגעשוואמען די פראגע פון שבת. אמרת, יידן מעגן קעמען אום שבת, אבער ווען? צו פארטיזידיקן לעבענץ. אבער די זעלגערטס פון פאמפי ברעכען דאך בלוייז די זענט פון דער פסטונג פון שעטאט. אפשטעלן די באָלעגערונג-חאַשינען איז חילול-שבת! (32) ווי קענען אעלאכע מענטשן אויפֿ האַלעטן אַ מלוכה, ווען אַפְּלוֹן לִפְנֵים דִּין עַזְבָּן זֶה אַלעטן מענטשן אַו שְׁטַאַלצִידן מיט זיינר מלך, מלוכה אַו הוּיְפֿט-שְׁטָאַט?

ווען די השמנואים דינאסטיע האט זיך אינגעפונדיעוועט אין געווען נאָ-
טירלעען, אָז זאל גײַן אויף די וועגן פון אלע אנדערע מלוכות. די השמנואים-
הערשער האבן אונטערדריקט די שכניישע פעלקער. ווען אלעקסאנדער ינאי
האט באָזיגט גואֹז האט ער אויסגעהויגעט די השובטטע מענטשן אין שטאמָן

(81) מוסכמת ערובהין דף מד עמוד ב אונז דף מהו אנהיוב עמוד א ; זע : הדואר, גלוון היובל, סיון תש"ג, עמוד 812 : הרב פרדרICKSON, השיטה המדעית בתמלות.

און די שרעך, וואס ער זאט אנטווארפן אויף דער באפעלקערונג איין געווען אוזי גראום, או א סך מענער פון דער שטאט האבן געקוילעט זיערעד וויבער און קינדר, כדי זיין זאלן ניט אריינפלן אין יידישער קאנכטשאפט (33). די יידן האבן חרוב געמאכט דעם טעטפל פון די שומרנווים און יודאייזירט די אדומיים — געצואונגען זיין מיט דער שוערד אנטווערטן יידישקייט.

די השמנאיהם הערשער האבן אויך ניט געשאנגעוט דיאיגענע ברײַ-דער-יידן. אלכסנדר ינאַי האט אײַנמאל, ווען ער האט געהאט אַ צוֹזָעָמָןִ שטוויס מיטן פאלק, אויסגעהרצעט זעלקס טויזנט יידן טאקע אין דער עורה פון בית-המקדש. ברודענד האט געלעמעט קעגן בראָדער פאָרָן טראָן. די אויפֿרְוָנְג פון די הערשער, סי פון די מלכִּים, סי פון די כוהנים גדולים איין געווען אַמְּאַרְאַלְיָשׁ. די יידישׁ מושלים זינגען געתשאנגען אַונְטָעָר דעם אַינְפְּלָז פון דער פרעמאָדער גֶּרְיכְּשָׁעָר קָוְלָטוֹר, נאָגְעָמָאָכְטָה די מעכטיקע פעְּלָעָר, פָּאָרְגָּעָסְן יִדְיָשׁ מִדּוֹת אָוָן יִדְיָשׁ צְנִיעָות.

אט איין אַ קוֹרְצָע אָוָן שָׁאָרְפָּע בָּאַשְׁרִיבְּיָוָנָג פון דער השמנאיהם-דיי-נאָסְטִיעָ:

“דאָס לעבען פון הויף (פון די השמנאיהם הערשער) איין געווען געבויט לוייט דעם מוסטער פון דעם לעבען פון די הויפָן אַין די העלעניסטישע מלוכות. די השמנאיהם, איין זיער פריווֹאָטָן לעבען, זינגען געווען וויט פון צנִיעָות אוֹן זיער אויפֿפְּרָה האט זיך נישט געפָאָסְט פָּאָרְגָּעָסְן כּוֹהָנִים, אָוָן סְאַיִן קִיְּין וְאוֹבְּדָעָר נִיטָּה: די השמנאיהם זינגען קָוְדָמִיכְל גָּעוּעָן זָלְגָּעָרָטָם, מִילְּטָעָה רִישָׁע פְּרָעָרָט. אַ סְכָּמָה צִיְּתָה האָבָּן זַיְּ אַזְּוּקְעָגְעָבָּעָן אוֹף מִלְּחָמָה אָוָן דָּאָס לעבען איין לאָגָעָר איין קִיְּינָמָל נִיט גָּעוּעָן אָוָן נִיט גַּעֲקָבָט זַיְּן צְנִיעָות דִּיק אָוָן דָּרָךְ-אַרְצָדִיק. די השמנאיהם האָבָּן זַיְּ אַזְּוּפְּגָּעָפְּרָה וְזַיְּ אַלְעָזָה הַעֲרָשָׂעָרָס פון זיער צִיִּים: זַיְּ האָבָּן גַּעֲפָרָאָוּעָט גְּרוֹסִעָה סְעוֹדוֹתָה, גַּעֲנוּמָעָן קָעְפָּס-זְוִיְּבָעָה, האָבָּן גַּעֲרוּדָפְּט יְעַנֵּע מִטְּגָלְדָעָר פָּוֹן זַיְּעָר אַיְיָגָעָנָר מִשְׁפָּחָה, וְזַיְּעָמָעָן זַיְּ האָבָּן חָוָשָׁד גָּעוּעָן אַין פָּאַלְטִישָׁר נִיטְכְּשָׁרוֹת. שְׁמַעַן אַין גַּעֲהָרָגָעָט גָּעוּוֹאָרָן דָּוָרָךְ זַיְּנָע אַיְיָגָעָנָע קְרָוְבִּים אַין צִיִּים פָּוֹן אַ בָּאָגָעָט, וְזַיְּ ער אָוָן זַיְּנָע זַיְּנָע גָּעוּעָן שִׁיכָּר. אַרְיסְטוּבּוֹלוֹס האָט פָּאַרְשָׁפָאָרָט אַין תְּפִיסָה זַיְּן מַאֲמָעָן אָוָן זַיְּנָע בְּרִידָעָר. די מַאֲמָע אַין דָּאָרָט גַּעֲשְׁטָאָרָבָן פָּוֹן הַוְּגָעָר. וְזַיְּגָעָן אלְכָסְנָדָר יְנָאִי וְזַיְּרָט דָּרְצִיִּלָּט, אַזְּ ער אַין גַּעֲזָעָן אָוָן גַּעֲפָרָאָוּעָט אַ סְעָדָה אַרְוָמָעָן

(32) גְּרֻעָן גַּעֲשִׁיכְּתָע, עֲנֶגְלִישׁ, בָּאָנְדָּ 2, זֶזֶר, 65, 66. אוֹיךְ זַעַן: Josephus: Antiquities of the Jews, Book 14, Chapter 4, paragraph 2 and 3.

(33) דָּאָרָט, זֶזֶר, 41; בָּוָק, 8, קָאָפְּיָהָל 8.

ריינגלט מיט זיינע קעפס-זוויבער בעת די תליונים האבן געקריזיציקט זיינע באָז זיגטע קעגנערט. ס'אייז קיין ספק ניט, אָז די אַלע ידיעות, וואָס זיינען צו אונדיין דערגאנגען זיינען אַהיפש ביסל אַיבערגעטריבין, אַבער אויב די אַינְצֵל-נוּ פֿאָקְטַן זיינען ניט אַלע אַמת, אַבער דער עצם עניין שטימט זיכער מיט דער ווַירְקָלְעַכְּבִּיכְּתַּט. די הַעֲרָשָׂאָפֶט פֿוּן די חַשְׁמוֹנָאִים אִיז גַּעֲוֹעַן אַס טַעַגְלָאָרָט הַעֲרָד-שָׂאָפֶט, אָזוּן אָז דָּאַס לְעַבְנָן אַין הוֹיף אִיז גַּעַוּעַן אַס טַעַגְלָאָרָט, וואָס אִיז ניט גַּעַשְׁטָאָנָעָן הַעֲכָר פֿוּן דָּעַם לְעַבְנָן אַין הוֹיף פֿוּן אַנְטִיוֹקְיָעָט אַדְעָר אַנדְעָרָעָמָל מְלָכִים אַין קְלִינוֹ אַזְּיָעָ". (34).

דאָס יְדִישָׁע פֿאָלָק אָונְטָעָר דַעַר ווַירְקָנָג פֿוּן די פְּרוֹשִׁים אִיז גַּעַוְאָרָן הַיְלִיק אָזָן פְּרוּם, אַבער די צְדוּקִים, וואָס האָבָן גַּעֲפִירְט די מְלוֹכָה זיינען גַּעַגְאָנָעָן אוּף אַוְיסְגַּעַטְרָאָטָעָנָעָן ווְעַזְנוּ פֿוּן אַלְעָ אַנְזָעָרָעָ פָּעַלְקָעָר. "די נְאַצְּיָאָן נְאַלְעָ אַנְטָעָרָעָסָן פֿוּן דַעַר מְלוֹכָה האָבָן זַיִן גַּעַשְׁטָעַלְטַה הַעֲכָר פֿוּן גַּאַטְסָ גַּעַיְבָּן בָּאָטָן. אַ בְּרַעְנָעַנְדִּיקָעָר פְּאַטְרִיאָטִים אִיז גַּעַוְעָן זַיִעַר הַוִּיפְטַטְעַנְטִיםְעַבְטָן. פְּרוֹמָקִיטָה האָט פְּאַרְנוּמָעָן דָעַם צְוִוִּיטָן פְּלָאָץ, ווַיַּעֲרְפְּאָצְעָנָעָן ווּעַלְטָלְעָכָעָן מְעַנְטָשָׁן האָבָן זַיִן פְּאַרְשָׁתָאָנָעָן, אָז די וּלְבָסְטָשְׁטָעַנְדִּיקִיטָה פֿוּן שְׁטָאָטָה קָעָן נִיט אוּפְּגַעַה אַלְטָן ווּרְעָן דָוְרָךְ שְׁטָרָעָנָג אַפְּהִיטָן אַלְעָ רַעְלִיגְיָעָז גַּעַבָּאָטָן אַון צָעָדָרָעָמָגָעָם. אַדְעָר אוּף פְּאַרְלָאָן זַיִן בְּלִוְיָן אוּףְּקָטָטָמָת" (35).

וַיַּחַנֵּן הַוְּרָקָנוֹס האָט גַּעֲפִירְט מְאַנְעֻוּדְרִין צְוִישָׁן די צְוִוִּי פָּאָרְטִּיעִין אָז אַנְהָאַלְטָן אַ גַּלְיְּכָגְעָוִוִּיכְּטָ צְוִישָׁן זַיִן. עַר האָט זיינע דִּיפְלָאָמָאָטָן אָזָן סָאָלָדָאָטָן גַּעַזְנוּמָעָן פֿוּן די צְדוּקִים. אוּףְּ צְיוּוֹילָעָ אַמְּתָן: רִיכְטָעָר, רַבִּים אִין די בְּתִיסְפָּר האָט עַר בְּאַשְׁטִימָטָטָרְפָּשִׁים. אַבער ווַיַּלְאָגָן קָעָן אַזְּאָ לְאַגָּעָ בְּלִיבָּן סְטָאָטִישָׁ? אִיז טָאָקָעָ גַּעַקְוּמָעָן צְוִוָּעָם אַפְּעַנְעָם רִיסָּה צְוִישָׁן די רַעְגִּירָעָר אָזָן די פְּרוֹשִׁים, וואָס האָבָן גַּעַהָאָט די גַּרְוִיסָּעָ מְעַרְהָהִיטָה פֿוּן פֿאָלָק אוּףְּ זַיִעַר צָדָה. זַעַן מִיד טָאָקָעָ אַ מְעַרְקוּוֹרִידִיקָעָ דָעַרְשִׁינְוֹנָגָה, וואָס אִין אָפְּשָׁר די אַיִּינְ-צִיקָּעָ אִין דַעַר גַּאַנְצָעָר ווּעַלְטָגַעַשְׁכִּיבָּטָה: צְוִישָׁן די זַיִן פֿוּן אַלְכָסְנָדָר יְנָאִיָּהָט אוּסְגַּעַבְּרָאָכָן אַ בְּרוֹדְעָרִיקָרִיגָה, זיינען בִּידָעָ צְדִידִים גַּעַקְוּמָעָן לְאָדוֹן זַיִן צָוָם רְוִימִישָׁן הַעֲרָשָׁעָר, פְּאַמְפָעָיָן. עַס אִיז אַבער גַּעַקְוּמָעָן צְוִוָּעָן אַ פְּאַמְפָעָיָן אַ דָּעָה

(34) אַבְּיָגִידָר צְ'רִוקְבָּיר: הַיְהוּדִים וְהַיְנוּגִים בְּתַקְוָה הַחַלְנִיסְטוֹת, ז' 257.

(35) "בִּימִי וּוֹנְתָן, וּבִיחוּד בִּימִי שְׁמַעוֹן, נִצְחָה הַרְוַעַיָּוָן של עַצְמֹות וּקְמֹתָה הַשְׁאִיפָה: נִחְיָה בְּכָל הַעֲמִים" — אָזָן דַעַר צִוְּיָתָ פֿוּן וּוֹנְתָן, אָזָן אַבְּעַרְהוֹוֶט אָזָן דַעַר צִוְּיָתָ פֿוּן שְׁמַעְנוֹגָן, האָט גַּעַזְנוּגָט דַעַר גַּעַדְעָנָקָ פֿוּן זַעַלְבָּסְטָשְׁטָעַנְדִּיקִיטָה אָזָן ס'אייז אַוְיְגַעַקְוּמָעָן דַעַר פְּאַרְלָאָגָן צְוִוָּיָן וּמִי אַלְעָ פָּעַלְקָעָר. (בַּן צִוְּוֹן בְּצָ': פְּרוֹשִׁים, צְדוּקִים, קְנָאִים, נְצָרִים, ז' 195), אַוְיךְ זַיִן גַּרְעֵץ גַּעַשְׁכְּבָטָע, עֲנָגְלִישָׁ,

בָּאנְדָר, ז' 21.2.21.

לעגאציע פון אַ דרייטן צד — פון די פרושים. די דעלעגאציע האט געתענהט, אָו מען דארף ניט ביידע הערשער. עס אָרט ניט די פרושים, אָו רוים זאל הערשן איבער יהודת, צו וואָס דארפּן זין אַ יידישע דינאָטִיע, וואָס פֿירט זיך אויף מיט רשות אָז בּוֹדָעֶר קעמאָפּ קעגן ברודער?

די פרושים אָז דאס פֿאַלק מיט זיַּין ניט געווען קיין קענגערטס פון עצם מלוכה, זיַּין געוואָלט אַ קעניג אָז מלוכה, אַבער זיַּין, אָט זוי די נְבִיאִים, האָבוֹן געשטעלט אַענגלכּן פֿאַעדערונגָן צו מלוכה, אָז זיַּה האָט ניט געקענט עקסיסטיין. די פרושים האָבוֹן געוואָלט אַ מלוכה ווי די נְבִיאִים האָבוֹן זיַּי פֿאַרגּאנשטענט : אַ גַּאטְס קְעַנְיִיגִין. דער קעניג אִיז דער משיח יהוה, דער גַּאטְס-גַּאנְזְלְבָּטָעָר, וואָס דער ספר דברים דארףּ זיַּין דער וועגוייזער. «אוֹן די תורה» זאל זיַּין ביַּיְאִים, אָז ער זאל לְיִעַנְעֵן דערפּון אלע טער פון זיַּין בעבור כדי ער זאל לענדנען מורה צו האָבוֹן פֿאַר יהוה זיַּין גַּאטְס, צו היטן אלע רײַד פון דער דָּזְקָעָר תורה, אָז די דָּזְקָעָר גַּעֲזָעִץ זיַּין צו טָאָן» (דברים י' ג'). אוֹיב דער קעניג פֿירט זיך ניט אוֹיפּ לוייט דער תורה אִיז ער אַ רשע אָז אִיז ניט ראייז צו זיַּין מלך.

די צדוקים האָבוֹן געווירקט אִין אָן אַנדער טְבִּיבָה ; דער וועג אִיז פֿאַר זיַּי אַיסְגַּעַטְרָאָטָן גַּעֲוָאָרָן פון די השמנאָים. עס אִיז פֿאַר זיַּי געווען קלאָר, אָז אַ «באַדְבָּאַרְיִישׁ» מדינה קאָן ווַיְרִיקָן אִין לעבען יענער תקופּה אָז זי וועט ניט צוינגען צו ביַּיטְן דִּי נְאַצְיָאנְגָּלָעָס יְסוּדוֹת פון דעם עטישן באָגָּעָם פון יידָן. אַמת, מדינה מוֹזָאָגָּעָמָעָן דאס געשטעלט פון אַ העלענִיסטיישער מדינהה, אַבער נאָר די דָּרוֹסְנִידְקָעָפּ אַרְמָעָ, וואָס רִידְט ניט אָז דעם עצם קוּלְטוּרְ-לְעָבָן פון פֿאַלק. מען קאָן פֿאַרְיִיבְּקָן די צוֹיִיזָאָן. אָז ער ווַיְוַיְט אָוַיס אִיז דאס געווען די פֿאַלְיִיטִישׁ שִׁיטה פון די צדוקים. זיַּי האָבוֹן געהאלפּן צו אַנְטוּוּיקְלָעָן די סְעֻקְולָרָעָס יְסוּדוֹת פון דער יְוָגְגָעָר מדינה אָז ער זעלבייקער צִיטָה האָבוֹן זיַּי דערקלערת תורה משה ווי דער פֿוֹנְדָּאַמְעָנִיט עקייסטענְץ פון פֿאַלק. זיַּי האָבוֹן זיך קאנְצְעַנְטְּרִירְט אָרוּם די השמנאָים מלכִּים, וואָס האָבוֹן ניט מורה געהאלפּן די מלכִּים צו דָּרְפָּן זיך «פֿילְאָהָעַלְעִינִיסְטָן», אָז אין דער זעלביעד צִיטָה האָבוֹן זיַּי געהאלפּן די מלכִּים צו האָלָטן מלוחמות מיט די גְּרִיכָן אָז צו יְוָדָאַיְזָרָן אַרְצִ-יְשָׂרָאֵל. זיַּי האָבוֹן געוואָלט בוּינְן אַ העליַּעַן נִיסְטִישׁ ע מדינה אוֹיפּ אַ יְדִישָׁן נְאַצְיָאנְגָּלָעָס יְסָודָן.

«אַבער סְאיַּוִּי גַּעֲיוֹעַן אָז אָומְנְגָּלְעָכָע זאָר. יְדִישִׁיקָּיט אָז העלענִים זיַּינְעַן גַּעֲוָעַן צוֹוַיִּי מַעֲכְטִיקָּע כּוֹחוֹת אָז צוֹ טִיף אַרְגִּיגְנָעָל, אָז זיַּי זאלְן קענְעַן קְוּמָעַן צוֹ אַ פְּשָׂרָה אָז אִין לאָנד. סְאיַּוִּי גַּעֲוָעַן אָומְנְגָּלְעָכָע צוֹ בוּינְן אַ העַלְעַנִּיסְטִישׁ ע מדינה אָז ניט אַפְּפְּלִיקְעַנְעַן אִינְגָּגְנָצָן אָז בְּטַל מַאֲכָן די יְרוּשָׁלַיִם-

וַיְדָן צְוּוִישׁן פָּעַלְקָעֵר

די קע טעהקראטיע. אַ יידישער כוהן גדוֹל (און די חשמונאים זיינען אויך גע-
ווען כוהנים גדולים) האט ניט געקאנט זיין קיין העלעניסטיישער קעניג. מען
האט געמוֹז פֿאנְגֶנדֶרְשִׁידֶן די צוֹויַי באָגריפֶּן. דאס האט געטָן הורודס:
ער האט אַפְּגָעַטִּילְט דִּי מְלוֹכָה פָּון כְּהֻנָּה אָוֹן האט אַוְיְגָבּוּיט אַ הַעֲלָנִיסִי-
טִישָׁע מִדְיָנָה. אַבָּעָר די אַיז ניט געשטָאנְגָּן אַוְיךְ קִין נַאֲצִיאַנָּאַלְן יְסָודָן. די
פרושים האבן אויך געוואָלְט אַפְּטִילְלָן די סַעְקוֹלָאָרָעָה הַעֲרָשָׂאָפֶט פָּון רַעֲלִיגְיָעָן
לְעָבָן. פָּון הַוְּרָדוֹסָעָס צִיְּתָן אָן האט זיך אַגְּנָעָהָבוֹין די גְּרוֹיסָע טַעַטִּיקִיט פָּון
די חַכְמִי הַמְשָׁנָה — אַזְּוּקָצּוֹשְׁטָעָלְן דָּאָס פָּאַלְקָסְלָעָבָן אַוְיךְ דָּעַם שְׁטָאָרָקָן
פֿוֹנְדָּאָקְמָעָנְטָן פָּון יִדִּישָׂרָאֵלְרִיצְיַע. די האָבָן גַּנְשָׁאָפָּן דָּעַם נַאֲצִיאַנָּאַלְן פָּון-
דָּאמָעָנָט, אַבָּעָר דָּאָס לְעָבָן אַיז ניט גַּעַוּשָׂן קִין מַלְכָּה-לְעָבָן" (36).

די פרושים זיינען געגָאנְגָּעָן וַיִּטְעָרָה: דער אַידְעָאָלָעָר צַוְּשָׁטָאָנָד וּוְאָלָט
גַּעַוּשָׂג, וְעַן "די גַּעַנְצָעָן ערְדָּל זַיְן פָּוג מִיט גַּאֲטָס וּסְיסָן" אָוֹן עַס וּוְאָלָט נִיט
נוֹיִטִיק גַּעַוּשָׂן קִין מַאֲכָת אָוֹן הַעֲרָשָׂאָפֶט. אַבָּעָר פָּעַלְקָעֵר זיינען דָּא אַוְיךְ דָּעָר
וּוְאָלָט אָוֹן מַעַן קָאָן נִיט אַוְיְסָקָומָעָן אָן מִלְכּוֹתָה. מעַן מוֹזָה האָבָן אַ סַּעְקוֹלָאָרָעָה
הַעֲרָשָׂאָפֶט, וְוָאָס זָאֵל אַנוּוֹאָרָפָן אַ מְוֹרָא אַוְיךְ מַעֲנְטָשָׁן, וּוְיִיל אַזְּוִי וּדי פִּישְׁ
אָן יִם, דָּעָר גְּרָעָסְעָרָרָר שְׁלִינְגְּט אַיְיָן דָּעַם קְלָעְנָעָרָן, אַזְּוִי וּוְאָלָט גַּעַוּשָׂן מִיט
מַעֲנְטָשָׁן: וְעַן נִיט די שְׁרָעָקָ פָּון מִלְכּוֹתָה וּוְאָלָט דָּעָר גְּרָעָסְעָרָר אַיְינְגָּעָשָׁלָנוּ-
גַּעַן דָּעַם קְלָעְנָעָרָן" (37). וּוְיִבָּאָלְד אַזְּוִי, זָאֵל אַוְיךְ דָּעָרָוּוְילְיַיְגַּן די סַעְקוֹלָאָרָעָה
הַעֲרָשָׂאָפֶט אַיְן די העַנְטָ פָּון די פְּרָעָמְדָעָ, פָּון מִיר יִדְיָן וּוְעַלְן
פָּאָר זִיךְ אַיְינְפִּירָן, אַט שְׁוֹין אַיצְטָ, גַּאֲטָס קַעְנִיגְרִיךְן. סָאיַז בְּלוּיָּן אַוְיךְ דָּעָר
וּוְיִיל סַוְּפִּי-כָּלְ-סַוְּפִּי וּוְעַט "די" עַדְךָ וּוְעַרְן פָּול מִיט דָעָר דָּעַרְקָעְנוֹגָן פָּון
גַּאֲטָס, וּוְיִדְיָן וּוְאָסָעָרָן בְּאָדָעָן דָּעַם גַּרְוָונָטָ פָּון יִם" (ישעיה י"א ט). דָעַמְּאָלָט,
לְעַתִּיד לְבָוָא, וּוְעַט אַוְיְשָׁטִין דָעָר אַמְּתָעָר מֶלֶךְ אָוֹן אַ מִלְכּוֹתָה פָּון יוֹשָׁר אָוֹן
גַּעַרְכְּטִיקִיט וּוְעַט גַּעַרְבִּינְדָעָט וּוְעַרְן.

די פרושים זיינען נִיט אַרְוִיסְגָּעָקְמָעָן אָפָּן קָעָגָן מִדְיָבָה אָוֹן מִלְכּוֹתָה. זִי
הָאָבָן אַבָּעָר אַזְּוִי אַיְינְגָּהָמָעוֹוּט דָּאָס לְעָבָן מִיט מַצּוֹּות אָוֹן גַּעַבָּאָטָן, באָ-
טָאנְטָן די וּוְיכִיטִּיקִיט פָּון קְדוּשָׁה אָוֹן אַיְבָּרְגָּעְוּוּלְטִיקִיט פָּון גַּאֲטָס, אָוֹן קִין
מִלְכָה אַדְעָר וּוְלְבָסְטָשְׁטָעְנְדִּיקָעָ מִדְיָנָה האט פָּאְקִטִּישָׁ בְּנִיט גַּעַקָּאָנָט עַקְסִיסְטִּירָן.
זִיְּהָאָבָן נַאֲכָגְעָפָלָגְטָן די טָאָקְטִּיךְ פָּון נְבָיאִים. אַוְיךְ די נְבָיאִים זיינען נִיט
אַרְוִיסְגָּעָטָאָטָן קָעָגָן מִלְכָה אָוֹן קָעָגָן מִלְכּוֹתָה. זִיְּהָאָבָן זִיךְ נָאָר גַּעַשְׁטָעָלָט
קָעָגָן סַפְּעַצְיִינְשָׁעָ מִלְכִּים אַבָּעָר וּלְטָאָן קָעָגָן מִלְכָה. אַבָּעָר דָּאָס וּזְאָס די

(36) אַבְּיִגְדּוֹר צְ'רִיקּוֹדָר: הַיְהוּדִים וְהַיְנוּנִים בְּתַקְוָה הַחֲלָנִיסִיתִית, ז', 268.

(37) מִסְכָּתָא עֲבוֹדָה זָהָר, דָף ד'/ עֲמוֹד ב'. זֶה אַוְיךְ פְּרָקִי אַבָּוֹת פָּרָקָ שְׁלִוְיָה.

נביאים האבן נית געתשלט דעם טראפ אויף מליטערישער מאכט : אויף ריאיטערס און ריאיטוועגןער, אויף פעסטונגען און דיפלאמאטישע פאַרבּֿיבּֿונֿ גען, נאר אויף בטחן און גאט — דאס האט שוין מילא אונטערגערגראָבן די מדינה. דער נביא האט נית געקוקט אויף די פאליטישע געשענישן פון דער וועלט פון שטאָנדפּֿונְקֿט פון ניצלעקייט פאָרָן שטאָט, נאר פון עטישן שטאָנדפּֿונְקֿט. ווי פאָסן זיך אַריין די געשענישן אַיִּינְגַּעַן פּֿלאָן פון יושׁר? לויט זיירע השגות אַיִּינְגַּעַן אויסגעקּומֿעַן, או אַסְּקּוֹלָאָרָעַ מדינה אַיִּינְגַּן, בגידה קעגן גאט, צעשטערט דעם בונד וואָס יהוה האט געלעָסְן מִיט די יִדְן (38). פּֿאָרָן די נביאים אַיִּינְגַּעַן בית געווען וויכטיק אַוְיב זיירע פּֿאָדְרָוּנוּגָעַן זיינְגַּן בּֿיט פּֿרְאָקְטִישׁ פּֿאָרָן דער מדינה. די פּֿרְוּשִׁים זיינְגַּן געווען די אַמְתָּע יְוֻרְשִׁים פון די נביאים.

ז. חורבן — אֲבָעָרְקִיּוֹם

שוין אַיִּינְגַּעַן די צִיְּתָן פון פּֿאָר דעם צוּוִיָּתָן חורבן יִדְן געשטראָבעט נית צוּ צעטילן זיירע טאגטעלעך לעבן אויף הייליקיט אַיִּינְגַּעַן ואָכְּבָּדִיקִיט. זיִי האבן זיך געהאָלְטָן פּֿאָר גָּאטָס קִינְדָּעָר, געהיליקיט אַיִּינְגַּעַן באַשְׁטִימָט פון אַיִּינְגַּעַן אויסצּוּפּֿרְן זיינְגַּעַן געבאָטָן. פּֿאָרָאָפְּרָאָזְּרָנְדִּיקְּ דִּי פּֿרְיִיעָרְ-דָּרְמָאנְטָעָרְ דִּיְידָעָטְן קִוְּיְפְּמָאָן קָאָן מעָן עַס אָזְּוִי זָאָגָן : "די רְעַלְגִּיעַ בֵּי יִדְן אַיִּינְגַּעַן געווען אַשְׁיְינְדָּל צוּ באָפְּצָן די טְעַגְּלָעָכָּעָן וַיַּדְן, אַדְעָר אַטְעַלְאָגִישׁ-פּֿילְאָדְסָפְּאִישׁ אַיִּידִיעַ פּֿאָר צִיְּתָ-פְּאָרְטְּרִיבָּ, אַדְעָר אַטְעַמְּה-זִוְּנִיט פון יְהִידִּי סְגּוֹלָה. יְיִדְשִׁקְיִיט אַיִּינְגַּעַן געווארן אַגְּרוֹנְטִידִיעַ פון אַפְּאָלְקָסְ-קוּלְטוֹר, אַלְעַבְּנָס-גַּעַפְּלָאָן אַיִּינְגַּעַן אַלְעַבְּנָס-שְׁטִיְיגָר פון אַגְּנָצָעָר אָוֹמָה." יְיִדְשִׁקְיִיט אַיִִינְמָאָל נִיט געווען קִין אַבְּסְטְּרָאָקְצִיעָן : "סְאָיִן אַלְעָמָל געווען אַשְׁוּוּרָעָר יְאָך, וְאָסָעָדָעָר יְיִדְהָאָט גַּעֲדָרָפְּטָרָאָטָה. אַיִּיד אַיִִינְמָאָל נִיט געווען פְּטוֹרָן פון אַמְּצָוֹה, עַדְאָרְפָּטָרָאָטָה בְּאַהֲבָה. אַיִִיד אַיִִינְמָאָל געווען יְעַדְעָר יְיִדְהָאָט גַּעֲדָרָפְּטָרָאָטָה. אַיִִינְמָאָל זִוְּנִיט, אַיִִינְמָאָל זִוְּנִיט דִּי געבאָטָן פון גָּאט אַיִִינְגַּעַן נִיט גַּעַפְּלָאָן — וְוּן די אַומְשְׁטֶעֶנְדָּן וּוּילְן וַיַּיְן גַּנְסְטִיךְ, אַפְּלִילְוָן פּֿאָר דעם רְשָׁעָה, אַפְּצָהִיטָן גָּאטָס מְצֻוֹת. פּֿאָר אַיִִיד אַיִִינְמָאָל גַּעַנְצָעָט טָאָגְטָעָלְעָכָעָט לעַבְּן היילִיקְּ.

דעָרְפָּאָר וּוּנְעָן עַס אַיִִינְגַּעַן גַּמְקָומָעָן אַיִִינְגַּעַן צִיְּתָן פון צוּוִיָּתָן חורבן, צוּ דעם גַּרְוִיטָן צִוְּיָּוָגָן וּוּנְעָן יִדְן חָבּוּן דָּעָרְפִּילְטָן, אַז דָּעָרְגּוֹפְּשָׁטָעָט קָאָן זִיִּינְגַּעַן נִאָך נִיט דָּעָרְגִּיאָן צוּ בְּלִיבָּן וּוּי אַפְּאָלָגָן, חָבּוּן זִיִּינְגַּעַן גַּעַטְמָאָט אַוְיבָּגָן. אויף-

(38) לויט מ. ג. סְגָל : מִבּוֹא לְכַתְּבֵי הַקּוֹדֶשׁ, סְפִּרְשָׁנִי, ז', 268.

וַיְדָן צְוּוֹשׁ פָּעַלְקָעָר

צוהיטן ביזען — אי דעם גוף, שטאטידמדינה, אי' דעם גיטש פון יידישקייט האבן זיך נישט גענצעט — האבן זיך אויסגעקליבן גיטש.

זיך האבן זיך אפגעאקט פון דעם שוויז, וואס א סעקלאלארע מדינה גיטן און צויעק אין גלוות. אין א געוויסן זינגען האבן זיך אין גלוות געלעבט אוניפן חסיד פון די פעלקער. די וועלט איז נאך ניט ראי פאר מלכחות שםים. ווען די פעלקער, צוישן וועלכע יידן לעבן, ואלטן זיך אויך אפגעאקט פון מדינה און סעקלאלארע הערשאפט ואלטן זיך ניט געקאנט געדיען. צום "גלאיך" האבן די פעלקער געוואלט הערשן, געוואלט האבן דעם שוויז פון מדינה, איזוי האבן זיך יידן "געשיכט" קעגן רוייבער איז אונפאלערס אויך וויפל נס האט זיך געלויינט דעם הנורשנדיקן פאלק. ס'אייז א שלעכטער שוויז, דאך א פשוי.

עס איז פארשטענדלאך, איז די אקצעפעטירונג פון "דער נשמה אן גוף" איז אונגענומען געווארן נאך א ביטערין קאמף איזו פאלק. און ניט אלט יידן האבן עס אונגענומען.

עס זינגען געווען דריי פארטיען איז צייט פון צוויטן חורבן: די צדוקים איזן די קנאים פון אלען שטטריגגען — איזין גויפען, די צוויטע גראפע — די אסימים; די דרייטע גראפע — די פרושים.

"די מלוכה מאטעןיאלייסטן, וואס מדינה האט פאר זיך געמיינט אלץ האבן ניט געפנען קי依 אינגעערעס אין לעבן נאך דעם, ווי די מדינה איז חרוב געווארן. דערפאָר האבן זיך מלחמה געהאלטן ווי פארצ'וּוּפֿלטֶע איזן זיך זינגען ניט אפגעטוּאָטן פון זיינער פֿאָזִיצִיעָס בייז זיך זינגען ניט געפאלן טויט צוישן זיינער באַלְבָּטָע חורבות.

"די אסיים האבן געזען, ווי די יידיישע מדינה וווערט אלץ מעיר און מעיר פֿאָדָּאָרְבָּן; זיך האבן געזען, ווי אַרְעָה הערשער, פֿוֹנְקָט ווי איזן די צייטן פון ערשותן ביההמְקָשָׁה, פֿאָרְשָׁטָאָרְזָן די הערשאפט פון הוֹמֵר און האבן איזן זינגען נאך די מאָכָּט פון פֿוִיסְט — זיך האבן דאס אלץ געזען איזן זיך זיינער האָרְצָן האט זיך פֿאָרְשָׁטָאָרְקָט דער יאָוש און זיך אַפְּגַעֲקָעָרְט אַיִן גַּאנְצָן פון מדינָהשָׁן לעבן, זיך זינגען אַזְוּעָק אַיִן די מְדֻבְּרוֹת דָּאָרְטָן זיך אוַיסְט צוֹלְעָבָן אַיִן קְדוּשָׁה אַוְן טְהָרָה, זיך האבן זיך אַפְּגַעֲטִילְט פון דער גַּאנְצָעָר פֿאָרְדָּאָרְבָּעָנָעָר גַּעַזְעַלְשָׂאָפָּה, וואס מְצָעָן קָעָן שְׁוִין מעיר ניט אוַיסְבָּעָסְדָּרָן. אַיִן זִיְּעָד אַיְּגָזָמָקִיט, ווִיתְפּוֹן קָאָכְעָדִיקָן גַּעַזְעַלְשָׂאָפָּטָלָעָכָן לעבן, האט זיך אַיִן זִיְּעָד האָרְצָן נאך מעיר צַעְפָּלָאָקָעָרְט די שָׁנָה צוֹדָר מדינה, אַזְוִי אַזְוִי אַיִן די לעצְטָע מִינְגָּטָן אַרְעָה, ווען זיך האט זיך גַּעַרְאָגָלָט צוֹוִישָׁן לעבן אַוְן טוּיט, האָבָן אַסְקָּצָן די אַסְיִים ניט פֿאָרְבָּאָרְגָּן זִיְּנָרְ פֿרִיד, וואס זיך גִּיטְסָ אַונְטָעָר.

די פרושים זיינען ניט אנטלאפֿן פון לעבען און ניט געוואַלט מפקיר זיין די מדינה. פאַראָקערט גאר, זיי זיינען געשטאנען אויף דער וואָך אַין לעבען און געמאָטערט זיך מיט אלע כוחות צו רצטטעווען די מדינה פון מאָראָלישער ירידה און געבן אַיר די פֿאָסִיקָע צורה, וואָס פֿאָסְטָטָפֿאָר אַין בלוייז אַ שָׁאָטוֹן, וואָס האָט בֵּית קִין גוט פֿאָרְשְׁטָאָנוּן, אָז גִּיסְטָט אַן קֻרְעָפֿאָר אַין בלוייז אַ שָׁאָטוֹן, וואָס האָט בֵּית קִין מְשׁוֹתָה. אָז כִּדְעָר גִּיסְטָט פון יִדִּישְׁקִיטָּה זָאל זיך קָאנְגָּעָן אַנְטוּיְקָלָעָן אָז דער גִּיסְטָט אַין פֿאָר אַים אָומְמָלְגָּלְעָד צָו זִין אַן مدינה-קֻרְעָפֿאָר, וואָס אַין אַים זָאל זיך (די גִּיסְטִיקָע יִדִּישְׁקִיטָּה) רַעֲלַיוֹרֶן אויף אַ קָּאנְקָרָעָטָן אָוָפָן. אַבעָר אָפִילָו אַין דער מאָוִימְדִּיקָעָר צִיטָט פון חָרְבָּן אַין מְלוֹכָה-גָּוָרָה גַּעֲוֹעָן בֵּין זַיִן נָאָר צָוְלִיב דָּעַם גִּיסְטָט פון פָּאָלָק, וואָס האָט זיך פֿאָרְקָרָעְפָּרָט אָז אַים אָוָן דָּאָרָף האָבָּן זִין הַילָּפָּה. דערפֿאָר אַין זַיִן גָּאָר נִיט אָרוֹפָּה אָוָפָן זיינען די פֿרָעָמְדָע מְחַשְּׁבָה, אָז דער טָוִיט פון דער מִדְיָנָה מִינִיט אַוְיך דער טָוִיט פון דער אָוָמה אָז דָּאָס לעבען אַין גָּאָר נִיט שִׁישָׁת וּוּעָרטָה⁽³⁹⁾.

די פרושים זיינען ניט געוווען קִין עַקְסְּטְּרָעְמִיסְטָן וּוּי די אַסִּים, אַבעָר אַין תּוֹךְ זיינען זַיִן גַּעֲוֹעָן נָאָעָנָט אַיְנָעָן צָו די אַנְדָּעָרָע. די אַסִּים זיינען גַּעֲוֹעָן אָפָּן קָעָגָן מִדְיָנָה אָז די פרושים האָבָּן גַּעֲמָאָכָט אַמִּין פְּשָׁרָה, וּוּי די נְבִיאָים האָבָּן עַס גַּעֲטָאָן: יָא, מִדְיָנָה, אַוְדוֹאָה! אַבעָר צָו אַיר נָאָך נְפָעָסָה: גַּאטָּס גִּיסְטָט. אָז מִדְיָנָה פון יוֹשֵׁר אָזְנוֹ צְדָקָה, אַ גַּעֲרַעַכְתָּן מִדְיָנָה אויף דָּעַר זִינְדָּזִיקָעָר. אָז אַקְאנְצְּפָצִיעָם פון מִדְיָנָה האָט אַין זַיִן גַּטְרוֹאָגָן די זַעַמָּנוֹ פון חָרְבָּן. אַ גַּעֲמָה, וואָס האָט גַּעֲמָהָז גַּעֲפִירָט וּוּעָרָן לוּוִיט די גַּעֲבָאָטָן אָז גַּעֲזָעָן פון דער תּוֹרָה אָז נִיט לוּוִיט די טַאָגְטַעְגַּלְעַכְתָּן חַצְטָרָכוֹתָן פון פָּאָלָק — קָאָן קִינְמָאָל אַין ערְגָּעָץ נִיט זִין. אַ מִדְיָנָה, וואָס פֿוּרְט זַיִן לוּוִיט דָּעַם גִּיסְטָט פון די פרושים אַין אַז עַלְבָּסְטְּזִוְּדָעְרָפְּזָוָן.

סְּאָיוֹן קָלָאָר, אָז די פרושים זיינען גַּעֲוֹעָן לְכַתְּחִילָה קָעָגָן אַ קָּאמָפּ מִיט די רַוִּימְעָה. זַיִן זיינען גַּעֲוֹעָן קָעָגָן קָאָמָה, נִיט וּוּיְיל זַיִן האָבָּן חַלְילָה לְבִבְּ גַּעֲהָאָט די רְשֻׁוֹתְדִּיקָעָמָה פון די בָּאָצְוָוִינְגָּעָרָה, נָאָר וּוּיְיל דער גַּאנְצָעָר באַשְׁטָאָנד פון מְלֹכוֹת האָט זַיִן בעַצְמָה וּוּיְיל אַגְּנָעָרִירָת. דער עַיְקָר אַיְזָה דָּאָר בֵּין זַיִן גַּעֲוֹעָן צָו פִּירָן אַ רְעַכְטְּפָאָרְטִיקָעָמָה לעַבְּעָן, אַ הַיְלִיק לעַבְּעָן, אַ לעַבְּעָן לוּוִיט די גַּעֲבָאָטָן פון דער תּוֹרָה. אַז אַבעָר האָט מַעַן אויף גַּעֲקָאָטָן פִּירָן אַונְטָעָר דער רַוִּימְעָר הַעֲרִישָׁאָפָּט, וּוּמָן מַעַן שְׁטָמְלָט זַיִן אַיר נִיט אַנְטָקָעָגָן. די גָּמָרָא דָּעְרָצִילָה: «עַס זיינען דָּאָרָט גַּעֲוֹעָן בְּרִיּוֹנִים. האָבָּן צָו זַיִן גַּעֲזָעָט רַיְבָּן (די פרושים): לאַמְּרָא אַרוֹסִים אַין מַאֲכָן שְׁלָוָם! האָבָּן די

(39) אחד העם: על פרשת דרכיהם, חלק ג', פשר ורות, זוז' רל און רלא.

בריוונים ניט געלאן. האבן זי' בריוונים געזאגט: לאמיר איזויסיגין או'ן מלחהה האלטן מיט זי! האבן די רבנן געזאגט: דאס וועט קינימאל ניט גע-
לינגען".

די גمرا דערצילט וויטער, אז די בריוונים האבן פאָרבּוּעַנט אלע שפֿיכּלָעַרטס מיט תבואה, כדי די חכמים זאלן מוזן מלחהה האלטן. בעסער טויט, האבן די פֿאָטְרִיאַמָּן געהאלטן, אַידְיעַר צו זיין אונטערגעווואָרֶפּן צו דעם פֿאָרְהָאָסְטָן רְוִים. דעםאלט האט זיך רבי יוחנן בן זכאי אַרוּסְעַגְּנְבָּעַט פּוֹן שטאטט.

דעָר תלמוד, ווי זיין שטייגער או'ן, דערצילט או'ן בלוייז עטלעכע גע-
צִילְתָּע שׂוֹרָות וּוּגָן דֻּעַם גָּאנְצָן וּוַיְכְּתִּיקָּן עֲנֵנִים. אַבְּעָר סְאִין כְּדַאי אַפְּצּוּשְׁטָעַלְן זיך אויפּ דעם באָרִיכּוֹת:

"אוֹ עד (רבי יוחנן) אוֹ גַּעֲקוּמָעַן צוֹ אַסְפָּאַטְיָאָנוֹן הָאָט עַד גַּעַזָּגָט: פְּרִידְן צוֹ דִּיר, מֶלֶךְ. הָאָט עַד צוֹ אִים גַּעַזָּגָט: דוֹ בִּיסְטְּ צְוּוֵי מֶלֶךְ חַיְבָּ מִתְהָ: דוֹ הָאָסְטָן מִיךְ גַּעֲרוֹפָן מֶלֶךְ אוֹן אַיךְ בֵּין נִיטְ קִין מֶלֶךְ. אוֹן אַוְיבָּ אַיךְ בֵּין יָאָ אַמְּלָךְ, פְּאַרְוּאָס בִּיסְטוֹ נִיטְ גַּעֲקוּמָעַן צוֹ מִיר בֵּין אַחֲרָ ? הָאָט אִים רְיָ יְהָוָה גַּעַנְטְּפָעָרֶט: דָּס וּוָס דוֹ הָאָט גַּעַזָּגָט, אוֹ דוֹ בִּיסְטְּ נִיטְ קִין מֶלֶךְ, וּוּטְטוֹ זִין אַמְּלָךְ, וּוַיְילְ יְרוֹשָׁלָיִם וּוּטְ פָּאָלָן נָאָר אַין דַּי הָעַנְטָ פּוֹן אַמְּלָךְ. (אוֹ רְבִי יְהָוָה בָּאַשְׁתְּעִיקָּת זִין הַנְּחָה מִיטְ אַפְּסָוק) פְּאַרְוּאָס בֵּין אַיךְ נִיטְ גַּעֲקוּמָעַן צוֹ דִּיר פְּרִיעָר ? וּוַיְילְ דַּי בְּרִיוּנִים האָבָן נִיטְ דָּרְלָאָטָן. הָאָט צוֹ אִים גַּעַזָּגָט אַסְפָּאַטְיָאָנוֹן: נָגָ אַוְיבָּ אַרְוֹם אַקְרָוגְ מִיטְ הַאֲנִיק אַיְזָן אַרְוּמְגָעָרְיְנְגָלָט אַשְׁלָאָגָן, צְבָעַרְעַכְטָן מַעַן דַּעַם קְרוֹגְ צְוִילְבָּ דַּעַר שְׁלָאָגָן ? הָאָט רְבִי יְהָוָה גַּעַשְׁוִיגָן. אויפּ דַּעַרְוִיךְ הָאָט גַּעַזָּגָט רְבִי יְסָףְ, אוֹן אַנְדְּרָעָ זָאָגָן, אוֹ רְבִי עֲקִיבָּא הָאָט עַס גַּעַזָּגָט: אויפּ רְבִי יְהָוָה אוֹן אַנְגְּעוּנְדָט דַּעַר פְּסָוק: "וּוָסָ קָעַרְתָּ דַּי חַכְמִים אַהֲינְטָר אַוְן זַיְעָרְ שְׁכָל בָּאַנְגָּרִישָׁט עַר" (ישעה מ"ז, כה). רְבִי יְהָוָה הָאָט דַּאֲךְ אִים גַּעֲקוּנְטָן עַנְטָפָרָן: מַעַן נַעַמְתָּ אַצְוּנְגָל אַוְן מַעַן נַעַמְתָּ אַרְאָפְטָ דַּי שְׁלָאָגָן אַוְן מַעַן דַּעַרְהָגָעָט זִין אַוְן מַעַן לְאַזְטָ לְאַזְטָ דַּעַם קְרוֹגְ צְוָרוֹן. (עַס מִינְיָנָה: מַעַן בָּאַיְגָט דַּי בְּרִיוּנִים אַוְן מַעַן לְאַזְטָ צְוָרוֹ דַּי שְׁטָאָטָן). דַּעַרְוִילְיָ אַיְזָן אַגְּנְעַקְוּמָעַן פּוֹן רְוִים אַשְׁלִיחָ אַוְן הָאָט אִים גַּעַזָּגָט: דַּעַר קָעַנְגָּי אַיְזָן גַּעַשְׁטָאָרָבוֹן אַוְן מַעַן הָאָט דִּיךְ גַּעַמְאָכָט קִיסְרָ. הָאָט אַסְפָּאַטְיָאָנוֹס גַּעַזָּגָט צוֹ רְבִי יְהָוָה: אַוְיבָּ דוֹ בִּיסְטְּ שְׂוִין אַזְוִי קְלוֹגָ, בָּעַט פּוֹן מִיר אַיְזָן וּוּלְ דִּיר עַס גַּעַבָּן. הָאָט עַד צוֹ אִים גַּעַזָּגָט: גַּיבְ מִיר יְבָנָה אַוְן אַיְרָעְ חַכְמִים. — הָאָט אויפּ אִים גַּעַזָּגָט רְבִי יְסָףְ, אוֹן אַנְדְּרָעָ זָאָגָן — רְבִי עֲקִיבָּא: אויפּ אִים אַיְזָן אַגְּגָעוּנְדָט דַּעַר פְּסָוק: "וּוָסָ קָעַרְתָּ אַפְּ דַּי חַכְמִים אויפּ אַהֲינְטָר אַוְן זַיְעָרְ שְׁכָל בָּאַנְגָּרִישָׁט עַר". עַר הָאָט דַּאֲךְ אִים

געקענט בעטן, או ער זאל דאס מאל אפלאון די שטאַט". די גمراָ גיט צו: "אַבעָר ער האָט געמיינט, או אַיִיב ער וועט בעטן צוֹפִיל, וועט ער, אַסְפָּסִיאַנוּס, נִיט האַלְטָן זָאָרטָן, אָן סְאיִין בעסער כאַטְשָׁן אַ בִּיסְלָן צוֹ דָאָטְעֻזֶּן" (40). סְאיִין קָלָאָר, אוֹ וועַן מַעַן אַנְגָּלוּזִירְטָן די דָזִיְקָעַ לעַגְעַנְדָּעַס זַעַט מַעַן, אוֹ רְבִי יְהָנֵן אִין בִּיטְ גַּעֲוָעַן צְוֹפִיל גַּעֲנִיגְטָן צוֹ רָאַטְעוֹעַן די שטאַט אָון דַעַט בֵּיתְ הַמִּקְדָּשׁ. אָפְּשָׂר בְּדִיעְבָּד אִין אִים גַּעֲוָעַן נִיחָא אַוְיסְגָּלְיִיטָן צוֹ וּוּרְדָן פָּוֹן מִדְיָנִה אָון פָּוֹן בֵּיתְ הַמִּקְדָּשׁ. זַיִן אַרְיִיסְגְּבָעָנָעָן זַיךְ פָּוֹן יְרוּשָׁלָם הָאָט גַּעֲקָעַנְטָן פָּאָרְעָכָנְט וּוּרְדָן פָּאָרְאָרְכָּט אִין די אַוְיגָן פָּוֹן די בְּרִיּוֹנִים אָון אַוְיךְ אִין די אַוְיגָן פָּוֹן הַיְנְטִיקָּעַ פָּאָטְרִיאִיטָן, די רְוִימְעָר בָּאַלְאָגָעָרְן יְרוּשָׁלָם. אִין שטאַט זַיְנָעַן דָּא אַ סְּךְ יְיָדָן, וּוָסְ וּוָילְן פְּרִידְן (41); יְיָדָן אִין חֹזֶץ הַאָבָּן זַיךְ פָּאָרְלָאָטָן, אִין רְעִילְגִּיעָזָעָן עֲנֵבִים. אִין גָּאנְצָן אַוְיךְ דַעַט סְנָהָדָרִין, אָון דַעַט בֵּיתְ הַמִּקְדָּשׁ אִין גַּעֲוָעַן פָּאָר די יְיָדָן דַעַט צְעַנְטָעַר פָּוֹן יְדִישָׁן רְעִילְגִּיעָזָעָן לעַבָּן. די יְיָדָן זַיְנָעַן גַּעֲוָעַן אַ מאָכָט אַוְיךְ דַעַט וּוּלְטָן אָון גַּעֲקָאָנְט אַנְטָאָן גְּרוּסָעָץ צְרוֹת די רְוִימְעָר. דַעַט שָׂוָּנָא הָאָט אָבָּעָר גַּעֲטָנָהָט, אָוֹ ערְ רְוִימְפָּט נִיט קָעָגָן דַעַט יְדִישָׁעָר אַמוֹנָה אָון מִדְיָנָה, נָאָרְ קָעָגָן די מְוֹרְדִּים. די בְּרִיּוֹנִים אָפְּלִילְוָן גַּעֲזָאָגָט, אָו זַיְ וּוָילְן בְּלוּזִין אָוְנְטוּרְדָּרְדִּין דַעַט אַוְיפְּשָׁטָאָנָה, די בְּרִיּוֹנִים צְוִינְגָּעָן זַיְ צַוְּצָעָרְדָּן די שטאַט. רְבִי יְהָנֵן גִּיט דִין שְׁטִילָעָן חַסְכָּה אַוְיךְ דַעַט גַּעֲדָאָנָק. ער עַנְטָפָרְטָן נִיט אַסְפָּסִיאַנוּס, אָוֹ מַעַן דָּרְהָרָגָעָט די שְׁלָאָגָג אָוֹן מַעַן שְׁאָנְעוּוּטָן די קְרוּג. דַעַט שְׁאָנְעוּוּטָן טָאָלְטָן טָאָקָעָן דַעַט פָּאָר צִיפִּיסְטָן יְהָנֵן. אָבָּעָר עַס זַיְנָעַן גַּעֲוָעַן אַ סְּךְ פְּרוֹשִׁים, אָפְּשָׂר די מְעָרָהִיטָן, וּוָסְ הַאָבָּן גַּעֲהָאַלְטָן מִיטְ רְבִי יְהָנֵן בֶּן זְכָאִי. דָעְרוּחִיףְ שְׁרִיבְטָן קְלוּזְנָעָר :

"דַעַט אַוְיפְּשָׁטָאָנָה פָּוֹן דַעַט נַגְּזִיאָנְגָּאָלָעָר יְדִישָׁעָר פְּרָאָקְצִיעָן (קְנָאִים) אִין נִיט גַּעֲפָעָלָן גַּעֲוָאָרָן די תְּלִמְדִידִים פָּוֹן הַלְּלָגָן, וּוְיִלְלָן וּוָסְ הַאָבָּן זַיְ גַּעֲקָאָנְט דָעְרוּגְרִיכָן מִיטְ דַעַט בְּאָפְּרִיאָוְנְגָס-מִלְחָמָה ? פּוֹלָעָן זָעַלְבָּסְטָשְׁטָעַנְדִּיקִיטָן פָּוֹן דַעַט אָוֹמָה ? אָבָּעָר דָאס אִין שַׁוְּיִן גַּעֲוָעַן אִין די הַשְּׁמוֹנָאִים צִיטָאִים, פּוֹנְדָעָטָן וּוְעָגָן הַאָבָּן זַיךְ די בְּעַסְטָעָן פָּוֹן די פְּרוֹשִׁים גַּעֲשָׁטָעָלָט קָעָגָן די הַשְּׁמוֹנָאִים, וּוְיִלְלָן זַיְ הַאָבָּן נִיטְ אַפְּגָעָהִיטָן די תּוֹרָה וּוּעָס בְּאַדְאָרָף צַו זַיְן" (42).

סְאיִין כְּדָאִי צַוְּצִירָן אַ מְאָמָרָן פָּוֹן גְּמָרָא (43) מִיטְ רְשִׁיָּס אַוְיסְטִּיטִישָׁן: "מוֹמָר לְאַסְפָּה (תְּהִילִים עַט). אַ גַּעֲזָאָגָג פָּוֹן אַסְפָּן: גָּאטָן, גּוֹיִים זַיְנָעַן אַרְיִינְגָּעָ-

(40) מסכתא גיטין, דף נ"ו, עמוד א' און עמוד ב'.

(41) גְּרָעֵץ גַּעֲשִׁיכְטָעָן, עֲנֵגְלִישָׁן, באַנד 2, ז' 321.

(42) יוסְפָּקְלוּזְנָר : הרעינוּ המשיחי בְּיִשְׂרָאֵל, הַוְצָאה שְׁנִיה, ז' 250.

(43) מסכתא קדושין, דף ל"א, עמוד ב' ; זַעַר וְשַׁׁי דָאָרָט וּוְעָגָן דַעַט דַרְשָׁן.

דרונגען אין דיין נחלה און זיין האבן פאראומרייניקט דיין הייליקן טעטפל. זיין האבן געמאכט ירושלים פאר א וויסטענישׂ, האט געדרשנט אבימי: ס/האט דאץ געדראפט שטינן: א קלאג'ילד פון אספן! נאר אספ' האט געזאגט שירה, וואס גאט האט אויסגעלאזן זיין בעס אויך דעם האלץ און די שטיעבער פון זיין הויז, דערפאוד האט ער איבערגעעלזן אן אנטירינונג פון דיאו ישראאל, ווען ביט, וואלט ניט איבערגעעליבן קיין איבערגעעליב פון דיאו ישנאאי ישראאל. און איזוי שטיטט געשריבן: גאט האט אויסגעלאזן זיין בעס, אויסגעגאָסן זיין גראַמֶּד. צאָן און אַנְגַּעַצְוָנִין אַ פִּיעָר אַין צִוּוֹן (איכָה ד', יא).

אַרְוָם הַוְנְדָעָרֶת אַין צְוָאָנְצִיךְ יָאָר נַאֲכָן חַוְרָבָן האט רַבִּי יְהוּדָה הַנְשִׁיאָ גַּעֲוָאָלָט אֲפְשָׁאָפָן תְּשֻׁעָה בָּאָב, וַיְיָל עַר האט נִיט גַּעֲהָאָלָט דַּעַם חַוְרָבָן בִּיתָהָ המְקַדְּשׁ פָּאָר אַ נְאַצְּיָאָנָלָן אָוְמָגְלִיךְ (44). אַמְתָה, אַן אָמוֹרָא וּוּרְעָט אָזְוִי נְשָׁתָוּמָם פָּוּן דַּעַם מָאָמָר אָז עַר בְּרָעָגָט אָן אֲנַדְעָר שְׁמוּעה וּוָאָס מָאָכָט אַ בִּיטָל וּוּכְבָּעָר דַּי רַיְדָ פָּוּן רַבִּי יְהוּדָה הַנְשִׁיאָ — נִיט עַר האט גַּעֲוָאָלָט בְּטַל מָאָכָן תְּשֻׁעָה בָּאָב, נַאֲר אַין אַ נְדַחְהֵיָאָר האט עַר גַּעֲוָאָלָט אֲיַבְּרָהִיפָּן תְּשֻׁעָה-בָּאָב אַין יְעַנְעָם יָאָר. אֲבָעָר דַּעַר עַצְמָ פָּאָקָט, אָז רַבִּי יְהוּדָה הַנְשִׁיאָ האט זִיךְ דַּעֲלוּבָט אָזָא מָאָמָר דַּעַט פָּאָר זִיךְ אַלְיָין. גַּעֲרָעָכָט אַיְזָה דָר. יוֹסֵף קְלוּזָנָעָר וּוָאָס זָאָגָט: אָזָא דַּעַר נְאַצְּיָאָנָלָ-גַּעֲשְׁטִימְטָעָר נְשִׁיאָ, וּוָאָס בַּי אַיְזָה חַווּזָהָן אָפְּלָוּ דַי דִּינְסָטוּן גַּעֲרָעָט הַעֲבָרָאִישָׁ אַין וּוָאָס אַיְזָה גַּעֲוָוָעָן קָעָגָן בָּאָנוֹצָן זִיךְ מִיט אָרָאְמִיאִישָׁ אֲדַעְרָ סִירִישָׁ, וַיְיָל עַר האט אָזָוִי שְׁטָאָרָק לִיב גַּעֲהָאָט הַעֲבָרָאִישָׁ— עַר האט גַּאֲרָ קְנָאָפָ גַּעֲהָאָלָט פָּוּן דַּעַר וּוּכְטִיקִיםָ פָּוּן דַּעַר אַנְטְּשִׁידְעָנָעָר גַּעֲשְׁעָנִישָׁ פָּוּן דַּעַם חַוְרָבָן פָּוּן דַּעַר יִדְיָשָׁעָר מְדִינָה (45).

נַאֲר אַ יִדְיָשָׁעָר גַּעֲלָרָנְטָעָר דַּרְקָת אָזָי אָוִיס דִּי מִינְוָגָן אָז בָּעַצְמָ האָבָן
די פְּרוֹשִׁים נִיט גַּעֲוָאָלָט אָזְיָהָלָט דִּי מְלוֹכָה:

“בַּעֲרָךְ צְוּוִי טְוִיזְבָּט יָאָר צְוִיקָה אַרְזָוִיקָה אַיְזָן אַנְגַּעַוּוֹאוֹרִין זִיךְ יִעָר שְׁטָאָטָן. זִיין האָבָן אַיְזָן אַנְגַּעַוּוֹאוֹרִין דַּעֲרָפָאָר, וַיְיָל זִיין האָבָן אַיְזָן נִיט גַּעֲוָאָלָט אָזְיָהָלָט (מיין קוֹרְסִיוֹ), וַיְיָל זִיין האָבָן זִיךְ נִיט גַּעֲוָאָלָט קְרִיגָן מִיט דִי רַוִּימָעָה, וַיְיָל זִיין האָבָן גַּאֲגָנָץ גּוֹט גַּעֲפִילָט, אָז וַיְיָל “אַיְגָעָנָעָר” הַוּרְדוֹס הַרְשָׁע אַיְזָן נִיט בַּעֲסָעָר פָּוּן אַ רַוִּימָשָׁן טִירָאָן. דִי פְּאַרְשְׁטִיעָרָס פָּוּן פָּאָלָק, דִי חַכְמָה הַתְּלָמוֹה, זִינְגָן גַּעֲוָוָעָן קָעָגָן דַּעַר מְלָחָמָה, יָא אָזָוִי אַיְזָה עַס גַּעֲוָוָעָן: דִי דַעְפִּיטִיסְטָן זִינְגָן גַּעֲוָוָעָן דִי הַעֲרָשְׁנִידָקָעָ רִיכְטָוָנָג אַין דִי פָּאָלָשָׁע פָּאָטְרִיאָטָן זִינְגָן פָּוּן דִי

(44) מסכתא מגילה, דף ה', עמוד א', און ב'.

(45) ווֹסְפָּקָלְזָוָנָר: הרעיון המשיחי בישראל, הוצאה שנייה, ז', 281; זע אָזָי ז', 257 מִיטָּלְסָטָן פָּאָרָאָגָרָאָפָ.

שאפעערס פון חלמוד גערופן געווארן בריוונימ, אַ זִידְלוֹאָרט, וואָס בעטמײַס
כמעט דאס זעלבע וואָס באַנדיטן" (46).

די פרושים האבן גערופן די קנאים מיט מאושע געמען. די מײַנוֹג פון
די פֿאָטְרִיאָטָן וועגן רבִּי יְהָנֵן בֶּן זָכָּאי אָוֹן זִיְּנָעַ נַאֲכְפָּלְגָּעָרָס אַיְזַּן בַּיְּ אָוֹנוֹן
נִיט אַיְבָּדְגָּעְבָּלִיבָּן. רבִּי עַקְיָבָּאָס טַאָדָל אַיְזַּן נָאָר אַ שְׂוֹאָכָּעָר אַפְּקָלָאָגָּה. אַיְזַּן
דָּעָר יִדְיָשָׁע גַּעַשְׁיכְּתָע אַיְזַּן רבִּי יְהָנֵן בֶּן זָכָּאי פַּאֲרָבְּלִיבָּן דָּעָר פֿאָטְרִיאָט,
וְואָס האָט גַּעַרְאָטְעָוּעָט דָּאָס יִדְיָשָׁע פָּאָלָק פון אַוְנְטָעְרָגָאָג — וּוַיְיַל זִין שִׁתָּה
הָאָט גַּעֲזִיגְט.

ת. גָּלוֹת אָוֹן אַיְבָּרְשָׁאָפָּוֹנָג

עס האָט גַּעֲזִיגְט די שִׁתָּה, וְואָט האָלָט, אָוֹן יְיַזְּעַן זִיְּגָעָן אַנְדָּעָרָשׁ פון אָלָע
אַנְדָּעָרָע פֿעַלְקָעָר אָוֹן אָוֹן עַרְדִּישָׁע מְלֻכָּה אַיְזַּן בִּינְתָּה דָּעָר עִקְּרָא אַיְזַּן נַאֲצִיאָנָאָלָן
לְעָבָּן, גַּיְיַן אַיְזַּן גַּאֲטָס וּוְעָגָן, אַיְסְפִּירָן זִיְּנָעַ מְצָוֹתָה, וְואָס זִיְּבָעַן פֿאָרְשָׁרְבִּין אַיְזַּן
דָּעָר תּוֹרָה, אַיְזַּן וּוְיכְטִיקָּעָר פון לְאָנְדָּאָן מְדִיבָּה. די דָּאָזְקָעָשׁ שִׁתָּה האָט
גַּעֲזִיגְט. בְּלוּזָּו נָאָר אַיְזַּן מָאָל האָט אוּפְּגָעָפְּלָאָקָעָרָט אוּזְקָעָשׁ אַגְּזִיאָנָאָלָן מְאָסָּה
שְׁטָאָב דָּעָר אַלְטָעָר פֿאָטְרִיאָטָיָום פון קְנָאִים־צְדוֹקִים — דָּעָר בְּרִיכּוּבָּאָן
אוּפְּשָׁטָאָנד. קִיְּין סְךָ יִדְיָשָׁע פֿירָעָרָטָה האָבָּן נִיט גַּעַהְאָלָטָן מִיט בְּרִיכּוּבָּאָן.
סְאָיָן אַגְּרוֹזָעָפְּרָאָגָע צִי רבִּי עַקְיָבָּאָה האָט מִיט אַיְזַּן גַּעַהְאָלָטָן בֵּין סְוףָ פָּוָן
אוּפְּשָׁטָאָנד (47). בְּרִיכּוּבָּאָן דָּוְרָכְגָּעָפָּאָלָן. וּוּעָן עָר וּוְאָלָט אַפְּיָלוּ גַּעֲזִיגְט
אַיְזַּן אַסְפָּק צִי עָר וּוְאָלָט גַּעַהְאָט נְהָתָה פון דָעַם "פֿאָטְרִיאָט" רבִּי עַקְיָבָּא. עָר
אוּן רבִּי טְרָפָּוּן האָבָּן דָּאָר גַּעֲזִיגְט: «וּוּעָן מִיר זִיצְנָאַן וּוְאָלָטָן מִיר
קִיְּינָמָאָל נִיט פֿאָרְמָשְׁפָּט קִיְּין מַעֲנוֹתָשָׁן צָוָּם טְוִיטָּה» (48).

בְּרִיכּוּבָּאָן, דָּעָר גַּרְוִיסְטָר פֿאָטְרִיאָט אַיְזַּן פַּאֲרָבְּלִיבָּן אַיְזַּן דָּעָר יִדְיָשָׁע
טְרָאָדִיצְיָע אַוְזָקָעָר דָעַם צְוָאָמָעָן "בר כּוֹזְבָּאָה", וְואָס אַיְזַּן אַזְקָעָשׁ שְׁאָנוֹנָה
בָּאָמָעָן. מעָן האָט וּוְיַיְנִיקָּא אַוְפָּגָעָהִיט פון יְעַנְעָם הָעֲרָאָישָׁן קָאָמָף. ס'זָעַט

(46) אַבָּא גָּאָרְדִּין: מַאְרָאָל אַיְזַּן יִדְיָשָׁן לְעָבָּן, ז' 76.

(47) Louis Finkelstein: Akiba, p. 271.

אַיְבָּרְהָנוֹיִטָּשׁ אַבָּעָר אַיְזַּן מַנְדָּל וּוְאַהֲלָמָאָן.

(48) מִכּוֹת בְּרָק אָ. זַעֲמָן זַעֲמָן זַעֲמָן: מִסְתָּרִי הָאָגָּדָה, זו' 136 בֵּין 140
אַיְזַּן דָעַם אַוְיָבָן גַּעַרְאָכְטָעָר צִיְּמָאָטָע, זִיְּנָעַ אַיְנְטָעְרָעְטָאָטָע דָעְרְקָלְעָרוֹנָג פֿאָרְוָוָאָס
די פֿרְוָשִׁים האָבָּן זַיְדָעָפְּגָעָהִיט פון בְּרִיכּוּבָּאָן נָאָר דָעַם וְעָר האָט דָעְרָהָרָגָעָט
דָעַם אַלְעָן רְבִּי אַלְיְוָרָן שְׁמִימָט מִוּט חָרְבָּ פֿינְקָלְשָׁטִינָג מִינְגָּנָג.

אויס, אז מען האט געווואלט אומישנע פארגעטען דעם אומגליקעלען אייבן זידענט.

די רעדזאלטנטן פון אויפשטיינד זייןען געווען טראגייע. נאכן חורבן ביט
שני איין די תורה ניט פאָרפֿאַלטג געווארן, אבער נאך בר-כוכבא דורךפֿאַל
האט די רויימישע אַיְמַפּעֲרִיעַ זיך פֿאַרְמָאנְסְטָן אָונְטָעַצְהָאָקְן די וואָרְצָלְעָן
פֿון יִדְיִישָׁן בוים. צום צוֹוִיטָן מֶאָל איין זַיְעֵר גַּעַשְׂכַּטָּע האָבָן יַיְדָן פֿאַרְזָוּכְטָן
דעַם בִּיטְעָרָן טָעַם פֿון רַעַלְגַּיְעָזָעַד מַאְרַטְיֻרְעַשְׁאָפְּטָן. אָבָעָר יַיְדָן האָבָן מַקְדְּשָׁן
השָׁם גַּעַוּעַן אָוָן זַיך נִיט אָונְטָעַד גַּעַגְּבָן, בָּאַלְד וּזְיִי די דִּידְפוֹתָה האָבָן
אָפְּגַּעַלְאָוָתָן האָבָן זַיך איין אוּשָׁה צְנוּוֹנִיְּגַעְקְלָבָן די תַּלְמִידִים פֿון עַקְיָבָא
אוּן מַתְקָן גַּעַוּעַן תְּקָנוֹת אָוּפְּצָבוּיָּעַן דַּאס חַרוּב גַּעַוְאַרְעַנְעָן פְּאָלָק. אָוּי האָט
דַּאס פְּאָלָק, וּאָס זַיְן סּוֹף האָט אוּסְגַּעַזְעָן אָוּפְּאַרְמִידְלָעָן — צְרוּק אָוּפְּגַּעַ
לְעַבְּטָן. די תורה איין וּזְיִדְעָר גַּעַוּעַן די סְפָעַצְיִישָׁן רְפּוֹאָה, וּאָס האָט איין זַיך
גַּעַזְוֹנָט אָוּן קְרוֹאָפְּטָן.

ידין האבן אין גלות געשאָפּן אַ מלוכה אין אַ מלוכה. זיַּה האָבּן אַבעָּר געשאָפּן אַזְּ מלוכה, ווֹאָסּ האָטּ זִיךְ ווִיטּ אַדרינְגְּנְעֵיסְטּן אין דיַ גְּרַעְנְעַצְּן פֿוֹן מדינה. זיַּה האָבּן געשאָפּן אַ גִּיסְטִיקְ-עֲזִידְישָׁן מלוכה, ווֹאָסּ האָטּ נוּיטּ גְּנוּזָאלְטּ אָזְּ נוּיטּ גְּעַקְעַנְטּ פֿאָרְכָּפּן דיַ העֲרַשְׂנְדִּיקְעַן מַאְכְּטַן. אַין דָּעַרְעַנְעַן, ווֹאָסּ דיַ יְדִישָׁן מלוכה האָטּ דָּעְגִּירְטּ, האָטּ דיַ העֲרַשְׂנְדִּיקְעַן מַאְכְּטַן, בֵּיזְ מִיטּ גָּאָרְ אַ קְוַרְצְצָעָרְ צִוְּרִיקְ, גָּאָרְ נוּיטּ גַּוְהָאָטּ קִיןְ אִינְטְּנוּרטּ, דָּעְרַפְּאָרְ האָטּ זִיְּ עַסְּ מַאְלְעָרִירְטּ.

עדר באנדרט, אונז'יאנאל לעבען דארף ניט זיין צוגעבונדוּן דוקא צו
ערד און מדינה איז געוען איזוי געווואנטני, אונז' האט גענומען אפילו די
יידן א פאר הונדרט יאל, ביין זיין האבן איבערגעשפן די אלטער באנדרט פון

מלוכהשאפט אין ניע ווערטן, און דערנאנז האט גענומען היפשע הונדערטען
יארן בין זי האבן דערגריכט די אמתע שלמות פון מלכויות שמיים. איך גלייב,
או די אמתע השלמה אין ערשת דערגריכט גוואארן בייט אַשְׁכְּנוֹשִׁין יידנטום,
אי בעדרהייפט אין די שטעטלעך פון פוילן און ליטע און רײַסן.

דעָר פראצעס פון אַיבְּעֶרֶשְׁאָפּוֹנְג אָוּן צּוֹפָאָסּוֹנְג אָיוּן גַּעֲוֹעַן שׂוּעָרָעָר
אפשר נאָך דעם צוֹוִיטָן חורבן ווי נאָך דעם ערשותן חורבן בֵּיתְהַמְּקָדְשׁ.
אמת, אָין גָּלוֹת בְּבֵל האָבָן יִדְן עַבְּרָאָכְט זַיְעַד אָוּן אַרְעָמָע יַרְשָׁה אָוּן זַיְיָ
הָבָן עַרְשָׁת גַּעַדְאָרְפָּט שָׁאָפָּן אַ טְּפָעָצְיָילָן לְעַבְּנִישְׁטִיגָּעָר, אָוּן נָאָכוֹן צּוֹוִיטָן
חרובן אָיוּ שָׁוֵין אַ יִדְיִשְׁעָר דִּיטְוָאָל גַּעֲוֹעַן גַּוְשׁ אַיְגְּגָעָטָעלָט. אַבעָר נָאָכוֹן
ערְשָׁתָן חָרְבָּן הָבָן יִדְן גַּעַהָט אַ צּוֹאָג אַוְיף שִׁיבָּתְצִיּוֹן אָיוּ אַ באַשְׁטִימְטָעָר
צִיְּט אָוּן דָּאָס אַזְּרִיק אַוְיפְּבוּעָן פָּוּן דעם בֵּיתְהַמְּקָדְשׁ. ווֹאָס אָיוּ פָּאַרוֹזִיכְעָרָט
גַּעֲוֹאָרָן פָּוּן דִּי נְבִיאָים, ווֹעַט קְוֹמָעָן נאָך דעם צִיְּטוֹנִילִיקָן גָּלוֹת. נָאָכוֹן צּוֹוִיטָן
חרובן אָיוּ דָעָר צּוֹאָג אַוְיף גָּאָולָה אַוְיךָ דָא, אַבעָר דִּי צִיְּט וּוֹעַט
קְוֹמָעָן אָיוּ אַוְמְבָאַשְׁטִימָט. דִּי גָּאָולָה-פָּאַרְיִיסְׁצָאָגָנוֹגָעָן פָּוּן רְבִי יְחִינָּן בְּן זָכָאִי
רְבִי גְּמַלְיאָל, רְבִי אַלְיָזָר בָּן הָוּרְקָנוֹס אָוּן רְבִי יְהָוָשָׁע בָּן הַגְּנִיה זִינְעָן נְעַפְלָ-
דִּיקָע אָוּן זִינְעָן אַדָּעָר אַיבְּעֶרֶטְרִיבָּעָן אָוּן גַּוְזְמָאַדִּיקָע טְרִיבִּיטְ-דִּידָ, אָנִיט—
וּוֹאָרְנוֹגָעָן קָעָגָן צְוָאִילָן דִּי גָּאָולָה אָוּן קָעָגָן פָּאַרְיִיסְׁצָאָגָן אַ באַשְׁטִימְטָע
צִיְּט פָּוּן אִיר קְוֹמָעָן (49).

די יִדְן אָין בְּבֵל האָבָן גַּעַשְׁפָּן טִילְיָן פָּוּן תְּבָ"ד. די יִדְן נאָך דעם צּוֹוִיטָן
חרובן האָבָן גַּעַדְאָרְפָּט אַיבְּעֶרֶשְׁאָפּוֹנְג דִּי טִילְיָן פָּוּן תְּבָ"ד, ווֹאָס האָבָן אַוְיךָ זַיְד
געַהָט דעם שְׁטָעָמְפָל פָּוּן מִדְיָנָהָשָׁעָר וּבָרָה אָוּן פָּאַרְהָעָרְלָעָכָוָג פָּוּן עַרְדִּישָׁן
כוֹח אָוּן הַעַלְדִּישָׁעָר גַּעֲוֹאָגְטְקִיִּט. די חַכְמִי הַתָּלְמוֹד האָבָן אַרְיִינְגָּעָטִיטִישָׁט
זַיְעַד וּוּלְטָ-בָּאָנוּם אָיוּ פְּסֻוקִים. די מְדָרְשִׁים אָוּן דִּי אַגְדָּותָן פָּוּן תָּלְמוֹד
הָבָן גַּעֲגָבָן אָוּ אַנְדָּעָר רִיחָ אָוּן פָּאַרְבָּ צָוָם סְפָרְהָסְפָרִים. דָאָס אָיוּ גַּעֲוֹעַן
אַ גַּוְיטְוּעַנְדִּיקִיִּט וּוֹעַן מְעַן האָט זַיְד אַפְגָּעָזָגָט פָּוּן אַיבְּעֶרֶה-עֶרֶשְׁאָפּט פָּוּן
מְדִינָה.

די משכילים, ווֹאָס האָבָן גַּעֲקוּט מִיט פְּרָעְמָדָע, רַאֲצִיאָנָאַלִיסְטִישָׁע אָוִיכָן
אוּפָן יִדְישָׁן לְעַבָּן, האָבָן נִיט פָּאַרְשָׁטָאָגָעָן דִּעְמָרְשָׁן אוּפְטָן. די פָּאַרְהָיִינְ-
טִיקָוָג פָּוּן דָעָר תָּרָה אָוּן טִילְיָן פָּוּן דִּי נְבִיאָים האָבָן זַיְיָ אַגְגָעָנוֹמָעָן פָּאָר בְּטָלוֹנָה
אוּן פְּלוֹידְעָרִיעָן. זַיְיָ האָבָן פָּאַרְפָּעָלָט צַוְעָן דִּי גְּרוֹיסָע שְׁעַפְעַדְיִישָׁקִים אָוּן

(49) מסכתא שבת, דף ל', עמוד ב'; מסכתא סנהדרין, דף צ"ז, עמוד ב';
מסכתא ראש השנה, דף י"א, עמוד ב'. זע אויך יוספּ קלוזנר: הרעיון המשיחי,
ישראל, זז' 252, 253.

וַיְדָן צְוּוִישׁן פָּעַלְקָעַר

פארגנעם און די טיפע פאָרַשְׁטַעַנְדְּעַנְישׁ פֿאָר די באָדערפָּעַנְישׁן פֿוֹן יִדְישׁן
לעבן, וואָס די חכמי הַתְּלִמְדָׁזֶן הַאֲבָן גַּעַהַאַט.

אט די אַיְבָּרְשָׁפָּוְנוֹג אָוֹן פָּאַרְהַיְנְטִיקָּוְג פֿוֹן די הַיְּלִיקָּעַ שְׂרִיפָּטְן אַיִּז
גַּעַוְאָרְן דַּעַר קְנִין פֿוֹן דַּעַר גַּאנְצְּעַדְּרָא אָוֹתָה. דַּאס פֿאָלָק האָט דַּאֲךְ גַּעַלְעַבְּט
מיַטְּן תְּלִמְדָׁזֶן אָוֹן מַדְרָשָׁה. דַּעַר גַּעַנְיאָלְעָר רְשֵׁיָּהָיְהָאָט אָט דַּעַם נִיעָם באָגְרִיף
אַיְבָּרְגָּעְגָּעָבָּן «צְוּ קִינְדָּעָר אִין די וַיְגַּנְּגָן».

דאָס פָּאַרְהַיְנְטִיקָּן די הַעַלְדָּן פֿוֹן תְּנוֹךְ האָט גַּעַמְאָכְט די אַבְּוֹת אָוֹן די
מַלְכִּים פָּאָר שְׂטָעַטְלְדִּיקָּעַ יִידָּן. שְׂרָה הַיִּת אָפְּ וַיְיַעֲרַשְׁעַ מְצֻוֹת. יַצְחָק דָּאוֹנְט
מְנַחָּה. רַבְּקָה בְּעַנְטְּשָׁטָה לִיבְּטָ אָוֹן גַּעַמְטָת הַלָּה (50).

מעָר בּוֹלְט וַיְיַעַלְצָ אִין דַּעַר אָוֹפָן וַיְיַדְּ חַכְמִי הַתְּלִמְדָׁזֶן הַאֲבָן אַיְבָּרְגָּעָי
שָׁפְּנוֹן די הַעַלְדָּן-מְעַשְׁיוֹת פֿוֹן דּוֹדָס גַּבּוֹרִים. זַיְיָ גַּעַמְעָן די מְעָשָׁה וַיְיַדְּדָן
הַאָט זַיְיָ פָּאַרְגָּלוֹסְט דַּאס וַיְאַסְעָר פֿוֹן בִּיתְיְלָחָם אָוֹן די דְּרִיָּה גַּבּוֹרִים הַאֲבָן
אִים גַּעַבְּרָאָכְט דַּאס וַיְאַסְעָר אִין לְאָגָעָר אָנָן דְּרַשְׁעַנְעָן זַיְיַוְאָפָן:
דוֹד האָט גַּעַדְאָרְפָּט פְּרָעָגָן אַדְין בִּים סְנָהָדְרִין, וַיְאָס אִין גַּעַזְעָסָן אָוֹן אַשְׁטִיק
לְחָמָם. די שָׁאָלָה אִין גַּעַוְעָן וַיְעַגְּנָן אַשְׁטִיק פְּעָלָד פֿוֹן גַּעַרְשָׁטָן אָוֹן אַשְׁטִיק
פְּעָלָד פֿוֹן לִינְדוֹן. דַּאס פְּעָלָד פֿוֹן לִינְדוֹן האָט גַּעַהְעָרָט צְוּ יִידָּן אָוֹן די פְּלִישְׁתִּים
הַאֲבָן וַיְיַדְּ דָּאָרָט בְּאַהֲלָתָן, האָט עַר גַּעַשְׁקִיט פְּרָעָגָן, זַיְיָ מְעָן מַעַג פָּאַרְבָּרָעִי
בְּעָן דַּאס שְׁטִיקְלָפָלְדָמִיט לִינְדוֹן אָוֹן, אוֹ מְעָן זַאֲלָל קְעַבְּנָן אַרְוִיסְטְּרִיבָן די
פְּלִישְׁתִּים, אוֹן שְׁפָעַטְעָר וַוְעַט עַר די יִידָּן בָּאַצְּאָלָן מִיט גַּעַרְשָׁטָן פֿוֹן דַּעַם
פְּעָלָד פֿוֹן די פְּלִישְׁתִּים. דַּעַר סְנָהָדְרִין האָט אִים גַּעַעַנְטְּפָרָט, אוֹ מְעָן טָאָר זַיְיָ
נִיטָּרָאָטוּן מִיט צְעַשְׁטָעָרָן דַּאס האָבָא-אוֹנְגָּזָטָס פֿוֹן אָוֹן אַנְדָּעָרָה, אַבְּעָרָעָר
איַז אַמְּלָךְ, מַעַג עַר (51).

וְאָס פָּאָר אַמְּהָלָךְ פֿוֹן הַעַלְדָּן-קְוָלָט פֿוֹן די פְּסָוקִים אָוֹן די עַטְישָׁע פָּאָר
דְּעַרְוָנְגָּעָן פֿוֹן די חַכְמִי הַתְּלִמְדָׁזֶן!

אוֹפְּנָן פְּסָוק: «אָוֹן בְּנִיהוֹ, דַּעַר זָוָן פֿוֹן יהִוְידָע, דַּעַר זָוָן פֿוֹן אַהֲלִידְשָׁן
מְאָן (בָּן אִישׁ חֵי) גְּרוּוֹס אָיִן אוֹפְּטָוָאָנוֹגָגָעָן, פֿוֹן קְבָּצָאָל, עַר האָט דְּעַרְשָׁלָאָגָן
די צְוִיָּה הַעַלְדָּן פֿוֹן מוֹאָב אָוֹן עַר האָט אַרְאָפְּגָעָנִידָעָרָט אָוֹן דְּעַרְהָרָגָעָט דַּעַם
לִיְּבָ אִין אַגְּרוֹב אִין אַטְּאָג פֿוֹן שְׁנִיִּי» (שְׁמוֹאֵל ב' כ"ג, כ), דְּרַשְׁנָט די גְּמָרָא:

(50) בראשית י"ח, ח — ר"ז; בראשית כ"ד, טג — שפתוי חכמים;
בראשית כ"ד, סז — ר"ז; מדרש רבוח פרשה זה: ר' יונתן שר הבירה אמר:
אפיילו ערובי תבשילון היה אלתרהום יודע; כתובות, דף ק"ג, עמוד ב': ואות יראי
ה' יכבר (תהלים ט"ז) זה ויחשׁת מלך יהודת, בשחתה רואה תלמיד חכם, היה
עוֹמֵד מכסאו ומוחקקו ומנסחוּקו וקורא לו: רבי, רבי, מרוי, מרוי.

(51) מסכתא ב"א קמא, דף ס', עמוד ב'.

וואס מיינט עס: “ער איז געווען אַ בּנְ-אִישְׁ-הַיִּי”, ער זון פון אַ לעבעדיין, וואס, זייןען די מענטשן פון ער גאנצער וועלט זין פון טויטע? נאר בּנְ-אִישְׁ-הַיִּי מיינט, אָז אֲפִילוּ נאָכֵן טויט, וווערט ער אָנגערופּן אַ לעבעדיינער; “גָּרוֹסִין אַיְלָטוֹאָנוֹגָעָן” — עס מיינט, ער האט צוֹנוֹיגָעָקְלִיבָן די אלע, וואס זיַּיְנַע זיך מתעסְק אַין תורה; “ער האט דערשלאָגָן די צוֹויִי אַרְיאָלְ-הַעלְדָּן פון מּוֹאָב”, עס מיינט, אָז ער האט ניט געלאָזָן נאָך זיך אָזָא ווי ער, ניט אָז די ציַּיטָן פון ערשותן בּיְתָ-הַמְּקָדְשׁ אָזָן ניט אַין די ציַּיטָן פון צוּוֹיטָן בּיְתָ-הַמְּקָדְשׁ; “ער האט אָרְאָפְּגָעָנְדָּרֶט אָזָן דערהָרגָעָט דעם לִיבָּן אַין אַ גָּרוֹבָּן אַין אַ טָּאגָן פון שְׂנוּיִי”, — טְיֵיל זָאגָן, ער האט גענומָעָן שְׂטִיקָעָרְ-הַגָּאל אָרָן אַיְזָן זיך טּוּבָּל גְּעוּוֹן, ווַיְיַיְלָר אַיְזָן גְּעוּוֹן טְמָא צּוּלִיבָּקְ-קָרִי; אַנדְעָרָע זָאגָן: ער אַיְזָן אַיבּּעְרָגָעָנְגָעָן גָּאנְצָן תּוֹרָתְ-כּוֹהָנִים אַין אַ קּוֹרְצָן ווִינְטְּעָרְדִּיקָן טָאגָן (52).

אוודאי, פֿאָרָן רָאָצְיָאָגָּאָלִיסְטִישָׁן מְשִׁכְּלַה האט אָזָא אוּסְטִיטִישָׁוֹגָן גַּעַזְעַגְּנוּן נִיטְ-קוּלְטוּרָעָל אָזָן ווַיְילָד, אַבְּעָרָדָס אָזָן בּוּטָגָעָטָן גְּעוּוֹאָרָן, ווַיְילָד די חַכְמִי הַתְּלִמְדָד אָזָן די בּעַלְ-יִמְדָּרֶשְׁ הַאָבָן ניט פֿאָרְשְׁטָאָנָן דַּעַם זִינְעָן פָּוּזְדִּי פּוֹזְקִים, נָאָר סְאַיְזָן גְּעוּוֹן אַ בּאָוּאָסְטּוּזִינִיקָעָ צּוֹפְּאָסְטָוָגָן פָּוּזְדִּי הַעַלְדָּןְ-מְשֻׁשִׁית צָוְדִּי בָּאָגְרִיפָּן פָּוּזְדִּי יִדְיִישָׁן חַכְמִים אָזָן צָוְזִיעְרָדָס אַרְאָלִישָׁן בּיוֹאָ. ווַיְיַיְטָדָס אַיְזָן גְּעוּוֹן אַ בּאָוּאָסְטּוּזִינִיקָעָ צִוְּתָה קָאָן מְעַן זַעַן, ווָאָס אָנוּגְעָרָעָץ חַכְמִים הַאָבָן גַּעַטָּאָן מִיטָּן יוּמְ-טוּבָּן חַנוֹכָה; די מְשָׁנָה האט לְגַמְרִי אִיגְּנָאָרִירָטָן חַנוֹכָה; די גְּמָרָא הַאָט גַּעַשְׁטָעַלְטָן דַּעַם טְרָאָפָּן אוּפָּן נְסָמִיטָן קְרִיגְעָלָעָן בּוּיְמָל אָזָן אוּסְטִיגָּעָלָאָזָן די מִילְּעָדְרִישָׁן גְּבוּרוֹת פָּוּזְדִּי חַשְׁמוֹנָאִים. סְאַיְזָן נִיטָּאָ קִיְּן מְסֻכָּתָא חַנוֹכָה. עס זִינְעָן דָּא בְּלָוִוָּן אַ פָּאָרָדִינִים אַין מְסֻכָּתָא שְׁבָתָן (53) אַבְּעָרָסְאַיְזָן דָּא אַ מְסֻכָּתָא מְגַלְּתָאָסְטָרָן אַיְזָן אַרְיִינְגְּעָנוּמָעָן.

(52) מְסֻכָּתָא בְּרָכוֹת, דָף י'ח, עַמּוֹדִים א', אַיְזָן ב'. זע רְשׁוּי אַוְוָעָדָס רְלֵבָּג. זע מְסֻכָּתָא סְנָהָדְרִין, דָף צ'ה ווּעַגְּן דּוֹדָט הַעַלְדָּן. בְּכָלָ, אַיְזָן תְּלִמְדָד אָזָן מְדָרְשָׁ, פֿאָרְגָּעָמָט זיך דָוד אַ סְךָ מַעַרְמִיטָה תּוֹרָה לְעָרְגָּעָן. זִינְעָן שְׁבָחִים צָוְגָּט אָזָן פְּסִכְנָעָן שְׁאָלוֹת, ווַיְיַיְטָמָט פֿוֹרְן מַלְחָמָות מִיטָּן די אַרְוָמִיקָעָ פְּעָלָקָעָר.

(58) מְסֻכָּתָא שְׁבָתָן, דָף כ"א, עַמּוֹד א', לְוֹוַת דָעַר הַשּׁוּרָה פָּוּזְדִּי צְרִיוֹן בַּעַז אַיְזָן דָעַר סְפָר הַחַשְׁמוֹנָאִים ניט אַרְיִינְגְּנוּמָעָן גְּעוּוֹאָרָן אַיְזָן די כְּהָבִי הַקּוֹרֶשֶׁ, ווַיְיַיְלָד די פְּרִוְשִׁים זִינְעָן גְּעוּוֹן קָעָגָן דָעַר טְבָנְדְּעַזְיָעָן פָּוּזְדִּי סְפָר, ווָאָס שְׁטָעַלְטָן מְדִינָה העכְּבָר פָּוּזְדִּי יְדִישָׁן גְּלוּבָן אָזָן, ווַיְיַיְלָר שְׁוֹין יוֹתָן, מְהַתְּהִיחָס זַוְּן, הַאָט פֿאָרְפָּאָלָגָט די “חַסְדִּים” אָזָן נִיטָה דִי הַעַלְמָנִיסְטָן. אַ סְךָ פָּוּזְדִּי הַעַלְמָנִיסְטָן זִינְעָן גְּעוּוֹאָרָן הַיּוֹסֶעֶת פְּאָטְרִיאָצָטָן אָזָן גַּעַטְרִיוּעָ נִאָכְפָּאָלְגָעָר פָּוּזְדִּי חַשְׁמוֹנָאִים. אַבְּעָרָדָס די חַסְדִּים הַאָבָן אַוְנְטָרְגָּעָשְׁטִיצָטָן אַלְקִימְזָסָן, ווָאָס הַאָט גַּעַוְאָלָט שְׁלָום מַאֲכָן מִיטָּן די גְּרִיכָן. זַוְּן, די חַסְדִּים, הַאָבָן גַּעַהְעַלְטָן, אָז אָמוֹנָה שְׁטִוִּית הַעֲכָרָר פָּוּזְדִּי גְּרִיכָן, ווַיְבָאָלָד

געווואָרין אִין דַּי הַיְלִיקָעַ סְפִּירִים, דַּי חַשְׁמוֹנָאִים־בִּיכָּעֶר האָבָן יַיְדָן נִיטָּאָרִיפַּן. הוֹצֵאַי וְשַׁמְוֹנוֹאִים־בִּיכָּעֶר האָבָן מִסְתְּמָא גַּעֲדָרְפַּט זַיִן הַעַלְדִּישָׁעַ מַעֲשִׂיות, לְעַגְעַנְדָּעַס אָוָן בַּרְאָגְנִיקָּעַס וּוֹעֲגַן דַּי חַשְׁמוֹנָאִים. גַּאֲרָנוֹת אִין אוֹיפַּט גַּעַהַיִת גַּעַוָּאָן. אָוָן אַפְּקָלָאנְגָּפָן אַז הַעַלְדִּישָׁעַר מַעֲשָׂה אִין דַּא בְּלוֹוִין אִין אִין מַדְרִשַּׁ : «פָּאָרוֹאָס צִינְדָּטָן מַעַן אָז חַנוֹכָה־לִילִיכְטָ ? וּוְיִילְׁ וּוְעַן דַּי קִינְדָּעָרָפָן דַּעַם חַשְׁמוֹנָאַי האָבָן גַּעַזְגַּטָּה, זַיְנָעַן זַיִי אַרְיִין אִין בֵּית־הַמִּקְדָּשָׁ ; דַּארְטַה האָבָן זַיִי גַּעֲפָנוֹנָן אָכְטַם אַיְזָעַרְנָעַ שְׁפִּיזָן, האָטָט מַעַן זַיִי אַיְבָּעַרְגָּלָאָזָן אִין בֵּית־הַמִּקְדָּשָׁ אַוִּיפַּט אָז אַנְדָּעָנָק אָוָן אַנְגָּעַצְנוֹדָן אַוִּיפַּט זַיִי לִיכְטָ ? (54).

אוּבָּטָאיָן נַאֲדַדְּ דַּא בַּי עַמְּעַצְּנָן אַסְפָּקָץ זַיִי חַכְמִי הַתְּלִמְדוֹד האָבָן גַּעַ – האַלְטָן, אָז דַּאס יִדְיִישָׁעַ פָּאָלָק אִין אַנְדָּעָרָשָׁפָן אַלְעַ אַנְדָּעָרָעַ פָּעַלְקָעָר, קָאָזָעַס בָּאוֹזִין אַטָּס שְׁטִיקָלָדְרוֹשָׁ :

שְׁלָמָה הַמֶּלֶךְ האָט גַּעַזְאָגָט : «וְיִילְׁ וְעוֹרָקָאָן מִשְׁפְּטָן דַּאס דַּזְּוִיקָעַ גַּרוֹיַּסְעַ פָּאָלָק דִּינְגָּס ? (מִלְבָרִים אַ, גַּ, ט) אִין עַס מַעְגָּלָעַד, אָז עַרְׁ, אַוִּיפַּט וּוּעַמְּעַן עַס שְׁטִיטַת גַּעַשְׁרִיבָן : אָזָן עַרְׁ אִין גַּעַוָּעַן קְלִיגָּעָרָפָן אַלְעַ מַעֲנַטְשָׁן (דַּארְטַבָּי, יָא) זַאֲלָזָאגָן, «וְעוֹרָקָאָן מִשְׁפְּטָן דַּאס דַּזְּוִיקָעַ פָּאָלָק דִּינְגָּס ? נַאֲדַדְּ עַרְׁ האָט גַּעַזְאָגָט : «דַּי דִּינְגָּסָפָן דַּעַרְׁ אַוְמָה זַיְנָעַן נִיטָּזָוִי דַּי דִּינְגָּסָפָן אַנְגָּזָעַתָּה אָוּמָה, וּוֹאָס וּוֹעָן זַיִי מִשְׁפְּטָן צְדָקָה, דַּעַרְׁוּעָרָגָן, נִיגָּן אַפְּפָן פָּוֹן דִּין אָזָן גַּזְלָנָעַן אָזָן — גַּאֲרָנִיטָה. אַיךְ אַבָּעָרָא, אוּבָּטָאיָן אַיךְ פְּסָקָן צְוָוָת נִיטָּזָוִי גַּעַלְטָן גַּעַלְפִּידָן וְעוֹרָקָאָן דַּעַרְׁ עַקְרָבָן אַיךְ שְׁטִיטַת גַּעַשְׁרִיבָן (מִשְׁלִי כַּב, כַּג) : «אָזָן רַוִּיבָן זַיְעַרְׁ רַוִּיבָנָרָדָס לְעַבוֹן» (55).

די חַכְמִי הַתְּלִמְדוֹד האָבָן אַוְעַקְגַּעַשְׁטָעַלְטָן גַּאֲטָן זַיְנָעַ גַּעַבָּטָן, דַּאס אוּבָּפְרִין זַיִדָּפָן יְחִידָא אִין טַאָגְטַעְלִיכָּעַן לְעַבָּן הַעֲכָרָפָן לְאַנְדָּז אָזָן מִדִּינְתָּה, מַעֲשִׂים־טוּבִים, מַצּוֹּות זַיְנָעַן דַּעַרְׁ עַקְרָבָן אַיךְ אַבָּעָרָא זַיִי האָבָן

אָז דַּעַרְׁ פְּרֻעַמְדָעַר מֶלֶךְ וְעוֹלָמָן צְוָרוֹן דַּי יַיְדָן, דַּאֲרָפָט מַעַן צְאָלָן אַלְעַ צְיַיְנָעַן אָזָן זַיִדָּפָן אַוְנַטְעַרְגָּעַבָּן צְוָוָת מְשִׁלְשָׁלָתָה. אָז אַיְיָגָעַנְעַמְּלָכָה וּוּשָׁ מַזְוָן פָּאָרְשָׁוּעָבָן זַיְדִּישָׁעַ מַצּוֹּות, מַעַן וּוּשָׁ דַּאֲרָפָן מַלְחָמָה האַלְטָן שְׁבַת אָזָן מַעַן וּוּשָׁ נִיטָּקָאָגָעַנְעַן אַפְּהַיְתָן דַּי דִּינְגָּס.

דַּאס וּוֹאָס שְׁטִיטַת אִין חַשְׁמוֹנָאִים אַ, ט' ג' : «אָזָן יְוַנְתָּן האָט אַנְגָּעַחוּבָן מִשְׁפְּטָן דַּאס פָּאָלָק אָזָן אַוְסְרָאָטָן אַלְעַ רְשָׁעִים פָּוֹן יְשָׁרָאָלָי», הַאֲלָתָן־בָּזָן־צַיְוֹן כִּיאַ, אָז דַּאס מִיּוֹנְטָן דַּי חָסִידִים, וּוֹאָס האָבָן זַיִדָּפָן גַּעַשְׁטָעַלְטָן קְעָגָן אִים אִין נַאֲמָעָן פָּוֹן פְּרוֹמוֹ – קִיּוֹת אָזָן נִיטָּזָוִי דַּי חַעַלְגָּנִיסָטָן, וּוּי אַלְעַ מַפְרָשִׁים טִוִּיטְשָׁן. (בָּנְ-צַיְוֹן כִּיאַ : פְּרוֹשִׁים, צְדוּקִים, קְנָאִים, נְגָרִים, זַזְזָעִים, 180, 167).

(54) צִיטְרִיטַה לְוִית אַגְּדוֹת בִּיאָלָק, כָּרְךָ שְׁנִי, סְפָר שְׁלֹשִׁוּ, ז', 168.

(55) צִיטְרִיטַה לְוִית וְלְקוֹשַׁ רְשָׁיָה, פָּוֹן הרְבָּ שְׁמוֹאָל קְלִינְמָאָן צִיטְרִיטַה אַוִּיקַ אַסְפָּרִין.

געוואוסט און פֿאַרטַּאנְגַּען, אָזּוּ מִדִּינָה, מְלֻכָּה, נְאַצְּיָאנְגָּלָעֵר שְׂטָאַלְץּ אָזּוּ שְׂטָאַלְץּ פֿוֹן פִּיזְישָׁר גְּבוּרָה קָאנְגַּעַן בֵּית אוִיסְגָּעֵרִיסְן וּוּרְעָן פֿוֹן מַעֲנְשָׁנוֹס הָאָרֶצּן, האָבָן זַיִ אַנְגָּעוּוֹנְדַּט נִיט אַוִּיסְגָּעֵרְעַכְּטַרְעָהִיט אַ קְלוֹגְן מִיטְלָז; זַיִ האָבָן נִיט פֿאַרְלִיְקָנְט דִּי אַלְעָזָאָכְן. פֿאַרְקָעָרִיט, זַיִ האָבָן פֿאַרְהָעַרְלָעַכְט פֿאַטְעָרָה לְאָנד, לְאָנד, מְלֻכּוֹת אָזּוּ בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ. זַיִ האָבָן אַוּוּקְגַּעַשְׁטָעַלְטָם אַרְצּ יִשְׂרָאֵל אָזּ אַנְצְּנַטְעַדְרָ פֿוֹן יִדְיִשְׁעָר מְלֻכָּה, אַיְסְרַעְכְּגַעַן אַלְעָז שְׁטָעַלְזָ אַין תְּלָמוֹד וּוּאָס רְעָדוֹן וּוּעָגָן דָּעָר גְּרוּזִיקִיט אָזּוּ הַעֲרַלְעַכְקִיט פֿוֹן אַרְצּ יִשְׂרָאֵל אַיִּז נִיט נּוֹטִיק, צּוֹפִיל וּוּנְעַזְוּן זַיִ בָּאָקָאנְט. דִּי חַכְמִי הַתְּלָמָּוד האָבָן אַוִּיךְ אַפְּגָעָהִיט אָזּ צְנוּנִיגַּעַקְלִיבָן יְעַזְוּן פֿרְט וּוּעָגָן קְרָבָנוֹת, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, מְלֻבּוֹשִׁים פֿוֹן כּוֹהָנִים, דִּי אַוִּיפְּפִירְעָצְץ פֿוֹן כּוֹהָן גְּדוֹלָה אָזּ אַלְעָז דִּינִים פֿוֹן טּוֹמָא אָזּוּ טָהָרָה, יְבָל אָזּ שְׁמִיתָה. מַעַן הַאָט זַיִ קַדְעַפְּצִירָט אָזּוּ גַּעַשְׁרִיבָן פֿרוֹשִׁים אַוִּיךְ זַיִ. דָּאַס הַאָט גַּעַנְעָבָן אַךְ רְעַאלִיטָעָט צּוּ דָעָר אַבְּסְטוֹרָאַקְצִים.

אוֹן נַאֲךְ אִין גְּרוּטָן פֿוֹנְקָט האָבָן זַיִ בָּאַטְאָגָט: דִּי שְׁכִינָה אִין אִין גָּלוֹת אַגְּנָיְנָעָם מִיטּ דִּי יְיָזָן. אִין וּוּיְבָלָד, אָזּוּ אַוִּיךְ גָּאַט אִין גָּלוֹת אִין נִיטָא וּוּאָס צּוּ מִיאָש זַיִן זַיִר אַוִּיךְ דִּי גָּאֹלה קְוָמָט נִיטּ בָּאָלָד, וּוּ לְאָנָגּ דָעָר גָּלוֹת וּוּעָט זַיִךְ צְיוּן אִין כְּבִיכּוֹלָס סּוֹד, אַבְּעָר דִּי גָּלוֹת-צִיְּתִיְּ אִין דָאַךְ צִיְּתִיְּ וּוּיְלִיק, וּוּיְלִיק גָּאַט אַלְיָין אִין אַוִּיךְ אִין גָּלוֹת קָאָן מְשִׁיחָה קְוָמָעָן יְעַדְן טָאגָ. דָאַס אִין דָעָר וּוּנְעַזְוּן פֿוֹן צְוּוּלְפָטָן אַמְּמִינָן: «אִיךְ גָּלוֹבּ בָּאַמְּנוֹנָה שְׁלָמָה אִין דָעָם קְוָמָעָן פֿוֹן מְשִׁיחָה, אָפְּלִילּוּ עָרָ וּוּעָט זַיִךְ פֿאַרְזָאַמְּעָן פֿוֹנְדָעַסְטוּוֹגָן וּוּאָרָט אִיךְ אַוִּיךְ אִים יְעַדְן טָאגָ, אָזּוּ עָרָ וּוּעָט קְוָמָעָן». גָּאַט אִין אַשּׁוֹפָץ צּוּ יִדְיִשְׁעָ צְרוֹת אָזּוּ עָרָ, כְּבִיכּוֹלָס, הַאָט אַוִּיךְ זַיִ גַּעַנְמָעָן אַצְּיָטוּוֹיְלִיקָעּ שְׁטָרָאָת. אַוִּיךְ זַיִ וּלְאָנָגּ וּוּיְסָן מִיר נִיטּ. דָעַרְפָּאָר אִין גָּלוֹת אַךְ פֿערְמָאַגְּנָעָט צִיטְטוּיְלִיקִיט.

דִּי יִדְיִשְׁעָ אַוְטָאָפְּיָעּ אִין גַּעַוּעָן «צּוּ וּצְיַצְּנָן רְוָאִיךְ אַוִּיפָּנָן לְאָנד, דִּי שְׁטָעַטְנָ נִיט בָּאַפְּעַסְטִיקָט, אָזּוּ אַמְּוּעָרְדוֹאָנְט אַרְזְמָגְעַרְלִגְלָט, אָזּוּ טּוֹיעָר אָזּוּ רִיגָּלָ. קְיִינְנָעָר וּוּעָט נִיט קְוָמָעָן צּוּ רְוִיְבָן אָזּוּ פְּלִינְגְּדָרָן. אָ רְוָאִיךְ פָּאָלָק, וּוּאָס אִין אַיְנָגְזָאָמָלָט גַּעַוְאָרָן פֿוֹן צְוָיְשָׁן פֿילְ פֿעַלְקָעָר, אָ פָאָלָק, וּוּאָס הַאַעֲדָעָוּעָט פֿי אָזּוּ שְׁעָפָסָן אָזּוּ זִיצְטָ אִין דָעָר מִיטּ פֿוֹן דָעָר וּוּעַלְטָ» (יחזקאל ל"ח). וּעָזָ יְיָזָן האָבָן זַיִ צְרוּקְגַּעֲקָעָרָט פֿוֹן בְּבֵל האָבָן זַיִ גַּעַמְאָכָט אַ פְּאַרְזָזָק צּוּ דָעָזָ לְיָזָן אָזּא קְעַבְּגִירִיךְ (56). אַבְּעָר דִּי רְשַׁעַוְתְּדִיקָעּ וּוּעַלְטָ הַאָט זַיִ נִיטּ גַּעָּזָ לְאָזּוּ, האָבָן דִּי יְיָזָן אַוִּיפְּגָעָבָן דָעָם גַּעַדְאָנָק צּוּ נִעְמָעָן אַנְטִילִיל, וּוּ אָ פָאָלָק, אָזּוּ דָעָר וּוּעַלְטָ-פֿרְנוֹגָ. זַיִ האָבָן וּוּיְגַעְגָּטָ: מִיר וּוּעַלְן שְׁטִיְּזָן אָזּ אַזְּיָט פֿוֹן דָעָם וּוּעַלְטָ-טּוֹמָל אָזּוּ מִרְ וּוּעַלְן אַיְנְשָׁטָעָלָן אַוְנְדְּזָעָר לְעַבְן לוּיט גָּאַטָּס

(56) גַּרְעֵץ גַּעַשְׁכְּטָעּ, הַעֲבָרִיּוֹאִישָׁ פֿוֹן שְׁפָ"ר, כְּרָךְ רַאשָׁוֹן, זַז, 304, 305.

גבבאתן. מיר וועלן זיך פֿאַרְלָאוֹן אוֹיף דער וְשֻׁעוֹתְדִּיקָעָר וְוּלְטָר, זיך זאל אונדוֹן באשיכן לויט איר יושר-רישעוטדיין באגריפֿ. אונדוֹאי וועלן מיר דָאַרְפֶּן לעבען אַ נִּיטְרָנָאָרְמָאָל נְאַצְּיָאנָגָל לעבען. אַבְּעָר זַיִעֲרָ נְאַרְמָאָל-לְעַבָּן אַיז אוֹיך נִיטְרָנָאָרְמָאָל נַאֲך אַונְדוֹזָעָר בְּאַגְּרִיפֿ נַאֲך. אַונְדוֹזָעָר אַיְנְשְׁטָעָל אַיז אַ בְּזָוי לעבען, אַ מִּיאָסָס לעבען אַיז זַיִעֲרָ אַוְיגָן. אַבְּעָר זַיִעֲרָ לעבען אַיז נִיטְרָנָעָר אַיז אַונְדוֹזָעָר אַוְיגָן. אַונְדוֹזָעָר נִיטְרָנָאָרְמָאָלִיטָעָט אַיז נְאַרְמָאָל אַיז אַונְדוֹזָעָר אַוְיגָן אַיז דִּי אַומְשְׁטָעָנָדָן פּוֹן גָּלוֹת, אַוְן זַיִעֲרָ נְאַרְמָאָל לעבען אַיז נִיטְרָנָאָל פָּאָר אַונְדוֹזָעָר, דִּי קִינְדָּעָר פּוֹן גָּאַט.

ט. דָּאָס שְׁטָעָטָל — דִּי קְרוּוִין פּוֹן יִידִישָׁעָר שְׁאָפָוָנוֹג

וַיְדֵן האַבָּן גַּעַדְאָרְפֶּט מִקְרֵיב זַיִן אַ סְּךָ כְּדִי צַו בְּלִיבָּנוֹ אַ פָּאָלָק אַיז אַ פָּאָלָק, זַיִעֲרָ נִיטְרָמְלָוְכְּהָשָׁעָר אַיְנְשְׁטָעָל הָאָט זַיִ גַּעֲקָאָסָט גְּרוּסָע קְרָבָנוֹת. זַיִעֲרָ פְּיוֹשִׁיעָן זַיִכְעָרְקִית הָאָט זַיִ גַּעֲוָעָנְדָט אַן דִּי קָאָפְּרִינוֹן אַוְן דִּי עַקְגָּאָמִישָׁע, פָּאָלִיטִישָׁע אַוְן גִּיסְטִיקָע אַינְטָרְדָּעָסָן פּוֹן דִּי הַעֲרָשְׂנְדִּיקָע פְּעַלְקָעָר צְוִישָׁן וּוּלְכָעָ זַיִי הָאַבָּן גַּעַלְעָבָט. זַיִי הָאַבָּן זַיִק אַפְּגָעְזָאָגָט פּוֹן קָלְלָעְקְטוּוֹעָ רַעֲכָט צַו פָּאָרְמָאָגָן לְאָנד. זַיִי הָאַבָּן זַיִק אַפְּגָעְזָאָגָט פּוֹן דִּעְרָ אַוְטָאָמָאָטִישָׁע הַעֲגָעָ-מָאַנְיָעָ פּוֹן אַ קּוֹלְטוֹר, וּוֹאָס קּוֹמֶט פּוֹן מִדְּינָהָשָׁעָר מַאֲכָת. זַיִי זַיְנְעָן גַּעֲוָעָן צַוְּרָ פְּרִידָן מַסְכִּים צַו זַיִן אוֹיף אַ גְּרוּסָעָר מַאֲסָ פּוֹן צְוָפָאָסָגָן, וּוֹאָס אַיז בָּאָמָת גַּעֲוָעָן אַ גַּעֲוִיטָעָ פָּאָרְמָעָ פּוֹן אַטְּמִילְאָצְּעָן. זַיִי הָאַבָּן זַיִק אַפְּטָ צְוָנְפָאָסָט שְׁפָרָאָכְלָעָד צַו דִּי הַעֲרָשְׂנְדִּיקָע פְּעַלְקָעָר. זַיִי הָאַבָּן נִיט אַנְטוּקִילָט זַעֲלָבָ-שְׁתָעָנְדִּיק אַלְעָ צְוַיְיָגָן פּוֹן פָּאָלְקָס-זְוּרְטָשָׁאָפָט אַוְן פָּאָלְקָס-קּוֹלְטוֹר. זַיִי זַיְנְעָן אַיְנְגָעָנְגָעָן אוֹיף אַלְעָ פְּשָׂרוֹת. זַיִי הָאַבָּן אַלְעָ אַוְיסָעָר זַיִעֲרָ אַמוֹנָה, גַּעַ-רְעָכָנְט פָּאָר אַ טְּפָל. אַוְן דִּי אַמוֹנָה, וּוֹאָס הָאָט אַרְוּמָגָעָנוֹמָעָן זַיִעֲרָ גַּאנְץ גִּיסְ-טִיק לְעָבָה, הָאָט זַיִי גַּעַמְאָכָט פָּאָר אַ פָּאָלָק, וּוֹאָס לַעֲבָט בְּאַזְנוֹדָעָר אַוְן אַ פָּאָלָק וּוֹאָס טְרָאָגָט גַּאֲטָס יַאֲך. אַיִן זַיִעֲרָ לְאַגְּנָעָר וּוְאַזְנוֹרָוָנָג הָאַבָּן זַיִי קִינְמָאָל נִיט גַּעַמְאָכָט קִין פְּרָאוֹו צַו בָּאָזִיגָן אַ לְאָנד אַזְנוֹר קָאַלְאַנְיִידָן אַ שְׂטָח עֲרָד. זַיִי הָאַבָּן אַלְעָ מַאְלָ גַּעַלְעָבָט אַיִן שְׁכָנָות בַּיִּי עַמְעָצָן, אַוְנְטָרְגָּעָוָאָרְפָּן פָּאָלִיטִישָׁ בַּיִּי אַ בְּרָעְמָדָעָר מַאֲכָת. זַיִי הָאַבָּן גַּעַהְאָלָטָן גַּעַלְיוֹת וּוּרְעָן פּוֹן גָּלוֹת אוֹיף אַ גַּאֲטְרִילָעָכָן אַוְפָּן הָאַבָּן זַיִי נִיט גַּעַהְאָלָטָן פָּאָר אַ דּוּרְלִיּוֹנָג. דִּי גָּאֹולָה, וּוֹאָס זַיִי הָאַבָּן זַיִק פָּאָרְגָּעָשְׁטָעָלָט הָאָט גַּעַדְאָרְפָּט קּוֹמָעָן אוֹיף אַז אַוְמָנָטִילְרָעָכָן אַוְפָּן. דִּי מַשְׁיְזָה-הַאָפָּעָנָנוֹג אַיז שְׁטָעָנְדִּיק גַּמְוָעָן

פארבונדן מיט וועלט־אייסליך. צום זייןיקסטנס הוועט ניט זיין קיין שעבוד מלפיות — אונגערטענקייט צו א מלוכה (57).
סאייז מערכוירדיך, וואס דער ניט־מלוכהשער אינגערטל האט אידוייס־גבראכט גראיסע שעפערישע כוחות בי יידן. זיין געלונגגען צו שאפן אן איגנארטיך לעבן, וואס איז ניט געווען צונגערבונדן צו א לאנד אונ ניט אידוייס־זואונגען געווארן פון א מלוכה־אפאצט. דער משכיל אין מענדעלע מוכרי ספרים מײנט, צו די איגנארטיקיט און דער אינגעשטעלטער נסח פון יידישן לעבן קומט פון א פֿאָרגֿלִיּוּעַרטְקִיט און ניט־שעפערישקיט. מענדעלע מוכר־ספרים זאגט:

“אייז דא נאך אן אומה אויף דער וועלט, וואס דער גאנצער שטייגער לעבן פון איטליךן באזונגערט צאל זיך ציען פון געבורן ווערטן בי דעם שטאָרבַּן אויף איז נסח, ווי בי אונדז, יידייש קינדער? די דערץיאונג, דאס לערנערן, דאס דאָונגען, דער ניגון צו יעדער תפילה, צו יעדן פומן, צו יעדער שטיקל פוּם, צו יעדער סליהה האט זיין געשטעטלטן, געויסן נסח. אָפְּילַע עסן און טריינקען האבן איין נסח. אייז עס דען וואו געהערט געווארן, אן איז גע־ויסער שעה, פרײַיטיך צו נאכט אָשטייגער, צאל אָפְּאַלק יידן עסן פיש, לאָקשן און צימעס? שבת איין דער פרי — רעטען און פיטשא, לעבער און ציבעלע מיט איעדר, אָוּגַעֲפַרְיִיעַטְמִיט אָגְרִוִּיסְמָאָדְּבִּין דערנערן? אָן דעם און דעם טאג צאל מען עסן קרעפֶּלעַץ, אָין יונעט טאג — האָמְעַנְטָאַשָּׁן אָן אָין דעם טאג — אָ געלן קוּלְעַטְשָׁמִיט אָפְּרָעָן? הייבט אָגְנִינְעָר אָן זאגן “כל מקדש” אָדער שריינען “חי וקם” אָין באָרדִיטְשָׁעָו, הערט זיך דער אָיגַעַנְדַּר ניגון און דאס אָיגַעַנְכַּ Kol אויך אָין אָרגַעַנְטִינְעָן, וואס אָין עק וועלט. מיר זיינען אָן עדה פון מילבן, וואס אָיגַעַנְכַּ אָזוי די אָנדערע, אָל גלייך” (58).

(57) מסכתא ברובות, דף ל"ד, עמוד ב': אָין בֵּין הַעוֹתָז? לִימּוֹת הַמִּשְׁיחָה אָלָא שעבּוד מלכיות בלבד. צי דער שעבּוד מלכיות וועש אָפְּגַעַשְׁפַּט ווערטן בלויו פָּאָר ווּדוֹן, אָדער אויך פָּאָר אָלָע פֿאָלְקָעָר, ווערט ניט קלאר אָרוּסְגַּעַזְגַּט. מען קאָן טיטישן אווּת בְּיוּדָע אָוּנְזִים.

(58) מענדעלע מוכר ספרים: שלמה ר' חייכס, אמר מענדעלע: הקדמה ז' ; אַינְטְּרַעְסָאַנְט אָיז, אָז רבִּי לוֹו יְצָחָק בָּאָרְדִּיטְשָׁוּעָר האט יָא בָּאָנוּמוּן דעם גָּדְּרָאַנְקָה, וואס די יְדִוִּישׁ עַדְה אָיז גָּעָרְנוּדָעַט אוֹוּפַּךְ דעם יְחִידָס פְּרִוְּיוּוּלִיקָן בעמען אויך זיך דעם יָאָר פָּן גָּאָס, אָז צוֹאָנְגָן פָּן אָ סְעֻקָּלָאָרְן שְׂמָצָה. עס ווערט דָּעַצְיָילָט, אָז רבִּי לוֹו יְצָחָק האט אָפְּגַעַשְׁפַּט אָז יְדִוִּין נאָך בְּיוּרָה חַמְזָן אָין אִים גַּעֲרָבָגֶת: החסְטוּ עַפְּעַם בָּאָחָאָלָט אָ בְּיַסְעָלָעָה חַמְזָן? — חַלְילָה, האט דער יְדִי גַעַנְטְּפָעָרָת. אָזוי האט עַר אָפְּגַעַשְׁטָאַלְט אָ הַיְבָשָׁע צָאָל ווּדוֹן יְעַדְן אָוּגַעַנְטָאַמְעָד גַעַנְטָאַלְט דִיּוּלְבִּיכָעָ פֿרָאָגָעָ אָזן אָלָע האָבָן אִים גַעַגְעַבָּן דָעַמְזָעְלִיבִּיקָן עַנְטָפָעָר. דָעַרְגָּאָק האט רבִּי לוֹו אָפְּגַעָ

יא, סיאיז טאקט ניט געווען איז אומה אויף דער וועלט, וואס האט אין זיך געהאט איז גיסטייק גבורה צו דיסציפלינירן אירע בירגען אן צווארן פון מלוכה און אן מורה פאָר יורדייש-סעקלאָרעד שטראָפ. נאָר יידן האָבען עס באָזויין צו טָפָן.

יידן זינגען אַריינְגָּדְרָוְנְגָּעָן אִין אַלְעָ גּוֹיִשׁ לְעַנְדֶּעֶר נִיט וּוְיִבְצּוֹן־
גַּעַר, וּוְיִבְצּוֹן פָּוֹן פֻּלְקָעֵר אַדְעֵר דַּעֲרָבָעֵר פָּוֹן לְאָנָּד. זַיְהַ אָבָּן בִּיט
גְּעוּוֹאַלְטַן זַיְן קַלְאַנְצִיאָטָאָרְן. זַיְהַ אָבָּן נִיט אַרְוִיסְגָּוָאָנְדָעֵרְטַן פָּוֹן זַיְעַר
לְאָנָּד שְׂבִּיטִימְוִיְּוִי, דִּי מְחַנּוֹת, וְאָסְ זַוְּכָּן אַ לְאָנָּד צַוְּ בָּאוּצָּעָן אַן גְּרִינְדָּן
אַ נִּיעַם עַטְנִישָׁן יְשֻׁוֹב. זַיְהַ אָבָּן נִיט גְּבוּרִיטַן קַיְיַן זַעֲלַבְּשָׁטָעְנְדִּיקְעַ
דַּעֲרְפָּעֵר אַן שְׁטָעַט. זַיְן זַיְנְגָּעָן גַּעַקְמָעָן אָוּמְעָטָם וּוְיִשְׁכְּנָמִים. זַיְהַ אָבָּן אַלְעָ
מַאְלָ פְּרוּבִּירְטַן אַרְוִיסְקְּרִיגְּן רַעֲכְּטַפְּרִוְּיְוְלְעָגְּעִיםַן פָּוֹן הַעֲרָשְׁנְדִּיקְעַן קְלָאָסַן : אַבְּעָר
דָּאָס זַיְנְגָּעָן גַּעַוְּעָן נִיט מַעַר וּוְיִפְּרֹזְוּלְעָגְּעִיםַן, וְאָסְ מעַן גַּיט צַוְּ נַזְּלַעְכָּעַ
פְּרַעְמָדָע, וְאָסְ מעַן וּוְילְ אָבָּן בִּי זַיְקָן לְאָנָּד. דָּאָס דַּעֲכָט פָּוֹן זַיְגְּעָרָס
אַן פָּאָרְנוּמָעָרָס אָבָּן זַיְקָן מַאְלָ נִיט גַּעַוְּאַלְטַן גַּעַמְעַן.

זַיְהַ אָבָּן קַיְיַנְמָאָל נִיט גְּעוּוֹאַלְטַן שָׁאָפָּן קַיְיַן עַטְנִישָׁן יְשֻׁוֹב, וְאָסְ זַאָּל
זַיְן פְּולָעָר בָּאַלְעָבָּאָס אוֹיף אַ שְׁתָּה, אַזְוִי, אַזְ דַּעַר פְּרַעְמָדָע, וְאָסְ וּאוֹינְטַן
צַוְּשָׁן זַיְיַן, דִּי יַיְדָן, זַאָל זַיְן גַּעַצְוָאָוָנְגָּעָן אַנְצּוֹעָנְמָעָן זַיְעַרְטוֹר, שְׁפָרָאָךְ
אַוְן וּוּלְטָבָּאָנָּעָם, צַיְמָאָוּס אַדְעֵר מְרַצְוֹג, אַלְעָ מַאְלָ אַבָּן יַיְיַן גַּעַשְׁאָפָּן אַ יְשֻׁוֹב,
וְאָסְ אַיְזָן גַּעַוְּעָן אַיְזָן שְׁכָנָות בִּי אַ שְׁטָאָרְקָעָרְן פָּאָלָק, אַ הַעֲרָשְׁנְדִּיקְעַן פָּאָלָק,
וְאָסְ האָט עַקְאָנָּאָמִישָׁן אַזְ קַוְלְטָוְרָעָל גַּעַצְוָאָוָנְגָּעָן דִּי יַיְדָן אַיְנְצּוֹגִיָּן אוֹיף אַ
גְּעוּוֹיסְעָר מַאְסָס אַסְיִמְלָאָצְיַע (59).

פָּוֹן דִּי צִיְּטָן פָּוֹן דַּעַר רְוִימְישָׁר אִימְפָּרְעִיעַ בִּי אַיְצַּט זַיְנְגָּעָן אַיְרָאָפָּעַ
גַּעַנְדָּעָרְטַן גַּעַוְּאָרְן צַעַנְדְּלִיקָעָרְטַן מַאְלָ דִּי גַּרְעַנְעָצָן פָּוֹן לְעַנְדֶּעֶר. נִיעַ פֻּלְקָעֵר
אַזְ נִיעַ עַטְנִישָׁע יְשֻׁוֹבִים זַיְנְגָּעָן אַיְמָגְּעָקְמָעָן, וְאָסְ אַבָּן צַעְטִילִיט אַיְרָאָפָּעַ

שְׁטָעַלְטַן אַ יַיְדָן אַזְ אַיְם גַּעַפְרָעָגְטַן : נָוָן אַבְּיִסְעָלָל שְׁמוֹגָל הַאָסְטָן בָּאַחַלְטָן ?
דַּעַר יַיְדָן הַאָט גַּעַנְטְּמָעָרְטַן פָּאַרְשָׁעָמַט : יַא, רְבִי, אַיךְ קָאָן נַאָךְ בַּיְזַיְקָעְנְעַן אַבְּיִסְלַן
שְׁמוֹגָל. הַאָטַם רְבִי לְוִי וְצַחַק אַוְיְפָגָעָהוּבָן זַיְעַנְעַן אַוְיְגָעָן צַוְּמָהָל אַזְ גַּעַזְגָּטַן :
זַעַטְמַ, רְבָוָנוֹ שֶׁל עַוְלָם, וְאָסְ דַּיְיַעַן יַיְדָן זַיְעַנְעַן ? דַּעַר מַלְךָ הַאָט זַעַלְגָּעָר אַזְ גַּעַזְטָרִים
אַזְ שְׁוֹמְרִים אַזְ יַיְדָן פָּאָלָגָן אַיְם נִימָּת. אַזְ דַּו שְׁטָעַלְטַן נִיט אַזְ קַיְיַן שְׁוֹמְרִים אַזְ ^{נִיט}
קַיְיַן שְׁוֹטְרִים, אַזְ קַיְיַן זַעַלְגָּעָר, סַיְיַן בָּאַוְאָפְנָטָן אַזְ סַיְיַן גַּטְ-בָּאַוְאָפְנָטָן, הַאָסְטָן
אוֹיךְ בִּינְ, אַזְ דַּאְרְ חִינְטָן אַפְּ יַיְדָן דַּיְיַעַן גַּעַטְמַן.

(59) זַיְגָּעָן דַּעַם עַטְנִישָׁן יְשֻׁוֹב אַיְן בְּלַע זַעַט : יַחְזְקָאָל קוּפְּמָן, גּוֹלָחַ וּנְכָרַ,
כְּרָךְ רַאֲשָׁוֹן, קַאְפִּיטָּל "גְּלוּתָ וְגַטָּו", זַוְיַיְ, 456, 558. קוּפְּמָן הַאָלָט, אַזְ דִּי אַלְעָ
דַּעַרְשִׁינְגָּנְגָּעָן, וְאָסְ אַךְ הַאָט אַסְגָּרְעָבָנְטַן זַיְגָּעָן גַּעַגְמִיוּעַ שְׁמִינְכָּן אַיְנְדִּישָׁן
לְעַבְּן — אַ רְזּוּלְטָאָט קָוְן גְּלוֹת. זַעַט דַּאְרָט אַיְבָּרָהוּוּפְּט זַזְיַיְ, 470, 491.

אין פארשיידענע חלוקות. פעלקער האָבן זיך אַרוֹיסְגָּלָזָן אַלבָּער די ווֹיְטָעַ יִמֵּם צו גְּרִינְדֶּן נִיעַ שְׁוּבִים לְוִיתַּ וְיִעַר גִּיטְּטִיקָן בְּאָנוּם. יִדְּן האָבן עַס נִיטַּ גַּעֲטָאָן. זַי זַיְגָּעָן גַּעֲוָעָן צְוָפְּרִיזָן צַו בְּלִיבָּן אַין שְׁכָנָה אַין אַפְּגָּרָעָנָה אַין אַגְּקִינְצָלָט "לאָנדָן" — אַין אָ גַּעַטָּא. די גַּעַטָּא וּוֹאָס אַיְזָן לְכַתְּחִילָה גַּעַטָּשָׁפָּן גַּעַוָּאָרָן פְּרִיאַיוּילִיקָן) אַיְזָן גַּעַוָּעָן דָּעַר יִדְּיִשְׁעָר בְּאָנוּם פָּוּן אָ פַּעַדְמָאָרָן גַּעַנְטָעָרָן-צִיטְּטוּיְלִיקָן דָּחַלָּה — אָ "לוֹפְּטָן-לאָנדָן" — אָ לְאָנָּה, וּוֹאָס אַיְזָן נִיטַּ קִיְּן לְאָנָּד, וּוֹאָס עַסְטָּ אַפְּטָ אַיְףָ אַירָּעָ אַיְנוֹוָאַיְנָעָרט. "אָן אָ בִּיטָּל גְּרִין גְּרָאָן, אָן אָ בִּימְעַלְעָן, אָן לְוָפְּטָן צַו אַטְּעָמָעָן", אַבְּעָר די גַּעַטָּא אַיְזָן גַּעַוָּעָן דָּאַס אַזְּיָּגָּטָּעָן לְאָנָּד, דָּאַס שְׁטָקָל עַרְד, וּוֹאָס יִדְּן האָבן אַיְנוֹגָעָנוּמָעָן, זַיְגָּה האָבן עַס גַּעַשְׁפָּן אַיְזָן גַּעַוָּוִיסְן זַיְגָּה, וּוֹי דָּאַם "גַּאַטְּוּר-לאָנדָן" (60).

יִדְּן האָבן נִיט גַּעַוָּכְּט אַיְנְגָּעָמָעָן פָּאָר זַיְגָּה לְאָנָּד אַדְעָר קָאַלְאָנִי זַיְרָן אָ שְׁטָחָ עַרְד, וּוֹאוֹ זַיְגָּה זַאָלָן וּיְן זַיְגָּה דָּאַמְּנִירְנְדִּיקָעָן מְעַרְהִיָּת. נָאָר מְעַרְיָה, וּוֹעַן סַיְאָן אַוְיְפְּגָּעָקְּוּמָעָן עַמְּצָעָר, וּוֹאָס האָטָן זַיְגָּעָרָפָן צַו אָ גַּאֲלָה, וּוֹאָס קָאָן קוּמָעָן אַוְיְףָ אָ נְאָטְּרִילָעָבָן אָפָּן האָבָן זַיְגָּה אַיְסְגָּעָלָאָכָט. מְרָדְכִּי עַמְּנוֹאָל נְהָס רָוָּף צַו יִדְּן האָטָן נִיט גַּעַקְּרָאָגָן קִיְּן שָׁוֹם אַפְּקָלָאָגָן אַיְן יִדְּיִשְׁן לְעַבָּן, דָּאַס זְעַלְבִּיקָעָן אַיְזָן גַּעַוָּעָן אַיְזָן מִיטָּן נִינְגְּזָטָן יִאָרְהָנְדָעָרט, וּוֹעַן עַס אַיְזָן גַּעַוָּעָן אָ מְעַגְּלָעְכִּיקִיט (אמְתָה, אָ גַּאֲנָץ שְׂוֹאָכָבָן) צַו קְרִיגָּן אַרְצָן יִשְׂרָאֵל פָּאָר יִדְּן דָּוּרִיךְ גַּעַוָּיסְעָ פְּאַלְיִטְּשָׁע מְאַגְּנִיפְּלָאָכִיעָס (61) אַבְּעָר יִדְּן האָבָן זַיְגָּה מְעַגְּלָעְכִּי קִיטָּט צַו לְעַבָּן אַיְזָן "אָ גּוֹטָן לאָנדָן", אַיְזָן שְׁוִיךְ פָּוּן גַּעַזְעָץ.

יִדְּן האָבָן גַּעַצְאָלָט אָ גְּרוֹסִין פְּרִיאַוּ זַיְעַד נִיטְמְלִיכָהָשָׁן אַוְן פָּאָר

(60) דָּאַרְטָה אַוְיְךְ כְּרָדְ שְׁנִי, ז', 464. יְחוּקָל קוֹיְפְּמָאָן רַעֲדָת אַלְעָן לְגַנְגָּי.

(61) יוֹוֹאָ-בְּלָעָמָעָר, ב', 29, גּוֹמָ', 2, "אַרְצָן יִשְׂרָאֵל אַיְזָן דָּעַר וּוֹלְפָטָ-פָּאַלְיִטִיכָן, פָּוּן נְפָאַלְעָעָן בֵּין אַלְפָוּרָוּ", פָּוּן טְוָבִיה אַשְׁכָּנוֹן. מְעַן קָאָן סְפָעְקְלִוְרָן זַיְגָּה יִדְּן האָבָן נִיטַּ גַּעַוָּאָלָט קָאַלְאָנִי זַיְרָן אַדְעָר בְּאָזְוָגָן וּוּלְכָעָן סְאִיּוֹן לְאָנָּה, זַיְגָּה יִדְּן האָבָן נִיטַּ גַּעַהְאָט דִּי מְעַגְּלָעְכִּיּוֹת (אמְתָה, אָ גַּאֲנָץ שְׂוֹאָכָבָן) צַו קְרִיגָּן אַרְצָן יִשְׂרָאֵל פָּאָר יִדְּן זַיְגָּה אַיְצָת וּוֹיְזָת, אָז אַוְבָּ אָ פָּאָלָק וּוֹילָ, קְרִיגָּט עַר דִּי כּוֹחוֹת, שָׁפָט דִּי מְעַגְּלָעְכִּיּוֹת קִיְּטָן אַוְן יְעֻדָּע צִוְּתָה וּוּרְשָׁת דָּעַר שְׁעַת הַכּוֹשָׁר. יִדְּן האָבָן מִיטָּן זְעַמְּצִיק-זְבוּעְצִיק יְאַר צְרוּיק אַגְּגָהוּבוּן קָאַלְאָנִי זַיְרָן אַרְצָן יִשְׂרָאֵל, בְּמַוְילָה האָבָן זַיְגָּה גַּעַמְּטוּש פָּאַרְטִּיוּדִיקָן דִּי קָאַלְאָנִיּוּם. דִּי קָאַלְאָנִיּוּם זַיְגָּה זַיְגָּה צְעַוְּזָקָסָן אַיְזָן אָ שְׁבָב אַוְן דָּעַרְאָךְ זַיְגָּה יִדְּן שְׁוֹןָן בְּמוּלָא גַּעַזְוָוָגָּהָן גַּעַוָּאָרָן, כְּדוּ צַו אַבְּשִׁיעָן זַיְגָּה אַיְנוֹגָעָמָעָן דָּאַס לְאָנָּה. וּוֹי בַּיְיָ אַלְעָ פַּעַלְקָעָר — קָאַלְאָנִי זְאַצִּיעָ, פָּאַרְטִּיוּדִיקָוָגָן אַוְן בָּאָזְוָגָן דָּאַס לְאָנָּד מִיטָּעָר שְׁוֹעָרָה. אַיְזָן אַיְצָת דָּעַר בְּעַסְטָעָר שְׁעַת הַכּוֹשָׁר? אַבְּיַעַטְחוּוּ — זַיְגָּה נִיטַּ דָּאַס וּוֹאָס יִדְּן האָבָן נִיטַּ גַּעַמְּאָכָט דָּעַם זְעַלְבִּיקָן פְּרִיאַוּ זַיְגָּה אַיְצָת, אַיְזָן דָּיַּ פְּרִיאַוְרְדִּיקָעָ תְּקָופָה, אַיְזָן דָּעַר בְּעַסְטָעָר בָּאָזְוָיִזְוָן, אָז יִדְּן האָבָן נִיטַּ גַּעַוָּאָלָט בָּאָזְוָיִזְוָן אַלְעָנָד אַוְן פָּאָלָק.

ציפיסטיון איינשטיין. ניט נאר האבן זיין פאראלארן אַ גרויסע צאל אנטרכונגען, וואס זיינען אַנטלאפּן צומ "שענערן" לעבען, נאר ערゲער איז געווען, וואס זיין זיינען אלע מאל געווען אונטערער געווען אונטער מאכט. פרעמדער מאכט. זיינער גורל איז קיין מאל בית געלעגן איז די איגענע הענט און זיין האבן געדארפּט לעבען מיטן פרעמדן חסד. וווען אַ הערשנדיקע מאכט האט זיך געוואלט איז דיעקעוווען איבער זיין האט זי עס געטאָן. שחיטהָה, דרייפּהָה, גירושם און גוירות בכל האבן פאר יידן, אין דער רשותהָדיקער וועלט, קיין מאל ניט געפֿעלט.

אַבער יעדער פאָלק האט געצעאלט און צאלט אַ פרײַז פאר זיין מלוכה. וואס אַימפֿעריאַליסטיישער אַ פאָלק איז, אלע אַ גרעסערן פרײַז צאלט ער. איז פאָראָן אַ ווינקל אויף דער ערדוֹאוֹן די בײַינער פֿון אַ בריטישן סָאלָאָט ליגן ניט? יידן האבן געצעאלט דעם גרעסטן פרײַז, ווילְ דאס יידיש׶ע קעַ ניגטום איז געווען אַנדערשָׁה, גרעסער און וויכטיקער פֿון אלע אַנדער אַימִיָּה פֿעריעָה. וואס זיינען וווען עס איז געווען.

יידן זיינען בית געווען קיין פֿאַצְיפִּיסְטָן אַין דעם אַנגענוּמָעָנָעָם זיינען פֿון ווארט. זיין האבן זיך געשטעלט קעגן דעם שונא מיט דער שוערד איז האנט, וווען ס'איַן ניט געווען קיין אַנדער אויסוועג. זיין זיינען בית געווען קעגן פֿאַרטִיִּידִיקָן זיך:

"די (יידיש׶ע) מאָרטִירָדִיס האבן בית געוווכט דעם טוּיט ווי די פֿאָרַ צִיטִיקָע קְרִיסְטָן. זיין זיינען ניט געווען קיין הָלֵדָן, וואס האבן אַרְוִיסְגָּעָפָּאַ דערט דעם פֿאָרוֹס באַשְׁטִימָן גורל זיינער. דער טוּיט איז געקוּמוּן אָומִיָּה געבעטענערהיַת. וווען ס'איַן אָומְגָעָקוּמוּן די גאנַצָּע קְהִילָה — אלט און יונְגָה, פריזען און קְינְדָעָר, איז עס געווען קעגן זיינער אִיגָּעָנוּם ווילְ. צְעוּרִישָׁט פֿלְעָגָן זיין קְעַמְפָּן פֿאָר זיינער לעבען, און גאנַצָּע אַפְּטָהָבָן זיין אַפְּגָעָשְׁטָעָלָט זיינער שונא ביַי די ווונְגָט פֿון דעם בִּישָׁאָפָּס פֿאַלְאָצָּע אַדְעָר פֿעָסְטוּנָג אָזְוִי לאָגָגָה ווי זיין האבן געקענט אַנהאָלָטָן די פֿאַרטִיִּידִיקָן. אַבער, ווי נאר די האָפָּעָן נונג פֿון אַפְּשָׁטוּיסָן דעם שונא איז פֿאַרְשָׁוֹאָונְדָה, זיינען זיין געווען גְּרִיט אָוִיף קְדוּשָׁה השם" (62).

קדוש השם איז געווען די יידיש׶ע גְּבוֹרָה. ס'איַן גָּאָר אָן אַנדער באָגְרִיף פֿון חֲשִׁיבוֹת, ווי די גְּוִים האָבָן גְּהָאָט. ס'איַן אַ חֲשִׁיבוֹת, וואס קומְטָט פֿון אויסנְרָלְעָנְכָנָר הַילְפָאָזְקִירִיט אָנוֹ שׂוֹאָקִירִיט. אַבער אַינְרָלְעָנָר מָוט, זְכֻרָה קִיְּט אָנוֹ הַעַלְדִּישְׁקִיט.

דאם שטעטל — די קרוין פון יידישער שאפונג

די גוישע וועלט האט ניט דעם הווע פאר אוז גבורה. ניין, זי האט זי
פאר פחדנות.
א "גלוות-ײַד" וואלט קיין מאָל ניט געקענט באָנעםען אוז באָהויפונג
"רֹוּסְלָאַנד", רִיְדָנְדִיק אין נאמען פון אַירֶע שְׁכְּנִים אֵין מַעֲרֵב, האט פרָאַ
טֻעַסְטִירֶט, אָז אַ לאָנד אָז אַ גַּוְנְגְּדִילְקָעֵר אַרְמִי אַיְזָאַן אַן חַשְׁיבָּת אָז
מעגעערלעכער קְרָעָפְטִיקִיט אָזָן שְׂטָאַרְקִיטִים" (63).

סְאַיְזָאַן ניט אַנְגָּעָקוּמָעָן גְּרִינְגָּ צְיוּ דָעָגְרִיכְיָן אַזָּאַ מַדְרָגָה פָּוּן מַעֲנְטָשָׁה
לְעַכְּרָחַשְׁבָּתָה. הַוְּנְדָעָרְטָעָר אָזָן הַוְּנְדָעָרְטָעָר יִאָרוֹן האַט זִיךְרָ דָאַס פָּאַלְקָ גַּעַז
ראָנְגָּלָט מִיט זִיךְרָ אַלְיָזָן אֵין מִיט דִי פָעָלָעָר אַרְומָ בֵּין עַס האַט פָּאַרְוּוּרִיךְ
לְעַכְּטָ, קְאַנְקְוּעַטְיִזְרָעָט דָעַם נְבִיאִישָׁן בָּאַגְּרִיף פָּוּן אַחִילִיק פָּאַלְקָ. סּוֹפְּ-כְּלִ-סּוֹפְּ
איַז דִי הַיְמָלָשָׁע עַד גַּעוֹאָרָן רָעָאָל אָזָן יִדְזָן הַאָבָן גַּעַשְׁאָפָן אָז אַמְתָּע אַיְגָעָנָע
"מַלְכוּחָ" וְאוֹאַרְמָה שְׁמִים אָזָן כְּמַעַם רַעַלְיוּרִט גַּעוֹאָרָן — רַעַלְיוּרִט
גַּעוֹאָרָן אוֹיְף אַזְוִיְּ פִּיל אַוְיִךְ וּוּפְלָ מַעֲנְשָׁהן הַאָבָן גַּעַשְׁאָפָן אָזָן
טָעָר די רְשָׁעָוֹתְדִּיקָע אָוּשָׁטָעָנְדָן פָּוּן דָעַר וּוּלְטָ.

יִדְזָן הַאָבָן נָאָךְ טְוִוְוְנְטָעָר אָזָן הַוְּנְדָעָרְטָעָר יִאָרוֹן גַּעַשְׁאָפָן דָאַס שְׁטָעָטָל,
די קְרוֹין פָּוּן יִדְיִשְׁעָר גַּעַשְׁכְּטָעָ. אָזָן דָעַם יִדְיִשְׁן שְׁטָעָטָל זַיְעָנָעָן רַעַלְיוּרִט
גַּעוֹאָרָן די אַיְדָעָאָלָן פָּוּן יִדְיִשְׁעָ נְבָאִים.

וּוּן די נְבָאִים עַמּוֹם, מִיכָּה, יַרְמִיחָה וּוּאַלְעָן אַוִּיגְּרָעָשְׁטָאָנָעָן תְּחִיהָ
הַמְּתוּהָם אָז אַרְיִינְגְּנָהָמָעָן אָזָן אַיְדִּישְׁ שְׁטָעָטָל אָזָן גַּעַשְׁעָן זַיְדָן לְעָבָן,
וּוּאַלְעָן די גַּזְאָגָט: "אוֹיְף אַזְּ אַפְּלָק הַאָבָן מִיד גַּעַהָאָפָט אָזָן גַּעוֹאָרָט".

עַס וּוּעַט נָאָךְ אַמְּאָל קְוּמָעָן דָעַר הַיִּסְטָאָרִיקָעָר אָזָן וּוּעַט גַּעַבָּן אַ רִיכְטִיקָעָ
אַפְּשָׁאַצְוָנָג פָּוּן דָעַר אַיְנְסְטִיטּוֹצְיעָ "שְׁטָעָטָל" בֵּין יִדְזָן. די שְׁלִידְעָרְנוּגָעָן פָּוּן
שְׁלָום עַלְיכָם, אַשְׁ, וּוּיְסְטְּנְבָּרָג, מַעְנְדָעָלָע, קָאַבְּרִיךְ, ש. בְּנְצִיּוֹן אָזָן אַנְדָעָרָ פָּוּן
אַוְנְדוּעָרָ שְׁרִיבְּרָעָס הַאָבָן גַּעַגְּבָּעָן בְּלִיּוֹן אַ שָּׁאָטָן פָּוּן אַ שָּׁאָטָן פָּוּן דָעַם בַּילָּד.
אַפְּיָלוּ דָאַס עַקְזָאַלְטִירָטָע בִּיכְעָלָע פָּוּן אַבְּרָהָם יְהָוָשָׁע הַעַשְׁלָל, "דָעַר מַרְחָ אַיְיָ
רַאַפְּעָאַישָׁעָר יִדְ" גַּיט אַבְּעָר בְּלִיּוֹן דָעַם גִּיסְטִיקָן וּוּלְטָ-בָּאָנָעָם פָּוּן דִי יִדְזָן פָּוּן שְׁטָעָטָל;
כְּדִי צָו פָּאַרְשָׁתִין די גְּרוֹיסָע אַרְיִפוֹאָנוֹגָעָן פָּוּן דִי יִדְזָן פָּוּן שְׁטָעָטָל;
כְּדִי צָו בָּאָנָעָמָעָן דָעַם גְּרוֹיסָע מַאְוִרְהִיְהָדָהָ פָוּן שְׁטָעָטָל דָאַרְקָפָן עַדְשָׁתָ קְוּמָעָן
אָז אַבְּיַעַטְיַיְוָעָר הַיִּסְטָאָרִיקָעָר, וּוּאָס זָאָל גַּעַבָּן דָאַס קָאַלְעָטִיְיָוָע בַּילָּד פָּוּן
שְׁטָעָטָל, אָזָן פָּאַרְצִיְיָכְעָנָע אַלְיָזָן אָזָן רַאַמְּאַנְטִישָׁן גְּלָאָנָץ אָזָן בָּאַפְּוּצָנָגָעָן. עָר זָאָל
פְּשָׁוֹט סְטָאַטִּיסְטִישָׁ אָזָן וּוּיְסְטָאַפְּטָלָעָךְ בָּאַשְׁרִיבָן אַלְעָ אַיְנְסְטִיטּוֹצְיעָס אָזָן אַבְּ-

וַיְדָן צוּוִישׁוֹן פַּעַלְקָעֵר

שטאָלטֶן אָוּן דעם טָאָגַטְעָלְעָכָן שְׂטִיגָעַר לְעָבָן פָּוּן פֿרָאַסְטָן וַיְדָן אַיִן דַּי
אֲרֻעָמָע, פֿאָרְגָּעָסְעָנָע, נִיט בָּאָמְעָרְקָטָע אָוּן אַיצְטָחָרְבָּעָ קְהִילָּות קְדוּשָׁות פָּוּן פֿוֹילָן
לִיטָּע אָוּן רִיכָּן. אָוּן גַּעַדְעָנְקָעָן דָּאָרָף מַעַן גַּעַדְעָנְקָעָן, אָז דעם לְעַבְנָשְׁטִיגָּר
הָאָטָט מַעַן גַּעַפְּרִידָט נִיט וּוְיִילָּעַס אַיְזָנָעַגָּוָן אֶת שְׂטָרְעָנְגָּעָר דְּמָזָשִׁים מִיטָּ פָּאָלִירָ
צִיָּ אָוּן גַּעַהְיִימָע הַיְתָעָרָם, וּוְאָסָחָבָן נַאֲכָגְנָשְׁפָּאַנְיָרָט אָוּן גַּעַצְוָאוּנָגָן דעם
וַיְדָן אַוְפְּצָוְפִּירָן זַיְדָ אָזָוִי, סְאיִיזָנְמוּנָן אֶת פֿרִיזְוִילִיקָעָר יַאֲזָד. יַעֲדָעָר חַיְדָ הָאָטָט
זַיְדָ אָיִן דָּעָר פֿאָרְגָּאָנְגָּהָיִיט גַּעַקָּאנְטָן בָּאָפְּרִיאִינָן פָּוּן יַאֲזָד דָּוָרָךְ שָׁמָד.
אָיִן דַּי מַאְדָעָדָנָע צִיְּטָן, הָאָטָט עַר פְּשָׁוֹת גַּעַקָּאנְטָן זַיְדָ אַפְּזָאָגָן פָּוּן נַעֲמָעָן אָנָן
אַקְטִיוֹן אַנְטִילָן אַיְן קְהָלָשָׁן לְעָבָן. אַבְּעָר גָּאָר וּוְיִינִיק יְהָדִים הַאָבָן עַס גַּעַדְעָנָעָן.

דָּאָס שְׁטָעַטָּל אַיְזָנָעַגָּוָן אֶת מִדְיָה אָיִן אֶת מִדְיָה, אֶת מִלְוָה אָיִן אֶת מִלְוָה,
אָז פִּוִּישָׁן צְוָאָגָן פָּוּן מִדְיָה אָזָן אֶת דְּשָׁוֹת פָּוּן מִלְוָה. דַּי וּוְאָסָ וּוְיִזְעָן אָז
אוּףָ דַּי אָוְמְדָעְכָּטָן אָזָן בָּאָדְרִיקָּוָגָן פָּוּן דַּי אֲרֻעָמָעָ מִצְדָּא דַּי רִיכְבָּעָ שִׁיכְטָן, אָזָן דַּי
בָּאֲצִיאָוָגָן פָּוּן דַּי רָאְשִׁיְתָהָלָן צַו דַּעַם פֿרָאַסְטָן פָּאַלְקָן, דָּאָרְפָּן עַס פָּאָרְגְּלִילִיכָּן
מִיטָּ דָּעָר הַעֲרִשְׁנָזְוִיקָעָר לְאָגָע אַיִן דַּי פֿרְאָגְרָעָסְיוּוֹטָעָ לְעַנְדָעָר פָּוּן אַיְרָאָפָעָ.
זַיְדָ וּוּעָלָן זַעָּן, אָזָן דַּי אַלְעָ אָוְמְדָעְכָּטָן פָּוּן שְׁטָעַטָּל זַיְגָעָן קְלִינִיְקִיטָן לְגַבִּי דָּעָר
לְאָגָע פָּוּן דַּעַם הַמּוֹן פָּוּן אַנְדָעָרָעָ פַּעַלְקָעָר. טְשָׁאָרָלָס דִּיקָעָן אַיִן זַיְכָעָר
נִיטָּ קִין אַנְטִיְ-עַנְגָּלְעָנְדָעָר. אַטָּ וּוּי עַד בָּאַשְׁרִיבָתָדְן דַּי לְאָגָע סּוֹף אַכְזָנָן יַאֲרָיָה
הַוְּנָדָעָרָט אַיִן עַנְגָּלָאָנדְן:

„בָּאָמָת, אָזָן יַעֲנָעָר צִיְּטָן אַיִן פֿאָרְמָשְׁפָּטָן צָוָם טְוִיטָט גַּעַוּעָן דָּעָר דְּעַצְעָפָט,
דַּי פֿאָרְשְׁרִיבָטָן פָּוּן אַלְעָ פֿרְאָפְּעָסְיָעָס אָזָן בָּאַשְׁעָפְּטִיקָוָנוֹגָעָן, אַבְּעָר אַיְבָּעָהוּוּפָט
בַּיִּ טְעַלְסָאָגָעָן (אֶ בָּאָנָק פֿרִימָעָ). טְוִיטָט אַיִן דָּעָר נַאֲטוֹרוֹס רְפָאָה פָּאָר אַלְץָ אָזָן
פָּאָרוֹאָס נִיטָּ אַיִן יְוִרִיסְפּוֹדָעָנָץ? אַיִן דָּעָר בְּרִיבָעָר יַעֲנָר, וּוְאָסָהָט גַּעַפְּעָלִי
שְׁעוּוּעָט אֶת חַתִּימה, פֿאָרְמָשְׁפָּט גַּעַוּוֹאָרָן צָוָם טְוִיטָט. דָּעָר, וּוְאָסָהָט הָאָט אָוְנְטָעָרָ
גַּעַחְתָּמָעָט אֶת שְׁלָעְכָּטָן וּזְעָקָסָל, אַיִן פֿאָרְמָשְׁפָּט גַּעַוּוֹאָרָן צָוָם טְוִיטָט. דָּעָר, וּוְאָסָהָט
הָאָט גַּעַפְּנָט אֶוּמְגַעְזְּלָעָךְ אֶת פֿרְעָמְדָן בְּרִיוֹוֹ, אַיִן פֿאָרְמָשְׁפָּט גַּעַוּוֹאָרָן צָוָם
טְוִיטָט. דָּעָר וּוְאָסָהָט הַאָט גַּעַגְּבָעָט פֿעָרְצִיךְ שִׁילְגָּינָג אַיִן פֿאָרְמָשְׁפָּט גַּעַוּוֹאָרָן צָוָם
טְוִיטָט אַגְּזָוּוֹו“ (64).

וּוְאָסָהָט פָּאָר אֶ פָּאָרְגְּלִילִיךְ זַיְגָעָן דַּי יַדְיִשְׁעָ “רְשָׁעָוֹת” פָּוּן שְׁטָעָלָן אַיִן קוּנוּעָ,
מִלְקוֹת, אַפְּיָלוֹ אֶפְּגָעָבָן פָּאָר סָאָלְדָאָטָן — מִיטָּ אַזְּעָלְבָעָ רְשָׁעָוֹת?

דער כוח פון יידן איינ געווען אויי שטאַרָק, או ער האט געבראָכוֹ אלע עקאָנָמִישׁ געועצֶן. איינ געוועסֶן אַיִד אַיִן דָּאָרָף, געהאלטֶן אַ שְׂעֻנָּק, אַ קְרָעַתְשָׁמָע, וואָו ער האט באָדִינֶט די נִיטִיְידִישׁ באָפָעַלְקָעָרְוָונְג — אַוְן אַפְּ- געהיט שבת, נִיט זונטְיק. דאס שטעל אלין געווען אַרְוָמָגָעָרִינְגָּל מִיט צָעֵנְדִּי לִיקָּעֶר טִוְיזָנְטָעֶר קְרִיסְטָלְלָבָעֶר פּוּיעָרִים אַוְן אַ יָּאָרִיךְ אַיִן קִין מָאַל נִיט אַיְנְגָעַשְׁטָעַלְט גְּעוֹאוֹרָן אוֹיף אַ שבָּת אַדְעָר יָםְ-טָוב, וועָן די נִיטִיְידִישׁ גַּעֲפָנְט דִּי יְיִדְעָן נִיט גַּעֲפָנְט דִּי קְרָאָמָעָן, נִיט גַּעֲקוֹט אַוְיפָּן גַּרְוִיסְן הַיּוֹק, די שׂוֹאָכָע מִינְגָּאָרִיטָעָט האָט גַּזְוִיגָּט אַיבָּר מַעֲכִיטְקָעֶר מַעֲרָהִיט.

סְאִינוּ נִיט דָא דָאס אָרט צַו רְעֵדֶן באָרִיכּוֹת, אַוְן צַו שְׂרִיבִּין בְּפְרוֹטוֹרוֹט, וַיְיַזְוֵי דָאס שטעל אלִין גְּעוֹועָן אַרְגָּאָנוֹנִיזָּרֶט אַוְן הַצָּט פּוֹנְקְצִיאָנִירֶט אַנְ שָׁוָם צָוָאָנֶג אַוְן כְּמַעַט אַוְן אַנְ אַדְמִינִיסְטְּרָאָטוֹן אַפְּאָרָאָט, אַזְוֵי אַז עַס אַיִז נִיט גְּעוֹועָן קִין מַלְכָּה-בִּירָאָרָאָטִיעָן, וְאַס זָאָל אַוְיְפָעָטָן די אַינְטָעַלְגָּנְעָן ; די אַינְטָעַלְקָטָאָלָן האָבָּן חַווֵּץ תּוֹרָה לְעַדְנָעָן נִיט גַּעֲהָאָט קִין אַגְּדָעָרָעָ אַקְּ- טִיוֹוִיטָעָן. אַבָּעָר סְאִינוּ כְּדָאי צַו מַאָכָּן אַנְ פָּאָר בְּאַמְּרָעָרְקוֹנְגָּעָן וּוְעָגָן אַיִן יִדְיִי שְׂעָר אַינְסְטִיטּוֹצִיעָן, וְאַס אַלְעָל האָבָּן פָּוּן אַיר אַפְּגָעָלָכְט אַוְן אַפְּגָעָשְׁפָּטָן.

יעַדְעָר שטעל האָט גַּעֲהָאָט אַ הקְדָשׁ. אַיִן יִדְיִישׁ זִינְגָּעָן פְּאַרְבָּלִיבִּין אַ סְד אַפְּלָאָכְעָרִישׁ אַוְיסְדָּרוֹקָן וּוְעָגָן דָּעָר דָּאָזִיקָעָר אַינְסְטִיטּוֹצִיעָן. אַט זִינְגָּעָן אַ פָּאָר פָּוּן זַי : «שְׁמוֹצִיק וּוּי אַ הקְדָשׁ», «שְׁוֹאָרֶץ וּוּי אַ הקְדָשׁ», «אַ שְׁטִיקָה הקְדָשׁ», «עַסְאָרָאָה הקְדָשׁ סְאִיזָּה», «אַ שְׁטִיקָה הקְדָשׁ», שְׁטוֹבָה», «עַסְאָרָאָה הקְדָשׁ סְאִיזָּה», «אַפְּגָעָלָאָן וּוּי אַ הקְדָשׁ» אַוְן נָאָר נָאָר. אַבָּעָר סְאִינוּ כְּדָאי צַו בְּאַטְרָאָכָּן די דָּאָזִיקָעָ וְאַוְנְדָעָרְלָעָכָּע אַינְסְטִיטּוֹצִיעָן. די שטעללְעָךְ זִינְגָּעָן גְּעוֹיָעָ אַרְעָם, דָעָר דָלוֹת אַיִן גְּעוֹועָן גַּרְוִיסְן צְוִישָׁן דָעָר באָפָעַלְקָעְרָוָגָן. דָאס אַרְעָמְקִילִיטָה האָט גַּעֲהָאָט גַּעֲשָׁפָּן אַ סְד שְׁנָאָרָעָרָס, אַבָּעָר האָט אַוְיךְ גַּעֲצָאוֹגָעָן אַגְּרוֹיסָן טִילָּפָּוּן דָעָר באָפָעַלְקָעְרָוָגָן צַו וּוּרָן בעַטְלָרָם. יְיִדְעָן האָבָּן גְּעוֹואָסָט, אַז עַס זִינְגָּעָן דָאַ נִיט קִין עַרְלָעָכָּע אַרְעָמָעָ בעַלְעָרָם. אַבָּעָר זַי האָבָּן גַּעֲהָאָלָטָן, אַז סְאִינוּ נִיט זִיעָרָחָבָן נַאֲכָזָוָוָן. די וּוּגָּנָּדָעָן דָעָרְנִידְקָעָ אַרְעָמְעָלִיטָה זִינְגָּעָן גַּעֲגָנְגָּעָן פָּוּן שְׁטָאָט צַו שְׁטָאָט אַוְן יְעַדְעָר שְׁטָעָל האָט גַּעֲהָאָט אַ הקְדָשׁ — אַוְן אַוְזִימְטָעָ אַכְסְנִיהָ פָאָר די אַרְעָמְעָלִיטָה. אַוְדָאי אַיִן דָעָר הקְדָשׁ נִיט גְּעוֹועָן אַיִן אַ גַּעֲהָיְבָעָנָם בְּנִין. אַפְּט האָט פָּוּן דָאַךְ אַרְיִינְגָּעָ רְוּנָעָן, די וּוּנָט — שְׁוֹאָרֶץ, נִיט אַוְיסְגָּעָקָלְכָּטָה, אַפְּילָו נִיט גַּעֲטִינְקָעָוָעָט. דָעָר דִּיל — שְׁמוֹצִיק, אַוְן אַיִן אַ סְד שְׁטָעַלְלָעָךְ אַיִן גְּעוֹועָן אַנְ עַרְ דָעָר דִּיל — אַבָּעָר דָאַךְ אַן אַכְסְנִיהָ דָעָר הקְדָשׁ-מְאָן אַיִן גְּעוֹועָן דָעָר בְּעַלְ אַכְסְנִיהָ אַוְן גְּעוֹועָן, אַז יְעַדְעָר אַרְעָמָגָן זָאָל האָבָּן אַ דָאַךְ אַיְבָּרָן קָאָפְ אַיִן זְוּמְעָרְדִּיקָעָ רְעָגָן אַוְן אַ וּזְאָרְעָמָעָן אַוְיָוָן אַיִן וּוּגְטָעְרְדִּיקָעָ קָעָלָטָן. סְאִינוּ

אין טערעסאנט, איז אין מײַן שטעל האט דער הקדש אויך געהאט אַ מײַן שאפָע — אַיִזְן ווּאַנט אָזֶן אַ דָּאָךְ אוּבִין — פָּאָר יַעֲנַע אַרְעַמְּלִיט, ווּאָס זַיְגַּעַן געקומען מיט פערד אָזֶן וּוּגָן. דער הקדש-מאָן האט קיינמאָל נִיט געפֿרָעַגְטַּקְיַין בעטלער אוּפְּיךְ אַ פָּאָסְפָּאָרט. דָאָס הוּאַיְן אַיְן גַּעֲוֹעַן אָפָן מַאֲגַן אָזֶן נְאָכַט אָזֶן קִיְּנָעָר האט נִיט געפֿרָעַגְטַּקְיַיןַעַם וּוּעָר עַר אַיְתַּה, וּוּאָהָיַן עַר גִּימַּט, פָּוּן וּזְגַעַן עַר קָוָמַט אָזֶן זַיְגַּעַן דָּאָךְ עַר דָּאָזֶן שטעל.

דער בעטלער האט אַבְּרָעַגְעַנְכְּטִיקַט אַיְן הקדש אָזֶן אוּפְּיךְ מַאֲרָבוֹן זַיְד גַּעַלְאָזֶן אַיבָּעָר די הַיּוֹעָר אָזֶן יַעֲדָעָר אַיְגַּעַר, אַבָּעָר בְּפִירְוָשׁ בְּוּכְשָׁטְעַבְּלָעָר יַעֲדָעָר אַיְגַּעַר, האט עַפְּעַס וּאָס גַּעַגְּבַּן — צַיְּ אַ שְׂטִיקָל בְּרוּתִיט אַיְן אַרְעַמְּלִיט טַאָרְבָּעָ, צַיְּ אַ צִּיגְּעָלָעָ צְוָקָעָר, צַיְּ אַ מְזֻמְנָעָם גּוֹדָשָׁן. קִיְּנָעָר האט נִיט אַפְּגַּזְאָגַט.

אָזֶן אָזֶן עַס אַיְזְן גַּעַקְומַעַן שְׁבַּת הַאָבָּן זַיְד די בְּאַלְעָבָאָטִים אָזֶן שטעל אַיְגַּעַטְיִילַט מִיט די אַרְעַמְּלִיט. נַעַמְּעַן אַן אוֹרָה אוּפְּיךְ שְׁבַּת האט נִיט גַּעַד מִיְּנַט טָאָן דָּעַם בעטלער אַ טּוּבָה. סְחָאָט גַּעַמְּיִינָט — באַשְׁיַּגְּנָעָן דָּעַם טִישׁ. אַיְן וּוּלְבָן צִיוּוֹלְיִוְּרָטָן לְאַנְד גַּעַפְּינַט מַעַן אַזְּאָזֶן מִינְ אַיְגַּשְׁטָעָל פָּאָר אַרְעַמְּלִיט?

אוֹודָאי מַעַג מַעַן אוּפְּיךְ בָּאַטְאָנַעַן דָּעַם גַּרְוִיסַּן וּוּאַונְדָּעָר פָּוּן קִינְדָּעָר-דָּעַרְצִיאָוָג אַיְן שטעל. קִיְּין רַעֲגִירָנוֹג, קִיְּין לְאַנְד אָזֶן דָּעַר וּוּלְבָן אַיְזְן נַאֲךְ נִיט גַּעַקְומַעַן צַו דָּעַר מַדְרָגָה, וּאָס דָאָס שְׁטָעַל האט דָעַרְגִּיכְט — הַוּבָדָרֶת פְּרָאַצְעַנְטַט פָּוּן דָּעַר מַעַנְעַרְשָׁעָר בְּאַפְּעַלְקָעְרוֹנָג האט גַּעַקְאָנָט לְיַעֲנָעָן אָזֶן שְׁרִיבָּן פְּלִיסָּק. אַבָּעָר טָאָקָעָ הַוּנְדָּעָרָט פְּרָאַצְעַנְטַט — אַרְעַם צַיְּ רַיְקָן. די אוֹיסְנָאָם אַיְזְן גַּעַוְוָן — גִּיסְטִיק קְרָאָנָקָע.

דָאָס לְעַבָּן אַיְזְן גַּעַוְוָן פּוֹלְ יִדְיָעָן. וּוּ וּוּיְט יַיְדָן הַאָבָּן זַיְד גַּעַפְּילַט וּוּיְ אַזְּ אַיְגַּעַנְעַר מְלוֹכָה קָאָן מַעַן וּזְאָן אַפְּילַוְ פָּוּן דָּעַר צִיְּטִידְעַכְעָנוֹג. יַיְדָן הַאָבָּן בְּאַצְיִינְטַט די דָאַטָּעַ לְוִית דָעַר פְּרִישָׁה פָּוּן דָּעַר וּזְאָן האט לְוִית דָעַר פְּרִישָׁה פָּוּן דָּעַר וּזְאָךְ. לְוִית דָעַר פְּרִישָׁה פָּוּן דָּעַר וּזְאָן האט דָעַר יַיְד אַפְּילַוְ גַּעַוְאָסָט דָעַר וּוּטָעָר. «אַיְן דָעַר וּזְאָךְ פָּוּן סְדָרָה בְּהַעֲלוֹתָךְ» — האט אַ פָּאַלְקָסְוּעָרָטָל גַּעַזְאָגַט — «וּוַיְיַזְרֵץ זַיְד קַאַמְּאָרָעָס, מָוֹקָן, וּוְיַלְלֵעַס שְׁטִיטִיט דָאָרָט. «כְּמַרְאָה» : אַיְן דָעַר וּזְאָךְ פָּוּן דָעַר תּוֹכָהָה, רַעֲגָנָט, שְׁטוּרָעָט».

«זַיְיִ רַעֲדוֹן וּוּגָן גּוֹטָע אָזֶן שְׁלַעַכְתָּע שְׁבַּתִּים ; זַיְיִ גַּיְיַעַן אַבָּעָר שְׁטָעַט אָזֶן שְׁטָעַלְעַד לְוִית דָעַר פְּרִישָׁה פָּוּן דָעַר וּזְאָךְ. זַיְיִ שְׁטָעַלְן אַוִּיס זַיְיַעַר מַאֲרָה-שְׁרוֹתָה, אָזֶן דָעַר זַעֲלָבָעָר פְּרִישָׁה-זַוָּאָךְ, זַאֲלָן זַיְיִן אָזֶן דָעַר זַעֲלָבָעָר שְׁטָאָטָה.

דאם שטעטל — די קרוין פון יידי שער שאפונגע

די געמען פון די שטעט געדענ侃ן זי ניט אעל מאל, זי געדענ侃ן בלוייז
די סדרה אוון ביי וועמען זי האבן געגען שבת" (65).
דאס וויכטיקסטע אבער אוון באשטאגען אין דעם, אוון דאס גאנצע געוועל-
שאפטליך לעבן אוון געווען קאנצענטרידט נאר אויף אוון זאך — צו דער-
גרייןן א גייסטיקע שלמות, וואס קאן קינמאָל ניט דערגרייכט ווערדן.

"פלוצלונג האט זיך אנטפלעקט א הייליקיט אין יידישן לעבן, וואס
האט זיך אנגעזאָמלט אין מעד פון א סך דורות... מי האמין לשמעתנו: מען
קוקט אויף יידן אוון מען זעם די שכינה.

"אָרְעַמְקִיִּיט, צְרוֹת אָוּן נוּטַּהֲבָן נִיט גַּעֲפָעַלְתַּ; שְׁעַנְקָעַן אָוּן קְרֻעַטְשַׁ-
מעס מיט שאָרְפֵּן ברָאָנְפֵּן זַיְנְגַּעַן גַּעֲוֹעַן לְרוּבַּן. אָבָּעָר קִיְּין מָאָל הָאָט מען
ביי יידן קִיְּין שִׁיכְרִים נִיט גַּעֲוֹעַן. אַיִן דַּי אָוּנוֹתַן זַיְנְגַּעַן זַיְנְגַּעַן גַּעֲלָאָפַּן
נעמען אַכְּסָה, נָאָר אָוּנָעַק צָמַם סְפָּר, צָו אַרְבִּיגַן, צָו אַמְּגִיד. יַיְדָן פָּאָרְמָאָטָעָרְטָע
פָּוּן אַ טָּאָגַּה אָרְעַוְאָנְגִּיעַ זַיְצַּן בַּיִּ אָפְּנָעַגְּמָרוֹת אָוּן שְׁפִּילָן אִינְטָעַלְקָטוּלָעַלְעַ
סָאָנְאָטָעָס אָוּן גְּרִיבְּלָעַן זַיְךְ אַיִן שְׁוּעָרָעַ תּוֹסְפָּוֹתַן צִי אַיִן טְוּנְקָעַלְעַלְעַ
אָרוּם יַאֲגַן זַיְךְ מַעֲנְטָשָׁן נָאָר אַחֲלִיתַה, נָאָךְ תְּעִנְגָּגִים אָוּן דָּא אַבְּיַתְמָדְרָשַׁ פּוֹל
מִיטַּ יַיְדָן, וּוָסַּ שְׁפִּילָן דַּי הַאָרְבָּעַ מַוְזִּיקַ פָּוּן הַלְּכָה אַדְעָרַ דַּי זִיסְעַ מַעְלָאָדִיעַס
פָּוּן אָגָּדָה" (66).

דער באָגָּרִיךְ פָּוּן חַשְׁבוֹת אַיִן גַּעֲוֹעַן בַּיִּ יַיְדָן אַיִן שְׁטָעַטַּל אַיִן גַּעֲנָצָן
אנְדָעָרַשׂ וּוּ בַּיִּ נִיטַּ יַיְדָן. אַיִין בִּישְׁפִּילַ: אַיִן אָן אַלְטָעַר אַיְלָסְטְּרִירְטְּעַר
הַגְּדָה, וּוָסַּ אַיִן גַּעֲדָרָקָט גַּעֲוָאָרַן מִיטַּ פִּיר הַוְּנְדָעָרַט יָאָר צּוּרִיקַ, זַיְנְגַּעַן
דַּי אַיְלָסְטְּרָאָצְיַע פָּאָר דַּי אָרְבָּעָה בְּנִים אָזְוִי אָוִיסְגָּשְׁטָעַלְתַּ: דַּעַר חַכְּמָה אַיִן אַ
רְבָּאָן דַּעַר רְשָׁעַ אַיִן אַרְטִימָרַ, אַ הַוִּיפְּטַ פָּוּן חִילַּ מִיטַּ אַ שְׁוּעָרַד (67). בַּיִּ
דַּי אָוּמוֹת הַעוֹלָם אַיִן גַּעֲוֹעַן דַּעַר מַאֲן מִיטַּ דַּעַר שְׁוּרָדַ דַּעַר הַנְּלָדַ נָאָךְ וּנְעָן
מַעַן מַעַן הָאָט גַּעֲשְׁטָעַלְתַּ מַאֲנוּמָעָנֶתַן. יַיְדָן האָבָן אַבעָר פָּאָרָאָכָט אַטַּ דַּי הַעֲזָדוֹן
אוֹן זַיְךְ גַּעֲרוֹפַן דְּשָׁעִים.

דַּי שְׁכָנִים אָרוּם האָבָן אַפְּנָעַלְאָכָט פָּוּן יַיְדָן, וּוְיִילְּ זַיְעַר אַפְּטַהָּט זַיְךְ,
אָוִיסְעָרָלְעַקְ, דַּעַר יִדְיְשָׁעַר פָּאָצְיִים גַּעֲרָעָנָעָצָט מִיטַּ פְּחָדָנָות. דָאָס פּוֹלִישַׁע

(65) י. י. זונגער: יאַשְׁעַ קָאָלְבַּ, צִיטְרֹת לְזֹוּטָן אָוִיסְצָוָג אָוּן דַּעַר "אַגְּנָטָא-
לָגְנָעַ פָּוּן יִדְיְשָׁעַר פָּרָאָזָע אָוּן פּוֹלִין צְוּוֹשָׁן דַּי צְוּוֹי וּוּלְטַ-מְלָחוֹמָותַ", פָּאָרָאָג
צִיקָּא.

(66) אַבְּרָהָם יְהוֹשֻׁעַ הַעַשְׁלֵל: דַּעַר מַזְרָח-אַיְרָאָפְּעָאָיְשָׁעַר וּדְ, זַו' 13, 19 אָוּן 89.

(67) אַוְצָר פִּירְשִׁים וְצִוְּרוּםִים של הַגְּדָה שֶׁל פְּטָה, גָּרְבָּוּ עַל יִדְיְהָוָה דָודָ

אַיוֹזְנְסְטִיּוֹן, תש"ז, ז' 7, הקרומה.

פאלקסלייד : «וְאֵינָא וְשִׁידָּאָוּסְקָא» — יידישע מלחמה — איז פול מיט שפאת פון יידישער גבורה (68). שפעטער האבן יידישע משכילים און אינטעליגענטן אויך אפגעלאלכט פון יידישן פאצ'יפיס. אבער יעדער ייד וויסט וויפל פאר-אקטונג יידן האבן געהאט. פאָר דער גוישער גבורה און העלדיישקייט-אמֶר ביציע. א ביישיפיל : א. קאגאנאָוּסְקִי האָט אָ דערצ'ילונג «גוישער געשעפֿטּן». ער באָשְׁרִיבַּט פְּאַלְיַאָקָן פָּאָרְן פָּוּן גַּעֲיָג אָזְן באָרִיכְמָעָן זִיךְ מִיט וַיַּעֲרֵ אִיסְׁ דּוֹיעֵר אָזְן גַּעֲדָוָלָד אָזְן אָוּיפְּטוֹאָוּגָעָן. וויפל פְּאַדְאַכְּטָוָנָג צַו דער גוישער גבורה ס'איַז פָּאָרְאָן אִין שָׁלוֹט פָּוּן דער דערצ'ילונג :

— כְּבָעַט אִיךְ, פֻּעַטְעָר, וויפל קָעָנוּ עַס קָאַסְטָן אָזָא מַין הָזָא?

— אָהָזָא? כְּיוֹוִיסְט, אָ פָּאָר זְלָאַטְעָס, פֻּעַוּגָע.

דעמאַלט האָט זִיךְ אַגְּגָוּרְפָּן אָ בחוֹרְלָמִיט ברילן :

— אַיר פְּאַרְשְׁטִיטִיט נִיטְמָן, יִידָּן, דָא גִּיטְדָּאָן נִיט אִין דָעַם וויפל דער

הָזָא קָאַסְטָן. דָא גִּיטְדָּאָן וּוְעָגָן אַמְּבִיצְיָע.

— וּוְעָגָן וּוְאָס? — האָט גַּעֲרָעָנָט אָ יִיד פָּוּן דער קַעְגָּנָאַיְבָּרְדִּיקָּעָר
בָּאנְקָן.

— וּוְעָגָן אַמְּבִיצְיָע? וּוְאָס אַמְּבִיצְיָע?

אוֹן פָּוּן אַלְעָז זִיטְמָן, פָּוּן יַעֲדָן ווַיְנַקֵּל האָט זִיךְ אַרְוִיסְגַּעַשְׁטָעָקָט אָ בָּאַרְד
אוֹן גַּעֲרָעָגָט: וּוְעָגָן זָאָס?

דער בחור האָט אַלְעָז גַּעֲשִׁרְיָעָן «אַמְּבִיצְיָע» — בֵּינוֹ וְאַגְּנָעָן אָ יִיד מִיט
אָ קָלִין פְּאַפְּעַלְיָאַטָּע בָּעַרְדְּלָהָט אָ זָאָג גַּעֲטָאָהָן זְכָלְלָיְדָן, וּוְאָס טָוָגְמָיר
דָאָרט? לְאַמְּרָה בָּעַסְעָר נַעֲמָעָן אָ יִידְיָשְׁ וְאַרְטָט אִין מוֹלִיל אַרְיָין. אוֹן מַהָּאָט
זִיךְ גַּעֲשָׁטָעָלָט דָאָוְנָעָן מַעֲרִיבָן» (69).

די קָוְלְטוּרָעָלָע אַיְרָאַפְּעָאַישָׁע פָּעַלְקָעֵר האָבן גַּעֲרָעָדָט שִׁינְעָן לשׁוֹבוֹתָן,
גַּעֲהָאָט רַיְכָע לִיטְעָרָאָטוֹרָן, גַּעֲשְׁפִּילָט טַעַטָּאָטָר אוֹן גַּעֲשָׁטָעָלָט פְּרָאַכְּפָּלָע
אַפְּעָרָעָס. יִידְיָשְׁ הָאָבָּן אַלְעָז «קָוְלְטוּרָעָלָע» פָּעַלְקָעֵר גַּעֲרוֹפָּן — זְשָׁאַרְגָּאָן. אַבעָר
די באַשְ׀יַׁידָעָנָע יִידְיָשְׁ שְׁפָרָאָק אִין גַּעֲוָעָן «דָּאָס אַיְנְצִיקָּעָן לְשׁוֹן אַוִּיףָ וּוּוְלְכָן
ס'איַז קִיְּן מַאְלָקִיְּן טָוִיְּטָאָרְטִיל נִיט אַונְטְּרָגְּשָׁרִיבָן גַּעֲוָאָרָן» (70).

אַבעָר וְיִשְׁיָּוָן וְיִעָּרְלָה לְעָבָן אִין נִיט גַּעֲוָעָן אִין וַיִּעְרֵר הָלוֹם אָנוֹ טְרוּם
פָּוּן דער צְקוֹנוֹנָט גַּעֲוָעָן נַאְך שְׁעַנְגָּר אָנוֹן הָעַרְלָעָכָר. עַס זִינְגָּן דָא אִין תַּלְמוֹד

(68) פְּאַלְאַגְּגִישָׁע שְׁרִוְפְּטָן: דְּרִיטְמָעָר בָּאנְדָה, ז', 418: דָאָס פּוֹלוּיְשָׁע פָּאַלְקָס-לִיךְ, וְאֵינָא וְשִׁידָּאָוּסְקָא, פָּוּן נְפָתְּלִי וּוּוְיָוִינְגָא.

(69) צִיטְטוֹרָת לוֹוָת דָעָר, «אַנְטָאַלְגִּיּוּעָן פָּוּן וְיִדְוִישָׁעָר פְּרָאַזְעָ אִין פּוֹלוֹן צְוּוִישָׁן
בַּיִּדְעָ וּוּלְטָ מְלָחְמָותָ».

(70) «פָּאַרְוּוּרְטָס», מַעְרִץ 14, 1947: «אִין פְּלָאַמְּמָעָן פָּוּן קָרְבָּ אִין מִיט דְּרִיסְפִּיק
יאָר צּוּרִיק גַּעֲזָרָן גַּעֲוָאָרָן דִּי וּוּלְגָנָר טְרוּפָעָ», טְעַמְּשָׁר זִוְּיט.

דאם שטעטל — די קרוין פון יידיישער שאפונג

און אין מדרש אלעראללי קאנצעטצעיעס פון משיחס צייטן. אפט זינגען די באגריפן פון משיחס צייטן און לעמיד לבוא צוניגגעמעישט. דער פילאָסָאַ

פישער און קילער רמב"ם רעדט גאנז באשידן וועגן משיחס צייטן:

“דער מלך משיח ווועט אויפשטעלן און צוּרִיקְעָרָן מלכות בית דוד ווי צאמאל. ער ווועט צוּרִיקְעָרָן דעם בית-המקדש און אלע דינימס פון אמאָל וועלן צוריך אויפגעשטעלט וועען: מען ווועט מקריב זיין קרבנות אָזֶזֶז” (71).

אַ קאָפְּטִיל ווַיְתַעֲרֵר זָגָט עָר: “זָאַל קִינְגָּרְנְּטִים מִינְבָּן, אָזֶן מִשְׁיחָס צִיְּטָן ווועט בְּטַל וּוּרְעָן וּוּלְכָרְסָאִיזָאִינְפְּרָסָן דָּעָר וּוּלְטָט, אָדָעָר עַס וּוּעַט זִין אַ חִירְשָׁ, אָזֶן עַנְדְּעַרְוָנָג אַיְן מְעֻשָּׂה בְּרָאָשָׁית, אַיְן וּוּלְטָאִינְשְׁטָעֵל, די וּוּלְטָט ווועט זִיךְ פִּירְן וּוִי אלעָ מאָל. אַיְן עַס שְׁטִיטָזָאָךְ, אָזֶן וּוּלְאָפְּרָזָוּט וּוּעַט וּוּיְגָעָן מִיטָּ דיַ רִישָׁעִים פון דער וּוּלְטָט, וּוֹאָס זִינְגָּן גַּעֲלִיכְנָן צָו וּוּלְחָךְ” (72).

אַבעָר אַין טָוף פון יְעַנְעָם פָּרָק שִׁילְדָּרְט דָּעָר דָּאַצְּיָאָנָּאָלִיסָט רָמְבָּס אַ הָעַרְלָעָכָע וּוּלְטָט:

“די חַמְמִים אָזֶן נְבָיאִים הָאָבָן גַּעֲגָלוּתָט נָאָךְ דיַ צִיְּטָן פָּוּן מִשְׁיחָן נִיטָּ, אָזֶן זָאַלְן גַּעֲוָעָלְטִיקָן אַיבָּעָר דָּעָר וּוּלְטָט, נִיטָּ זִי זָאַלְן הָעָרְשָׁן אַיבָּעָר פָּעָלְקָעְדָּר אַין נִיטָּ, אָזֶן אלעָ אָמוֹת זָאַלְן זִי, דיַ יְיָדָן, דָּעָרְהִיבָּן; אַוְיָךְ נִיטָּ זִי זָאַלְן עַסְן אָזֶן טְרִינְגָּקָעָן אָזֶן זִיךְ פְּרִיעָן — נָאָר זִי זָאַלְן הָאָבָן צִיְּטָן צָו לְעַרְנָעָן דיַ תּוֹרָה אָזֶן אַירְזָמָה אָזֶן זִי זָאַלְן נִיטָּ הָאָבָן קִיְּין בָּאַצְּזָוִינְגָּעָר אָזֶן עַס זָאַלְן בֵּית זִיְּן וּזְעָרָ עַס אַיְזָה, וּוֹאָס זָאַלְן נִיטָּ לְאָזֶן לְעַרְנָעָן, כְּדִי זִי זָאַלְן זָוָהָ זִין צָו עַולְם הָבָא. אַיְן יְעַנְעָר צִיְּטָן וּוּעַט נִיטָּ זִיְּן קִיְּין פָּרָנְעָמָן נָאָר מִיטָּ קִיְּין קָנָה אָזֶן נִיטָּ קִיְּין קָאנְקוּרָעָן. דיַ וּוּלְטָט ווּעַט זִיךְ פָּרָנְעָמָן נָאָר מִיטָּ פָּאָרְשָׁן גַּטְּסָס וּוִיסְטָג דָּעְרְפָּאָר וּוּלְעָן יְיָדָן זִיְּן גְּרוּסָעָן חַכְמָים אָזֶן וּוּלְעָן פָּאָרָר שְׁטִינָן פָּאָרְבָּאָרְגָּנָעָן זָאָכוּן אָזֶן וּוּלְעָן דָּעְרְגָּרִיכְן צָו בָּאַנְעָמָן גַּטְּסָס, אַוְיָךְ וּוּפְלָעָן דָּעָר מְעַנְטָלְעָכָעָן פָּאָרְשָׁטָעָן זָאָן אִים בָּאַנְעָמָן.”

אט אַווּי אָזֶן נָאָךְ שְׁעַנְעָר הָאָבָן זִיךְ יְיָדָן אַיְן דיַ שְׁטָטְלָעָךְ פָּאָרְגָּעָע שְׁטָטָלָט מִשְׁיחָן. זִיעָר דָּעְרְלִיְּזָוָג אַיְזָה גַּעֲוָעָן צְוּנוֹיְפָגָעָנִיפָּט מִיטָּ וּוּלְטָטָג גָּאָלָה. אַיְן פָּאָרְגְּלִיְּדָמִיט זִיעָר הִילִּיק לְעָבָן אַיְזָה זִיעָר דָּעְרְבִּידָעָרָג גָּאָר קִיְּין דָּעְרְבִּידָעָרָג נִיטָּ גַּעֲוָעָן, אָזֶן דָּעָר גּוֹיְשָׁעָר שְׁטָאָלָץ אַיְזָה גַּעֲוָעָן פָּוּסְטָע גָּאוֹוָה: דָּאָס וּוֹאָס דיַ זָּוּלְטָט הָאָט גַּעֲהָאָלָטָן פָּאָר חַשְׁיּוּבָות אַיְזָה בַּיְּיָדָן גַּעֲוָעָן מְאַרְאַלְיָשָׁע שִׁבְּלָוָת אָזֶן זִינָה.

(71) רָמְבָּס יְדָ חַזְקָה : הַלְכָה מְלָכִים פָּרָק אַחֲד עָשָׂר, שׂוֹפְטִים סְעִיף א'.

(72) דָּאָרָט, פָּרָק שְׁנִים עָשָׂר, סְעִיף א'/ב'.

יידן צוויישן פעלקער

קרוב ניניצן הונדערט יאר האבן יידן געלעבט צווישן פעלקער א באָז
זונדרער, אייגנארטיק לעבען, וואָס האָט זיך ניט אַרײַנגעפֿאָסט אין דער פֿאָרִ
מע פֿון לעבען אַרום. «די אַיְינַאָרטִיקִיַּת אָן אַנְדֶּעֶרְשְׁקִיַּת פֿון יְשָׁרוֹאֵל סָאַזְּ
צִיאַלְּן אַיְנַשְׁטָאַלְּה האָט צָעַטְמָלְט אָן פֿאָרוֹוִירְט דִּי גַּעֲלָעָרְנְטָעַ פֿון אַלְּעַ צִיטְעַן,
זַיְהָאָבָן פֿרְוּבִּירְט צַוְּ דַּעֲפִינְרִין יְשָׁרוֹאֵל גַּעַזְמָל אָן אַוְעַלְכָּעַ טַעַרְמִינְגָּעַן,
וְאָס זַאְגָּן טַאְקָעַ עַדְוָת אַוְיפְּ דַּעְרַ פֿאָרְפָּלָאנְטְּעַרְמָעַן פֿון דִּי פֿאָרְשָׁעַרְטָס, מַעַן
הָאָט גַּעַרְוָפְּן יַיְדָן : «דָּאָס פֿאָלְקָ פֿון גִּיסְטָ», «דָּאָס מַעַטָּאַפְּיוֹשָׁעַ פֿאָלְקָ», «רְעִיְּ
לִיגְיְּעַזְּעַ נַאֲצְיַעַ», «רְעִילִיגְיְּעַזְּעַ צִיוּוֹלִיְּזַאֲצְיַעַ», «די פֿאָגָאנְטִיכְיַעַשְׁ מַעַנְשָׁנָן», «דָּאָס
אַיְבָּעַרְנוֹאָטְרָלְעָכָעַ פֿאָלְקָ» אָנוֹ נַאֲרָ אָנוֹ נַאֲרָ. יְעַדְעַעַר פֿון דִּי דַּעֲפִינְצִיעַס האָט
זַיְהָאָבָן אַוְיפְּנָעָם, אַבְּעָרְ קִין אַיְינְ פֿון זַיְהָ גִּיטָּ נִיט אַבְּעָרְ דַּעַם אַמְּתָן
זַיְנָעָן אָנוֹ רִיכְטִיקָן בְּאָגְרִיךְ פֿון יַיְדִּישָׁן לְעַבְּן» (73).

אַלְּעַ פֿעַלְקָעַר האָבָן גַּעהְאַלְטָן, אָנוֹ יַיְדָן לְעַבְּן אַ נִּימְּנָאָרְמָאָל לְעַבְּן, אַבְּעָרְ
יַיְדָן האָבָן עַס אַנְגָּעָנוֹמוֹעַן פֿאָרְ נַאֲרְמָאָל, וּוְיִלְּ מִיט זַיְהָ אַוְיךְ דִּי שְׂכִינָה
פֿאָרְטְּרִיבָן גַּעוֹאָרָן. יַיְדָן אָנוֹ דִּי שְׂכִינָה מַזְוָן לַיְדָן אָין דַּעַר אַיְצְטִיקָעַר
רְשֻׁוֹתְדִּיְקָעַר וּוּלְטָ. וּוּעַט דִּי וּוּלְטָ רָאוּי זַיְהָ — וּוּעַלְן יַיְדָן אָנוֹ דִּי שְׂכִינָה
אַוְיסְגָּעַלְיִיּוֹת וּוּרְן.

אַט דַּעַר גַּעַדְאָנָק אַז גַּעַוְעָן אַ גַּרוֹּיסְטָר עַיְקָר אַיְן יַיְדִּישָׁן לְעַבְּן. נִיט
נַאֲרָ האָט עַר פֿאָרְגְּרִינְגָּרָט דַּעַם גַּלוֹת נַאֲרָ האָט אַיְס אַוְיךְ גַּעַגְעָבָן אַ זַּיְנָעָן.
צַוְּיִי מַאֲמָרִים אַיְן גַּמְרָא בְּרַעְגְּנָעַן אַרְדָּוִיס זַיְעַר קְלָאָר דַּעַם גַּעַדְאָנָק:
«רְבָּ שְׁמַעְוָן דַּעַר זָוָן פֿון יְוָחָאִ זַאֲגָט : זַעַ וּוְיִ בְּאַלְיְבָט יְשָׁרוֹאֵל אַיְן פֿאָרְ גַּאְטָ
זַוְּאָהָהָן זַיְהָ זַיְנָעָן פֿאָרְטְּרִיבָן גַּעוֹאָרָן אַיְן דִּי שְׂכִינָה גַּעַוְעָן מִיט זַיְהָ. זַיְנָעָן זַיְהָ
פֿאָרְטְּרִיבָן גַּעוֹאָרָן קִיְּזָ בְּבָל, אַיְן דִּי שְׂכִינָה גַּעַוְעָן מִיט זַיְהָ. אָז זַיְהָ זַיְנָעָן
אַוְיסְגָּעַלְיִיּוֹת וּוּרְן, וּוּטָ דִּי שְׂכִינָה זַיְהָ אַוְמְקָעָרָן מִיט זַיְהָ פֿון גַּלוֹת» (74).

«רְבִּי יְוָתָן האָט גַּעַזְאָגָט : פֿאָרְשָׁאָלָטָן זָאָלְן זַיְהָ זַיְהָ דִּי לִיְּטָ, וְאָס מַאְכָן
חַשְׁבּוֹנָה אָן רַעְכָּעָן אַוְיָ וּוּעָן מַשְׁיחָ וּוּעָטָ קְוּמָעָן, וּוְיִלְּ אַוְיבָּ עַר קוּמָת נִיט,
זַיְהָיָ אָבָן אַוְיסְגָּעַרְעָכָנָט, אָז עַר דַּאֲרָפְּ קְוּמָעָן, מַיְנָעָן זַיְהָ, אָז עַר וּוּעָטָ שְׂזָוָן
מַעַר נִיט קְוּמָעָן. אַבְּעָר וּוּאָרָט אַוְיךְ אִים, וְוּעָט שְׁטִיטִית גַּעַשְׁרִיבָן : אַוְיבָּ עַר
זַאמְט זַיְהָ, וּוּאָרָט אַוְיךְ אִים» (חַבְּקָק ב/ג). טַאָמָעָר וּוּסְטָטוֹ זַאֲגָן : מִיר
וּוּאָרָט אַוְיךְ אִים, אַבְּעָר עַר וּוּאָרָט נִיט אַוְיךְ אִים, שְׁטִיטִית גַּעַשְׁרִיבָן : דַּעְרְפָּאָר
וּוּאָרָט גַּאֲט אַיְיךְ צַוְּ לִיטְזְעָלִיקָן אָנוֹ דַּעְרְפָּאָר גַּאֲט עַר אַיְיךְ צַוְּ דַּעְרְבָּאָרְעָמָעָן

Commentary, July 1947: Assimilation in Militant Dress, (73)
By Will Hershberg.

(74) מסכתא מגילה, דף כ"ט, עמוד א'.

(ישעה ל', יח). אבער זויבאלד או מיר זוארטן אוּן ער ווארט איזן ווער דער-לאזט ניט די גאולה ? דער מידת הדין האלט אָפַּ די גאולה (75).

די שכינה, גאט אלין, איין דאך זייכער ניט איבערגעוויאלד איין גלוט. דער כביבול האט אבער זיך פרייוויליק געצוואונגגען צו זיין איין גלוט צוליב דעם איינשטייל פון דער וועלט. דער סדר העולם קען ניט געטען ווערין דורך א דרוזנסנדיקער מאקט. די וועלט מוֹזֵ אַלְיָ�ן דערליין. די בחירה איין געגעבן געוואָרֶן צום מענטשן. ווען די וועלט איין אַרְשָׁ�וֹתְּדִּיקְּעָן מוֹזֵ די גאולה פון יישראָל אַפְּגָּעָלִיגְּט ווערין. דער מידת הדין האלט אָפַּ דעם כביבול אלין צו ווערין דערלייזט, וויל ער איין אַטְּיָּילְּפָּוּן דער וועלט, אַט ווי די יידּן זייןען.

די יסורים, וואָס זייןען אַרְפִּינְגְּעַלְיִיגְּט געוואָרֶן אוֹיף יידּן איין פון זיך געטראגן געוואָרֶן ניט נאָר ווי אַיאָר, אַ שטראָפַּפְּוָן זיין ליבּן נאָמען, נאָר אוֹיך ווי אַ קְרָוִין, וואָס איין זיך געשענְקָט געוואָרֶן.

הונדרטער אוֹן הונדרטער יאָרָן האט די יידּישׁע אָומה געלעבט מיט אָמונה אוֹן בטחן; דור נאָך דור איין זיך געאנְגָּעָן אוֹיף דעם וועג, וואָס עס האָבוֹן אוַיסגערטְּאָגן פָּאָר אַירָע פִּירָעָרט אוֹן לעעררט פון אַנְהָיִיבּ פון אַיד זיין. מיט ליבּשָׁאָפְּט האט זיך גענְמָעָן די יִסְׁוּרִים פון דָּרוֹסִין אוֹן מיט אהבה האט זיך געטראגן דעם אַינְעָוִינְיִינְקְּסָטְּן יאָר. זיך האט גָּאָרְבִּיט געפְּרָעָט אוֹן זיך ניט געוואָנדערט, וויל אוֹיף אַלְעָ פְּרָאָגָעָס אוֹן קְשִׁוּתְּהָאָבָּן אָמוֹנה אוֹן בטחן געהאט איין אַלְגָּעָמִינְגָּט עַגְּטָפְּעָר אַנְגָּעָרִיטְּ פון פריער: «לוּיט דעם צער איין דער שבר» (76).

ר א י ב ע ר ב ר א ר

סוך אַכְּצָנְטָן יַאֲרָהָנוּדָעָרָט האט דאָס יִדְּיִשׁ שְׂטָעָטָל דְּעַרְגְּרִיכְּט די העכטטע הייך. איין דער זעלבייקער צייט, וואָס דער אַינְגָּעָשְׁטָעָלָטָעָר נוֹסָח פון שטיעטל האט דָּאָמִינְגְּרָט אַלְעָ פָּאוּסָפָּעָן פון יִדְּיִשְׁן לְעָבָּן, איין אַיְרָאָ-פְּעָאִישָׁן יַדְּנָטוּם, אַיבְּעָרָהָיוֹפְּט איין די יְשָׁוּבִים פון מַעֲרָב אַיְרָאָפָּעָ, אוֹיפְּגָּעָ-קוּמָעָן די השכלה-בְּאוּוֹגָוֹנָג, וואָס האט אַונְטָעָרָגָעָגָרָאָבָּן דעם פְּרוּמָן יִדְּיִשְׁן וועלט-בְּאָנָּעָם.

(75) מסכתא סנהדרין, דף צ"ז, עמוד ב'.

(76) אחד העם: על פרשת דרכיהם הקדומות למחרורה ראשונה.

די יידישע השכלה האט געהאט אירע ווארכלען אין דעם איבערבראך פון איראפעאיישער געוועלאפט. נאך א סך פריער, ווי די יידישע השכלה באוועונגא, אין אין איראפע אויפגעשמיין א באוועונגא, וואס האט געוואלט רעלאליזירן א נייעם קולטור-אידיעאל — באפריען די איראפעאייש ציוויליזאציאו אונ איר לעבן פון דעם יאך פון רעליגיע. די באוועונגא אין אראוויס השפעה דאס פאליטיש אונ קולטורעל לעבן. זי האט געוואלט באפריען פון זיין קאמפֿ קעגן דעם קלעריקאלאום. זי האט געוואלט באפריען פון זיין א סוקולאָר לעבן.

אין אכטנטן יארהונדערט אין די באוועונג געשטאנגען אויף איר העס טער הייך. יידישע השכלה אין געווען אָפֶצְוַוִּיג פון דער אלגעמיינער אייד ראנפֿעאיישער השכלה-באוועונג.

טעאנרטיטש האט זי השכלה געהאט אָפֶצְוַוִּיג נאציאנאלע שטרעבעונג: זי האט געוואלט אויטבענסערן אונ פאָרְשָׁעָנְעָרְן דאס יידישע לעבן. אבער אין דער פראקטיק האט זי השכלה געפֿירט צו אָסִימְלָאַצְיָע אונ נאציאנאלן חורבן. די ווירקונג פון השכלה אויפֿן יידישן לעבן אין געווען גאר אנדרש פון דער ווירקונג, וואס זי האט געהאט אויף אנדערע פעלקער. די אויפֿקלע דרונגע-באָזְיָעָנָג האט געשטעלט דעם טראָפּ אויף אָסְקוּלָּאָרָּעָר קולטור. בי אלע אנדערע פעלקער האט עס, פון נאציאנאלן שטאנדפֿונְקָט, צו קיין גודיסן איבערבראָך ניט געבראָכט. די ליטעראָטור, דער טעאטער, די קונסְטַּןְטִיָּונָן געבליבּן נאציאנאל. ניט מעָר, זיינָר כָּרָאָקְטָעָר האט זיך אויף אָגְוּוִיסְטָן גראָד געבייטן.

אנדרש אין אבער געווען די ווירקונג פון דער השכלה אין דער יידישער וועלט. דאס יידישע לעבן אין געווען געובייט אויסשליטליך אויף רעליגיעז יסודות. די משכילים, אָפִילּוּ וואס זיינָען אין חזק ניט קעגן אמונה, זיינָען געווען קעגּוֹן "תורה". אין יידישן לעבן האבן ליטען ראָטור, קונסְטַּןְטִיָּונָן, וויסנשאָפט, טעאטער ניט געשפֿילְט קיין ראלע. דאס זיינָען געווען ניט מעָר ווי טפל-זאָכָן. דער עיקר איזו געווען די תורה. די משכילים האבן אבער געשטעלט דעם טראָפּ אויף סְקוּלָּאָרָּעָר עליימענטן פון לעבן און דערמיט אונטערגעגראָבן דעם גאנצְן יידישן ווּלְטַ-בָּאָנָעָם.

דער קאמפֿ פון יידישקייט קעגן סְקוּלָּאָרָּעָר איזו געווען געובייט גאר אנדרש פון די קאמפֿן, וואס די יידישע אמונה האט אָנוּגְעָפִירְט מיט אָנְדָּרָע רעליגיעס. אין דער לאָנגָעָר געשיכטע פון דער יידישער אמונה, ווען זי האט געלעמאָפּ מיט פָּאָרְשִׁידָעָנָע רעליגיעס. אין אלע מאָל געווען אָקָמָפֿ פון צוּוִישׁן גְּלִיְבָּעָשִׂיטָה. אלע רעליגיעס האבן געהאט איזן בשותפותדיין

עלעמענט — גלייבן. איצט אבער האט די יידישע אמונה געקעמאט מיט א שיטה, וואס ליאקנט אפ דעם עצם מהות פון רעליגיגען וועלט-באנעם. פריער איי געווען א קאמף פון איברגיגין פון איין אמונה אין דער אנדערער. די וואס זיינען אוועק פון יידישן גלייבן זיינען געווען פאלאלארענע פאָרְן יידישן פאלק, אבער די וועלכע זיינען געלביבן איין דער יידישער מהנה האבן אַנְגַּזְצָר גענדמען דעם יידישן וועלט-באנעם מיטן גאנצן האבן און מיט דער אַגְּזָר נשמה. איצט איי אבער די לאגע געווען אַנְדְּרָע: עס איי געקומען צו אַיְבָּרְבָּאָך בְּיִי די, וואס זיינען געלביבן איין דער יידישער מהנה. עס זיינען אויפגעקומווען יידן, וואס האבן געלעבט אַיְן אַיְדִּישָׁעֶר סְבִּיבָה, געווען צוגעבונדן צום יידישן לעבן און אַפְּגָּעֵלִיקָּנֶט דעם גאנצן יידישן מהות.

אבער נאך א טיפערער איבערבראָך איין יידישן לעבן איי געווען די באַצְיאָנוֹג פון די אויפגעקלערטע צום גלוֹת. די משכילים האבן מיט אַמְּאָל דערפֿילְט אָוּ דער גלוֹת איי אָוּ אַמוֹנִיכְעָד יְאָך, נִיט קִין שְׁטְרָאָך פָּאָר זִינְד, וואס וועלְן זַי וּזְעַן עַס אַיְן פָּאָרְגָּעָבָן וּוּרָן, נאָך אַחֲרָה אַרְיְגָּעָן צוֹאוֹנוֹגָעָן אוֹיְפָּיְדָן פָּוּן שְׁוֹנוֹאִים. אוֹיְבָּמִיר וּוּלְּין לעַבָּן וּוּי מַעֲנְצָשָׁן, דָּאָרְפָּן מִיר זַי באָפְּרִיעָן פָּוּן דעם אַמְּגָּלִיק (77).

יידן האבן מיט אַמְּאָל געוואָלָט אַיְנְשְׁטָעָלָן אָנְדְּרָע באַצְיאָנוֹג מיט די פֿעַלְקָעָר אָרוֹם. די אַלְטָע יִדְיְשָׁקִיטָּה האט זַי נִיט גַּעֲפִילְט וּי אַשׁוֹתְפָּטָע צו די גּוֹיִישׁ מִדְּינָה. אַיר לְאָנְדָּר אָוּן מְלוֹכָה זיינען געווען רעליגיגיעז אַיְדָעָלָן. בֵּין מְשִׁיחָה וּוּעַט קּוֹמָעָן אַיְן אוֹיְבָּה חַל דָּעַר גּוֹר פָּוּן גלוֹת. זַי האט גַּעַגָּרָט אוֹיסְגָּלִיזָט צו וּוּרָן, אַבער די אוֹיסְלִיּוֹנוֹגָד דָּאָרָךְ קּוֹמָעָן דָּוְרָךְ קִיבּוֹץ גְּלִוּת. די נִיעָיָה יידן האבן אַבער געוואָלָט וּוּרָן אַטְיֵיל פָּוּן לְאָנְדָּר וּזְאָוּ זַי וּאוֹיְדָה. זַי האבן גַּעַשְׁטָרָעָבָט צו אַגָּוָּלה, וואס האט נִיט צו טָאָן מיט אַרְצָה יִשְׂרָאֵל, מְלֹכוֹת בִּתְּדִוּד, אַגָּוָּלה וואס פָּאָרְבִּינְדָּט אַלְעָז יידן. די משכילים האבן גַּעַשְׁטָרָעָבָט צו מַאֲכָן דָּאָס פָּרָעָמְדָע לְאָנְדָּר אוֹסָס פָּרָעָמָד. זַי האבן געוואָלָט באָזָעָן זַי, גַּעַפְּנִינָּעָן אַנְחָלָה צוֹוִישָׁן די פֿעַלְקָעָר וּוּאָוּ זַי וּאוֹיְבָּן.

יידן האבן שׂוֹין מַעַר בִּיט גַּעַגְּלִיבִּיט, אָוּ די שְׁבִינָה אַיְן גְּלוֹת מִיט זַי אָוּ לִיְדָט מִיט זַי. וּוּבָאָלְד אָוּ די שְׁבִינָה אַיְן נִיט מִיט זַי אַיְן גְּלוֹת, אַיְן נִיטְאָ קִין האַפְּגָּעָבָן אוֹיְבָּה גָּאָולָה. דָּעַר אַיְנְצִיקָּעָד אוֹיְסָעוֹעָן אַיְן צו זַעַן אַיְנְצּוֹשְׁטָעָלָן אַגָּרְמָאָל סְעֻקְלָאָר לעַבָּן וּי אַלְעָז פֿעַלְקָעָר. די משכילים האבן גַּעַגְּלָוָסָט נאָך אַזָּא לעַבָּן, אַגָּרְמָאָל לעַבָּן, וּאַפְּמָעָד גּוֹפָן זַיְנָעָט חַטְרָכָוָתָן שְׁטִירָעָן

(77) א סְךָ בְּרִיְתָהָר רַעַדְתָּ אָרוֹם דַּעַם עַנִּין יְחִזְקָאָל קוֹפְּמָן אַיְן גּוֹלָה וּנְכָרָא אַיבְּרָהָהִוִּיטָּה אַיְן די עַרְשָׁתָּ פּוֹצְצִיק זַיְתָּן פָּוּן צְוּוֹיָתָן בָּאָנְדָּר.

וַיְדָן צְוּוִישׁוֹן פְּעַלְקָעֵר

אין צענטער פון דער וועלט. זיין האבן אַנְגַּעַתְּרִיבָן קוֹקָן אוּף יִדִּישָׁן וּוּלְטָן
בָּאָגָרִיךְ מִיט גּוּיִישׁ אַוְגָן: יִדִּישָׁעַר וּוּידָרְווֹילֶן צַו גּוֹאַלְדְּמַעְשִׁים, דִּי פָּאָרְדָּ
אַכְטוֹנָג צַו מַאֲכָתָא אַיז בִּי זַי אַין דִּי אוּיגַן גַּשְׂוָארַן פְּשָׁוּטָן פְּחַדְנוֹת.

זַיְדָן האבן שוֹין מַעַרְנַת גּוֹוָאַלְטַן זַיְן גַּאַטְסַן קִינְדָּעָר. זַיְן האבן פְּסִיכָּאַ
לָאָגִישׁ מַעַרְנַת גּוֹעַקָּבָט טְרָאָגָן דַּעַם טְפֻצְּזִיפִּישׁ יָאָךְ, וּוּאָס גַּאַטְסַן הָאָט אַוְיָךְ
זַיְן אַרוּפְּגָעַלְיִיגְט. זַיְן האבן וּוּידָעַר גּוֹוָאַלְטַן וּוּרְעַן וּוּי אַלְעַ אַנְדָּעָרַע פְּעַלְקָעֵר
פָּוּן דַּעַר עַרְדָּה.

דַּעַר פְּאַרְלָאָגָן צַו וּוּרְעַן וּוּי אַלְעַ אַנְדָּעָרַע פְּעַלְקָעֵר הָאָט זַיְקָאנְקָרְעָן
טִיּוֹרֶט אַיְן פְּאַרְשִׁיְּדָעָנָעָן בָּאָוּעוֹגָנוֹגָן: אַסְטִילָאַצְּיעָן, רַעַפְּאָרְמִיְּדִישְׁלִימָן,
סָאַצְּיִאַלְיָום, נַאֲצִיאָנָאָלָעָן אַוְטָאָגָאָמִיעָן דִּי וּוּאוּזְּנָעָרְטָעָר, טַרְעִיטָאַרְיָאַלְיָום
אוֹן צִוְּנוֹיָם.

פָּוּן אַלְעַ בָּאָוּעוֹגָנוֹגָן אַיז צִוְּנוֹיָם גַּעַוְעָן מַעַרְנַת מַסְגָּל צַו פְּאַרְכָּאָפָּן דִּי
פָּאַגְּטָאַיְּיעָן פָּוּן פָּאָלָק, סָאַצְּיִאַלְיָום הָאָט צָגְּעוֹאַגָּט גָּאָולָה זַוְּרָן נַאֲרָמָאַלְיִזְּרוֹנָגָן
אַבְּנָר דָּאָס נַאֲרָמָאָלָעָן לְעַבְּן הָאָט גַּעַדְבָּרְפָּט קוֹמָשָׁן דָּוְרָן אַדְרוֹיסְנְדִיקָּר קְרוֹאָפָּט.
זַיְדָן אַלְיוֹן האָבָן דָּאָנוֹ נַיְטָגְּנָאָט בָּרְנָגָנוֹן דִּי סָאַצְּיִאָלָעָן דְּשָׂוָאַלְזִוְּצִים.
אַוְטָאָגָאָמִיעָן אַיְן דִּי וּוּאוּזְּלָעָנְדָעָר אַיְן אוּיךְ נַיְטָ אַיְן גַּאַנְצָן וּוּי אַלְעַ אַגְּנִ
דַּעְרָעָר פְּעַלְקָעֵר, וּוּאָס זַיְבָּעָן דִּי גַּאַנְצָעָן בָּאַלְעָבָאָטִים אוּף זַיְעָר לְעַבְּן, אַוְיָב
כָּל הָגּוֹיִים — וּוּי אַלְעַ אַנְדָּעָרַע פְּעַלְקָעֵר — אַיְן צְרוּיקָן צַו אַן אַיְגָן לְאָנָה,
אַמְלוֹכָה, אַקְעַנְגִּירִיךְ, אַן אַיְגָן סְעַקְוָלָאָר לְעַבְּן; אַוְיסָ גַּאַטָּס קַעְנִיגְרִיךְ —
צְרוּיקָן צַו עַרְדִּישָׁר מִדְּבָּרָה.

נַאֲר טַרְעִיטָאַרְיָאַלְיָום הָאָט גַּעַקְעָנֶט קַאֲנְקוּרִירָן מִיט צִוְּנוֹיָם אַוְן טַאָקָע
אוּף אַקְוָדְצָעָר צִיְּטָ שְׁטָאָרָק קַאֲנְקוּרִירָט מִיט צִוְּנוֹיָם. אַפְּיָלוֹ אִיצְּטָן דִּינָעָן
נַאֲזָד דָּאָ רַעַשְׁטָלָעָן פָּוּן דַּעַר טַרְעִיטָאָוָן יַאֲלִיסְטִישָׁנָר בָּאָוּעוֹגָנוֹגָן. נַעַם קָאָן דִּיְגָן
אַז דַּעַר טַרְעִיטָאַרְיָאַלְיָום קָאָן אַמְּגָל נַאֲזָד וּוּרְעַן אַגְּזָעָלָעָר אַיְן
יִדִּישָׁן לְעַבְּן.

צִוְּנוֹיָם הָאָט גַּעַהָאָט דִּי מַעְלָה, וּוּאָס אַרְצָן יִשְׂרָאֵל אַיְן אַרְגָּאָנִישָׁ
פָּאַרְבּוֹנְדָן מִיט יִדִּישָׁעַר גַּשְׁכִּיבָּטָע. דִּי צִוְּנוֹסִיטִישָׁע בָּאָוּעוֹגָנוֹגָן הָאָט גַּעַקְעָנֶט
פְּרַעַטְעַנְדִּירָן אוּף קַאֲגַּטְנִוָּאַיְטָעָט — אַנְהָבִין וּאוּמָן מַעַן הָאָט אַוְיִגְעַלְיָאָן מִיט
צְוּוֵי תּוֹזִינָט יָאָרְצָרְקִיךְ, אַרְצָיְשָׁרָאֵל, צִיּוֹן, יְרוּשָׁלָם, גָּאוֹלָה — דָאָס זַיְבָּעָן
גַּעַוְעָן אַלְעַ טְרָמִינָעָן, וּוּאָס זַיְדָן האָבָן בָּאַגְּוֹצָט טָאַגְּטָעַגְּלָעָר אַיְן זַיְעָר
תְּפִילָות: האָבָן עַס גַּעַפְוָנָעָן אַיְן זַיְעָרָעָר סְפָרִים, וּוּאָס זַיְיָהָן גַּעַלְרָנְטָן
אוֹן אַרְיִינְגְּעַקְוּקָט. סְאִיז גַּעַוְוָעָן גַּאֲרָר גַּוְרִינְגָן צַו נַעַמְנָן דִּי אַבְּסְטְּרָאָקְצִיּוֹן אַוְן
אַרְיִינְטִיְּשָׁנָן אַיְן דִּי גַּאֲרָר אַן אַנְדָּעָר מַיִּין. זַיְדָן, דָוְרָק זַיְעָר לְאַגְּנָעָר טְרָאַדְיִצְּיעָן,
זַיְבָּעָן גַּעַוְעָן צְוּגְוָוִוִּינְט צַו אַעֲלָכָעָ אַוְסְטִיטִישְׁוֹגָנוֹגָן, פְּאַרְיִיטִישְׁוֹגָנוֹגָן אַוְן

אריננטיטשונגען. דאס האבן זי פריער געטאן אין לערנען גمرا, פוסקים און מדרש און איצט האט איבערגענומען די מאדעיגע ליטעראטור די ראלע פון אויסטיטישן און איבערשטאנזן די אלטער ווערטן. די ליטעראטור האט עס געטאן בשלמות.

שווין גאָר די ערשות טרייט פון די חובבי ציון זיינען געווען טיף רעד זאַלוציאָנערע. אויב ניט גאָר קלאָר און אויסגעשפֿראָכּן אַי געווען זיעד פראגראָם אַי אַבער באָלד שווין אַין זייער דאמאגטישן פֿעריאָד געווען דאס קערנדל פון דעם שפֿעטערדיַקּן פֿאַלִּיטִישָׁן ציוניזּם — אַיינְנָעָמָן אַ לאָנד פֿאָר יִזְׂהָר. די אַגְּנָצָע פֿאַלִּעְמִיךּ צוֹישָׁן אַחֲדֵהעָמָן אַון הַעֲרָצְלָעָן, אויב מען קוּקט אויף אַיר דורך אַ הַיסְּטָאָרִישָׁעָר פֿערֶסְפּֿעָטְטִיוֹה, אַי אַבָּאתְן נָאָר וּוּגָן «קְלִינְיִיָּהִיטָן». אַחֲדֵהעָם גִּיט צַו אָפָּן אַונְן קְלָאָר, אָז סְאָזָן נִיט מַעַר וּי אַ פֿרָאָגָע פון טָקְטִיקּ, סּוֹפִּיכְלִסְוֹפּ אַיְזָה דָּעָר עַנְצָלִיל פון די חובבי ציון דער זעלביינער זוי פון די פֿאַלִּיטִישָׁן ציוניסּטָן — קְרוּגִּין אַ לאָנד אַונְן גַּרְינְדָן אַ מדִינָה:

«פֿאָר דעם צוּוָּק קָאָן נָאָר דָּאָט יִדְגָּטוּמָה, דָּעָרְוּיִיל, קָלְיִינְגִּיטָן אַיְזָה דָּאָרְגִּינְגָּה — עַס דָּאָרְגִּינְגָּה זִיְּנָה אַיְזָה דָּעָם לְאָנְדָּר פון זִיְּן גַּעֲבִירָן (בָּאָרֶץ מָוֶלֶדֶתָה) פֿאַסְיִיךּ אָוּמְשָׁטָעָנְדָן פֿאָר זִיְּן אַגְּנוּטוּיקְלוֹנָגּ: אַ הַיפְּשָׁן קִיבְּזוּן פון יִזְׂהָר, וּאָס קָאָן אַרְבָּעָטָן אַן אַ שְׁטָעָר אַיְזָה צוֹוִיגָּן פון קּוֹלוֹטָר, פון עַרְדָּאָרְבָּעָטָר, אַלְעָרְלִי בָּאַשְׁעָפְּטִיקְוּנוּגָּן, אַוְיָד קוּנָסָט אַיְזָה וּוּסְגַּנְשָׁאָפָּט. אַט דָּעָר קִיבְּזוּן וּוּעָט זִיְּר בִּסְלָעְכּוּיָה, בִּסְלָעְכּוּיָה וּוּיְיָוּ פֿאַגְּרָעָסָעָרָן אַיְזָה מִט דָּעָר צִיְּתָן וּוּעָט עַר זִיְּרָהָן גִּיסְטָה וּוּאָס וּוּעָט זִיְּר פֿאָלָק, אַיְזָה אִים וּוּעָט זִיְּר רַעֲאַלְיוּרָן זִיְּרָהָן דָּעָר צִעְנָטָעָר זִיְּטִיקּ אַנְטוּיְקָלָעָן אַיְזָה וּוּעָט דָּעָר גִּיסְטָה דִּי הַעֲכְטָטָעָה שְׁלָמוֹת. פון דעם צִעְנָטָעָר וּוּעָט אַרְדִּינְרִינְגָּן דָּעָר גִּיסְטָה פון יִדְיִישְׁקִיטָה צַו אַלְעָר קְהִילָּות פון גָּלוֹת, זִיְּיָ אַוְיְפְּלָעָבָן אַיְזָה אַוְיְפְּהִיטָן זִיְּר אַיְנִיקִיטָה. אַיְזָה וּוּעָן דִּי נַצְּצִינָאָלָעָן קּוֹלוֹטָר אַיְזָה אַרְץ יִשְׂרָאֵל וּוּעָט דָּעָר גִּירָּכִין אַזְּזָה מְדָרָגָה, קָאָנָעָן מִיר זִיְּן זִיכְּרָאָר אַיְזָה וּוּעָלָן אַרוֹטִיקְוּמוּן מַעֲנְטָשָׁגָן, וּוֹסָס וּוּמָלָן זִיְּן פֿאָסִיק אַיְזָה דָּעָר גִּינְסְטִיקָּר צִיְּתָן צַו גַּרְינְדָן דָּאָרְט אַ מדִינָה אַיְזָה יִדְיִישָׁן גִּיסְטָה»(78).

סְאָזָן קְלָאָר, אַז בִּידָע בָּאוּוֹגָנָגָן, דָעָר פֿאַלִּיטִישָׁעָר צִיְּנוּר אַיְזָה חֻבְּבִיְּצִיּוֹן-בָּאוּוֹגָנָגָן האָבָן גַּעהָאָט אַיְזָה צַוּוק: פֿאַרְגָּנָעָמָן אַ לאָנד, וּאָס זָאָל וּוּרָן אַוְיְשָׁלָלְעָד יִדְיִישָׁ. בִּידָע זִיְּנָעָן באַשְׁטָאָנָעָן נִיט צַו באַזְעָצָן זִיְּיָ אַיְזָה אַרְץ יִשְׂרָאֵל אַיְזָה שְׁכָנוֹת בַּיִם הַעֲרָשְׁנְדִיקָן פֿאָלָק, נִיט צַו וּוּאָנָעָן דָּרָט אַיְזָה אַגְּעָטָא, וּאָס זִיְּן באַשְׁכִּיצְטָה דָוָרָךְ דָעָם חַסְד פון הַעֲרָשְׁנְדִיקָן פֿאָלָק; נִיט

(78) על פרשת דרכיהם, חלק שני: "מדינת היהודים וחברת היהודים", ז' 28, 29.

זו שאפן אַ צִּיטּוּרְיִילִיק וּוְאוֹינְגָּרֶט, וּוְ אַלְעָ אִימְגְּרָאָנְטוֹן שאפן בֵּין זַיִי אַסְּמִילִירָן זַיִד. בַּיַּדְעַ הַאֲבָן גַּעֲצִילָת אַיְנְצָנוּמָעָן אַ לָּאָנְדָה, וְאוֹ דָם יִדְישָׁע פָּאָלָק זָאָל זַיִן דָעַר בַּאֲלָבָאָס אַוִּיפָּ זַיִן אַיְנְגָּעָנָעָם גָּוָרָל. דִּי מַעְטָאָדוֹן זַיְנָעָן נִיט וּוּכְטִיק.

אַחַד הָעָם אַיְזָ קָעָגָן הַעֲרָצָלָס פָּלָאָן — צַו קְרִיגָּן אַ יִדְישָׁע מִדְיָנָה דָרָך אַ טְשָׁאָרְטָעָר — צְוָלִיב צְוּיִ טָעָמִים: עַרְשָׁתָנָה, אַיְזָ עַס נִיט פְּרָאָקְטִישׁ; צְוּיִיטָנָה, וּוּילָ דָר. טָעָאָדָר הַעֲרָצָלָא אַיִי גַּעֲקוּמָעָן וּוְ אַ פְּרָעָמְדָעָר, אַ דְּרוּיסְנָה דִּיקָעָר. עַר וּוּלָ גְּרִינְדוֹן אַ יִדְישָׁע מְלוֹחָה וּוְ אַלְעָ נִיטַּ-יִדְישָׁע מְלוֹכוֹתָה, אַוְן דָּאָס אַיְזָ קָעָגָן יִדְישָׁן גִּיסְטָם, וְואָסָ האָט אַן אַיְנְגָּרְטִיקָּעָן יִדְישָׁע נְטִיקָּה. דִּי עַרְשָׁטָע אַוִּיסְזָעְצָוָנָג אַיְזָ נִיטָא וְואָסָ צַו בַּאֲטָרָאָכָּטָן. הִיסְטָאָרִישָׁ הַאָט זַיְד אַרְוִיסְגָּוּווֹן הַעֲרָצָלָס פָּלָאָן אַזְוִי פְּרָאָקְטִישׁ וּוְ אַחֲדָהָעָם. דִּי צְוּיִיטָע אַוִּיסְזָעְצָוָנָג, דָעַר צְוּיִיטָעָר טָעָם, אַיִזְ כָּלָוּ מְוֻשָּׁה, אַיִזְ גָּאנְצָן מְאָדָנָע לְוִיטָעָם מְהֹות וְואָס אַחֲדָהָעָם הַאָט וּוּגָן יִדְישָׁקִיטָם.

אַחַד הָעָם קוּקָט דָאָס אַוִּיפָּ יִדְישָׁע עַטִּיק בְּלוּזָה וּוְ אַוִּיפָּ אַ מִיטָּל, וְואָס דִּי יִדְישָׁע אַוְמָה הַאָט אַנְגָּעָנוּמָעָן כְּדִי אַנְגָּזָהָאָלָטָן אִיר עַקְוִיסְטָעָנָג. עַר מִינְטָמָ, אָזְ דָעַר עַיקָּר אַיְזָ קִוּם הַאָמָה. צְוָלִיב קִוּם הַאָט דָאָס יִדְנָטוּמָ אַנְגָּעָנוּמָעָן פָּאָרְשִׁיְדָעָנָע פָּאָרְמָעָס (אָט וּוְ גַּעֲוִוִּיסְעָ חַיוֹת נְעָמָעָן אָזְ דָעַמְ קָאָלִיר פָּוּן זַיִעָר אַוְמָגָּעָבָוָג צְוָלִיב צְפָאָסָוָג), וּוְ מִיטָּלָעָן צַו בְּלִיבָּן לְעָבָן. אַיְנָס פָּוּן דִּי מִיטָּלָעָן אַיִזְ יִדְישָׁע עַטִּיק. וּוּבָאָלָד אָזָוִי, אַיִזְ וּוּסְזָשָׁע מְאָכָטָעָס אַוִּיסְטָאָרִישָׁ אַיִבָּ מְלוֹחָה וְואָס אַיִזְ נִיטָוָן יִדְישָׁן גִּיסְטָם וּוּטָעָט אַוִּיפָּהָאָלָטָן דָאָס פָּאָלָק ? ! אַחַד הָעָם מִינְגָּג אַיִזְ נִיטָוָן נָאָר אַנְדָעָרָשָׁ פָּוּן דָעַר קָאָנְגָּנִיזְרָטָעָר אַנְגָּעָיָן נְמַעְנָעָר מִינְגָּג פָּוּן תָּנְגִּיָּ אָזְ תָּלְמוֹד, נָאָר אָזָוִי אַיִזְ אַ סְתִּירָה מִיטָּדִי מִיִּידָן נְגָגָעָן פָּוּן יִדְישָׁע הִיסְטָאָרִיקָעָרָס. מַאָרָטִין בּוּבָעָר שְׂרִיבִיטָן :

“מִיטָּדִי אַ סְפָּעָצִיְעָלָן קוּקָט יִשְׂרָאֵל דָעָרוּזָן אַ בָּאַשְׁטִימָטָן שְׁטָרִיךְ אַיִזְ זַיִן כְּאַרְאָקְטָעָר אָזְ אַזְמָת אַנְגָּעָנוּמָעָן וְואָס אַ בָּאָפְּעָלָל פָּוּן אַוִּיבָה, אָזְ דָעַר בָּאָזְ פָּעָל אָזְ גַּעֲוָעָן אַזְוִי רָעָאָל אָזְ קָאָנְקָדָעָט, אָזְ עַר הַאָט נִיט גַּעֲקָעָנָט צְפָרִינְדָה שְׁטָעָלָן זַיִן זַעַל מִיטָּדִי דָעָם וְואָס זַיִן וּוּטָעָט אַוִּיסְפָּאָלָגָן דָעָם בָּאָפְּעָל בְּלוּזָה אַזְוִי אַזְמָבָאָלִישָׁן אַפְּן (79).

אַזְוִי לְוִיט שְׁמָעוֹן דָוְבָנָאָוֹן הַאֲבָוָן יִדְנָן בָּאָוָאָסְטָזִינִיק אַנְטוּוּיקָלָט דִי אַנְדָעָרְשָׁקִיט אַפְּיָלוֹ אַוִּיפָּן חַשְׁבָוֹן פָּוּן מְלוֹחָה. זַיִי הַאֲבָן אַנְטוּוּיקָלָט אַ גָּאָמָא קְרוֹאָטִיעָ — דִי הַעֲרָשָׁאָפָט פָּוּן גַּעֲנָעָזָי, וּוּלָ דָרָךְ דָעָם הַאָט דָאָס פָּאָלָק גַּעֲקָעָנָט גַּעֲקָעָנָט בְּעָסָעָר רְעָאָלְיוּרָן גַּאָטָס קַעֲנִיגָּטוּם :

(79) מַאָרָטִין בּוּבָעָר מָשָׁה זֹ', 21, 22.

"נאר א לאנגער מלחהה אין פאלק האט זיך גיטסגעוויזן אין אייגוּנַּע ארטיקע גיטסטע ניגונג : אין ניגונג צו שאפֿן אַ פָּאַלְק אֵין אוֹיסְזָען אָוּן גַּעַן שטאָלַט פָּוּן גַּאַט, דָּעַר הַעֲרָלָכָר אִידְעָאַלְפָּוּן דִּי נְבָיאִים. דָּעַר גַּאַט פָּוּן דָּעַר נְבָיאִים אֵיז נִיט בְּלוּזִי דָּעַר שָׁרְפָּוּן דָּעַר אָוֹמָה, עָר אֵין דָּעַר גַּאַט פָּוּן דָּעַר וּוּלְטַ, עָר שָׁאָפְּט אָוּן פִּירֶט דִּי וּוּלְטַ אָוּן דִּי פָּעַלְקָר לְוִיטְמָוּסְרִישׁ גַּעַזְעַן, וּוּאָס זִינְגַּען גַּעַבְיוּט אָוּףְמַת אָוּן צְדָקָה. אֵין אַ מְשֻׁךְ פָּוּן הַונְּדָעָרְטָעַר יָאָרְן וּוּרְקָן אֵין פָּאַלְק דִּי נְבָיאִים פָּוּן אָמָת אָוּן גַּעַרְעַטְמִיכִיטַּת, אֵין דָּעַר צִיטַּס וּוּאָס צָוִישַׁן אַנְדָּעָרַע פָּעַלְקָר בְּאַטְאָנְגַּען זַיְעָרַע נְבָיאִים גַּבְרוּה אָוּן שִׁינְקִיכִיטַּת. בִּיסְלָעְבוּיַּת, בִּיסְלָעְבוּיַּוּ וּוּרְזַן צִיטַּקְ, דִּי קַעְרָנָעַר אָוּן דָּעַם בְּאָוּן פָּוּן דָּעַר אָוֹמָה — אָוּן מִיר הַאָבָּן פָּאַר זִיךְ אֵין אַיְגָנָאַרְטִיקַּע הַיִּסְטָאַרְיִישׁ שָׂאָלְנוּגַּג : אֵין קְלִיּוֹן, אָרָעָם פָּאַלְק אֵין זִיךְ מִדְיָנָהָן פָּאָרְגָּנוּם אָוּן אַגְּרוּסְפָּאַלְק אֵין זִיךְ גַּיִּיסְטִיק גַּעַשְׁטָאַלְטַ, עַס שְׁטִימַט אֵין אַ שְׁטוּרָעְמָדִיקַּן יִם אָוּן דָּאָגְלָט זִיךְ פָּאַר זִיךְ עַקְוִיסְטַעַנְצַׁן" (80).

אַבעָר אֶחָד הָעָם מִיּוֹנָמָה, אָוּן דָּעַר פְּרָאַצְעַס אֵין אַ פָּאַרְקָעְרְטָעַר : יִידְזָן הַאָבָּן גַּוְעוֹלָט לְעַבְן זִינְגַּען זַיְעַרְפָּאַר גַּוְעוֹזָרְן אַנְדָּעָרַשְׁ.

"צָוְלִיב נְאַצְּיָאנְגָּלָן קִוּם אֵין אַמְּגַל אַוְעַקְגַּעַשְׁטָעַלְט גַּעַוְאָרְ, וּוּ אֵין עַיקָּר מִדְיָנָה, אַמְּגָל מַאֲגַטְמָעָאִים. אָוּן דִּי מִדְיָנָה אֵין אַוְנְטָעְגַּעְגַּנְגָּן הָאָט זִיךְ דָּאָט יִדְיָשַׁע פָּאַלְק אַנְגָּגְרִיַּת פָּאָסְכִּיקְ גַּלְוָתְמְכִשְׁרִים, אַפְּלִילְוּ מִדּוֹתְפָּוּן אַוְיסְדוּעָרָ, קַהְלָשָׁע אַיְנִיקִיטַּ, קַהְלִילְהַלְעָבָן : אַרְוֵן דִּי בַּאֲגָרִיפָּן פָּוּן דָּעַר נְיִיעָרְ צִיטַּק : יִדְיָשַׁע מִסְיָע אֵין מַעֲרָבָ נְאַצְּיָאנְגָּלִים אֵין מַזְרָחַ-אִירָאָפָּע זִינְגַּען אַלְץַ מִיטְלָעַן אֵין דִּי הַעַנְטַ פָּוּן דָּעַט, וּוּאָס שְׁטִימַט אָוּףְמַדְעַר וּוּאָד אַנְצְׁזָגְרִיטַּן דִּי רְפָואָה פָּאַר דָּעַר מַכָּה, אָוּן אַיְדָעָר אֵין מוּיָעָר וּוּאָט אַיְנְפָאָלָן זָאָל שְׁוִין אֵין אַנְדָּעָר מוּיָעָר זִיךְ אַוְיְגַּעַשְׁטָעַלְט פָּוּן אַיְנְעוּוּיִינִיק (81).

לְאַגְּנִישַׁ הָאָט אֶחָד הָעָם גַּעַדְאָרְפַּט יִידְזָן אַיְגָנָעָר, וּוּאָס פְּרָעְדִּיקְט אַסְעָקְלָאָרָעַ יִדְיָשַׁע מִדְיָנָה, וּוּבְאָלְדַּ אָוּן דִּי הוּאַפְּטַ-טְּרִיבְקָרָאָפָּט אֵין דָּעַר יִדְיָשַׁע גַּעַדְעַט שִׁכְטָעַ אֵין גַּעַוְעַן לְאוּמִוֹת — נְאַצְּיָאנְגָּלִים. אַלְעַ עַטְישַׁע אָוּן מִסְוְרִישׁע וּוּרְטַן — דִּי גַּאנְגַּע אַיְגָנָאַרְטִיקַּע יִדְיָשַׁע גַּיִּיסְטִיקַּע אַנְטוּקְיָולְגָּג זִינְגַּען

(80) העתידה, מאוסף ספרותי, מודיעין, ספר רבוי, שמעון דובנאנָוּ : סוד הקימות וחוק הקימות של עם ישראל. את דער מאמר איז טוילוּוִיז אֵין סְטוּרָה צו דובנאנָוּט אַיְגָנָעָר שִׁוְתָה פָּוּן קִוּם, וּוּאָס עָר גַּוִּיטַּש נָאָר אֵין זִיךְ "וּוּלְטַ גַּעַשְׁיכְטָעַ פָּוּן וּדְוּשָׁן פָּאַלְק". זַע אַרְיוֹנְפִּיר ז' 19, באַמְּערְקָונְגָּה נָמָעַר 5. א. לאָבָּ, פָּאַרְלָאָגְקָאמְפָּאָנְגִּיעַ, נְיוּ-יוֹאָרָק, 1948.

(81) מ. גְּרוֹנִיזְ: משנתו הלאומית של אחד העם : הדואר, גְּלוּן חִוּבָּל, תש"ז, ז' 797.

געוווען בלויין מיטלען אויפצוהאלטן דאס יידישע פאלק, איז וואס פאר אן אומגאליך אויב די אלע ווערטן וועלן אָפֿגַעַשְׂאָפְּט ווּרְעָרָן, אַבְּיָ דָס פָּאָלָק זָלְ בְּלִיְבָן? מיטלען וואס פָּאָלִירָן זַיְעָר נַזְבָּאָרִיקִיט מעג מעג דָּאָר פָּאָר-
וּאָרְפָּן (82).

אבל ערך העם איז געוווען אָן אַיְסְגַעַשְׂפָּרָאָכְעָנָעָר קַעְגָּנָעָר פָּוּן מִדִּינָה
דווקא צוֹלִיב עַטִּישׁ טַעֲמִים:

“און ניט נאָר דאס אַלְיַיָּן, נאָר מעג אַיָּן גָּאנֶנְצָן צוֹוִיפְּלָעָן אַיָּן דָעָר
עַיקְּרִיזָאָר, אַז גְּרִינְדָן אָ יִדְיִישָׁ מִדִּינָה אַיָּן אָנוֹנוֹזְעָד צִיִּיט — אַז זָלְ זַיְן
אַיָּן דָעָר פָּעָרְפָּעְקְּטָסְטָעָר פָּאָרָעָם, וואס מִיר קָעָנָעָן זַיְן נַאָר פָּאָרְשָׁטָעָלָן, נַאָכָן
הַיְּנִינְטִיקָן וּוּלְטִימְצָבָן נַאָך — וּוּאָלְטָן מִיר גַּעֲקָעָנָטָן זַגְגָן, אַז עַס אַיָּן גַּעֲלִיָּיט
געוווען אָנוֹגָעָר פָּרָאָגָעָ אַזְן דָעָר נַאָצְיאָנָאָלָעָר אַיְדָעָאָל אַיָּן דָעָרְגִּיכִּט גַּעַי
וּוּאָרָן. “לוּיטָן צָעָר אַיָּן דָעָר שְׁכָרָ” — נַאָך טַוְיְוָנָטָעָר יָאָרָן פָּוּן צְרוֹת אַזְן לִיְדָן
אַז אַמְּסָ אַיָּן מַעְגָּלָעָךְ, אַז יִשְׂרָאֵל וּוּטָזְיַיְן צּוֹפְּרִידָן מִיטָזְיַיְן חַלְקָה, וּוּעַן סּוֹפִּי
כָּלִסּוֹפָן וּוּטָעַר דָעְרְגִּיכִּין צָו דָעָר מִדרְגָּה פָוּן אָ קְלִיָּן, נִידְעָרִיךְ פָּעָלְקָעָלָעָ,
וּוּאָס זַיְן מִדִּינָה אַיָּן וּוּי אָ שְׁפִּילְבָּאָל אַיָּן דִי הַעֲנָטָן פָוּן זַיְגָעָ שְׁטָאָרָקָעָ שְׁכָנִים
אַזְן הַאָלָט זַיְן אַוִּיךְ בְּלִויְיָן נִידְעָרְטָעְכִּיךְעָר דִּילְפָאָמָאָטִיעָ אַזְן שְׁטָעְנְדִּיקָעָר
הַכְּנָה צָו יַעֲנָעָם, וּוּאָס הַאָט דִי אַיְבָּרְהָאָנָט אַיָּן יַעֲנָעָר צִיִּיט ? עַס אַיָּן אָוָמָּ
מַעְגָּלָעָךְ פָּאָר אַזְן אַלְטָ פָּאָלָק, וּוּאָס אַיָּן גַּעֲוָועָן דָעָר פָּאָקָל פָּאָר פָּעָלְקָעָר, צָו בָּאָ
נוּגָּעָעָן זַיְן, וּוּי אָ בָּאָלְוִינְגָּ פָּאָר אַלְעָ זַיְגָעָ לִיְדָן, מִיט אָזָא קְלִינִיְקִיט, וּוּאָס
אַנְדְּרָעָ פָּעָלְקָעָר אַזְן אַגְּמָעָן אַזְן אָ צְיֻוּלְיוֹאָצְיָעָ, הַאָבָן עַס דָעְרְגִּיכִּט
אַזְן אָ קְוָרְצָעָר צִיִּיט, נִיט גַּעַלְיָטָן קִיְּוָן טְרָאָפָן פָוּן דָעָם, וּוּאָס עַר אַיָּן אַיְסְגָּעָ
שְׁטָאָבָעָן. נִיט אַזְמָוִיסְטָ וּוּגָעָן אַיְפָגְעַשְׂתָאָגָעָן נְבָאִים בַּיְיָזָן, וּוּאָס הַאָבָן
גַּעֲזָעָן דִי אַבְּסָאַלְוָטָעָ גַּעֲרָעְכִּיקִיט וּוּטָעַמְהָעָרָשָׁן אַוִּיךְ דָעָר וּוּעַלְטָ אַזְן דָעָם
סּוֹפָן דִי טָעָג. זַיְעָר נַאָצְיאָנָאָלִיזָם, זַיְעָר לִיְבָשָׂאָפָט צָו לְאָנָד אַזְן פָּאָלָק
הַאָט זַיְיָ גַּעֲרָאָכָט צָו דָעָם גַּעֲדָאָנָק. אַוִּיךְ דָעְמָאָלָט אַיָּן דִי יִדְיִישָׁ מִדִּינָה
געוווען צוֹוִישׁן “די צִיְינָר פָוּן לִיְבָן”, אַשְׁוֹר אַזְן בְּבָל פָוּן אַיָּן זִיִּיט אַזְן מַצְרִים

(82) אַזְן זְשָׂוְרָנָאָל בְּצָרוֹן, חַוְּרָתָ טָ, אַבְּ-אַלְלָול תְּשָׁוּזָ שְׁרוּבְּשָׁתָ אַרְיחָ סִימָוָן,
אוֹ אַחֲרָה הַאָט הַאָט גַּעֲטְרוּכִּיט אַגְּנָנָץ לְעַפְּן אַגְּנָנָץ שְׁוֹרְבִּיבָּן אָ גַּוְאָגִיק וּוּעָרָק וּוּעָגָן
וּוּדְיִשְׁעָר עַטִּיק. עַר הַאָט גַּעֲמִינְגָּט, אַז אַיָּן לְאַנְדָּאָזָן וּוּשָׁעָר עַר עַס טָאָן. אַבְּעָר דִי אָוָמָּ
שְׁמַעְבָּדָן אַיָּן לְאַנְדָּאָזָן זַיְגָעָן גַּעֲוָעָן אַזְעָלְבָּעָ, אַזְן אַחֲרָה הַאָט הַאָט נִיט גַּעֲקָנָט פָּאָרָ
וּוּרְקָלְעָבָן זַיְן חַלּוּם. אַוִּיךְ דָעָם הַאָט פָּאָמְרָעָקָט, מִינְדָּלָעָ, פָּרָאָפְּסָאָר רָאוּבָן
גָּאָרְדִּים : מַעְנְטָשָׁן הַאָבָן גַּעֲשָׁרִיבָן אַוְנְמָעָרָעָר בְּאַדְיִנְגְּוָנָעָן. אַבְּעָר עַס קָאָן
זַיְן, אַזְן פְּסִיכָּאָלָגִישׁ הַאָט אַחֲרָה הַאָט נִיט גַּעֲקָנָט אַגְּנָנָץ אַגְּנָנָץ אַרְבָּעָשׁ וּוּגָן
וּוּדְיִשְׁעָר עַטִּיק. אַחֲרָה הַאָט גַּעֲהָאָלָטָן, אַזְן יִדְיִישָׁ עַשְׂקָה אַיָּן נִיט מָעָר וּוּי אָ מִיטָּל
פָּאָר אָ צָוּעָק. וּוּי שְׁטָאָרָק מִעְן הַאָלָט פָוּן אָ מִיטָּל אַיָּן עַס פָּאָרָת בְּלוּזָ אָ טָפָל זָאָר.

פונ דער אנדערדר זייט. און ס'איינ ניט געווען קיין האפענונג צו לעבן איין
שלומ און צו אנטווקלען זיך אויפן פאסיקן וועג. דערפֿאָר איזן "צ'יינזום"
פארברוייטערט געוואָרן איזן דעם האָרטן פון די נבְּיאַם און זיַּה האָבען אויפֿגעַ
שטעטלט די נבְּואה פון "באָחרית הִימִים" — אַין דעם סוף פון די טאג וועט
וואֹיגען אַוְאלַף מײַט אַ שעָפֵס און אַ פָּאלַק וועט ניט אויפֿהִיבָּן קיין שׂוועֶרֶד
קעגן אָן אַונְדָּעָר פָּאלַק — אָן יִשְׂרָאֵל וועט זיַּצְּרָן דָּרָאֵק אוֹיף זיַּוְּן לאָנד. דער
אַידְעָאָל פון דער מענטשָׁהִיט אַיז געווען אָן וועט זיַּן דערפֿאָר אַיבָּעָרָ
גּוֹאָלָד אַ טִּילָּפָּון דעם נַצְּצִיאָנוֹגָלָן גּוֹדָאנָק פון יִדְיִישָׁן פָּאלַק. «אַ יִדְיִישָׁ
מִדִּינָה» קָאָן נָאָר אִים ברענְגָּעָן רָוּ נָאָר דֻּעָמָלָט ווען די וועלט-גּערעַכְתִּיקִיט
וועט זיַּצְּרָן אוֹיפֿן טָרָאָן אָן וועט גּעוּוֹלָטִיקָן אַיבָּעָר פְּעלָקָעָר אָן מִדִּינָות» (83).
אַחֲדִיהָעָםָס קָעָגָנְגָּשָׁאָפָּט צָוּ מְלוֹכָה אַיז שְׂוִין נִיט צּוֹלִיב דָּעַם, וּוְיִלְלָה
מען קען זיַּ נִיט קְרִיגָּן, נָאָר וּוְיִלְלָה בַּיִּ דִ אַיצְטִיקָּעָ, נִיט יוֹשְׁרָדִיקָּעָ אָומָּ
שְׁתָאָנָדָה, אַיז נִיט כְּדָאִ זַיְּ צָוּ קְרִיגָּן, וּוְיִלְלָה זַיְּ וּוְאָלָט גּעֲמוֹת זַיְּן קָעָגָן דָּעַם
יִדְיִישָׁן גִּיסְטָם. וּוְעַן זָאָלָן יִדְןָ פָּאָרְלָאָנָגָעָן אָן דָּעַלְיִזְרָן מְלוֹכָה? וּוְעַן די
«וּוְעַלְטָ-גּערעַכְתִּיקִיטָה» וועט זיַּצְּרָן אוֹיפֿן טָרָאָן אָן וועט גּעוּוֹלָטִיקָן אַיבָּעָר
פְּעלָקָעָר אָן מִדִּינָות». דָּאָס אַיז דָּאָךְ דָּעַר מְשִׁיחָה פָּון די פֿרוֹשָׁהִים, וּוְאָס מִירָ
וּוְאָרטָן אָן האָרָן אוֹיף אִים אָן אָז עַר קוּמָת, אַיז ער אַ פָּאלַשָׁעָר.

אט דער אַלְטָעָר מְשִׁיחָהּ האָט שְׂוִין מַעַר נִיט גּעַקָּאנְטָ פָּאָרְכָּאָפָּן די
פָּאָנְמָאָיָעָ פָּון פָּאלַק, דער טִיל אַין דער יִדְיִישָׁר אָוֹמָה, וּוְאָס אַיז גּעוּוֹן
אַקְטִיוֹ אַין דער צִיּוֹנִיסְטִישָׁר בָּאוּוֹגָנוֹגָן, האָט מַעַר נִיט גּעַגְלִיבָּט אַין די
אַלְטָעָהּ הַבְּתוּחוֹת. צִיּוֹנִים אַיז בָּעָצָם גּעוּוֹן אַן אַפְּיקָוְרִיסְיָהּ אָנוֹ סְעַקְולָאָרָעָ
בָּאוּוֹגָנוֹגָן. דָּר. הַעֲרָצָל, דער דָּרוֹיְנְדִּיקָּעָהּ, וּוְאָס האָט גּעַקְוָט מִיטּ מַעְרָבִּ
אַיְרָאָפְּעָאָשָׁעָ אַוְיָגָן אוֹיף דער יִדְיִישָׁר פְּרָאָבָּלָם. האָט גּעַקָּאנְטָ בְּנָעָסָר
רַעַדְן צָוּמָ פָּאלַק, וּוְאָס האָט פָּאָרְלָאָרָן דָּעַם אַלְטָן גּוֹיְבָּגָן וּוְאָחָד הַעַם, וּוְאָס
הָאָט זַיְּ נִיט גּעַגְּאָנְטָ אַפְּרִיסְטָן פָּוּ אַלְטָן מְשִׁיחָהִים. הוֹצִיא דָּעַר בִּיִּ
טָעָר עַוְלָם דָּרְפִּילָט אִינְסְטִינְקְטִיוֹו, אַיז נִיט קוּקְנְדִּיקָּ אַוְיָפָּהּ דָּעַם לְפָנִים גְּרוֹזִין
רִיסְ צְוִישָׁן אַחֲדִיהָעָמָעָן אָן הַעֲרָצָלָעָן, אַיז אַין תָּוֹךְ אַחֲדִיהָעָם, וּוְאָס האָט
גּעַשְׁטָעָלָט דָּעַם קִיּוֹם פָּון יִדְןָ אַוְיָגָן נַצְּצִיאָנוֹלִיּוֹם. נִיט גּעוּוֹן אַידְעָאִישׁ וּוְיִטְ
פָּון הַעֲרָצָלָס פָּאָלִיטִישָׁן צִיּוֹנִים. אַחֲד הַעַם, מִיט זַיְּן פְּרִידִיכָּן עַטִּיקָּ וּוְאַ מִיטָּלָ
פָּאָר קִיּוֹם, אַיז גּעוּוֹן פָּוֹנְקָט אַזְּאָס סְעַקְולָאָרִיסְטָ וּוְיִהְרָצָל.

(83) אחד העם: על פרשת דרכיהם, חלק ג', "הكونגרס הציוני הראשון", 54, 53.

דער אלטער שטראָם, די אלטער שטרעבעונג פון "מיר ווילֶן זיין ווי אלע אנדערע פֿעלְקָעֵר" האָט, נאָך טויזנטער יַאֲרָן אַינְשְׁלָאָפָן, צוּרִיךְ אוּפְּגָעֵז וואָכָט. די חֻבְּבִּי-צִיּוֹן באָזְעוּנְגָּונְג אָזָן דער פֿאַלְטִישָׁעֵר צִוְּנוּזִים — בִּידְעַן, פֿאַצִּיפִּיסְטִישָׁע אִין מָחָר, זַיְנְגָּעָן בעַצְמָן גַּעֲוָעָן אַ רְאַזְוּלְטָאָפָט פָּוֹן אָט דַּעַם אוּפְּפָעַט. אַבָּעָר דָּאָס פָּאָלָק אִיז גַּעֲנָגְגָּעָן וּוּיטָעָר: מִיר מָזוֹן קְרִיגָּן אַ מִדְּנָה אָזָן לְעַבָּר. אַלְאָן אָזָן וּוּרְעָן ווי אלע אַנדְעָרָע פֿעלְקָעֵר. ווּטַּעַט מָעַן קְרִיגָּן דָּאָס לְאָנָּד, ווי אַחֲדַהָּעָם האָט גַּעֲוָאלָט, אִין דַּי רָאַמְעָן פָּוֹן יִדְישָׁעֵר עַטִּיק, אִיז מהִיכָּאֵר תִּתְּהִתִּי; ווּטַּעַט מָעַן קְרִיגָּן דָּאָס לְאָנָּד לְוִיט דַּעַם פֿרְידְלָעָן פָּלָאָן פָּוֹן הַעֲרְצָלָעָן אִיז אוּיךְ גּוֹט. אוּבָּה אַבָּעָר מָעַן ווּטַּעַט דָּאָרְפָּן באָנוֹצָן גַּוּאָלָד, אִיז אוּיךְ קִיּוֹן אָמוּגָּלִיךְ נִית — אַנדְעָרָע פֿעלְקָעֵר האָבָּן עַס אוּיךְ גַּעַטָּן. דער אוּפְּשָׁטִיגָּג פָּוֹן רְעוּיוֹנְיאַנְיָזִים אִיז נִית קִיּוֹן צְופְּעִילִיקָּעֵד דַּעֲרְשִׁינְגָּוּנְג.

כְּדַי צַוְּקָאָנָּעָן אוּפְּנָעָמָּעָן דַּעַם נִיעָם גַּוְּלָה-בָּאָגָּרִיךְ, האָט מָעַן גַּעַדְאָרְפָּט אַיבָּרְשָׁאָצָן דַּי יִדְישָׁעֵר וּוּרְטָרָן אָזָן גַּאנְץ הַיפְּשָׁא אַוְּסְלִילְדִּיקָּן דָּאָס יִדְישָׁעֵר לְעַבָּן. דָּאָס אִיז גַּעֲוָעָן אַ שְׂוּעוּרָר עֲנֵן. אַבָּעָר דַּי פָּאַעַטָּן אָזָן טִילְוָיָּוִין דַּי דָּעַרְצִילָּעָרָם. אוּיךְ דַּי יִדְישָׁעֵר פֿוּבְּלִיצִיסְטָן האָבָּן עַס גַּאנְץ גְּרִינְטְּלָעָךְ דָּוָרָכִי גַּעֲפִירָט. יִדְישָׁעֵר טָעַרְעַטְקָעָרָט פָּוֹן צִוְּנוּזִים האָבָּן קִיְּמָאָל אִין גַּאנְצָן בִּיט גַּעֲקָאנְט אָפְּלִיְּקָעָנָּעָן דַּעַם סְפָּעַצְיִיפְּשָׁן יִדְישָׁן קוֹל אוּףְּתָּאָנָּד, מְלוֹחָה אָזָן מִדְּנָה. אַבָּעָר דִּיכְטָעָרָם, בְּעַלְעָטְרִיסְטָן אָזָן פֿוּבְּלִיצִיסְטָן זַיְנָעָן נִיט מְחוּבָּזִיךְ צַוְּפָאָרְטִּין אִין יִדְישָׁעֵר מְקוּרִים. דַּי ווּאָס זַיְנָעָן גַּעֲוָעָן גּוֹט בְּאַקָּאנְטָמִיט דַּי מְקוּרִים האָבָּן אוּסְגָּעְטִימִיטָּשׁ דַּי אַלְעָמָדָן פֿאַעַטָּישׁ. דער מַאְדָּעָנָרָעָר שְׁרִיבָּעָר אִיז נִית אַלְעָמָל דָּאָס גַּעֲוָיָּסָן פָּוֹן פָּאָלָק. אָפָּט, גָּאָר צַו אָפָּט אִיז עַד בְּלוּיו "דָּעָרָ נְבִיא פָּוֹן אַיְבִּיקָּן הַיִּנְּטָ" (84).

וּוְיִוִיט מִרְ אִיז באַקָּאנְטָמִיט אִיז יהָודָה לִיבָּ גַּאֲרָדָאָן גַּעֲוָעָן דָּעָרָ עַרְשְׁטָעָרָדָר, ווּאָס האָט גַּעֲוָעָן, אָז דָּעָרָ נְבִיאְיָשָׁר בְּאָגָּרִיךְ פָּוֹן גַּאֲטָס קַעְנִיגְטוֹם האָט אַנְטְּרַגְּעַרְאָבָּן דַּי וּוּלְטְלָעְכָּאָיָדָה, דַּי טְעַקְּלָוְלָאָרָעָמָלָהָה פָּוֹן דַּי יִדְזָן. אִין זַיְן פְּאַעַמְעָד "צְדִיקָּהוּ בֵּית הַפְּקוּדָה" (צְדִיקָּהוּ אִין גַּעֲפְּנַקְעַבְנִישׁ) אִיז דָּעָרָ מְשׂוּרָר אוּפְּנִין צַדְּפָן צְדִיקָּהָן, דַּעַם פֿאַרְשְׁטִיעָרָפָן וּוּלְטְלָעְכָּרָמָאָכָט, ווּאָס שְׁטָעָלָט זִיךְּקָעָן יְרִמְיהָוָן, י. ל. גַּאֲרָדָאָן מְאָכָט גַּאנְץ קְלָאָרָפָרָן לִיְיָעָז נָעָר, אִין אַ בָּאָמְעַרְקָוָגָן צַוְּדָעָר פְּאַעַמְעָד, אָז "דִּי שִׁיטָּה" פָּוֹן יְרִמְיהָוָן אִין דָּעָרָ צִיִּיטָן פָּוֹן צְוּוִיטָן חֹרְבָּן. בִּידְעַן, דָּעָרָ נְבִיאְיָהָוָן יְרִמְיהָוָן בָּן זְכָאי אִין דָּעָרָ צִיִּיטָן פָּוֹן צְוּוִיטָן חֹרְבָּן. בִּידְעַן, דָּעָרָ נְבִיאְיָהָוָן יְרִמְיהָוָן בָּן זְכָאי אִין פְּרוֹשִׁים, רַבִּי יְוָהָנָן בָּן זְכָאי, האָבָּן גַּעַהְאָט דַּי זְעַלְבִּיקָּעָ כּוֹוָה — צַו פָּאָרָ-

(84) לוּוִטָּה. לְיוּוּיקָם בָּאַרְאַקְטָעָרִיסְטִּיקָּעָן פָּאַעַטָּשׁ, ווּאָס גִּוְּטָ אַלְעַמְאָל מִיט דָּעָרָ צִוְּיָת. זַע "דַּי יִאֲוָלה קָאַמְעָדָעָ" דַּי גַּעַשְׁטָאָלָט אַרְמְוּלָום.

שטרארקן די פונדצטערטן פון דער אמונה אוֹן אָוּוּקַשְׁטָעַלְן זֶי וּוֹ אַ פָּאָרִי זַעֲמָנוֹג אֹוֵיפָּה דַּעַם אַרְטָה פָּוּן מְלוֹכָה וּוֹאָסָה הָאָלָט אַיְן פָּאָלְן". אַבָּעָר אָן דַּעַר דַּעַרְקָלְנְרוֹנָג אַיְן דַּעַר בָּאָמְרָקָלְנוֹג בְּרַעֲנָגָט אָרוֹיסָה דַּעַר שִׁיר גָּאנְץ קְלָאָר דַּעַם גַּעַדְאָנְקָעְנִיגָּאנְגָּ פָּוּן דַּעַם מְשֻׁרְרִי.

די פָּאָעָמָעָ שַׁילְדָּעָרְטָה דַּעַם גַּעַמִּיטַּ-צּוּשָׁטָאָנְדָּ פָּוּן קָעְנִיגָּ צְדִיקִיהוּ נָאָד דַּעַם וּוֹי נְבוּכְדָּנָאָצָר הָאָט אִים בְּלִינְדָּ גַּעַמְאָכָט אַיְן אִים פָּאָרְשָׁפָּאָרְט אַיְן גַּעַפְעַנְקָעְנִישָׁ. דַּעַר בִּיתַּ-הַמִּקְדָּשׁ אַיְן פָּאָרְבָּרְעָנְטָ : דַּעַם קָעְנִיגָּס זִין הָאָט מְעָן גַּעַקְוִילְעָט פָּאָר זִינְעָ אָוְיגָן. דָּאָס פָּאָלָק אַיְן פָּאָרְטְּרִיבָּן גַּעַוְאָרָן אַיְן גָּלוֹת. דַּעַר פָּאָרְשָׁפָּאָרְטָעָר בְּלִינְדָּעָר קָעְנִיגָּ גִּיט זִיךְ אַפְּ אַדְיוֹחָשָׁבָּן. עַר רַעַדְתָּ צַו :

„אָא, אַ גָּרוֹיס אָוְמְגָלִיק אַיְן גַּעַקְוּמָעָן, אַט וּוֹי יְרִמְיהוּ הָאָט פָּאָרְוִיסְגָּעָי-זָאָגָט. דָּאָס לְאָנְדָּ אַיְן פָּאָרְוּוִיסָּט, דַּעַר בִּיתַּ-הַמִּקְדָּשׁ אַיְן פָּאָרְבָּרְעָנְטָ . דָּאָס פָּאָלָק אַיְן פָּאָרְטְּרִיבָּן אַיְן מִיְּנָעָן צְוַויִּי זִין הָאָט נְבוּכְדָּנָאָצָר גַּעַקְוִילְעָט פָּאָר מִיְּנָעָ אָוְיגָן. פָּאָרְוּאָס ? וּוְיִילְ אַיךְ הָאָב זִיךְ נִיט אָוּנְטָעְרָגְעָנְעָבָן צַו יְרִמְיהוּ ? אַוְן וּוֹאָס וּוְיִלְ דַּעַר נְבִיא פָּוּן עַנְתּוֹת ? שְׁבַת זָאָל מְעָן נִיט טְרָאָגָן. אַיְן עַס גַּעַד וּוֹעַן אַצִּיְּטָ פָּוּן שְׁבָתִים אַוְן יְמִינְטוּבִים ? בָּאַלְגָּעָרְטָ אַיְן גַּעַוְאָן דָּאָס לְאָנְדָּ, דַּי שְׁטָעָט פָּאָרְוּוִיסָּט, דַּי עַרְדִּי-וֹאָלָן הָאָבָן? דָּעַרְגְּרִיכִּסְטָ צַו דַּי טְוַיְּרָן פָּוּן הוּיְפָטָרָ שְׁטָאָטָם, דַּי מְלוֹכָה אַיְן גַּעַוְאָן אַיְן סְכָנָה, עַס וּוֹעַרְן צְעַשְׁטָעָרְטָ דַּי גְּרוֹנְטָן — אַוְן עַד שְׁטִיְּטָ אַיְן טְוַיְּרָ אַוְן שְׁרִיְּטָ אַיְן דַּי אַוְיְעָן פָּוּן אַלְעָ דַּי וּוֹאָס קְוּמָעָן אַהֲנָה : „אַיְרָ זָאָלָט נִיט טְרָאָגָן אָמָ שְׁבַת ? ! אַוְן אַיךְ הָאָב זִינְעָרָ רִידָּ גַּעַוְאָגָן אַוְן גַּעַמְאָסָטָן ; אַיךְ הָאָב גַּעַפְרָעָגְטָ שְׁרִיהָן אַיְן צְפִנְהָן, דַּי הָאָרָן, אַיְן זַיִי הָאָבָן דַּי רִידָּ אַוְיךְ נִיט גַּעַקְעָנְטָ בְּגַעַמְעָן. וּוֹי אַזְוִי קָעְנִיעָן מִיר גַּעַרְאָטָעָוָעָט וּוֹעָרָן, וּוֹי אַזְוִי קָעְנִיעָן מִיר גַּעַהְאָלְפָן וּוֹעָרָן, וּוֹי אַזְוִי קָאָן בְּלִיבָּן דַּי שְׁטָאָטָ אַוְיךְ אַיְבָּיקָה, אַוְן מִיר וּוֹעַלְן שְׁבַת קִין מְשָׁא נִיט טְרָאָגָן ? ”
„אַיךְ זַעַ אַיְן סּוֹפָּה פָּוּן דַּי טָעָגָ ? — יְרִמְיהוּ וּרְיִדְךָ וּוֹעַלְן מְקוּמִים וּוֹעַרְן, דַּעַר בּוּנְדָּ מִיט גַּאָט וּוֹעַט בְּלִיבָּן, דַּי מְלוֹכָה וּוֹעַט אַפְגָּעָשָׁאָפָּט וּוֹעַרְן. דָּאָס אַרְטָ פָּוּן רֹות פָּוּן מוֹשָׁל וּוֹעַט יְרַשְׁעָנִיעָן דַּעַר טִינְטָעָרָ. דָּאָס גַּאֲנָצָעָ פָּאָלָק — גַּעַלְעָרְגָּטָעָ, וּוַיִּסְן דַּעַם דִּין אַיְן זִינְעָן גַּעַנְיִיט אַיְן סְפָרָ, אַבָּעָר פָּאָרְשָׁטְוִיסָּן זִינְעָן זַיִי, צְעָרִיבָּן אַוְיךְ שְׁטוּבָה, אַוְיךְ אַשְׁ... אַיךְ זַעַ... אַוְיךְ פָּאָרְוּאָס וּוֹעַן מְעָן הָאָט מִיְּנָעָ אָוְיגָן אַוְיְסָגָעְשָׁטָאָכוֹ הָאָט מְעָן אַוְיךְ מִיְּנָ שְׁכָל נִיט אַוְועָקָר גַּעַנוּמָעָן ? ”(85).

(85) כל שורי יהודה ליב גורדון, הוצאת דביר, תר"א, סדר שלושה, „צדיקיו בית הפקודות“, זיית קסט און ווישער. די אַלְעָ אַיְבָּרְעָצְמָנָגָן פָּוּן דַּי לִינְדָּר זִינְעָן אַיְן פְּרָאָזָע אַיְן זִינְעָן מְיִונְעָ אַיְגָעָן.

ו. ל. גאָרדָן אַיז גַּעֲוָעַן פֿון דִּי עַרְשֶׁטֶע. שְׁפַעַטְעֶר אַיז גַּעֲקּוּמָעַן אַחַד-הַעַם מִיט אַקְּאַמְּפְּרִאָמִים. נַאֲךְ דַּעַם זַיְנְגָעַן גַּעֲקּוּמָעַן דִּי עַקְסְּטוּרְעָמִיסְטָן: בְּעָרְבָּה-דִּיטְשְׁעוֹסְקִי, בְּדַעְנָעָר, טְשֻׁרְנִיכְאָזְסִיקִי, שְׁנִיאָר אָוֹן נַאֲךְ אָוֹן נַאֲךְ.

“די שְׁרוּינִיבָּר, אַזְעַלְכָּבָּו וַיְיַזְעַלְכָּבָּו בְּעַרְדִּיטְשְׁעוֹסְקִי אָוֹן בְּרַעְנָאָר, זַיְנְגָעַן גַּעֲוָעַן קַעְגַּעַרְסָט אַפְּיָלוֹ צַו אַחַד-הַעַם פְּשָׂרָה. זַיְיַ אָזְבָּן גַּעֲוָאָלָט צַוְּאַיְלִין דַּאֲסָ אַנְטָן-לַיְוָפָּן פֿון הַיְּלִילִיקִית צַו וּוּאַכְּעַדְיִיקִיט. בְּיַיְיַ בְּעַרְדִּיטְשְׁעוֹסְקִי אַיז גַּעֲוָעַן אַפְּיָלוֹ “יִדְיְשָׁע מַאֲרָאָל” אַ דְּרוּיְסְדִּיקָּעָר יָאָר, וּאֱסָ דִּי יִדְיְשָׁע אָוֹמָה דָּאָרָף וַיְיךָ פֿון אִים בְּאָפְּרִיעָן, כְּדַי זַיְיַ זַאֲלָ קַעְנָעָן אַנְקְלִילְבָּן כּוֹחַ אַפְּטְרִיסְלָעָן פֿון זַיְיךָ דַּעַם שְׁטוּבָּבָּ פֿון גַּלְוָּת אָוֹן לַעֲבָן אַ נַּיְיַ לַעֲבָן אִין יִשְׂרָאֵל. “דָּעָרָ זַיְגָּ בּוֹן גַּיְסְטָ אַיְיַ בְּעָרְבָּה חֹמָר”, “די הַעֲרָשָׁאָפָּט פֿון מַאֲרָאָל אַיְבָּרָ חֹוּשִׁים”, “די דָּעָרָ הַיְּבוֹנָגָּ פֿון מָאָן פֿון רֹוחַ אַיְבָּרָ דַּעַם קְרִיגְמָאָן”— דִּי אַלְעָ בְּאַגְּרִיפָּן אָוֹן אַוִּיסְדוּרָקָן פֿון “יִדְיְשָׁע עַטִּיק” זַיְנְגָעַן זַאֲכָן, וּאֱסָ דָּעָרָ יִדְיְשָׁעָרָ רַעָּ נַעֲסָאנָס קָאָן נִיטָּ פְּאַרְלִיְּזָן. אַ רְיִיחָ פֿון רַעְלִיגִיעָ טְרָאָגָט זַיְיךָ פֿון זַיְיַ”(86).

דָּעָרָ פְּאַרְלָאָנָגָּ צַו זַיְיַ “וַיְיַ אַלְעָ אַנְדָּרָעָ פְּעַלְקָעָרָ” אָוֹן דַּאֲסָ אַפְּלִיקְעַנְעָן אַלְעָ עַטִּישָׁע וּוּעְרָתָן אַיז גַּעֲקּוּמָעַן צַומָּ אַוִּיסְדוּרָקָן צַומָּ בּוּלְטָסְטָן אִין דָּעָרָ דִּיבָּרָ תּוֹנְגָּ פֿון זַלְמָן שְׁנִיאָר אָוֹן שָׁאוֹל טְשֻׁרְנִיכְאָזְסִיקִי.

סְ'אַיזָּ כְּדַאיָּ צַו בְּרַעְנָגָעָן אַ פְּאָרָ אַוִּיסְצָוָן פֿון דִּי צַוְּיִי דִּיכְטָעָרָס. זַיְיַ זַיְנְגָעַן דִּי בְּעַסְטָעָ מַוְסְטָעָרָן פֿון דִּי “גְּבָאִים פֿון אַיְבִּיקָּן הַיְּנָטָן”.

צַומָּ עַרְשָׁטָ שְׁנִיאָרָ. עַרְהָאָט אַ לְיַדְוָ וּוּעָגָן חַנוּכָּה-גַּנְאָכָטָ.

סְ'אַיזָּ חַנוּכָּה. יִידָּן בְּעַנְטָשָׁן חַנוּכָּה-לִילִיכָטָ. אַיזָּ דְּרוּיְסָן אַיזָּ אַשְׁנִינִי-שְׁטוֹרָעָם. אַיזָּ דָּעָרָ אַזְוּעוּרְכָּעָ בְּאַוְוִוָּתָזָן זַיְיַ יְהוּדָה הַמְכָבָּי. עַרְהָאָט פְּלָ מִיטָּ צָאָרָן. אַיזָּ הַעֲגָנָט הַאֲלָטָט עַרְהָאָט שְׁפִינָּ, גְּרִיְיטָ דְּרוֹסָט צַו זַיְיַ יִידָּן. נַאֲךְ אִים לוּיפְטָ נַאֲךְ אַ זְקָנָה (יִדְיְשָׁע גַּעַשְׁכִּיטָעָ אַדְעָרָ כְּנַסְתָּ יְהוּדָה). זַיְיַ בְּעַטְזָ זַיְיַ בְּיַ אִים, אַיזָּ עַרְהָאָט זַאֲלָ נִיטָּ אַיְבָּרְשָׁרָעָקָן דִּי יִידָּן, אַיְרָעָ קִינְגְּדָעָרָ; זַאֲלָ עַרְהָאָט זַיְיַ נִיטָּ זַיְיַ אַין כְּעָסָ. יְהוּדָה הַמְכָבָּי רַעְדָתָ מִיטָּ שְׁוּים אַוְיָחָדָ לְיַפָּן צַו אַירָ פְּאַרְוּוֹאָס זַיְיַ הָאָט גַּעַלְעָרָנְטָ יִידָּן צַו שְׁטָאָרָבָן אַוְיָחָדָ קִידְוּשָׁהָשָׁם, אַבְּעָרָ זַיְיַ הָאָט זַיְיַ נִיטָּ גַּעַלְעָרָנְטָ צַו לַעֲבָן. אָוֹן עַסְטָמָטָ פְּאָרָמָעָסָט עַרְהָאָט זַיְיַ מִיטָּ דָּעָרָ שְׁפִינָּ אַוְיָחָדָ עַרְהָאָט זַיְיַ נִיטָּ. סְׁוֹפְּ-כְּלִסּוֹפְּ פְּאַרְמָעָסָט עַרְהָאָט זַיְיַ מִיטָּ דָּעָרָ שְׁפִינָּ אַוְיָחָדָ עַרְהָאָט אָוֹן דָּעָרָ דִּיכְטָעָרָ:

“וּאֱסָ אַיזָּ דָּאָרָטָ פְּאָרָ אַ בְּלִיאָסָקָן פֿון אַוִּיפְּגָעָרְיִיסְעָנָעָ אַוְיָחָדָ אַוְיָחָדָ גַּעַוְיְבָעָנָעָ מַעְשָׁרָתָ? וּאֱסָ אַיזָּ עַסְטָמָטָ פְּאָרָ אַ גַּעַשְׁרִיָּ נַאֲךְ הַיְּלָפָּ אָוֹן דַּאֲסָ כָּרְכָּי-

(86) הדואר גליון היובל תש"ג. הרוב יעקב אויגנס: מרכז רותני דתי, 7, 702, עמ' 3.

לען פון און איבערוגענסניטענעム האלדו? לאמיר אָרויסיגין און אַ קוק טאגן וואסעס טוט זיך אויף יונגער זייט פון דעם פאנצטער, אין שיין פון די ליכטן ליעך" (87).

יהודיה המכבי האט געשאכטן די אלטע בנסת ישראאל.

אין אַ צוויות ליד זעם זלמן שניאור אין עשותה אַן אַ מוזי און ער זיגט צו איר. קוקנדייך אויף איר דערמאנט ער זיך אויף אַמאליקער ידישער גראיסקייט און אַיצטיקער שיפלוות. אַמאל, זאגט שניאור, האט זי גזען, זוי אַ פאלק איז געקומען אַינגעמען אַ לאנד — אַ פאלק געלערנט אַן מלחמה. די עשותה האט אַים פֿאָרְפּֿרְטֿר. זי האט אַים געקרילט דִּי האָר פון קאָפּ אַן געוואָלט אַים באָצְוּבָּעָן, אַן דאס פֿאָלְק, וואס איז געקומען אַינגעמען דאס לאָנד, איז געווֹן ינוֹ אַן שטאָרְק אַן אַיז באָצְוּבָּעָט וואָרְן אויף אַ ווֹיל אַן האט געזְנְדִּיקְט. באָלְד האטעס זיך אַבעָּר אוּפְגָּעָכָּפּ אַן גענוֹמָעָן נקמה פֿאָר זיַּן מאָמְנָטָאָלָעָר שׂוֹאָכְקִיט אַן אוּסְגָּעָקְוִילָעָט די פריסטערינס פון דעם געַץ. שניאור ענדיקט דאס ליד :

"דאָס האָסְטו געזען אַין דִּין יונגעט, אַבעָּר נאָך דעם, זוי דוּ בִּיסְט אַ סְך יובלים געשלאָפּ אַין חורבות פון דִּינְיָע טעטפלען, האָסְטו נִיט געזען, אַן דער באָזְנְגָּעָר פון נְבָעָן אַיז געווארן אַ גוטער גָּאט אַן אַ ווַיְיכָעָר אַן אַ זִּי כערער אַין זיַּן שׂוֹאָכְקִיט. דער הייליקער האט ליַּיב, ער גִּיט די לִינְגָּע באָק ער אַין מוחל זיַּנְגָּע פֿאָרְפּֿאָלְגָּעָרָס אַן חֲרוּבָּ-מַאָכְלָרָס. ער גִּיט אַיבָּעָר ווען מעַן פָּאָטְשָׁט אַים אויף דער רעכטער. ער אַין אַ גָּאט, וואָס גִּיט אַיבָּעָר זיַּנְגָּע אַין דִּי הענט פון די אָוּרְגִּינְג אַן גִּיט אַיבָּעָר דאס לאָנד אַ יְרָשָׁה צו די וואָס קוּלְעָן זיַּנְגָּע פרומְעָן. אַ קְרָאָנְקָע אַן טְרוּיְעָרִיקָע שְׂכִינָה האט ער מיטגענָמָען מיט זיך, אַין גָּוֹתָה, צו זיַּן אַ בָּאָגְלִיטְעָרְדִּין זיַּנְגָּע, אַן אַלְעָל אַין זיַּן שׂוֹאָרֶצֶן, ווען מִיר לעַבָּן אַן ווען מִיר שְׂטָאָרְבָּן — אַלְעָל מַאְל טְרָאָגֶט זיַּן שׂוֹאָרֶצֶן. אַן אַין אַ טָּאג פון צְרָה בְּרוּמְט זי אַן טְרִיסְט אַן זָאגְט צו אַיבָּיק לעַבָּן צו דעם, וואָס ווערט גַּעַרְגָּעָט אַדְרָע ווערט פֿאָרְבְּרָעָנט אויף קִידְוָשָׁהָשָׁם. אַן אַין מְזֻמָּר האָט זי, "לְעַתִּיד לְבָוָא". אויף יְעָדָן ווַיִּתְקַדֵּם בעטל ברומְט זי דאס זָמָרֶל. יְעָדָן ווַיִּתְקַדֵּם הָאָרֶץ שְׁלַעְפָּרָט זי אַין, אַן דעם אַינְגָּעָקְשָׁנְטוֹן צו לעַבָּן, צו זִיג, קָאָן זי נִיט הַעַלְפָּן (88).

שׂניאור קלָאָגֶט, וואָס דער גָּאט פון יְשָׂרָאֵל האָט זיך פֿאָרוֹאָנְדָלֶט אַין אַ גָּאט פון רְחָמִים. דער דִּיכְטָעָר האָט אַפְּלָיו צְגַעְמִישָׁט אַ בִּיסְל קִרְיסְטְּלָעָט

(87) זלמן שניאור : פרקי יער, "בליל חנוכה", ז', 195.

(88) דאָרט "תְּלִונָה", זז', 213, 214.

קייט: «עד גיט די ליגקע באך ווען מען פאטעט אים אויף דער רעכטער», אליך כדז צו פארמייאוטן יידישן פאציפיזום און איינטראטיקון באגריף פון גוברה. אבער קיין גענדינער אייז דאך שניאור ניט. זיין אידעאל אייז: «צ'וּרַיְקָ צַוְּ דִּי הַשְׁמָנוֹגָיִם», וואס האבן פארט געהאלטן פון יידישן גאט. אפילו שניאורס «בָּזְוִיגָעָר פֿוֹן כְּנָעָן» האבן שווין אַ יִדְישָׁן גָּטָם. שניאור וויל דעם אלטן קרייגערשן גאט, וואס אייז אויך דער גאט פון גערענטיקיט. דער דיבטער אייז דאך אַ פֶּרֶאָדוֹקָט פֿוֹן יִדְישָׁן שְׁטָעַטָּל וּאוֹ בְּלוֹזִין חֻמָּר אַיְזָ גָּעוּן דער-ווידער דעם יידישן מענטשן.

אין גאנצן ביט-יידיש איז שאל טשערניכאוסקי. פאר אים זיינען די השמנוגאים צו פיל יידיש, צו פרומ.

— וואס זיינען מיינע בלוטן, וואס זידן אין מיר? דאס בלוט פון די מאקאבייערט? נײַן! מירמלגע געטשקעס זיינען בי מיר הייליק'(89). טשערניכאוסקי האלטן, אָו דאָכְ גְּרוּסְטָעָ וּוָאָס אַ מְעַנְשָׁתָעָ קָעָן דָּעָרָ — גְּרִיְיכָן אַיְזָ פָּאָלָן אוּפְּן שְׁלָאָכְטָפְּעָלָד אַיְזָ אַ מְלָחָמָה. וּוָאָיל אַיְזָ דָעָם מענטשן, זָאָגָט עָרָ, וּוָאָס קָעָרָט זָרָקְ פֿוֹן מְלָחָמָה אַוְן קָאָן הַנָּאָה האָבָן פֿוֹן דָעָם רֹויְבָן אַוְן פְּלִינְדָּרָ, וּוָאָס עָרָ האָט גַּעֲבָרָאָכָט, אַבער נָאָך וּוָאָילָעָר אַיְזָ: —

«דָעָם מֵאָן, דָעָר אַוְיסְדָּעָרְוַיְילְטָעָר פֿוֹן דָעָם נְבָיאָס (מוֹחָמָד) רִיְיטָעָר, וּוָאָס אוּפְּן שְׁלָאָכְטָפְּעָלָד האָט עָר גַּעֲפָנוּן אַ קָּבָר, וּוָאָס קָנִיטָן, וּוָי עָסְ קָנִיטָן אַ יְוָגָעָר לִיְיָבָן. וּוָאָיל אַיְזָ אִים, וּוָאָס פָּאָלָט אַיְזָ דָעָר מְחָנָה פֿוֹן די עַרְשָׁטָעָ טְוִיזָונָט אַיְזָ דָעָם טָאָגָ פֿוֹן גְּרוּזִיס אַוְיסְשָׁלָאָכְטָוָנָגָ, בֵּין זַיְן פָּאָן אַיְזָ רַיְין פֿוֹן אַוְרָעָכָט, וּוָי רַיְין עָס זַיְנָעָן די, וּוָאָס גַּיְעָן אַיְזָ מְלָחָמָה»(90).

אַוְדוֹאי זַיְנָעָן בַּי טשערניכאוסקי פָּאָרָאָן אוּיךְ לִידְעָר מִיט אַ יִדְישָׁן גַּיְיסָטָן. אַפְּילוּ לִידְעָר, וּוָאָס בָּאוּנְגָעָן דָּאָס אַידְיִילִישָׁעָ לְעָבָן פֿוֹן די שְׁטָעַטְלָעָן. אַבער דָעָר הַוִּיפְּטָמָטִיוֹ פֿוֹן זַיְנָעָ לִידְעָר אַיְזָ צּוּרִיקְקָעָר צַוְּ דָעָר פָּאָרָהִיסָּטָרָישָׁעָר צִיְּטָ פֿוֹן יִדְיִישָׁר גַּעֲשִׁיכְטָעָ, צּוּרָקְ צַוְּ גַּעֲנְדִּינְגָסָט. פָּאָרָלָאָן דָעָרָפָעָטָן אַפְּילוּ דָעָם גָּטָם פֿוֹן די נְבָיאָים.

איַן זַיְן בָּאָרִימָט לִיְדָ: «פָּאָר דָעָם גַּעַץ אַפְּאָלָא» (לְנוֹכָח פָּסָל אַפְּוֹלָן), באַקָּלָאָגָט זַיְךְ דָעָר דִּיבְּטָעָר, וּוָאָס דָעָם ווּילְדָעָר גָּטָם פֿוֹן מְדָבָר, דָעָם גָּטָם, וּוָאָס הָאָט אַיְנְגָעָנוּמָעָן בָּנְעָן הָאָט מְעָן אַיְצָט גַּעֲבָנְדָן אַיְזָ רְצָעוֹתָ פֿוֹן תְּפִילָן. דָאָס לִיְדָ הָאָט עָר גַּעֲשִׁרְבָּן אַיְזָ דָעָר יְוָגָנָט. אַבער צְוֹאָנְצִיק יָאָר שְׁפָעַטָּה.

(89) כל שיורי משרניחובסקי, תל אביב, "מנגינה לו", קצג.

(90) דארט, ז', 227.

אין די דרייסיקער יארן פון איצטיקן יארהונדערט, שרייבט ער נאך שאָרַי פערע לידער. אויב אין אנהייב צואנצ'יקסטן יארהונדערט איז טשערביי כאוסקי געווען דער פאָרוּזַאָגֶעֶר פון דעם קומענדיקן יונגן דור, אויאָ ער אין די דרייסיקער יארן געווארן דאס קול פון דור.

די נבייאַם פון תנְּךָ זיינען ניט טשערניכאָוסקיס נבייאַם. זיינער באָגריף איז דאָךְ געווען, אָז אַ זינדייך פֿאָלְקַ פֿאָרוּזַאָגֶעֶר דאס לאָנד אוֹיף וועלכּעֶר ער וואַוינט. קיין פֿאָטְעַרְלַאָנד אִיז ניט הייליך סיְידַן דאס פֿאָלְקַ פֿירַט זִיךְ אוֹיף גוּיט די געבאָטַן פון גאָט :

“און אַיךְ האָב אַיךְ געבראָכַט אַין אַ לאָנד פון פֿעלְדַּעַר אַן זיינגעָרטַנְעַר אָוֹן אַיר זענט געקוּמָעַן אָוֹן פֿאָרוּזַאָגֶעֶר מִין לאָנד, אָוֹן מִין נְחַלָּה הַאֲט אַיר גַּעַמְאָכַט פֿאָר אַן אָוּמְרִינְקִיטַט” (ירמיהו ב’, ז).

“דוֹ מענטשנָוֹן, דאס הוֹיוֹן פון יִשְׂרָאֵל זִינְדִּיךְ אוֹיף זיינער ערְד האָבָן זַיִן פֿאָרוּזַאָגֶעֶר מִיט צַיְעַרְעַז וּזְעַגְן אָוֹן מַעֲשִׁים” (יחזקאל ל’, ז).

טשערניכאָוסקי שטורהעט אוֹיף די נבייאַם :

“איָן אַוְוִינָס געווען אוֹיף דער וועלט, איָן אַוְוִינָס געהערט געווארן זיינט מענטש אִיז אוֹיסגעפּוּרָעַט געווארן פון לִיְם ? צוֹ אַ זּוֹן, ווֹאָס האָלֶט זִיךְ אוֹיף אַין זַיִן לאָנד ווּערט געוזגט : “הַעֲרָה אוֹיף אָוּמְרִין צוֹ מַאֲכַן דאס לאָנד ?” (91).

איָן אַן אַנדְעָר לִיד וּאוֹרָנט אַינְגָּרָר פון זיינע פֿאָלְשַׁע נְבִיאַם, אָז די יִדְיְישַׁע גָּאָוָלה וּוּעָט נִיט קּוּמָעַן בֵּין די האָרַן פון עַמְּקָה, די אַמְּאַלְקַע גַּעַצְנָה בעלְפּוּרָה, בעלְזָבוֹן אָוֹן דַּעַר בָּל וּוּלָן צְרוּקַ נִיט וּוּעָרָן די העַרְשָׁרָס פון לאָנד. דַּעַר דָּוָר, ווֹאָס וּוּעָט זַיִן צּוּרִיקְקָעָרְן קיַין אַרְץ יִשְׂרָאֵל וּוּעָט אַנְגָּעָה מעַן די אַשְׁרָה פֿאָר זַיִן גָּאָט” (92).

סְאָיוֹן כָּאָרָאָקְטָעָרִיסְטִישׁ. ווֹאָס טשערניכאָוסקי הַאֲט אַ לִיד, ווֹאָס רַוְּפַט זַיִן : “בְּתֵי נְפָשָׁה לְעַשְׁתָּוֹתָה” — “די בְּשָׁמִים־שָׁאָכְטָעַלְעַד פון די פֿרִיסְטָעָרִינְס פון עַשְׁתָּוֹתָה”. די נְבִיאַם פון גָּאט האָבָן בַּאֲקָעָמְפַט די פֿאָלְשַׁע נְבִיאַם, נִיט נְאָר וּוְיִיל זַיִן זיינען געווען פֿאָר דַּעַר אַיְבָּעָרָה עַרְשָׁאָפַט פון לאָנד אָוֹן קענְגָּה גָּאָר אוֹיךְ וּוְיִיל די פֿאָלְשַׁע גְּבוֹאָה אַין געווען פֿאָרְבּוֹנְדַן מִיט מָאָרָאַ לִישְׁעָר גַּעַפְּאָלְגִּיקִיט :

“אַבְּעָר בֵּי די נְבִיאַם פון יִרְשָׁלָיִם האָב אַיךְ גְּעוּזָן שְׂוִידָעָה אַפְּטִיקָע

(91) דָּאָרָט “מְחוֹזִינוֹת נְבִיאֵי הַשְׁקָרָה”, ז’, רְלַיְחָ אָוֹן וּוּוּטָעָר.

(92) דָּאָרָט “חַזּוֹן נְבִיאֵי הַאֲשָׁרָה”, ז’, רְנוֹגָ אָוֹן וּוּוּטָעָר.

זאכן — זנות, אומגין מיט ליגן און זיי שטארקן די הענט פון די שלעכטס-טווערס" (ירמיהו כ"ג, יד).

זו די צוויי פאלשע נביאים אין בבל : אהאב, דער זון פון קוליה און צדקההו, דער זון פון מעשיה, וואס האבן מיט זיעדרע נבואות געומטיקט די פארטידיבענע אין גלות צו אן אויפשטיינד זאנט ירמיהו :
עווייל זיי האבן געטאן שענדעלעכע זאכן אין ישראל און מונת געוען מיט די וויבער פון זיעערץ חביבים" (דארט כ"ט, כג).

יזוקאל רעדט מיט עקל וועגן "די פראיען, וואס באוינגען דעם טויט פון תמווז". אבער טשערניכאוסקי רעדט צערט און ליריש וועגן דעם קולט. באשרייבט אים מיט פאטען ציטער און רעכנט אוייס יעדע קליניקיט, וואס איז נאר באוואוסט וועגן דער עבודה זרה. און ניט נאר דעם תמויקולט באזינגט טשערניכאוסקי אויך פון דעם פריסטער פון זוניגט האלט דער דיכטער. דער כהן פון און (93) זאנט מוסר יידן. טשערניכאוסקי זינגען וואוינגענדיך אין דער יידישער שטאט תל-אביב :

— "פרעמאדע, אויב ברידער זיינען מיר געוען אמאל, אבער איצט איז צווישן אונדו א תחום, וואס איז צווישן זון און בי צום ווינגען, בי צום ברומען. אין אייערע אויגן זיינען גארבישט אונדווער לידער און פרעמאדע איז איך דער קראנץ פון אונדווער פריידן ; אויף צום לאכן ; וועט פארשטיין א פלאדרומו דעם רוייביגל ?" (94).

ידן פון רבוי יהנן בן זכאים ציטטן, און נאך פריער, און בי גאר ניט לאנג צוריק, ואלטן טאקע נישט פארשטיינען דעם דיכטערס התלהבות.

(93) זע בראשית מ"א, ג ; דאס זיינען די פריסטער וואס יזוקאל רופט בחורי און (אווען) — די זונגען פון זינד, יזוקאל ל', ז.

(94) כל שיורי טשרניחובסקי, תל אביב : אחים מקדשי לילנה בחודש, זז', רכה,
רכו. ס'אייז גאר אינטערעסנט די אפשמצונג וועגן שאול טשערניכאוסקי, וואס איז דערשיכען צו זיין פיבפטן איר齊יש און "דער" : "שווין, ס'אייז דער פונטער יאָר נאך זיין טויט, פונדעםטוועגן געדעינקען מיר אים און וואס וויטער אלע מיט א טייפערדר דערקענונג, איז מיט אים איז געתשאָרבן א דיכטער, וואס האט גערראָגן איז זיין הארץן די בענקשאָפט פון זיין דור — וואס האט אויסגעפֿרָעַט זיך גע- שטאָלט פָּרָן קומענדיין מענטשן. איז זיינע פערזון האט ער אַנְגְּבָ�וָן אַנְגְּבָ� אַוְיָף זיין גרויסער אַיְנוֹזָםָקִיּוֹת אַיְן "מָלֹתָה", וואס האט אַיְם מער ווֹיָ געטאן פון אלע פריערדיקע אַיְנוֹזָםָקִיּוֹן, אַזְוָן ער האט ניט געווואָסֶט אַז דָּא, ניט געקוּט אוֹרֶף דער קאָלְטִיקִיּוֹת פון דער אַפְּצִיעַלְעַר יִדְישִׁקִּיט, אַיז זיין קָוֵל אַרְיוֹנָגָדָרָנָגָן אַזְוָן די הענער אַזְוָן ער אַיז ניט געוען אַיזָּוִי אַיְנוֹזָםָקִיּוֹת. דער דור וואס האט געשטاطליךט דעם ישוב האט זיך צונעהרט צו זיין קָוֵל." (דבר, יומ, ו, י"ט בתשרי, תש"ט). מײַן קורסיוו.

ענטזיזאום אוּן באָיגִיסְטַּעַרְוָנָג פָּאָר גַּעֲצְנִינֶסֶט. זַיִ וּוֹאַלְטָן נִיט גַּעֲקֻנְטַב באָז
געמַעַן זַיִן פָּאָרְהָעָרְלָעְכָּנוּג פָּוּן דֵּי אַלְטָע, טַוִּיטָע גַּעַצְנָ: בָּעַלְ-פָּעוּר
אוּן עַשְׂתָּוֹרָה אוּן בָּעֵל, וְאָסָה האָבָּן פָּאָרְהִילִּיקָט גַּזְהָה, שְׁפִיכַת דָמִים אוּן אַומְדָה
רעַכְתָּ. אַבְעָר דֵּי מַשְׁכִּילִים, דָעֵר דָוָר פָּוּן תְּחִיה, דָעֵר דָוָר פָּוּן רַעֲנַעַסָּנוּס אוּן
די נִיעַ "עָולִים" האָבָּן אִים גּוֹט פָּאָרְשְׁטָאָגָעָן. יְחוּקָאַל זַאְגָּט וּוֹעֲדָן דֵּי פָּאָלְשָׁע
נְבִיאָים: "אִין דָעַם גַּעֲזָעָמָל פָּוּן מִינָן פָּאָלָק וּוֹעֲלָן זַיִ נִיט אָוִיפְגַּעַנוּמוּן וּוּרְעָן,
אוּן אִין דָעַם בָּזָק פָּוּן דָעַם הוֹיְזָן פָּוּן יִשְׂרָאֵל וּוֹעֲלָן זַיִ נִיט פָּאָרְשְׁרִיבָן וּוּרְעָן"
(יְחוּקָאַל יַג. יַט). אַבְעָר טַשְׁעַרְגִּיכָּאָסְקִי אִיז אָוִיפְגַּעַנוּמוּן גַּעַוְאָרָן פָּוּן
יִדְיִישָׁן גַּעַזְעָמָל, "אִין דָעַם בָּזָק פָּוּן הוֹיְזָן פָּוּן יִשְׂרָאֵל"— אִין דָעֵר הַעֲרִיכָּאִישָׁעָר
לִיטְעָרָאָטוֹר, אִיז עַר אָרְיִין, וַיִּאָגְרִיסְעָר יִדְיִישָׁעָר דִּיכְטָעָר אוּן אַמְשָׁוְרָה
פָּוּן תְּחִיה.

יא. דָעֵר זַיִגְפָּוּן "צַו זַיִן וַיִּאַנְדְּעָרָעָ פָּעַלְקָעָר"

צִיּוֹנִים הָאָט אִין אַנְהִיב נִיט פָּאָרְכָּאָפָט דָאָס פָּאָלָק. דָעֵר גַּאנְצָעָר גַּעַי
דָאָנָק פָּוּן אַנְטִירְלָעָן צְרוּרִיקָעָר צַו אָן אַיְגָן לְאַנְדָּ אָן וּוּרְעָן וַיִּאָלָע אַנְדְּעָרָעָ
פָּעַלְקָעָר אִיז גַּעַוְוָן יִדְיָן פְּרָעָם. וַיִּאָלָע בָּאָוּגְּנָגָעָן אָן פָּאָרְטִיּוּן אִיז דָעֵר
צִיּוֹנִים נִיט גַּעַוְוָן צְוֹפִיל עַרְלָעָךְ אִין זַיִן פְּרָאָפָאָגָאנְדָע. צַוּם פָּאָלָק אִיז מַעַן
גַּעַקְוּמָעָן מִיט אַצְוָזָג פָּוּן "אִישׁ תְּחַת גְּפָנוּ וְאִישׁ תְּחַת תְּאַנְתָּו". אַחֲדָהָעָם
זַאְגָּט :

"אִין זַיִעָר אַיְבָּרְגָּעָטְרִיבָּעָנָעָר בָּאָיגִיסְטַּעַרְוָנָג גְּלִיבִּין זַיִן זַיִן וּוּעָלָן
ברַעַנְגָּעָן נַזְכָּן דָעַם יְשָׁוֹב דָוָרָךְ אָוִיסְגַּעַטְרָאָכָטָע גַּוְטָע בְּשָׁוֹרוֹת. זַיִ פְּילָן, אָז דֵי
גַּרְוִיסְעָ מַאֲסָע אִיז וּוִיטָּ פָּוּן אַהֲבָתְ-צִיּוֹן אָן דָעֵר אַמְתָּאָלִין וּוּטָּ נִיט זַיִן
גַּעַנְגָּו אִים צַו פָּאָרְאַנְטְּעָרְעָסְרִין (אִין דָעֵר בָּאָוּגְּנָגָעָן). דָעַרְפָּאָר זַיְגָּעָן זַיִן
זַיִן מַתְיָיר צַו זַאְגָּן לִיגָּן "לְשָׁם שְׁמִים", צַו לִיבִּין אָנוּ צַו רִימָעָן דָאָס לְאַנְדָּ אָן
זַיִן פְּרוֹכֶת מִיט אַיְבָּרְגָּעָטְרִיבָּעָנָע גַּוְזָמָאָות; צַו פָּאָרְעַפְנְטָלָעָן פָּאָרְשִׁיִּ
דָעַגְעָ בְּרִיוֹ פָּוּן דָאָרְטָן, בְּרִיוֹ גַּעַשְׁרִיבָן פָּוּן יִנְגָּלְעָן אַדְעָר פָּאָנְטָאִיאָרָן —
וַיִּזְיָהָי אִין צַו מִיר, וְאָסָה אַיךְ דָאָרָף עַס זַאְגָּן — פָּוּן פְּשָׁוֹטָע שָׂאָרְלָאָטָאָגָעָס, וְאָסָה
טְרִיבִּין אַיְבָּרָ מִיט אַחֲשָׁבוֹן, בָּאָוּאָסְטִוִּינִיק" (95).

אִין אַנְהִיב הָאָט זַיִק דָאָס פָּאָלָק נִיט שְׁטָאָרָק פָּאָרְאַנְטְּעָרְעָסְרִיט מִיטָּן
צִיּוֹנִים. דֵי רְבָנִים, דֵי גִּיסְטִיקָעָ פִּירְעָרָס זַיְגָּעָן גַּעַוְוָן פְּרִינְצִיפְיָעָלָעָ קַעַל-

(95) אחד העם, על פרשת דרכיהם, כרך א, זז', כט, 5.

נurses. ווי ווית דיבּרבנים האבן זיך געשטעט קעגן ציוניזם, קען מען זען מיט וויפֿל פֿיעטטע אַחדּהעם רעדט ווועגן הרב מרדכי עלייאשבערג, איינער פון די ערשות רבניים, וואס איז געווארן אָן אַנהעהגער פון ציוניזם. מען קען צוגעבן נאך געציילטע רבנים: הרב שמואל מאהילעווער, הרב רייניס אָן אנדרע. אַבער דער כלֶּר-רבנים אָן חסידישע רבים, ווי אַ גַּרְוָעָפּ, ווינען געַז וווען קעגן ציוניזם (96).

דער הויפֿט-טיעזיס אויף וועלכּן דער ציוניזם האט זיך געשטייצט איז געווען פֿינְסְקָעָרִים געדאנק, אָן די שנאה צו יידּן ווועט קִינְגָּמָּאָל ניט אויפֿהערן, ווילַ די שנאה איז פֿאַרוֹאַצְּלַט אָן אַ טִּיפּן, נָאַטְּרַלְּעַכּן עַמְּאַצְּיָאָנְגָּעָל אַיבָּעָרְעָ – לָעַבְּ; סְאָיז אַ קְרָעָנָק, וואס גִּיט אַיבָּעָר פָּוּן טָאָטָן צָוְם זָוְן.

אַבער יידּן האבן ניט געהאלטן פָּוּן אַט דָּעַם געדאנק, זיי האבן געגְּלִיבְּט אַין ווּלְטַ-פֿרְאָגָרָעָס. אַ פֿרְנְדְּקָעָק יִדְּיָעָשׂ פֿעַרְזְּעַנְלְעַכְּקִיט שְׁרִיבְּט אַ קּוֹרְ – צָעַ צִיְּתָן פָּאָר דָּעַר עַרְשְׁטָעָר ווּלְטַ-מְלָחָמָה :

„דאָס טָאָטָאָלָעָ אַרְיִינְדְּרִינְגָּעָן פָּוּן דיַיְדּן אַין דיַיְקָוְלוֹטְרָן אָן מְנַהֲגִים פָּוּן דיַיְפָּעָלְקָעָר צְוִישָׁן וּוּלְכָעָ מִיר וּוּאוּנְגָּן וּוּעָט רַעֲאַלְיוֹרָט וּוּוּרָן מַעַר אָן מַעַר מִיט דָּעַר צִיְּתָן, וּוּעַן יִדּן וּוּלְכָן זִיךְ אַוְיסְבִּילְדָן ; אָן אָזְוִי וּוּי אַין דִּיטְּשָׁלָאָגָּד אָן אַין דיַיְאַנְדָּרָעָ אַיִּיכְּאָפְּעָאָישׁ לְעַנְדָּעָר לְעַבְּן אַין פְּרִידָן קָאָטָאָלִיקָן, פֿרְאַטְּעַסְטָאָנָטָן, פֿרְאַוְאָסְלָאָוָונָעָ, לְוּטְעַרְאָגָעָן, קָאָלְוּעָגְיִיסָּטָן אָן אַלְעָרְלִיְּ פֿאַרְשְׁיָדְעָנָעָ סְעַקְטָאָנָטָה, אָזְוִי קָעָנָעָן אַוְיךְ יִדּן לְעַבְּן אַין שְׁלָום מִיט דִּיאַלְעָ פֿעָלְקָעָר, אַ דָּאנָק דָּעַר אַוְיְפְּקָלְעָרוֹגָג, וואס ווּעָט זִיךְ פֿאַרְשְׁפְּרִיטָן אַוְיךְ

(96) אַיְנְמַעְרָעָסָאנְטָ אָז אָז הַרְבָּ שְׁמָוָאָל מַאְחַיְּלָעוּוּר אָז הַרְבָּ רְיוִינִיס זְוִינְגָּן בְּיֹידָע אַין אַ גַּאֲרָפְּרָוּסְטָר מִאָס גְּעוּוֹן מְשֻׁבְּכִים. דיַרְבָּנִים וּוּי אַכְּלָ, מִיט דיַיְפָּעָר דְּעַרְמָאָנָטָעָ גַּעֲצִיְּלָעָ אַוְיסְנָאָמָעָן זְוִינְגָּן גְּעוּוֹן צִיּוֹנִיזָם. אַבער צִיּוֹתָן בְּיוּזָן זִיךְ אַיְצָת זְוִינְגָּן דיַיְוּבָנִים בְּדָרְךְ כָּל נִיט נָאָר פֿאָרָן צִיּוֹנִים נָאָר זְוִינְגָּן גְּרוּסָעָ חַסְדִּים דָּוּקָאָ פָּוּן דיַיְעַסְטְּרָעָמִיסָּטָן אָזְוִי יִשְׂרָאֵל. שְׁרִוְּבָטָה מִ. יַיְנְרַעַנְבָּרָגָה, רַעֲדָאָקְמָאָר פָּוּן פֿרְוּמָעָן „מְאָרָגָעָן זְוּרָנָאָלָל“ :

„מִיר זְוִינְגָּן אַוְיםָן דיַיְצָלְרִיבְּכָעָ בְּרוּיָוָן, וואס דָּעַר „מְאָרָגָעָן זְוּרָנָאָלָל“ האָט בְּאַקְוּמָעָן — סְפָּעָלְיָעָל פָּוּן רְבָּנִים — (מִיּוֹן קְרוֹסְיוֹן) וּוּעָגָן אַ קָּאָלָטָם פָּוּן אַונְדָּעָר חַשּׁוּבָן מִיְּשָׁאָרְבָּעָשָׁר אָזְוִי גְּרוּיסָן דִּיבְּכָעָר גַּלְאָטְּשָׁתְּיָהָן פָּאָר זִיךְ קְרוּוֹתָק פָּוּן מְנַחַם בְּעֵגִינָן“ (מְאָרָגָעָן זְוּרָנָאָלָל, דָּעַצְעַמְּבָדָע, 23, 1948). מְנַחַם בְּעֵגִינָן אַיְזָה דָּעַר פֿרְרָעָר פָּוּן דָּעַר עַקְסְּטָרָעָם נְאַצְּיָאָנָאָלִיסְטִישָׁרָבָן פָּוּן דָּעַם סְעַקְרָעָשָׁאָר פָּוּן וְעַד הַרְבָּנִים הַחֲרָדִים. פָּאָר-שְׁטִוִּיטָזִיךְ אָז אַז דָּעַר סְעַקְרָעָשָׁאָר אַזְוִי אַוְיךְ אַרְבָּ –

(97) העתיד מאסָּפָּסָפָּרָהָיִ, מדָעִי, ספר רְבִיעִי „עתְּדוּתָה יִשְׂרָאֵל“, מאה פְּרוֹזִיסְפָּרָה לְדוֹנוֹיג גְּיוּגָעָ.

דער וועלט. צוישן די קולטורעלע פעלקער איז ניטה וואס מורה צו האבן פאר קאנפליקטן, באטש אפילו סאייז אומגעגלעך צו פארמיין צופעליקע אונפאלן פון דעם פינצטערן המון. איז איז אויך ניט צו דערזאָרטן אן אלגעה-מיינעם גירוש פון יידן צוּליב זיער רעליגיע, אַחוֹז אַפְּשָׂר אַן רִוְּסָלָן (97). ניט נאר דער מערב-אייראָפעאַישער ייד, פראָפעסָר לודוויג גיגנער, האט געליגיבט איזן פראגראַעס פון דער וועלט און צוּזָמָעָנְגָּלְבָּן פון יידן און אנדערע פעלקער. אַפְּילו אֶזָּאָגָּנְצָעָר יֵד וַיְהִוָּת סָקָאָלָאָו האט געליגיבט, אָזִי דִּי פִּינְצְּטָעָרָע צִיְּטָן פָּוּן אַמְּאָלָעָן זִיךְן זִימְקָעָרָן:

«וואס קען די צוקונט ברענגן? זי קען ניט ברענגן קיין גראָעער ערדיפות און בית קיין מער שפֿע פון שלות, רואַיקיט און גראָעער גלייכִקייט פון אַמאָל. דער אַיצְטְּקָעָר עליילָת דָם (בײַלִיס פֿרְאַצְעַט), צום ביישפֿיל, אַיז קיעוּ, קאָן ניט, אַיז זיינ גאנצְעָר מִיאָסָטָר מְנוּלָקִיט, זיינ אַזְוִי שעַדְלָעָר אַיז רְצִיחּוֹתְּדִיק וַיְהִי דָעָר עליילָת דָם פָון טְרִיאָנָט. אַזְוִי דָעָר עליילָת דָם, וואס וועט זיינ אַין פֿוֹפְּצִיק יָאָר אַרְוּם אַזְוִי הַונְּדָעָרָט יָאָר אַרְוּם קאָן ניט זיינ, לוּיט דָעָם פֿאָרְשָׁרִיט פָון דָעָר מְעַנְּטְשָׁהִיט (מיין קְוָרִיסְיָו), אַזְוִי שָׁאָרָף וַיְהִי דָעָר אַיצְטְּקָעָר. דָעָר טָאָרְקוֹוָמָאָדָע פָונְגָעָם פֿוֹפְּצָנְטָן יָאָרְהַונְּדָעָרָט קאָן זִיךְן אַיצְטְּ פֿאָרוֹזָאנְגָּלְעָן בְּלוּזָן אַין אַשְׁטָעָקָעָר (בָּאוֹזָוּטָעָר אַנטִיסְעָמִיט אַין דִּיְתְּשָׁלָאָן) אַדָּעָר אַין אַ פָּאָבָעָדָאנְאָסָצָעוֹ (רוֹסִישָׁר אַנטִיסְעָמִיט) — עַס מִיְּנְטָס בְּלוּזָן אַין אַ בלָאָסָטָר נָאָכְמָאָכָוָגָג. דָעָר גִּירְשָׁן פָון «פְּלִיפְּ דָעָם שִׁינְגָּעָם» אַדָּעָר פָון פֿאָרְדִּינְאָנד אַזְוִי אַזְאָבָעָלָא (גִּירְשָׁן שְׁפָאָנִיעָ) קאָן אַין הַיְּנִינְקָע צִיְּטָן זיינ גָּאָר אַ טִּילְוּוּיּוּר, מִיט אַיבְּרָקְלִיגְלָעָן זִיךְן, מִיט אַפְּנָאָרְדָּרִי (98).

די יִדְיָשָׁע סָאָצִיאָלִיסְטָן האָבָן גַּעֲלִיבָט, אַזְוִי אַלְעָזִיר יִדְיָשָׁע צְרוֹת גַּעַמְעָן זִיךְן דָעָר עַקְּנָאָמִישָׁע אָמְגָלִיבָקִיט אַזְוִי פָון דָעָר רְשֻׁוֹתְדִּיקָעָר קאָן פִּיטָּאָלִיסְטִישָׁע סִיסְטָעָם. וועט דִי סִיסְטָעָם פָון עַקְּסָפְּלָאָטָאָצָעָי בְּטָל וּוּרָן, וועַלְן יוֹשֵׁר אַזְוִי גַּעֲרָעְכְּתִיקִיט הַעֲרָשָׁן אַיְיךְ דָעָר וּוּלָט. עַס וּוּלָן פָּאָרְשָׁוּנוֹינְדָן שְׁנָאה אַזְוִי קְנָהָה אַזְוִי דָעָר אַנטִיסְעָמִיטִים וּוּלָט בְּטָל וּוּרָן. די סָאָצִיאָלָעָר דָעָר וּוּלָצִיעָ אַזְוִי אַ הִיסְטָאָרִישָׁע נָוִיטָוּנְגְּדִיקִיט. זִיךְן שְׁטִיטָת אַזְוִי קְלָאָפְּט אַזְוִי טִידָר. אַזְוִי מְלָכָה אַזְוִי רְעָאָקְצִיעָ אַזְוִי שְׁטָעָלָט זִיךְן פֿרְאָגְרָעָס פָון דָעָר מעַנְשָׁהִיט.

פָּאָר דָעָר עַרְשְׁטָעָר וּוּלְטָמְלָחָמָה אַזְוִי צִוְּנִיזָם, אַזְוִי פָּאָרגְּלִיךְ מִיט די פָּאָרְצְּוּיְגָטָעָאָלְעָרְלִי יִדְיָשָׁע סָאָצִיאָלִיסְטִישָׁע אַרגְּגָאָנְיְזָאָצִיעָס. גַּעַוְעָן אַ שְׂוֹאָה-כָּעָבָעָנְגָּוָגָג. אַבָּעָר די סָאָצִיאָלִיסְטִישָׁע בָּאוּוּגָגָג הַאָט גַּעַהְאָלָפָן צַוְּעָ-

(98) דָאָרָט זָו', 140, 141.

אלאל' מער' מסוג' ווינגען' יידן געוויזערן אויפֿצְאָגֶעָטָן דעם ציינּוּם.

גרעיסערעד און גראָסערע אַאלְן יידּן האָבן שווין מעֶר נִיט געפּונען אַין
יידּישקייט זיעיר פֿערזענְלעָך גליק אַין זיעיר תכליות אַין לעָבָן. דער ייחיד
איינְזַוְוָן מעֶר נִיט גַּעֲשָׂטָאנְגָּן אַין צענטער פֿון יידּישָׁן לעָבָן. דאס גליק פֿון דער
אַוּמָה אַין אַוּוֹקְגַּעַשְׁטָעלְטָם גַּעֲזָאָרְן אַיבָּעָד דֵּי אַינְטָעָרָעָסְן פֿון יִתְחַדְּ. וּוּן אַתְּ-
הָעָם אַיִן אַרוֹסְגַּעַטְרָאָטָן וּוּי אַ גַּעֲזָעַלְשָׁאָפְטָלְעָכָר טָעוֹר אַוּן שְׁרִיְּבָעָר הָאָטָם
עָרְגַּעַטְרְוִימָט פֿון אַיזְּ אַמְּצָבָּ. עָרְהָטָם גַּעֲזָאָלְטָם אַוּ יִדְּן זָאָלְן זִיךְ בִּיטָּ�
אַוּן טְרָאָכָּטָן מעֶר וּוּגָעָן לְאוּמִיּוֹת וּוּי וּוּגָעָן דָּעַם שְׁכָרְ פֿון מְצֻוֹּתָם. וּוּסְטָם בְּרָעָנְגָּטָם
גֶּלְיק דָּעַם יִיחֵיד. זִיךְן שִׁיטָּה פֿון אַ מְרָכְזָוְן דָּוְתָּנִי הָאָטָם נִיט גַּעַזְוִיגָּטָם. אַבָּעָר
זִיכְיָן קוֹקָּ, אַזְּ דָעַר גַּעַנְצָעָר יִדּישָׁעָר וּוּלְעָטְ-בָּאָנָעָט אַיִן בְּלוֹוִי אַ רְעָוּלְטָאָט
פֿון לְאוּמִזּוֹתָם, פֿון יִדּישָׁן דְּרָאָגָּן צָוּ עַקְסִיסְטוֹן וּוּי אַ פְּאָלָקָּ, הָאָטָם גַּעַהְאָט
אַזְּ אַוּמְגַעְהִיעָרְן אַיְנִיפְלוֹס אַוְיףְּ דָעַר יִדּישָׁעָר אַינְטָעָלְגָּעָן אַזְּ אַוּעָקָּ

«באלד פאָרֶן ערְשַׁטָּן חַרְבָּן אִיִּ פֿאָרְקָעָרֶט גַּעֲוָאָרֶן דָּאס הַאָרֶץ פָּוֹן פָּאָלֶק. די נַאֲצִיאָנָאַלָּע לִיבָּע אֵין שַׁיִן נִיט גַּעֲוָעָן קִיּוֹן רַיְנָע לִיבָּע — «אַ וְאָס הַעֲנְגָּט נִיט אָפּ פָּוֹן קִיּוֹן זָאָךְ», אָוֹן דָּאס גַּלְיקָפָּוֹן כָּל אֵין נִיט לִיבָּע, גַּעֲוָעָן דָּעָר הַעֲכָסְטָעָר תְּכִלָּתָפָּאָר וּוּלְכָן דִּי יְחִידִים פָּוֹן פָּאָלֶק זַיְנָעָן מִקְרָּבִיךְ זַיְעָדָע אַינְדִּיוֹזְאֻלָּע תְּכִלָּתִים. נָאָר פֿאָרְקָעָרֶט: דָּעָר הוֹיְפָּט תְּכִלָּתִים אֵין גַּעֲוָאָרֶן פָּאָר יַעֲדָן אַיְנָעָם זִין אַיְגָעָנָה בָּאֲגַלְיקָנוֹגָה. הַצְּלָהָה — דִּי צִיטִּיתָ וּוּלְילִיקָּעָ אַדְעָר אַיְבָּיקָּע — דָּאס גַּלְיקָפָּוֹן כָּל אֵין בַּי אִים גַּעֲוָאָרֶן וּוּכְטִיקָּבָּלְזִין אָזְוִי פִּיל וּוּפִיל עַר אַלְיִין הַאַט אַצְּחָק אַין אִים».

"די אומגליקן, זואס זייןען נאך דעם געקומען, די שרעקליעכע צורות
אוןן די אפטען וויאנדערונגגען, זואס האבן פאָרגראָטערט אָן אַ סּוֹפְּ דִּי זָאָרְגָּן
פֿון יְעָדָן יֵידָן, פֿאָר אִים אָן זַיִן מְשֻׁבָּחָה, האָבָן נאך מַעַר גַּהְאָלְפָן אֲפּצָוּ-
שׁוֹאָכָן דַּעַם שׁוֹאָכָן נָאָצִיאָנָאָל גַּעֲפִיל, צַו קָאנְצָעָטְרִירְן אֶלְעַ הַאָרֶץ-עַמְּאָצִיעָס
איָן שְׁטוּבָּלְעָבָן אָן די אַיבְּעָרִיקָע איָן דַּעַם גַּעֲמִינְדָּעַלְעָבָן, נִיט אַיבְּעָרָלָאָן
קְיִין פִּיצָּל גַּעֲפִיל פֿאָר דַּעַם נָאָצִיאָנָאָל לְעָבָן.

„איו וואס-זושע דארפֿן מיר טאן? מיר דארפֿן ווידמען אונדזער הויפט-ארבעט צו און אויפֿלעב פון העצער, צו פֿאָרגערעסערן די ליבשאָפֿט צום כלל, צו שטָרְקָן די תשׂוֹקה פֿאָר זַיִן (כללט) גְּלִיק, ביז עס ווועט זיך אויפֿ-וואּוּהן דער רצָן: און די געפֿילַן ווועלַן אַרְבָּעַטן ערלעַד“ (99).

(99) אחד העם: על פרשת דרכיהם, חלק א, זז' 5 אונ. 6.

אט די רײַיד נְגִידָעָרֶן אָוּן לְעַכְעָרֶן בְּיֵזֶן תְּהֻוָּמָה". אַחֲדִיהָעָם שְׁטַעַלְתָּ אֹזוּעָק
דאָס נְאַצְיָאנְגָּלָע גְּלִיק אַיִן צְעַנְטָעָרֶר פָּוּן לְעַבָּן, נִיט דָעַם יְהִידָּס זָאָרגָּפָּאָר
זַיִּין אַיְגָעָנָעֶר עַטְיִשְׂעָר אָוּן גִּיסְטִיקָעֶר אַגְּנַצְקִיָּיט.

ס'איּוֹן דָּא נִיט דָאָס אָרטָּ אַרְיִינְגְּזָאַלְאָזָן זַיִּיךְ אִין לְאַגְּגָעָ חִקְרוֹת אָוּן אָפָּי
פְּרוּעָן אַחֲדִיהָעָם הַנְּחָהָה, אָז דָעַר נְאַצְיָאנְגָּלָעֶר גַּעֲפִילָּ אִין פַּאֲרָקְלָעָנְגָּעָט
גְּעוּוֹאָזָן בְּאֵלֶּד נְאָכוֹן חַוְּרָבָּן, וּוְיִילְּ דָעַר יְהִידָּ אִין אַזְוּעָקְגַּשְׁתָּעָלָט גְּעוּוֹאָזָן
צְעַנְטָעָרֶר פָּוּן לְעַבָּן, מִיר מִינְגָּעָן אָז דָעַר יְהִידָּ אִין אַזְוּעָקְגַּשְׁתָּעָלָט גְּעוּוֹאָזָן
אִין צְעַנְטָעָרֶר פָּוּן לְעַבָּן צְוְלִיב עַטְיִשְׂעָ כִּיבוֹת. דָעַר מְהֻותָּ פָּוּן יְדִישְׂקִיָּת אִין
אַנדְעָרְשָׁ פָּוּן דָעַם מְהֻותָּ פָּוּן נְאַצְיָאנְגָּלָיְתָעָט מִיטָּ דָעַם, וּוָסֶם דָעַר יְהִידָּ
דָאָרָף אַפְּגָנְבָּן אַחֲשָׁבָוּן הַנְּפָשָׁה דָעַם בְּאַשְׁעָנָפָּרָ, נִיט זַיִּין פָּאָלָק. ס'איּוֹן זַיְכָּעָר
נִיט קִיּוֹן יְרִידָה. אָוּן אַנְגָּהָוִיבָּן הַאָטָּ זַיִּיךְ דָעַר פְּרָאַצְעָס אָסֶד פְּרִיעָרָ פָּוּן
נְאָכוֹן עַרְשָׁתָן חַוְּרָבָּן. ס'איּוֹן אַבָּעָר נְוִיטִיק צַו בְּאַטְאָנוֹעָן, אָז אַחֲדִיהָעָם אִין
גַּעֲרָעָכָט, אָז דָעַר יְדִישְׂן בְּאָגְרִיףָ, וּוְעָגָן קִיּוֹם הַאוֹמָה. דָעַר יְהִידָּ הַאָטָּ אַוִּיפָּ
זַיִּיךְ גַּעֲהָאָט דָעַם עַוְּלָ פָּוּן מְצֹוֹתָה, וּוָסֶם אִין אַוִּיפָּ אִים פַּעֲרוֹזָעָנְלָעָק אַרְיוֹפְּגָעָלְיִינָט
גְּעוּוֹאָרָן. זַיִּין חַשְׁבָּוּן אִין גְּעוּוֹעָן צְוּוֹיָשָׁן אִים אַלְיָוָן אָוּן גָּאָט. דָעַר יְהִידָּ הַאָטָּ
גַּעֲהָאָט אָן אַנְזָאָג צַו גִּיְּנָן אִין דִּי גַּעֲרָעָכָטָו וּוְעָגָן פָּוּן גָּאָט. דָאָס אִין גְּעוּוֹעָן
זַיִּין חָבָּב. פָּאָרְשְׁתִּיטִּים זַיִּיךְ, אָז וּוּגָן מִילְּאָגָּנָעָן יִדְן זַיְנָעָן גַּעֲגָנָגָעָן אַוִּיפָּ דָעַם
יְדִישְׂן וּוְעָגָן אִין שְׁוִין בְּמִילָּא גְּעוּוֹעָן אִין יְדִישְׂ פָּאָלָק אָן אַנְצִיאָנְגָּלָעָר זָאָרָגָּ
אַבָּעָר קִיּוֹן מִדְּינָה וּוְאָלָט פְּסִיכָּלָגָּיָשָׁ נִיט גַּעֲקָעָנָט עַקְסִיסְטִירָן בַּיִּ אַזְוּלָבָּעָ
אָוְמְשָׁטָאָנָדָן, וּוְיִילְּ אָוּבָּ דִּי פַּאֲדָעָרָנוּגָּעָן פָּוּן דָעַר מִדְּינָה, אָפִילְוָ וּוּגָן זַיִּין דִּיְרָיָן
אָן אַיְרָ עַיְקָר עַקְסִיסְטָעָנָץ, וּוְאָלָטָן גַּעֲקוּמָעָן אִין קָאנְפְּלִיקָט מִיטָּ דִּי מְצֹוֹהָהָ
פְּלִיכְתָּן, לְאַמְּיר זַיִּין מִיט שְׁמִירָה-שְׁבָת אַדְעָר תְּפִילָּן, וּוְאָלָטָן דָעַר יְדָ אָזָר
עַרְשָׁת אַפְּגָעָהִיט שְׁבָת, אַדְעָר גַּעֲלִיגָּט תְּפִילִין, דָעַרְנָאָר זַיִּיךְ גַּעֲקִירָהָט צַיִּין
מַעַן דָאָרָף אַמִּידָבָּה (100).

יִדְן האָבָּן בִּיסְלָעָכְוִיָּוּן זַיִּיךְ סְעַקְולָאַרְיוֹזִירָט אָוּן אַחֲד הָעָם טְרוּוִים אָוּן
וּוְאָונְטָשׁ זַיְנָעָן פָּאָרְוּיְרָקְלָעָט גְּעוּוֹאָרָן. יִדְן האָבָּן אַנְגָּהָוִיבָּן צַו לְעַבָּן וּוּי
אַלְעָ אַגְּדָעָרָעָ פֿעַלְקָעָר אַוִּיפָּ אָסֶד אַפְּנִים. זַיִּיךְ האָבָּן אַוִּיפְּגָעָהָוָת צַו לְעַרְנָעָן
תוֹרָה אָוּן אַנְגָּהָוִיבָּן אַפְּצָוְגָּבָּן זַיִּיךְ מִיטָּ לְיִתְעָוָאָטוֹר. דָעַר סְפָּר, וּוָסֶם מַעַן
הַאָטָּ גַּעֲלָרָגָּט אָוּן גְּעוּוֹכָט אִין אִים אַוְעָגָן צַו גָּאָט, אִין פָּאָרְבִּיטָן גְּעוּוֹאָרָן
אַיְפָּן בְּרוֹ, וּוָסֶם זַיִּין הוּיְפָּטְצָוָעָק אִין צַו פָּאָרוּיִילָן. דָאָס טָאָרְטָעָגְלָעָבָּעָ
לְעַבָּן אִין שְׁוִין מַעַר נִיט דָאָמִינְגָּרָט גְּעוּוֹאָרָן פָּוּן קְדוּשָׁה. דָעַר יְהִידָּ הַאָטָּ

(100) זַיִּיךְ פְּרִיעָר זַיִּין 9 דָעַם צִיטְרָטָן רַמְבָּ"מ.

פון זיך אראָפֿגעַוּאָרְפֵּן דעם גאנצֶן וועל פון מצוות. דער גוף איין אווענַך געשטעלט געווארַן איין צענטער פון דער וועלט. טאן גוטס דאָרְפֵּן מען ניט כדי צו געפֿינַען חן אין די אויגן פון גאט אָן די נשמה זאל קומען אָ רִינְגַּע פָּאָר דעם שופְּט פון דער וועלט; גוטס דאָרְפֵּן מען טאגן, ווילל ס'איין גוט פָּאָר דער געזעלשאָפֵט. דער ייחיד האָט זיך ניט געדאָרְפֵּט אוּיפָֿרְפֵּרְן ווי אָ ייד כדי זיין אַיגַּן לעבען זאל זיין גאנצֶן, נאר כדי די אָומה זאל האָבָּן אָ קִיּוֹם. דעם יידישן ייחידס לעבען איין אויסגעַלְדִּיקְט געיזאָרַן, ווילל מעשיים-טוביים צוֹלִיב קִיּוֹם הָאוּמָה זיינַען געזֿוּלְשָׁאָפֵט בְּלוּזִין אַבְּסְטְּרָקְצִיעַס, ווֹזָס קְעַנְעַן קָאנְקָרְנָטוּזִירַט ווֹזָרַן נָאָר ווֹעָן ס'איַּז דָּאָקְ מַזְכָּה אָוֹן אָן אָפְּפָאָרְאָט, ווֹאָס צוֹוְנְגַּעַן דעם ייחיד זיַּי אָפְּצְחוּתִּין. די מַאֲדָעָרְנָע געזֿוּלְשָׁאָפֵט מוֹזְ האָבָּן אָ קָאָרְ לְעַקְטִיוֹן צְוֹאָנָגָג. אין גָּלוּת, וואָוָס קָעַן זִין נָאָר אָ פָּרְיוּזְלִיקָעַן עַזָּה, האָט דער ייחיד אָונְגָּעוּהוּבָּן מַעְרָא אָוֹן מַעְרָא אַרוּסְטְּרִיעַן זִין פָּוּן דִּינְגַּעַן הַתְּחִיבָּוֹתָן צוֹם צִבּוֹר. ס'איַּז מִיטָּאָמָּאָל אַרוּפְּגָּעָשׂוֹאָומָעָן די פְּרָאָבְּלָעָם פָּוּן קִיּוֹם, אָוֹן נָאָךְ מַעְרָא, די פְּרָאָבְּלָעָם פָּוּן דָּעַם זיינַען פָּוּן יִדְישִׁקְיַּיט: צוֹלִיב ווֹאָס זִין אָ אָ יִד אָוֹן זיך מַאְטָעָרָן? יִידְן האָבָּן דְּעַרְפִּילַט, אָוֹ זִין מוֹזְ האָבָּן אָ מְדִינָה, מַוּן אַיְינְגַּעַמָּעָן אָ לְאָנד ווֹאָזִין זַאֲלֵן זַיִן דִּי מַעְרָחִיטִי, כָּדי אָ יִדְישַׁע נָאָרְמָעְ זַאֲלֵ אַרוּסְוָאָקְסָן פָּוּן טָאָגְטָעְגָּלְעָכָן לעבען. אָ יִדְהָאָט גַּעַוְאָלָט אַיִּצְתָּא פָּאָלְקָסִיּוֹן אָלְעָבָן אַיְן ווּוְלָכָן עַר זַאֲלֵ קָעַנְעַן לעבען מִיטִּזִּין טָאָגְטָעְגָּלְעָכָן נִיטְיִדְישָׁן אוּפְּפִיר, אָבָּעָר פָּאָרְמָעָל זַאֲלֵ נָס זִין אָ יִדְישַׁע לעבען. עַר האָט גַּעַוְאָלָט אָ סְנוּקָוָלָאָר לעבען, ווֹאָס זַאֲלֵ זִין בְּלוּזִין אָנִ פָּאָרְמִישְׁ יִדְישַׁע. אַזָּא לְעַבְּנָן קָעַן נִיטְ גַּעַפְּרִיט ווֹזָרַן אַיְן גָּלוּת, וואָוָס יִידְן זִיןַעַן אָוּמְנָטוּס אָ מִינְדָּעָהִיט אָוֹן דָּאָס טָאָגְטָעְגָּלְעָכָן לעבען ווּמְרָט דָּאָמְנִינְרָט פָּוּן אָ דְּרוּסְנְדִּיקָעָר קוּלְטָוָר.

יִדְישַׁע לעבען האָט אָנְגָּעוּהוּבָּן צוֹ צַעְפָּאָלָן. דָּאָס יִדְישַׁע לְשׁוֹן אִיּוֹ גַּעַוְוָעָן דָּעַר עַרְשְׁטָעָרְ קְרָבָן. די סִיבָּה אִיּוֹ גַּעַוְוָעָן אָ פְּשָׁוּטוּ: דָּעַר יְוָנְגָעָר דָּוָר, אָוֹן אָ הִיפְּיָה שָׁעַר טִילְ פָּוּן עַלְטָעָרְן דָּוָר, האָבָּן שְׁוִין מַעְרָנִיט גַּעַדְאָרְפֵּט קִיּוֹן יִדְישַׁע לְשׁוֹן פָּאָר זִיְּעָר טָאָגְטָעְגָּלְעָכָן גַּעַבְּרוֹדִיך. יִידְן האָבָּן פָּאָרְיִדְיִישְׁטַה דָּעַם פָּרְעָמְדָן לְשׁוֹן ווִילְ זִיְּעָר לְעַבְּנָן-שְׁטִיגְעָר האָט גַּעַפְּאָדָעָרָט אָ סְפָּצְיִיעָלָעָ טָעַרְמִינְאָא לְאָגִיעָ אָוֹן זִיְּעָר ווּוּלְטַ-בָּאָגְרִיךְ אָוֹן גַּיִסְטִיקָעָר בְּאָנְגָּעָם האָט גַּעַפְּאָדָעָרָט אָנִ אָיִיְגָעַנְעַ בִּילְדָעְכִּיקִיתָ. אָבָּעָר ווֹעָן יִידְן האָבָּן זִיךְ סְעַקְוָלָאָרְיוֹזִירְט אָוֹן גַּעַלְעָבָט דָּעַם גָּאנְצֶן טָאָג אִיּוֹ אָ נִיטְיִדְישְׁעָר גַּיִסְטִיקָעָר אָטְמָאָסְפָּעָרָע אִיּוֹ דָּאָס יִדְישַׁע לְשׁוֹן גַּעַוְאָרָן אָ לְאָסְטַ אָפְּלִילְ אִיּוֹ דָּעַר יִדְישַׁעָר סְבִּיבָה. האָט מעַן אוּפְּיָ גַּעַהְעָרָט צוֹ רִידְן יִדְישַׁע.

מעַן האָט אוּסְגָּעַטָּאָן פָּוּן זִיךְ דיַ יִדְישַׁע בְּגָדִים. נִיטְ נָאָר דיַ אוּסְעָרְ

לעכע — מיט דער לאנגער קאפאטע אין פארשוואונדן פריער די באָרד און
באלד דער טלית-קטן.

יזישע יומ-טובי האבן אויפגעהערט צו שפילן אַ ראלע אין יידישן
לעבן. דער שבת איי פריער פאָרקוּט געווארן, דערנֶאָך איי ער פאָקטיש
פאָרבִּין געווארן אויף זונטיק.
חוֹרָה איי געווארן לכתיה לא לימוד און דערנֶאָך איי גאנצָן געווארן
איבעריך.

די גראָט צאל יידן האָט ניט פאָרלייקנט זיין אָפְשָׁתָם, נאָר דער
גאנצָען לעבענשטייגער האָט זיך געבעטן אָון דער גאנצָען יידישער
וועלט-בָּאנָעָם איי געווארן אָן אָנדערער. רײַדְן האָט מעַן גערעדט ווי אַיִּדְעָה
בערגעגעבענע, הייסע, טיעירע יידן, אָבער פאָקטיש האָט מעַן געלעבט ווי
גויים.

דער דורךניטעלכער ייד האָט זיך דערשראָקן ווען ער האָט פֿאָר זיך
דערזען דעם תחום פון אונטערגאנָג. מיטאמָאל האָבן די בעסטע פון פֿאָלָק
דערזען, אוֹ יידן ווילְן מעַר ניט זיין פֿאָלָק אַין אַ פֿאָלָק. דאס רוב פון
יידישן פֿאָלָק האָט ניט געווארלעַט לעבען אָפְגּוּנוּדערט. סֵיאַן אָפְגּוּשָׁתָאָנָעָן
אַ דור, ווֹאָס האָט אָפְילְוּ ניט געליבְּט אַין כְּפִירָה. סֵיאַן אָפְגּוּקְוּמָעָן אַ דור,
ווֹאָס האָט אָפְילְוּ ניט געקְעַמְפְּט קעַגְן יִדִּישִׁקְיָה, ווַיְיַלְלָעָר אַיִּז געווען אָין
גאנצָן גִּלְיָנִיכְלִיטִיק צוֹן יידישׂן דָּרָךְ. ער האָט ניט אָפְגּוּהָיִיט יִדִּישִׁקְיָה, ניט
ווַיְיַלְלָעָר באָמת דורךניטעלכָּט דעם עַנִּין אָין אַיִּז גַּעֲקֻמָּעָן צוֹן שְׁלוֹם,
אוֹ מעַן דָּאָרָף עַס נִיט. ער האָט נִיכְּנָס אָפְגּוּהָיִיט קִיְּן יִדִּישִׁקְיָה ווַיְיַלְלָעָר
געווען אוּסְטָעָר זִין ווּעַלְתְּ-מָהָוָה.

און דער דורךניטעלכער ייד האָט זיך געווארלט דָּאָטְעוּוֹן. מיט רעכְט
הָאָט ער געווארפֿן די שולְד אוֹיפֿ גַּעַלְתָּה, ווֹאָס פֿאָדָעָרט אַ באָוּסְטוּזִינִיקָעָ
יִדִּישִׁקְיָה אָון אַ פֿרִיְוּוֹילִיקָן צְבוֹנָה. דער סְנָקְוָלָאָרָעָד דָּוָר האָט נִיט גַּעַלְתָּה
הָאָט קִיְּן כֹּה אָון קִיְּן דְּצֹו צַו בְּלִיבָּן יִדְעָן. האָט דער דורךניטעלכָּט
יִדְעָרְפִּילְטָן, אַז ער מָזָה האָבָּן אַ מלְכוֹה ווי אַלְעָן פְּנַלְקָהָר, אָן אַיְגָן לְאָנדָן,
וֹאָו אַיִּז זָאָל בְּנֵלְכָה כְּרוֹזָן מָזָה בְּלִיבָּן פָּרָמְנָעָל אַ יִדְעָן, ווי אַלְעָן פְּנַלְקָהָר,
וֹאָס זִינָעָן בְּנֵלְכָה כְּרוֹזָן אוֹיפֿ זִינָר אַיְגָן לְאָנדָן.

אין אַט דעם מְצָב זִינָעָן די פְּרוּמָע געווארן גְּרִיטִיט אוֹיפֿ קָאָמְפְּרָאָמִיסָן,
כְּדִי אָנְצָהָאָלָטָן כָּאָטָש אַ דְּרוּיסְנְדִּיקָעָ פְּרוּמָע פון יִדִּישִׁקְיָה. די דְּבָנִים
זִינָעָן געווארן די גראָט צוֹן צְיוּנִים, דְּרוּוֹיִיל האָט די נִיט-יִדִּישָׁן ווּעַלְתְּ באָשְׁטָעִיקָט דעם צְיוּנִיסְטִישָׁן
טְעוֹזִים, אוֹ "די שְׁנָאָה צַו יִדְעָן ווּעַט קִיְּן מָאָל נִיט אוֹיפְּהָעָרָן, ווַיְיַלְלָעָר
די שְׁנָאָה

אייז פֿאַרוֹאַרְצֵלֶט אֵין טִיפָּן, נְאַטְירְלָעַכְן עַמְאַצְיאַנְגָּלָן אַיבָּעַרְלָעַב; ס'אייז
אַ קְרָעַנְקָה, וְאָס גִּיט אַיבָּעַר פָּוּן טָاطָן צְוָן זָוָן". דִּי רְשָׁעוֹת פָּוּן דָּעַר וּוּלְטָ צְוָן
יִידָּן אֵין דָעַר עַרְשְׁטָעַר וּוּלְטָ-מְלָחָמָה הָאָט בָּאוּזָן, אוֹ מַעַן טָאָר נִיט הָאָבָן
קְיַיָּן צְוֹפִיל בְּתָחוֹן אֵין וּוּלְטָ-פְּרָאָגָןָעָס. דָעַר נְאַרְ-מְלָחָמָה פְּאַרְשָׁאַרְפָּטָעַר
נְאַצְיאַנְגָּלִיזָם בַּיִּי דִי קְלִינְגָּע אָוֹן דִי גְּרוֹיסָע פֻּלְקָעָר הָאָט צְוַיְנִישָׁט גַּעַז
מַאֲכָט דָעַם גַּלוֹת-אַוְיטָאַנְגָּאַיזָם.

אַבָּעַר דָאָס עַרְגָּסְטָע אֵין גַּעַלְמָעַן פָּאָר דָעַר צְוַיְוִיטָעַר וּוּלְטָ-מְלָחָמָה אָוֹן
אֵין דָעַר צִיְּיט פָּוּן דָעַר צְוַיְוִיטָעַר וּוּלְטָ-מְלָחָמָה אַונְטָעַר הַיְּטָלְעָרָס מַשְׁלָתָה.
אוֹיף אֹזָא חַוְרָבָן אָוֹן אַוְמָגְלִיךְ הָאָט זִיךְ קִינְגָּר נִיט גַּעַרְיכְּט. דָעַר גַּרְעַסְטָעַר
פָּעַסְמִיסָט הָאָט זִיךְ אֵין זִין פִּינְגְּצָטָעַרְסָטָעַר שָׁעה נִיט גַּעַקְאַנְט פָּאַרְשָׁטָעַלְגָן,
אָוֹן עַס וּוּעַט קְוּמָעָן אַ מּוּשָׁל אֵין אַיְרָאָפָע, וְאָס וּוּעַט פְּשָׁוֹט אָן בּוּשָׁה אָוֹן
אָוֹן שָׁוָם סִיבָה, אַוְיסְקוּילָעָן, פָּאַרְגָּאָז, פָּאַרְבָּרְגָּעָן כָּל יְשָׁרָאֵל אָוֹן זִיךְ אַפְּלִילָו
נִיט פָּאַרְעָנְטָפָעָרָן, "גִּיט קְלִיגָּלָעָן זִיךְ", וּוּי סָאַקָּאַלָּאָוּ הָאָט גַּעַזְגָּט. דָעַר
שְׁפָאנְגִּישָׁעַר גִּרְוּשָׁאָן דָאָק גַּעַוּעָן אַ הַמְּאַגְּנָעָר אַקְט לְגַבְיָי דָעַר אַיְצְטִיקָעָר
שְׁחִיתָה.

ס'אייז נִיט שִׁיךְ צַו בְּרָעְגָּעָן בָּאַרְיכְּטָן אָוֹן כְּרָאַנְיָקָעָס פָּוּן דָעַם גְּרוֹיסָן
חוּרָבָן. וְאַסְטָרָע כְּרָאַנְיָקָעָס אָוֹן בָּאַרְיכְּטָן אַיךְ זָאָל נִיט בְּרָעְגָּעָן, וּוּלְן זָיִ
אַבָּעַרְגָּעָבָן בְּלוֹזָן אַ שָּׂאָטָן פָּוּן דָעַר זְוִירְקָלְעָקִיט. אָט בָּעַת אַיךְ שְׁרִיבָה אַיְצָט
לִיגְט פָּאָרְמִיר אַ יִדְיִישָׁ צִיְּטוֹנָג (101). דָאַרְטָן וּוּרְטָבָאַשְׁרִיבָן פָּוּן אָוֹן עַדְ־
דָרְאָיה וּוּי מַעַן הָאָט אֵין עַטְלָעַכְעָט טָעַג אַוְיסְגָּעְקָוְילָעַט צָעַן טְוִיזָּנָט יִדְיִישָׁ קִיבָּן
דָעַר אָין לְאַדוּעָר גַּעַטָּא. אַלְעָ קִינְדָּעָר בְּלוֹזָן עַלְטָעָר פָּוּן צָעַן יָאָר זִיְנָעָן אַוְועָקָר
גַּעַנוּמָעָן גַּעַוּוֹרָן אֵין אַיִינְ טָאגָ. דָאָס הָאָט דָעַרְצָיִילָט לִיבָּ שְׁטַשְׁעַקָּאָטָשׁ, וְאָס
זָיִן קִינְדָּאָן אַוְיךְ אַוְמָגְעָקָומָעָן. אֵין פּוֹילָן, פָּאָרְדָּעָר מְלָחָמָה, זִיְנָעָן גַּעַוּוֹן
קְרָוב אַ פְּילִיאָן יִדְיִישָׁעָ קִינְדָּעָר אָוֹן בְּלוֹזָן פִּינְגָּטָן זִיְנָעָן גַּעַבְלִיבָן נָאָד
הַיְּטָלְעָרָס שְׁחוּחוֹתָה.

„אָוֹן נִיט נַאֲרָרְ דִי דִיְיטָשָׁן אַלְיָין הָאָבָן עַס גַּעַטָּאָן. דָעַר אַמְתָה אֵין, אָוֹן
גַּעַטָּאָן דִי אַרְבָּעַט הָאָבָן אַלְעָ, סִיְּ דִי, וְאָס הָאָבָן גַּעַלְבָט אַיִן דִי בּוּרְשָׁוָאָזִי
פָּאַשְׁיסְטִישָׁעָ לְעַנְדָּעָה, וְאֵין פּוֹילָן, לִיטָע, רְוּמְעַנְיָע, אַוְגָּאָרָן, סִיְּ דִי סָאָזָן
וּוּטְטִישָׁע בִּירְגָּעָר, וְאָס הָאָבָן בְּמִשְׁךְ פָּוּן פִּינְגָּט אָוֹן צְוַאַנְצִיק יָאָר גַּעַנְאָסָן פָּוּן
דָעַר אַוְיְפָקְלָעְרָוָנָג אֵין דָעַם סָאוּוּעָתִישָׁן "סָאַצְיָאַלִּיטִישָׁן פָּאַטְעַרְלָאָנדָן".

„אֵין קִיעָוָה, בָּאַרְקָאָה, זְשִׁיטָאָמִיר, וּוּנִינִיצָע, זְשִׁמְעָרְנִיקָע, בָּעָרְסָאָה, מַעַן
לִיטָאָפָּאָל, סִימְפָּעָרְאָפָּאָל, מִינְסָק, וּוּטָעְבָּסָק, מַאְהִילָּוּוֹ, אַרְשָׁע, סְלָוְצָק אָוֹן

(101) „פָּאַרְוּוּעָרָשָׁס“, פְּרִוּטִיק יְיָ אַלְוָל תְּשָׁׁוֹן.

צענדייליקער אנדערע שטעת אוֹן שטעלעך האָבן זיך איבערגעחרט די זעל-
בִּיקָע בְּרוֹטָאַלָּעּ דְּצִיחָות, וְיֵין הַנוּדָעֶרֶת עַרְפּוֹלִישׁע שְׂטָעַט אוֹן שְׂטָעַלְעַד.
וְיֵי נָאָר די דִּיטְּשִׁישׁע אֲרַמִּיּוֹן האָבן זיך גַּנוּמוּן דַּעֲרָנוּנְטַעַרְנוֹן אוֹן די רְוִיטְּעַ
אֲרַמִּיּוֹן — צְרוּקִצְּיָוָן זיך צַו מְזֻרָה האָט מַעַן איַן די גָּאָסָן פּוֹן די סָאוּעַטִּישׁע
שְׂטָעַט דַּעֲרָה עַרְפּוֹט דַּעַם שִׁפְעַנְדִּיקָן "וְשִׁידְּרָאַקְּלִיאַטָּעּ" אוֹן באָלְד האָט זיך
אַנְגָּעוּחוּבָן די בְּלוֹטִיקָע וּזְאַכְּנוֹגָלִיעּ" (102).

יֵידְּן האָבן זיך דַּעֲרָשָׂרָאָקָן. זַיְהָאָבָן אַנְגָּעוּחוּבָן צַו טְרָאָכְטָן, צַי זַיְנְיָעָן
גַּעֲרָעָכְטָן צַי נִיט — אַיז נִיט וּוַיכְטִיק, אֹז אָוּבְּ זַיְ וּוֹאַלְטָן גַּעֲהָאָט אַלְגָּד, אָן אַיִּידָ
גַּעֲנוּ מְלֻוכָּה, וּוֹאַלְטָן אֹזָא אָוּמְגָלִיק, אֹזָא חַוְּרָבָן אַוְיָחָד זַיְ וּנִיט גַּעֲקוּמוּן. צָוּם עַרְשָׁמוֹן
מָאָל אַיז דַּעַר לְאַנְגָּעָר יִדְּיִשְׁעָר גַּעֲשִׁיכְטָעּ פּוֹן גְּלוֹת (מִיטְּ דַּעַר אַוִּיסְנָאָם פּוֹן
בָּר כּוֹכְבָּא אַוִּיפְשָׁטָאנְד) האָט זיך בַּיְּיָדְן דַּעֲרָוּעָקָט אָן אַמְתָּעָר פָּאַרְלָאָגָן צַו
וּוֹעָרָבָן זַעֲלָבָעָטָעָנְדִּיק. יֵידְּן זַיְנְיָעָן גַּעֲוָאָרָן גַּרְיִיט אַוְיָחָד קְרָבוֹנָות כְּדִי צַו דַּעַר-
וּוֹעָרָבָן אַנְחָלָה.

יֵידְּן האָבן פִּינְט גַּעֲרָאָגָן דַּעַם גְּלוֹת אוֹן זַיְ שְׂטָעַלְעַן זיך נִיט אָפְּפִילָוּ
פּוֹן פָּאַרְלָוִימְדָּן זיך אָונָן די זַעַקְסָמְלִיאָן קְדוּשִׁים. סַאיְן אַפְּרָשְׁפְּרִיטִיעָ
מִינְיָנוֹג צְוּשִׁין אַסְּרָדִיְּדָן, אֹז דִּי מִילְּיאָגָנָעָן יֵידְן פּוֹן אַיִּירָאָפָעָ זַיְנְיָעָן גַּעֲגָנְגָעָן
שְׂטוּמָן צַו דַּעַר שְׁחִיטָה, אָן אַ וּוֹידָעָרְשָׁטָאנְד, וּוֹיְלָן גְּלוֹתִיְּיָדָן זַיְנְיָעָן בְּטָבָעָ
אַוְנְטָעָנִיק אָןְהָאָבָן נִיט קְיָין מוֹת צַו שְׂטָעַלְעַן זיך קָעָגָן שְׁנוֹנָא. מַעַן הַעֲרָטָ
אָט די רְיִיד פְּרִיוֹוֹאָט, מַעַן שְׁרִיבְטָאָט וּוֹעָגָן דַּעַם מַאְמָרִים. אָונָן דַּעְרָפְּוָן
דְּרִינְגָּט מַעַן, אָן יֵידְן מוֹעָן האָבָן אַלְמָוֹתָה, כְּדִי צַו קְרִיגָּן זַעֲלָבָעָטָעָדָעָ אָונָן
חַשְׁבָּוֹתָה.

מַעַן אַגְּנָאָרִירִיט די פָּאָקְטָן, אָן יֵידְן האָבָן נִיט גַּעֲגִילִיבָט, אֹז אֹזָא דִּשְׁעוֹת
אִיּוֹ מְעַלְעַךְ ; אֹז אֹזָא אָוּמְגָלִיק אִיּוֹ דַּעַר עַרְשְׁטָעָר אִיּוֹ דַּעַר גַּאֲנְצָעָר יִדְּיִשְׁעָר
גַּעֲשִׁיכְטָעּ ; אָן יֵידְן זַיְנְיָעָן גַּעֲוָוָן אִיּוֹ אֹזָא סְפָעִצִּיפִּישָׁר לְאָגָעָ, אָן מַעַן האָט
בִּיטְּ גַּעֲקָעָנְטָ אַרְגָּאַנְיִירָן קִיְּן פָּאַלְקָסְ אַוִּיפְשָׁטָאנְד אָן, אֹז גַּאֲנְצָעָ אֲרַמִּיּוֹן
מִיטְּ גַּעֲוָעָר אִיּוֹ די הַעֲנָתָה, וּוֹיְלָן אָונָן פָּאַלְיָאָקָה, האָבָן זיך אַוְנְטָעָר-
גַּעֲגָבָן אָונָן דַּעֲרָנָאָךְ פָּאַרְנִיכְטָעָט גַּעֲוָאָרָן ; אָונָן אָן יֵידְן האָבָן זיך יָאָ גַּעֲשָׁטָעָלָט
קָעָגָן שְׁוֹנָא אָונָן אַרְוִיסְגָּעוֹווֹיָן אַוִּיסְעָגָנוֹזְיִינְלָעָבָעָ הַלְּזִישִׁיקִיטָן.

(102) "פרִיעָה אַרְבְּעָטָר שְׂטִימָעָ", פרִוּטִיק, וּנוּגִי 25, 1948.

(103) סַאיְן נִיט דַּעַר אָרֶת צַו צִוְּתִירָן אַלְעַן וּוֹעָגָן דַּעַם עֲנֵיָן. אַבְּעָר אִיּוֹ
צִימְטָאָט אִיּוֹ בְּדָאָיִ צַו בְּרָעָנְגָעָן : "עַס אַיז נִיט רִיכְטִיק, אֹז די יֵידְן זַיְנְיָעָן גַּעֲגָנְגָעָן
צָוּמָת אָן וּוֹידָעְשָׁטָאנְד. זַיְהָאָבָן זיך אַנְטָקָעָגָגָעָשְׁטָעָלָט, אָונָן אַפְּוּלָיְוָוָט לְיִדְּיִקָּעָ
הַעֲנָתָה. די פְּרָטִים פּוֹן דַּעַר דָּאַזְּקָעָר עַפְּאָפָעָעָ פּוֹן וּוֹידָעְשָׁטָאנְד האָבָן די יֵידְן מִוְתָּגָעָ
נוּמָעָן מִיטְּ זַיְקָרָה. וּוֹיְלָן וּוֹרָן וּוֹיְסִטָּה, אָוּבְּ עַס וּוֹעָט נָאָךְ פָּאַרְבְּלִיְּבָן עַמְעָצָעָר,

מיר האבן עדי ראה, וואס לוייקענען אפֿ די טענה, אָז די יידן זיין
גען געגנגען ווי לעמער צו דער שעיטה (103). אָבָעֶד עט העלט נימן. זיין
מיואסע לעגענדע האט זיך אַינְגּוּעוֹאַרְצָלֶט אַין פָּאַלְק אָזְן קִין שָׁוּם באַוְויִין
קענען זיך ניט אַפְּפָרָעָגָן.

יידן גיבן אָז ווייזערשפֿרְעַנְדְּיקָע טעמיים פָּאַר דער נוּוְטוּנְדְּיקִיט פָּוּן
אָז אַיְגּוּנְעָרָר מְלֻכָּה:

— ארץ ישראל איז אַ מֵּות ווַיְיל אָזְוָאָו ווּעָט זיך אַהֲבָתָאָן די שארית
הפליטה?

— מען דארף ארץ ישראל כדֵי מִיר ווּלְזַן זִין ווי אַלְעַ אַנְדָּרָעַ פֿעַלְקָעָר.

— אַ יִדְישָׁע מִדְינָה ווּעָט זיך אַנְגּוּנְעָמָעָן פָּאַר יִידָּן אַיְבָּעָד דַּעַר גַּאנְגָּעָר

וועטלט, אַפְּילָו אוּבָּא אַין ארץ ישראל ווּעָט זיך גַּעֲפִינְעָן נָאָר אַ קלִיְּגָעָר טִילָּ
פָּוּן יִדְיָשָׁן פָּאַלְק.

— ארץ ישראל גען אַרְיִינְגּוּנְעָמָעָן מִילְיאָנְגָּעָן אָזְן מִילְיאָנְגָּעָן יִידָּן. מִיט
דַּעַר מַאֲדָעָרְגָּעָר טַעַנְיָיקָע גען מעוֹ בָּאוּאָסְעָרָן מְדָבְּרוֹת. מען דארף, אַין דַּעַר
אַיְצָטִיקָעָר מַאֲדָעָרְגָּעָר צִיְּמָה, נִיט האָבָּן קִין סְדָּאָזְן. תָּבוֹאָה אָז גְּרִינְסָן
קענען וואַקסָּן אַפְּילָו בְּלוּזָן אַין ווּאָסְעָר מִיט גַּעֲקִינְגְּצָלְטָעָר בָּאַמִּיסְטִיקָּוָגָן.

— מִיר יִידָּן אַין אַמְּעָרִיקָע אָזְן די יִידָּן פָּוּן סָאוּוּטְרְוָסְטָלָאָגָּד דָּאָרָפָּן
נִיט קִין לאָנָּד. ארץ ישראל איז בְּלוּזָן פָּאַר די גַּעֲרוֹדְפָּטָעָז יִידָּן פָּוּן מַזְרָחָ
איַרְאָפָּעָז.

— אַין אַונְדוּזָר אַיְגָּן לְאָנְדָּו ווּעָט זיך עֲרַשְׁת אַנְטוּוּקְלָעָן די יִדְישָׁע
אַיְגָּנְאָרְטִיקִיט. מִיר ווּלְזַן ווַיְזַן דַּעַר ווּעַלְט ווּאָס מִיר קענען.

— אַין אָז אַיְגָּן לְאָנְדָּו ווּלְזַן מִיר נִיט דָאָרָפָּן זִין סְפָּעַצִּיפִּיש אַיְגָּנְבָּן
אַרְטִיקָע, מִיר ווּלְזַן זיך נַאֲרְמָאַלְיוֹזָן אָזְן זִין ווי אַלְעַ אַנְדָּרָעַ פֿעַלְקָעָר.

— יִידָּן ווּלְזַן פִּירָן די מְלֻכָּה מִיט יוֹשֵׁר אָזְן גַּעֲרַעְטִיקִיט: די אַיִּידָּן
ニְקָלָעָז פָּוּן אַבְרָהָמָעָן ווּלְזַן נִיט ווּרָעָן קִין פָּאַרְכָּאָפָּרָס פָּוּן לעַנְדָּר אָז
בָּאַצּוּוּגְגָּעָרָס פָּוּן פֿעַלְקָעָר.

— מִיר ווּלְזַן נִיט קָגָעָן בְּלִיבָּן אַוְיף דַּעַם קְלִיְּגָעָם שְׁטָח לְאָנָּד, ווּאָס
מען האָט אָזְנוֹן גַּעֲגָעָבָן. מִיר ווּלְזַן קָרִיגָּן ווּאָס גַּעֲהָעָרט צְוּ אַונְדוּזָה, צִי מִיט
ゴּוֹטָן, צִי מִיט בִּינְזָן אָזְן נִיט ווּכִיכְטִיק.

וּאָס זָאָל קָגָעָן דַּעַר גְּרָצְיוֹלָן דַּעַר גְּרָוִיסָר ווּעַלְט אָזְן דַּעַר יִדְוִישָׁר ווּעַלְט, ווּאָס עַמְּס
אוֹזָאָרָט גַּעֲשָׁעָן — פָּוּן אַ גְּאַרְיכָּט פָּוּן אַ גַּעֲזְוּלְשָׁאַפְּלָעָעָן טָוּר פָּוּן קָאָסָאָוָן,
מוֹרָחָ-גַּאֲלִיזָיָן, אַיְגָּנְעָרָר פָּוּן דַּי גַּעֲצְיוֹלָטָעָן, ווּאָס חָאָבָן זִיךְ פָּוּן דַּאָּרָט גַּעֲרָאַטְמָעָוּעָט.
צִוְּשִׁירָת לְוִוְּת "קִידּוּשׁ הַשָּׁם", אַ זָּמְלָנוּגָּר רַעֲדָקְתִּירָט פָּוּן שָׁ. נִיגָּעָר, נִינוּ-וִאָרָק תְּשָׁ"ט,
ז' 81. זַע אַוְיךְ ז' 38 אָזְן נָאָר אָזְן נָאָר.

דער זיג פון "צָו זִוִּין וְוַיְ אַנְדֵּעַר עַפְלַקְעַר"

— סאייז ניטא קיין האפונוג פאר יידן צוישן די גויים. די וועלט אייז אן אומישרדיקע, אָ דישעוטדייך.

— מיר וועלן אויפשטורעמען די וועלט. זי מז איבזען אובדערע — גערעכטצע פאדרונגגען.

דער צד השווה פון אלע טענוטה איה, או יידן ווילן איצט א לאבד, זייןבען גרייט איפֿ קרבנות אונּ גיבּן קרבנות.

ישראל, האט באמת אויסגעדריקט די געפילן פון גאנצון פאלק ווען ער האט געזאגט:

“ס’ איז צבירות פון דעם צד פון די פײַנד פון אונדזער פאלק, וואָס דאגהָן כלומרטשט פֿאָר אָ גִּיסְטִיקָן צענטער פֿאָר יִידָּן. אָ גִּיסְטִיקָן צענטער אָן יִדְישֶׁעָר אַיִּינְזָאָמְלָוָג אַין פּוֹלָן זַיְנָגָן פָּוָן וּוְאָרטָה האָט נִיט קִין מִשּׁוֹת אַין לְעֵבָן. אַין אֲנַדְעָרָן וּוְעַטְעָר: אָ יִבְנָה אָוֹן אַיְרָעָ חַכְמִים אַין נִיט גַּעַנְג אַין אָכְטָן יִאָרְהָנוּנְדָּרֶט פָּוָן זַעַקְסָטָן טַוִּיזָנָט אָוֹן צַוְּיִי יָאָר נַאֲךְ הִיטְלָעָרָן, יִמְחַד שְׁמוֹ” (104).

יידן ווילן איצט אויסגעלאיזיט ווערנן פון גלוות. יידן ווילן צויריק לאנד אוון מלוכת. בין איצט האט אונדזער אומה, אין איר לאנגן גלוות, באמת קיין מאל ניט געווואטל זיך צורקיינערן צו איר ארץ אבות. יא, יידן האבן געהאלטן די שבודה: «אם אשכחך ירושלים תשכח ימיini» — אויב איך וועל דיך פארגעסן, ירושלים, זאל מײַן רעכטער האנט אפטריקענען, זאל מײַן צוּנְג צוגעקלעפעט ווערנן צו מײַן גומען, אויב איך וועל דיך ניט געדענעםען, אויב איך וועל דיך ניט דערמאגען, ירושלים, אויך מײַן גדרעסטער שמהה». אבער יידן האבן ניט געשוואָרן זיך אומצוקערן קיין ירושלים; בלוייז ניט צו פאָר- געסען זי, צו געדענעםען און צו טראָכטן וועגן איר, נטעמען אויך זיך גלוות.

(104) הדרור, גליון ל"ד, מנחים אב תש"ז, ז' 1067, עמוד שלישי.

אַט מֵיט גַּעֲצִילֶתֶע יַאֲרֹן צָרוּיקַ, פָּאָר דָּעַם «וּוִיסְן פָּאָפִירַ», האָבָן יַיְדָן דָּוָרַךְ אַימְגָרָאַצְיָע גַּעֲקָאנְט קָאַלְאַנְיוֹזְרַן גַּאנְצַ אַרְצַ יִשְׂרָאֵלַ. אַבָּעָר יַיְדָן האָבָן נִיטַּגְעַאלַט פָּאֲרֹן אָוּן בָּאוּצָעַן דָּאַס לְאָנְדַּ. אַרְצַ יִשְׂרָאֵל אַיְזַ גַּעֲוַעַן אָוּן עַגְנָעָר צִיוֹニּוֹסְטִישָׁעָר עַבְּיָןַ.

אַיְצַט אַבָּעָר זַיְגָעַן זִיךְ יַיְדָן מַוְיסְרַ-נְפָשַׁ כְּדֵי אַרְיִינְצְּקוּמוּעַן אַיְזַ לְאָנְדַּ. זִיךְ לְאָוּן וִיךְ אַיְבָּעָר יַמְעַן אַיְפַּחְ צַעֲבָרְאַכְבָּעַן שִׁיפְּן, גַּיְעַן צְוּפָס. נִיטַּ נָאָר דִּי שָׁאָרִיתַ-הַפְּלִיטָה, נָאָר יְוָגְעָלִיטַ, פָּאַרְזָאַרגָּטַע מֵיטַ אַגְּלַעַצְּנְדִּיקָעַר צְוּקָוּפָט אַיְזַ אַמְּעָרִיקַע, זַיְגָעַן אַפְּגָעַפְּאָרָן וּוּיְ חַלְצִים. אַפְּגָעַפְּרָעַמְדָטַע יַיְדָן פָּוּן סָאוּעַטְ-דְּרוּסְלָגְנַד גַּעֲבָעַן זִיךְ אַרְוִיסְ פָּוּן לְאָנְדַּ אָוּן פָּאֲרֹן קַיְיַן אַרְצַ-יִשְׂרָאֵלַ. וּאוּ זַיְדָן זַיְגָעַן צַעֲשְׁפִּירַיטַזְ זַיְגָעַן זַיְעַרְעַעַר הַעֲרָצָעַר פָּאַרְכָּאַפְּט גַּעֲוַאָרַן פָּוּן אַיְזַ גַּלוּסְטָעַנְיִישַׁ: אַרְצַ-יִשְׂרָאֵלַ!

דָּעַרְפָּאָר אַיְזַ קַיְיַן וּוֹאָנְדָעַר נִיטַּ, וּוֹאָס דָּעַרְ רַאַט פָּוּן דִּי פָּאַרְאַיְנִיקְטָעַ פַּעַלְקָעָר הַאָט דָעַם 29-טָן נָאוּמְבָּעָר. 1948 מַסְכִּים גַּעֲוַעַן אַוִּיף אַיְדִּישְׁעָר מְלוֹכָה. אַיְן דָעַם טָאגְ פָּוּן 14-טָן מַאיַּה אַיְירַ, תְּשָׁוָה אַיְזַ אַיְן אַרְצַ-יִשְׂרָאֵל פְּרָאַקְלָאַמְּרִיטַ גַּעֲוַאָרַן דִּי יְדִיְיַעַמְלָכָה «יִשְׂרָאֵלַ». נִיטַּ דִּי פַּעַלְקָעַן האָבָן גַּעֲבָעַן דִּי יַיְדָן אַרְצַ יִשְׂרָאֵלַ. נִיְיַן, יַיְדָן האָבָן גַּעֲקָרָאָגָן דָאַס לְאָנְדַּ, וּוֹיְלַ זִיךְ האָבָן עַס טִילְוִיַּן בָּאַצְוֹוָגְנָעַן אָוּן וּוֹיְלַ דָאַס יְדִיְיַעַמְלָקַ וּוֹיְלַ אַיְצַט אַנְחָלה אָוּן זִיךְ מֵיטַ פַּעַלְקָעַר צְוּגְלִיַּןַ.

זַיְדָן האָבָן גַּעֲקָרָאָגָן אַנְלָוָכהַ, אַוְיָב זִיךְ האָבָן זִיךְ נִטַּ פָּאַרְמָעַלְ, וּוּעָלַן זִיךְ זַיְדָן האָבָן. דָאַס אַיְזַ זַיְכָרַ, וּוֹיְלַ דָאַס וּוֹעַנדָט זִיךְ נִטַּ מַיטַּ דָעַם חַסְדָּ פָּוּן דִּי פַּעַלְקָעַרַ. דָעַרְ רַצְוָן פָּוּן דָעַרְ יְדִיְיַעַמְלָרַ אָוָמָה אַיְזַ שְׁמָאָרַק גַּעֲנוֹגַ צּוּ קְרִיגַן אַנְחָלה (105).

יב. וּוֹידָעַר מְלוֹכָה

דָעַרְ אַלְטָעַר פָּאַרְלָאָגָן צּוּ זִיךְ וּיְ אַלְעַ פַּעַלְקָעַר פָּוּן דָעַרְ עַרְדָּ הַאָט אַיְצַט וּוֹידָעַר גַּעֲקָרָאָגָן דִּי אַיְבָּעָרָהָאָגָט אַיְזַ יְדִיְיַשְׁן לְעַבְּןַ, אָוּן עַס דָּאָרָף זִיךְ קְלָאָרַ, אָוּ דָעַרְ גַּאנְצָעַר יְדִיְיַעַמְלָרַ וּוּעַלְטָמָהָוֹת מַוּ אַיְצַט אַנְגָּעָמָעַן אַנְדָּעָרַעַ פָּאַרְמָעַן סִיּוּ אַיְזַ לְאָנְדַּ יִשְׂרָאֵלַ, סִיּוּ אַיְזַ גַּלוֹתַ.

אַיְן אַרְצַ-יִשְׂרָאֵלַ: — וּוּעַן יַיְדָן וּוּעָלַן וּוּעַרְן דָּאָרָט אַנְלָוָכהַ-פָּאָלַק וּוּעָלַן

(105) דָאַס אַיְזַ גַּעֲשְׁרִיבַן גַּעֲוַאָרַן אַיְזַ מַנְחָמַ אַבְּ תְּשָׁוָה (יְוָלִי 1947).

זי זיך מוז אוייפירן זוי אלע אנדער בעלקער. מיר האבן געזעהן או ווען יידן האבן געהאט מדינה-מאכט און אוועגעשטעלט מלוכה אין צענטרר פון לעבן האבן זי זיך אוייפעריט זוי אלע בעלקער פון דער עריך. מדינה, מלוכה האט און אייגענע לאגיק און און אייגענען וועג פון אנטוווילונג. א גוט ראייה און ביישפיל איז אמעריקע. קינער ואלט ניט געוואגט צו זאגן איז אנהיב ניגענטן יאַרוֹנוּזֶרט, און די יונגע רעפובליך פון די פֿאָראַיְינְקִיטָעָט שטאטן וועט זיך אַנטוֹוְקָלָעָן אין אַשְׁטָאָרְקָר מִילְּיטְּרִישְׂעָרָטָאָט, וואָס זועט האבן אַימְפְּאָרְיְּאַלְּיסְּטִישְׂעָ אַמְבִּיצְּיעָס. זיכער וואָלְטָן טָאָמָּס דּוּשְׁעָפְּרָעָסָאָן און בענדושאמין פרענקלין זיך אויטגעלאכט פון אַזְּלָעָן נְבוּאָות. ווען מען ליענט די אַמְעָרְיְּקָאנְעָר לִיטְּעָרָאָטָר זַעַט מַעַן ווי שטארק דָּאס פֿאָלָק האט געהאטס «סָאָלְדָּאַשְׁיְּעָ» בְּכָלְלָה. פָּאָר דָּעָר עֲרַשְׁטָעָר וּוּלְטָמְלָחָמָה זיך ווילאָס דּוּשְׁעָנִינְגָּס בְּרִיעָן, דָּעָר שְׁטָאָטָס-סְּקָרְעָטָאָר, רְעַזְּגִינְרָט ווי אַפְּרָאָטָעָט קעגן מלחהה. אַבעָר אַין ווילסאנְס קָאָבְּנָעָט אַיז דָּעָר מלחהה-מִינְיְּסְטָעָר גְּעוּוֹן אַ קוֹוִיקָּעָר, אַ מִּתְּגָּלִיד פָּוּנְדָּעָר קְרִיסְטָלְעָכָרָעָט סְּעָקְטָעָמָּע, וואָס אַיז קָעָנָן יְּדָעָ פָּאָרְמָעָן פָּוּנְגָּוָאָל אַון מלחהה. אַון אַיצְּמָה, אַין פֿרִידְנְצִיטִי, האט אַמעָרָה רֵיקָע אַיְּגָעָפְּרִיט גַּעַצְוֹאַנְגָּעָנָן מִילְּיטְּרִידְנִיסְטָן.

מיר קאנען דערוואָרטן, אַז יידן וועלן זיינְז ווי אנדער בעלקער אוֹן פֿאָרְבִּיגְן יוֹשָׁה, גַּעֲרָעְכְּטִיקִיט אַון רְחַמְנָה, זיך נִיט אַפְּשָׁטָעָלָן פָּאָר שְׁפִּיכָּת דִּמְים אַון גּוֹאַלְדְּ-מְעַשִּׂים, ווען די מלוכה-אַינְטְּרָעָטָן אַמְתָּע צַי פֿאָלְשָׁעָן, וועלן עַס פָּאָדָעָן. אַז אַנהיב האבן מִיר שׂוֹין אַיצְּמָה. דָּעָר אַופָּן ווי די יִדְּיִשְׁעָ פְּרָעָעָר דְּעָאָגִירָט אַיְּיף די מַעַשִּׁים פָּוּנְדָּעָר עַקְסְּטוּרְעִיסְטָן אַין אַרְצָה יִשְׂרָאֵל אַיז קִיּוֹן גּוֹטָעָר סִימָן. אַודָּאִי פָּאָדָאָמָט מַעַן וַיְּיִעַרְעָט טְּעָרָאַרִיסְטִישָׁעָ מַעַשִּׁים, נָאָר אַלְעָמָל מִיט אַז «אַבעָר». אַין יוֹלִי 1947 האבן די יִדְּיִשְׁעָ טַעַם דָּרָאִיסְטָן אַין יִשְׂרָאֵל אַפְּגָעָטָן אַפְּשָׁר די שְׁעַנְדָּלְעָכָטָמָע זָאָר, וואָס יידן האבן ווען עַס אַיז אַפְּגָעָטָן. די טְּעָרָאַרִיסְטָן האבן גַּעַכְּאָפָט צַוְּיִי עַגְלִישָׁע וְעַלְלָה נְעָרָס אַון זיִי פֿאָרְמָשְׁטָט צָוָם טּוֹיט ווי שְׁפִּיאָגָעָן. די טְּוִיטָעָ קְעָרְפָּעָרָס האבן זיִי אַיְּפְּגָעָה-אַנְגָּעָן אַוְיף בִּימְעָר אַון אַונְטְּרָעְגָּעְלִיְּגָט אַונְטָעָר זיִי «בּוּבִּיְּ טְּרָעָפָס» — אַוְיְפִּירִיסְטָפָס — אַז מַעַן וועט אַרְאָפְּגָעָמָעָן די טּוֹיטָעָ גּוֹפִּים וועלן די אַרְאָפְּגָעָמָעָס אַון די גּוֹפִּים אַוְיְפִּגְעָרִיסְטָן ווען. די גָּאנְצָעָ יִדְּיִשְׁעָ פְּרָעָעָר האט טָאָקָע פָּאָדָאָמָט דֻּעָם שְׁעַנְדָּלְעָכָן אַקט נָאָר אלְץ מִיט אַז «אַבעָר». ווי ווית מִיר אַיז בָּאָקָאנְטָה האט נָאָר אַין שְׁרִיבָּר אַוְיְגָעָשְׁרִין אַז דֻּעָם מִיאָוָסָן אַקט אַז שָׁוָם רְעַזְוּרְוָאַצְּיָעָס אַז עָר האט עַפְּנְטָלְעָד גַּעַד-זָאָגָט, אַז עָר רְעָכָבָט, אַז יידן זִינְגָעָן אַיצְּמָה מִסְׁגָּל צַו בָּאָפְּגָלָן אַלְוָה אַפְּלָו אַז

וּדָן צוֹוִישׁן פֿעלְקָער

שיסן אויף די אומשולדייקע באגלייטערס אט ווי די ענגלענדער האבן גע-
טאַן (106).

דעָר אויבּן-געבראָכטער אינצידענט איז ניט קיין איזאלירטער פֿאָקט.
איך וויל ניט דערמאָגען נאָך פֿאָסְטוּגָעָן צוֹלֵיבּ דעם כבּוד פֿון יִדּוֹן. אֲבעָר
נאָך אַיִן אַינְצִידָעָנט מֻזּוֹ פֿאָרְצִיכְנֶט וּוּרְעָן: אַיִן אָפְּרִיל, 1948 האָט אַ טָּעַט
ראָרִיסְטִישׁעַ גּוֹרְפּעַ אַינְגָּעוֹנוּמָעַן אָז אָרְאָבּוּשַׁ דְּעַרְפֵּל אָוֹן אַפְּגָעָטָאָן דָּאָרט
גַּאֲרַ נִיט קִין שִׁינְעַ מַעְשִׁים. "די יִדְישׁ אַגְּעָנָטוֹר האָט אִיצְט דָּרְהָאַלְטָן
די פּוֹלָעַ פֿרְטִים פֿון דָעַם פֿאָרְנוּמָעַן דָּאָס דָּאָרְפֵּטַ פֿון דִּי קַעְגָּעָר גּוֹרְפּעַס אָוֹן
זַיִן האָבּן בְּאַנְצָט בְּיִם אַוְיסְפִּין דִּי אַקְצִיעַ" (107).

אֲבעָר מִיר דָאָרְפֵּן גַּעַדְעַקְעָן, אַזְזַי הַגְּנָה האָט פֿוֹנְדָעְסְטוּוֹגַן פֿאָרְנוּמָעַן דָּאָס
דְּעַרְפֵּל. אַט אַזְזַי פֿרְטַ וִיךְ אַ מְלוֹכַתָּה. וַיְיַוְעַט דָאָךְ נִיט צְוּרִיקְגַּעַבְּן קִין טָעַט
רִיטְאָרִיעַ בְּאַזְיָגַט אַיִן אַ מְלָחָמָה.

סַיִן פֿאָטְעַטִישׁ צַוְעַן וּיְיִדּוֹן טְרִיסְטָן זַיִן, אַזְזַי דִּי יִדְישׁ אַרְמַי אַיִן
אָרֶץ יִשְׂרָאֵל אַיִן אַנְדָעַשׁ פֿון אַלְעַ אַגְּדָעַר אַרְמַיְינָן אַיִן דָעַר וּוּלְטָן. זַיִן
אַזְזַי אַרְמַי, שְׁרִיבְטַסְטָר דָעַר רְעַדְאָקְטָאָר פֿון אַ צְיוּנִיסְטִישְׁעָר צִיטְשְׁרִיפְטָן,
הַזְּאָס אַיְבָּעָר אַיִר וּוּאָכָּט דִּי שְׁבִינָה פֿון דָוּרוֹת יִדְישָׁעַר בְּעַנְקָשָׁאָפְטָן נַאָךְ
גַּאֲוַיָּה". אֲבעָר אַיִן דָעַם זַעַלְבָּן נַוְעַר נַזְעַר פֿון דָעַר צִיטְשְׁרִיפְטָן זַיִן אַיִדְיָה
שְׁעַר תְּאַטְעַ וּוּעַן זַיִן גַּעַפְּאַלְעַנְעָם זַיִן: "אֲבעָר אַיִן אַיִן פֿרְטַ האָט עַר וִיךְ
אוֹסְגַּעַצְיִיכְנֶט, גַּעַבְּלִיבְּן טְרִיאַי זַיִן אַיְגָעַנָּם כְּאַרְקָטָעַר. דָאָס קַאַזְאַרְמָעַי
לְעַבְּן האָט אַיִם נִיט קַאַלְיָעַ גַּעַמְאָכָט. עַר האָט זַיִן נִיט אַוְסְגַּעַמִּישָׁט מִיטָּה
פֿון יְעַנְיקָע סָאַלְדָאָטָן, וּוּלְכָעַ האָבּן מִיטָּן זַיִן אַרְאָפְּגָעַוּאָרְפֵּן פֿון זַיִן דִּי פֿלִיכְטָן
פֿון אַרְבָּעַט אַזְזַי מַאְרָאָלָי" (108).

דָאָס עַדְות זַאֲגַן פֿון אַיִינָעַם, וּוּאָס אַיִן מִסְיָה לְפִי תּוֹמוֹ אַיִן מַעַר בְּאַגְּלִיְבָט
וּוּי דִּי רִידַ פֿון צְעַנְדְּלִיקָעַר פֿוּבְּלִיכִיסְטָן.

וּוּעַן אַ פְּאָלָק צְוּוֹנְגָּט זַיִנָּעַ זַיִן מִקְרַיבָּ צַוְעַן זַיִן זַיְעַרְעַעַל עַבְּנָס מַזּוֹן זַיְעַרְעַע
מַעְשִׁים פֿאָרְהָעַרְלָעַכְט וּוּרְעָן. דִּי אַרְמַי קַעַן נִיט בְּאַחַנְדָלָט וּוּרְעָן וּוּי אַמְּאָרְדָי

(106) יעַקְבָּה גַּלְאַטְשְׁטִיּוֹן אַיִן אַ זַּוְנְטִיקְ-נוּמָעַר פֿון "מַאְרָגָעָן זְשָׁוְנָאָלָי",
וְלוּ, 1947. ש. נִיגְעָר טְרַעַט אַפְּטָ אַרְוִוִּים קַעַגְן דִּי טְרִיאַרְיסְטָן, אֲבעָר דָאָ רְעַדְטָן
זַיִן וּוּגָעַן אַ סְפַּעַצְיּוֹנָהָן אָקְטָן.

(107) זַיִן: The New York Herald Tribune, April 12, 1948

(108) "יִדְישָׁעַר קַעְפְּמַעְרַ", וְלוּ, 2, 1948: "די יִדְישָׁעַר אַרְמַי", אַ לְוּטָאָרְטִיקָל, אַזְזַי "טְרִיעָן וּוּרְעָן פֿאָרְטַוּשָׁת".

מאשין, האבן מיר טאכע געל'יענט אין די ציטווגען, או פורם צו דער מגילה
איו גועען אַ הויכער הגה-אָפֿיְצָעֶר אויף דער בימה בי דער רעכטער
האנט פון רב, אין אַ שול אַן תַּלְאַבְּיב.

מאדנע קלינגען אַצְטָמָד די רִידְפּוֹן אַנְטָן צִוְּנוּסְטִישָׁן פִּירְעָרָר: «יֵדֶן
האָבָן מְפֻרְסָט גְּעוּזָן דָּסָס טָאָן גּוֹטָס. זַיְהָאָבָן עַס אַוְיךְ רַעֲלִיזְרָט אַיְן לְעָבָן.
זַיְהָאָבָן באַיְנְפְּלוֹסְט דַּי לְעִזְעָן פּוֹן לִיבְשָׁאָפְּט אַוְן עַטְיקָק. פּוֹן „זְיַעַדְעָן צְוִוִּיגָן“
הַצְּטָמָד גְּעוּזָן דַּי לְיַבְּעָן פּוֹן דָּעָר תורה, פּוֹן גַּעֲרַעַטְקִיִּים, יוּשָׁר אַוְן דְּחָמְנוֹת.
די טַעַזְוִיסְן דָּאָרְפְּן נִיט באַזְוִיּוֹן וּוֹעָרָן. דָּסָס זִינְגָן זָאָכָן וּוָאָס די וּפּוּפַּעַלְעָךְ
איַן די וּוּגָן וּוּיְסָן עַס» (109).

די נִיט-עַטְישָׁע מעטאוֹן, וּוָאָס אַ מְלֻכָּה וּוּעָט מוֹזָן אַנְגְּנָעָמָן וּוּעָט מוֹזָן
בִּינְטָן דָעַט גְּאָנְצָן כַּאֲרָקְטָעָד פּוֹן יִדְיְשָׁעָר עַדָּה. דָסָס וּוּנְט סָוּסְ-כָּלְסָוּסְ
פִּירָן צָו אַקְצָעְפְּטִירָן דָעַט גְּאָנְצָן נִיטְיִדְיִישָׁן וּוּעַטְיְ-בָּאָגָעָם. לְאָגָד אַיְן נִיט
אַלְעָל אַ שְׁמִירָה קָעָגָן אַסְטִימָלָאָצִיעָ, אַיְן בַּרְיִיטָעָרָן זִינְגָן פּוֹן וּוֹאָרטָם. עַס קָאָן
דָאָךְ זִיְן קָאַלְעַקְטִיוּעָ אַסְטִימָלָאָצִיעָ:

«מִיר דָאָרְפְּן אַוְיפְּפָאָסָן, אַו אַפְּילָוּן דָעָר אַוְיפְּהָאָלָט פּוֹן יִדְיִישָׁן צִיּוֹר
וּוֹי אַ גְּאָנְצָעָר, אַיְן אַוְיךְ נִיט גְּעֻנוֹגָ פָּאָדוֹן קִוּם הָאָוֹמָה אַיְן פּוֹלָן זִינְגָן פּוֹן
וּוֹאָרטָם, וּוַיְיַל עַס קָאָן גַּרְיְילְעָךְ גַּעֲמָלָט זִיְן, אַו דָעָר יְהִידִּיִּד זַאָל טַאָכָע
נִיט אַרְאָפְּטָפְּנָה פּוֹן דְּרוֹנְ-הִישָּׁרָה, דָסָס הִיכְסָמָה זַאָל זִיךְ נִיט אַפְּשִׂיְידָן פּוֹן צִבּוֹר,
נִיט אַרְאָפְּקָרְדִּיכָּן פּוֹן פָּאָלְקָסְ-וָעָגָה, אַבְּפָרְדָּעָר זַאָל עַס דָעָר צִבּוֹר, וּוֹי אַ
גְּאָנְצָעָר יָא טָאָן. עַס קָאָן פָּאָסִירָן, אַו דָעָר גְּאָנְצָעָר יִדְיְשָׁעָר גְּעוּזָמָל זַאָל
זִיךְ פְּרוֹבִירָן אַפְּרִיסְן פּוֹן זִיְן הַמְשִׁכְדִּיקִיִּט, זַאָל וּוּלָן פָּאָרְלִיקְעָנָגָן זִיְן
פָּאָרְגָּגְעָנָהִיִּט, זַאָל פָּאָרְלִירָן זִיְן אַיְדָעַנְטִיטָעַט-בִּילָה, זַאָל צַעַשְׁטָעָר זִיְן
אַיְגָעָן זַעֲלִבְּקִיִּטָּה.

«עַס אַיְזָן חַלְוָטִין נִיט אַוְיגַעַשְׁלָאָסָן דָעָר פָּאָל, אַו דַי בְּנָסֶת יִשְׂרָאֵל,
הָגָם זִי וּוּעָט פָּאָרְפָּרְעָמָדָן פּוֹן זִיךְ אַלְיִין, זַאָל זִיךְ אַלְיִין פָּאָרְלִיקְעָנָגָן, דְּהִיְינוּ, אַוְיִפְּ-
זַאָל זִיךְ פָּאָרְפָּרְעָמָדָן פּוֹן זִיךְ אַלְיִין, זַאָל זִיךְ אַלְיִין פָּאָרְלִיקְעָנָגָן, דְּהִיְינוּ,
הָעָרָן צָו פָּלְעַכְתָּן וּוַיְיַטְעָר די רִינְגָעַלְעָךְ פּוֹן אַיר עַטְיְשָׁעָר קָוְלְטוֹרְ-קִיִּטָּה.
אַיְן וּוּגָן אַט דָעָר גַּעַטְפָּר פּוֹן זַעֲלַבְּסַטְפָּאָרְפָּרְעָמָדָן, פּוֹן פָּאָלְשָׁעָר שְׁעַדְלַעַכְבָּר
אַיְמִיטָאָצִיעָ, פּוֹן אַיְנְרָעַלְעָכָר גּוֹיִזְאָצִיעָ, אַלְאָדְמִירָט דָעָר חֹומָש. דָסָס
אַיְזָן חַוִּיפְטְ-פָּחָד אַוְן קָעָגָן אַט דָעַט אַוְמְגָלִיךְ וּוּרְעַט עַד נִיט מִיד צָו וּוּאָ-
רָעָגָן אַו אַוְיִמְתָּעָר» (110).

(109) העתיד מאוסף ספרותי, מודיעין, כרך רביעי, ז', 144.

(110)ABA גָּרְדִּין: „אונְדוֹזָעָר בָּאָגָעָם“, ניו-יּוֹרְק, 1946, ז', 6.

ארץ ישראל ווועט גאר אויף אֶלְאָנְגָּעָר צִיּוֹת נִיט קָגְּנוֹן זַיִן רֹאֵק אָוֹן- לייגן דעם טראפ אויף דער אייבערהעדשאפט פון יידישע גיסטיקע ווערטן.
- ארץ ישראל, אֶלְאָנְגָּעָר, אֶלְאָנְגָּעָר לענדעלע, ווי אַחֲרַהּ העט גַּזְוָאָגָט, ווועט זיך אלע מאל געפֿינְגָּעָן בֵּין "שִׁינִּי אֲרוּוֹת" — צְוּוֹשָׁן דִּי צִיּוֹן פָּוֹן לִיְבָּן. נִיט נָאָר אַיְזָן אַרְצָן יִשְׂרָאֵל דִּי בְּרִיךְ צְוּוֹשָׁן דִּי גְּרוּסִישָׁן, דָּאָס יִידִישָׁע לְאָנוֹד ווועט זַיִן אֶל פִּינְטוּלְעָזָן-אַינְדוּזָּעָלָע אַיְזָן אֶל יִם פָּוֹן אַרְאָכָּעָר. אַוְיפָּהָאָלָטָן אֶל מְלוֹכָה אָוֹן זַי אַיְנְהָאָלָטָן, וווען דִּי אַרְאָכְּבִּישָׁע פָּעַלְקָעַר ווועלְן ווערְן אַזְוִי נַעֲצְמָאָלִיטִישׁ ווּי דִּי מַעֲרְבָּד-פָּעַלְקָעַר, ווועט מַחְיִיב זַיִן גָּאָר גְּרוּסִישָׁע אַבְּנָה שְׁטָרְעָנְגָּוְנְגָּעָן. דִּי גַּאנְצָע עַנְדְּרָגִיעַ פָּוֹן פָּאָלָק ווועט פָּאָרְשְׁוּנְדָּט ווערְן אוּפְּתָּפְּטָרִיאָטִישׁ. עַס ווועט מַזְוִין קָוְמָעָן צֹו "הַעֲלָתָה הַסִּيقָּה עַל הַסּוֹפֶּר" — דִּי אַיִּידְפָּטְרִיאָטִישׁ. בָּעָר הַעֲרָשָׁאָפָּט פָּוֹן קְרִיגְסָמָּאָן אַיְבָּעָר דָּעַם מָאָן פָּוֹן בָּךְ. דִּי מְלוֹכָה ווועט מַזְוִין צְוָגְּרִידִיתָן אֶל סַעְקָוְלָאָרָע אָוֹן אַוְטִילְטָאָרָע אַינְטָלְגִּינְגָּן. תּוֹרָה ווועט נִיט קָאָנְעָן זַיִן דָּעַר עִיקָּר. דָּעַם טָאָן ווועלְן נִיט גָּעָבָן דִּי בָּעַלְיָתְרִיסִין, דִּי לְעַרְנָעָרָס.
- דִּי גִּיטִּיטִיקָע מַעֲנְטָשָׁן וועלְן, ווּאַוִּיךְ דָּעַר גַּאנְצָעָר וועלְט, פָּאָרְעָכָנְט ווערְן ווּי בְּטָלְנִים. נָאָר דִּי גִּיטִּיטִיקָע פִּירָעָרָט, ווָאָס וועלְן אַוִּיךְ זַיִן "פָּאָלִיטִיקָנְטָן" וועלְן זַיִן ווּאָרְפָּן אַיְזָן דִּי אַוִּיגָּן. בֵּי אַזְוָלְכָע גִּיטִּיטִיקָע פִּירָעָרָט שְׁפִּילְטָט דָּעַר גִּיסְטָט גָּאָר אֶל קָלִינְגָּעָר רָאָלָע.

שׁוֹין אִיצְטָן ווּיְזָן זַיִךְ שְׁלַעַכְתָּע סִימְנִים אַיְזָן דָּעַר יְגָנָט פָּוֹן אַרְצָן יִשְׂרָאֵל.
"צָבָר" (קָאָקְטָוָס, אַנְצָרָאָלְדִּיקָע פָּרִי). ווָאָס אַיְזָן אַוְיסְעָרְלָעָד זַיִעָר שְׁתָעָכִיק אָוֹן אַינְעוּווִינִיק זַיִס) אַיְזָן דָּעַר פָּאָפְּלָעְדָּרָעָר צְוָגָמָעָן פָּאָר אַרְצָן יִשְׂרָאֵל גַּעֲבָוִירָעָנָע אָוֹן דָּעַרְצִוְּגָעָנָע. לְעַצְטָנָס זַיְנְעָן אַיְזָן אַרְצָן גַּעַד מַאֲכָט גַּעֲוָאָרָן פָּאָרְזָוָן צֹו שָׁאָפָּן אֶל גַּאנְצָע אַיְדָעָאָלָגָעָי וועָגָן דָּעַם אַוְנְטָעָרָד שִׁידָּצְוּשָׁן דִּי "גָּלוּתִיְּיִדְּן" אַיְזָן אַינְגַּעַבְּוִירָעָנָע אַרְצָן יִשְׂרָאֵל יִידְּן. דָּעַר עַקְסְּטוּרָעָמָעָר אַוִּיטְדוּרָק "פָּוֹן דָּעַר דָּזְאָקָעָר אַיְדָעָאָלָגָעָי אַיְזָן אֶל קָלִינְגָּעָר גַּרְזָה-פָּעַלְקָעַר".

מען דָּאָרָךְ אַוִּיךְ גַּעַדְעָנְקָעָן, אָוֹן דִּי רַעַלְיוֹרָזָג פָּוֹן אַיְצְטִיקָעָר יִדְּישָׁעָר מַלְוָה שְׁלִיטָט אַוִּיסָּט אָנָּמָּתָן קִיבְּצָן גָּלוּתָה. אַמְּתָה, פָּאָרָאָן צִיּוֹנִיסָּתָה, ווָאָס מַיְיָגָעָן, אָוֹסְוָרְבָּלְסָוָף ווועט אַרְצָן יִשְׂרָאֵל מַזְוִין אַרְיָנְגָּעָמָעָן אֶלעָלָע זַיִן פָּוֹן דָּעַר וועָלָט. חַיִּים גַּרְיְנְגָּעָרְגָּעָר :

"מִיר זַיְנְעָן אִיצְט אֶסְךְ אֶל קָלְעָנָעָר פָּאָלָק, ווי גַּעַוּעַן, סִידָן מִיר זַאָלָן זַעַן

(111) שלמה לוֹי, "צָוּוֹשָׁן דָּרוֹתָה, דִּי אַרְצָן יִשְׂרָאֵלְדִּיקָע יְגָנָט אָוֹן דִּי יִדְּישָׁע קָוְלָשָׁוָר יִרְוָשָׁה", "יִדְּישָׁעָר קָעְמָפָּעָר", יָנְגָאָר 2, 1948.

ניט נאר א יציאת אייראפע נאר אויך א יציאת רוסלאנד, א יציאת ענגלאנד און א יציאת אמערייקע, עפעס וואס עס געפינט זיך כל אונ כל ניט אין דיסהארמאנווע מיט דער ציוניסטיישער וועלט-אנשויאונג אלס אועלבע. אבער דאס שטיטט ניט היינט אויף דער טאג-אַרדענונג" (112).

אויב דאס זאל אַוּקָגֶשְׁטָעַלְטָן ווערטן אויף דער טאג-אַרדענונג פון די פעלקער פון דער וועלט — וועט די יידז-פראָגָע פֿאָרָעַנְטְּפֿרָעַט ווערטן אויף דעם אופן ווי היטלער, יmach שמו, האט געהלומט. און פֿאָרוֹאָס מײַנט חיטים גריינבערג, אָז די אַראָבָעָר וועלְן בלְּיבָּן צְדִיקִים אֵין אָז וועלט פון דשועות? אַיצְצָת האָבָּן ניט די אַראָבָעָר די כוחות. ווער וויסט וואס עס קָאָן זִין אֵין אָז דָּוָר אַדָּעָר צְוַיִּי שְׁפָעַטָּר?

אנגענעםען דאָרָפָן מִיר אַנְגָּנָמָעָן, אָז די רְשֻׁעָותְּדִיקִיטָּה פָּוָן הִיטְלָעָרִים אֵין געווען בלְּזָוִין אָן אַיִּינָמָלְדִּיקָע דְּעַרְשִׁינְוָנָג אָונָן די וועלט וועט זִיךְ פִּירָג ווי די האָט זִיךְ גַּעֲפִירָט — סְיוּוּנָט דָּאָז זִין עַפְנָם אָ בִּסְלָן יוֹשָׁר אֵין אַיר אָונָן סְיוּוּנָט יָאָזִין אָ פְּנַקְעָרְגָּשָׁוִיסָן. אָזָא וועלט וועט אַלְּצָקָאנְגָּן זִין אָ גָּלוֹת. דער דָּוָבָּר מַנְנָי אָונָן בְּנֵין פָּוָן יִידָּן וועלְן בלְּיבָּן אַין גָּלוֹת.

אויב אָזּוֹי גָּעָט אָ יִדְיָשָׁעָן מְלוֹכָה אַבָּעָר ווּירָקָן, אָז דער גָּלוֹת זָאָל אַיִּינְ שְׁרוּמָפָן גִּיסְטִיק אָונָן פִּיזְיָש.

גייסטייק: דער גָּלוֹת וועט ווערטן אויף נִיטְשְׁעָפְרִישָׁן. כל-זָמָן דער גָּלוֹת אֵין געווען ניט בלְּזָוִין אָ פִּיזְיָשָׁר — ווֹאוּנְגָּעָן צְוַיִּישָׁן גּוֹיִים — נאר אויך אָ גִּיסְטִיקָע בָּאָגָּרִיךְ, אָ וּלְטִיבָּאנְגָּעָם — אָונָן גָּלוֹת אֵין פֿאָרָעַנְטְּפֿרָעַט גְּעוֹאוֹרָן בַּיִּדְן, ווי אָ שְׁטַעַנְדִּיקָע-צִיּוֹנוּילִיקָיט, אָונָן אַיִּיבִּיכְעָרְדָעָרוּוֹיל, ווי אָזָא אֵין עָר גְּעוּוֹן שְׁעַפְרִישָׁן אָזָן זְעַלְבָּסְטָאָוִיפָּהָאַלְטָנְדִּיק. אויך דאס, וואס דער ייחֵיד האָט גַּעֲפִירָט זִין חַשְׁבוֹן מִיט גָּאט אָונָן נִיט דער אָוֹמָה האָט בָּאָצְזָוָאָנוֹגָעָן דעם יִדְיָשָׁן יְחִידָא צְוַעֲדָה אָזָן אַיִּינָאָרְטִיקָע לְעֵבָן אָזָן צְעַשְׁפִּרְיָיטָנוֹגָן. אָבער ווּיבָאָלְד אָזָן וועט זִין אָ יִדְיָשָׁעָן מְלוֹכָה אֵין אַרְצָה יְשָׁרָאֵל דְּעַמְּלָאָט פְּאָלָט אַזְוָעָק דער בָּאָגָּרִיךְ גָּלוֹת אָזָן די צְעַשְׁפִּרְיָיטָנוֹג ווערט "אָזָן דער פרָעָמְדָ". אָזָן דער פרָעָמְדָ האָלָט אָ פָּאָלָק ניט אויף קִיְּין אַיִּינָאָרְטִיקָע קוֹלְטוֹר אָזָן אַיִּינָאָרְטִיק אָפְּגָעָונְדָעָרט לְעֵבָן. דָּעַדְן אָזָן יִדְיָשָׁר טְעַמְּנִיגָּלָאָגִיעָ:

די שְׁכִּנָּה וועט שְׁוִין נִיט זִין מִיט אָונְדוֹ אָזָן גָּלוֹת, אַלְיָין פָּאָר זִיךְ דָּאָרָפָן מִיר ווּינְיָיק יִדְיָשָׁקִיט — די פרָעָמְדָע קוֹלְטוֹר האָט אָונְדוֹ פֿאָרָכָאָפָט אָזָן אוֹיסְ-

(112) חיים גריינבערג: "אָ צְוָאנָפָן צְוָאן אַרְצָה יְשָׁרָאֵל", "וִידָעַר קַעְמְפָעָר", ניו-יַּרְקָן, אַכְטָן, 1943, 24. זַעַן אויך יַעֲקֹב לְעַשְׁתְּשִׁינְסְקִי: "מַיְ וּמַי הַחֲולְבִּים", "וִידָעַר קַעְמְפָעָר", ראש השנה ג'ומער תש"ט.

געלידיקט פון יידישן אינהאטלט. דער קיומ פון פאלק וועט דאר זיין פאָרַז
זאָרגט אַין אָרֶץ יִשְׂרָאֵל. דער יִחְיָה, וְאָס וְוַעַט וְוַעַלְוָן זַיִן צְוּוֹשׁן זַיִן בְּרִידָעָר,

וְוַעַט קָעַבְנָוָן אַימִיגְרָדָן. וּוֹעֵר וְוַעַט זַיִן וְוַעַלְוָן מַאֲטָעָדוֹן מִיטַּ יִדִּישְׁקִיט ?

פִּוִּישָׁ: דער גָּלוּת מוֹנוֹ אַינְגְּרוּמָפָן נַאֲכָר דער גְּרִינְדוֹגָפָן אַמְּלָכָה.
יַיְזָן וְוַעַלְוָן דָּאַךְ קָעַבְנָוָן וְוַעַרְוָן אָוִיס יִדְּן. אַין דער וְוַעַלְטָה אַחֲטָמָעָט
אַבְּאַשְׁטִימָטָן אַיְנְשְׁטָעָל: לְאַנְדָּה, שְׁפָרָאָךְ אָוֹן בְּרִיגְעַרְשָׁאָפָט זַיִן
סִימְגִּינִּים, וְאָס בְּאַשְׁטִימָעָן דִּי נַאֲצִינָאָלְטָעָט פָּוָן אַחֲטָמָעָט
סִימְגִּינִּים זַיִן גַּיְינְטָק פָּאָרְעָכָנְטָן צַוְּוָרָן וְוַיְיָ אַמִּיגְלָדָפָן אַבְּאַשְׁטִימָעָט
נַאֲצִינָאָלְטָעָט. אַבְּעָר אַלְעָזְזִינְעָן מַסְכִּים, אָוֹזְבָּא אַמִּיגְלָדָפָן אַפְּאָלָק
אַיְמִיגְרִירָט אַיְזָן אַנְיִלְאָבָד, גַּעַמְט אַוְיָף דִּי קָוְלָטוֹר אָוֹן שְׁפָרָאָךְ פָּוָן זַיִן
אַדְאָפְטִירָט לְאַנְדָּה אָוֹן גַּעַמְט אָן בְּרִיגְעַרְשָׁאָפָט פָּוָן זַיִן גַּיְעָם וְאוֹזְנִילְאָנְדָּה
וְוַעַרְתָּעָר אוֹס זַוְּן פָּוָן זַיִן גַּעַבְוִרְנָאָגָן. מִיטַּ דָּעָר מַאֲסָט מַעַט
פָּעַלְקָעָר אַחֲזָן יִדְּן. זַעַבְנָוָן מִיר לְמַשְּׁלָחָן אַיְן אַמְּעָרִיקָע, אָוֹן בְּרִיגְעָרָפָן זַוְּן
דָּוָר נִיטִּיְּדָן, אַפְּילָוּ פָּוָן עַרְשָׁטָן דָּזָה, וְוַעַרְוָן פָּאָרְעָכָנְטָן פָּאָר פּוֹלְקוּמוּנָעָן
אַמְּעָרִיקָאנָעָר. אַבְּיִשְׁפִּילָּה: יַודְזָשִׁין דֻּבָּסָן אָוֹן וּוּנְדָל וּוּלְקָיָן. אַבְּעָוָי אַיְדָה,
פָּוָן צָעַנְטָן דָּוָר אַיְן אַמְּעָרִיקָע אַיְזָן אַיְדָה, וְוַיְיִלְאָמָר רִיבְכָּטָר בְּעַנְדוֹזָשָׁמָין קָאָרָה
דְּצָעָה. דִּי דָּעַרְקָלָעוֹנָגָן דָּעַרְפָּאָר אַיְזָה. וְוַיְיִלְאָמָר אַיְדָה אַחֲטָמָעָט
צָוְאָגָן. בְּרִיגְעַרְשָׁאָפָט ? נִיטָא קִיְּן יִדִּישָׁע בְּרִיגְעַרְשָׁאָפָט. שְׁפָרָאָךְ ? אַיְלִיָּה
נְעָרָפְרָאָצָעָנְטָן יַיְזָן רַעַט אַחֲטָמָעָשָׁאָישָׁ אַדְעָרָפָרָיְדָישָׁ. גַּעַהְעָרִיקִים צָוָן
אַיְדִּישָׁעָר גַּעַמְיִינְדָּע. אַבְּעָר אָוֹן עַס וְוַעַט זַיִן גְּרִינְדָּן אַיְדִּישָׁעָר
זַיִן יִדִּישָׁעָר גַּעַמְיִינְדָּע. זַיִן וְוַעַלְוָן זַיִן קָעַבְנָוָן אַפְּזָאנָן פָּוָן
זַיִן יִדִּישָׁעָר בְּרִיגְעַרְשָׁאָפָט נַאֲמָלְיוֹרִיָּה. זַיִן וְוַעַלְוָן זַיִן
זַיִן יִדִּישָׁקִיָּת אָוֹן וְוַעַרְוָן בְּרִיגְעָרָפָן פָּוָן מַשְּׁהָט גְּלִיבָּן. יִדִּישָׁע אַמְּנוֹה וְוַעַט
וְוַעַרְוָן בְּלִוְיָן רַעַלְגַּעַע. דִּי כָּנָסָת יִשְׂרָאֵל וְוַעַט וְוַעַרְוָן בְּלִוְיָן אַפְּאָלָק. עַס וְוַעַט
פָּאָרְשָׁוִינְדָּן דִּי אַבְּסְטְּרָאָקְצָעָיָה פָּוָן יִדִּישָׁעָר אַנְגָּעָהָרָשָׁאָפָט. וְאָס בַּיְיָ אַיְרָה וְיִידָּה
נָעָן: דָּעָר פִּילְאָסָאָפָט בְּעַרְטָסָאָן, דָּעָר עַקְסָטְרָעָמָעָד טַרְאָצָקִי אָוֹן דָּעָר פּוֹרְמָעָר
לְיוֹכָאָזְטָשָׁעָר דָּבָּי אַלְעָזְלִיכְעָד גַּלְיכְּבָּעָד יִדִּישָׁע בְּרִיגְעָר אַיְדָנוֹלָאָנָה.

גָּאָר אַוְוִיכְטִיקָעָר פְּרָאָבָלָעָם וְוַעַט בַּיְיָ אַיְזָן וְוַעַרְוָן דִּי פְּרָאָגָעָר פָּוָן לְאַיְאָלִיָּה
טָעָם. וְאָס אַיְזָן בָּאָמָת אַפְּרָאָגָעָר פָּוָן טָאָטָאָלָעָר אַסְיִמְלָאָצִיעָר. מִיטַּ לְאַיְאָלִיָּה
מִיְּזָן אַיְדָה נִיטַּ דִּעַם טָוְמָלָה, וְאָס דִּי אַגְּנִיסָטָעָמִיטָן וְוַעַלְוָן אַוְיְפָהִיבָּן וְוַעַגְנָן יִדִּישָׁעָר
טָאָפְלָטָעָר לְאַיְאָלִיָּה. דָּאָס אַיְזָן גַּיְטָה וְוִיכְטִיקָע. שְׁוֹנָאִי יִשְׂרָאֵל וְוַעַלְוָן אַיְבִּיקָע
גַּעַפְיִינְגָּן תִּרְוֹצִים אַגְּזָפָאָלָן אַוְיָף יִדְּן. דִּי פְּרָאָבָלָעָם פָּוָן יִדִּישָׁעָר לְאַיְאָלִיָּה
אַיְזָן אַיְגָנוּוֹיִגְיִיסָטָעָר יִדִּישָׁעָר פְּרָאָגָעָר. וְוי קָעַבְנָוָן מִיר זַיִן אַמְּלוֹכָה-פְּאָלָק אָוֹן
בְּלִיבָּן לְאַיְאָלִיָּה צַוְּן אַונְדָּזָעָר וְזַוְּנוֹן-עַרְטָעָר ?

געווינגלעך פֿאָרגְלִיכְטַמּוֹן יִדְיָן צָו אַנְדְּרָעַ פֿעַלְקְעַרְשָׁפְטָן, וְאָסְ וּוֹאוִי
בען איצט אין אַמְּרִיקָע. אַטְ האָבָן דֵי אַירְלְעַנְדָּעֶר. אַיְתָאַלְעַנְגָּעוּ, דֵי פֿרָאנְזָ
צְוִוְינְהָוָת אַיְנְטִילְאַיְלִיטָעַט. דָעַר פֿאָרגְלִיכְטַמּוֹן צָו דֵי אַיְמְגַרְאַנְטָן פֿוֹן יַעֲנָע
מִדְינְיָה אַיְנְטִילְאַיְלִיטָעַט. דָעַר פֿאָרגְלִיכְטַמּוֹן אַיְן אַבְעָרְ קִין פֿאָרגְלִיכְטַמּוֹן
דָעַר רֻובְ מְנוּין אָוֹן בְּנֵין פֿוֹן יַעֲנָע פֿעַלְקְעַרְשָׁפְטָן אַיְן זַיְעַרְ מִדְינָה. וּוּעַן
אַ בְּרִיגְעַרְ פֿוֹן אַטְ דֵי "גַּאַרְמָאַלְעָעַ" פֿעַלְקְעַרְשָׁפְטָן אַשְׁטִימְרַמְּטָן צָו עַמְּגִירְרִין פֿוֹן זַיְעָן
לְאָנְדָן, אַיְן פֿאָרְ אִים גַּאנְצָן קְלָאָרְ, אַזְ עַרְ גַּעַמְטָ אַוְיָתְ זַיְקָ אַפְּצְחַזְאָגָן זַיְקָ פֿוֹן
זַיְעָן אַיְגְּגָנְעָם פֿאַטְעַרְלָאָנְד אָוֹן זַיְעָן קְוַלְטָוֹר. אַוְזָדְאַי אַסְמִילְרַטְ זַיְקָ נִיטְ
אַטְ דָעַר אַיְמְגַרְאַנְטָן בְּאָלְדָן וְויְ עַרְ טְרַעְטָ אַרְבְּעָרְ דֵי שְׁוּעָלְ פֿוֹן זַיְעָן אַדְאָפְ
טְרִירָט פֿאַטְעַרְלָאָנְד. עַס אַיְן אַ פֿרְאַצְעָסָם, וְאָסְ אַפְּטָ נְעַמְטָ עַס עַטְלְעַכְעָ דְרוֹתָה.
סְאַיְן דָא אָוְן אַיְבְּרָגְאַנְגְּ-פֿעַרְיאָד. סְאַיְן נִיטְ וּוֹיכְטִיךְ וְויְ לְאָנְגָן דָעַר אַיְבְּרָעָרְ
גַּאַנְגְּ-פֿעַרְיאָד גַּעַדְוִיעָרָטָן: אַיְין דָוָרָ, צְוּוִי דְרוֹתָ אַדְעָרְ דְרָרָיְ דְרוֹתָה. בְּיוֹ
אַיְצָטְ הָאָטְ נָאָךְ קִין מִינְדְּרָהִיטָן נִיטְ בָּאוֹזְיָן אַיְפְּצָזְהָאָלָטָן אַיְרְ אַדְעַנְטִיטָעָטָן
אַיְן אַ פֿרְעָמָדְ לְאָנְדָן. דֵי יִידְזָן הָאָבָן אַבְעָרְ יָאַ אַוְיְגְּנָהָאָלָטָן זַיְעָרְ נַאֲצִינְגְּאָלָן
כָּאַרְאָקְטָעָרְ אַיְן דָעַרְ פֿרְעָמָדָן. דָאָס הָאָטְ פֿאַסְרִיטָן נִיטְ וּוֹיְלָעְ נָעַס דִּינְעָן דָאַ
פֿאַרְאָןְנוֹעָס גַּעַטְלְעַכְעָ סְוּדוֹתְ אַדְעָרְ מִיסְטִישָׁן פֿלְעַנְעָרְ פֿוֹן דָעַרְ נַאֲטוֹרְ, נָאָרְ
פֿשְׁוֹטָ, דֵי יִידְזָן הָאָבָן זַיְקָ גַּעַפְוּנָעָן אַיְן אָן אַנְדָעַרְ לְאָגָעָן. וּוּעַן מִירְ הָאָבָן עַמְּדִ
גְּרִירָתָ פֿוֹן אַ לְאָנְדָן הָאָבָן מִירְ זַיְקָ אַפְּגְּנָזְאָגָטָ פֿוֹן דָעַרְ בִּירְגְּנָרְשָׁאָפְטָ אַיְן
קוֹלְטוֹרְ פֿוֹן יַעֲנָעָס לְאָנְדָן וְויְ אַלְעָיְ אַלְעָיְ אַלְעָיְ אַלְעָיְ אַלְעָיְ אַלְעָיְ
אַיְזָ אַיְן דָעַס פֿרְטָ אַוְיָן אַונְדָזְ גַּעַוְעָנָ חָלְ וְויְ אַוְיָףְ אַלְעָיְ אַלְעָיְ אַלְעָיְ
עַמְּגַרְאַנְטָןְ פֿוֹן רְוּסְלָאָנְדָן הָאָבָן זַיְקָ אַיְן אַ דָוָרָ — צְוּוִי אַפְּגְּנָזְאָגָטָ פֿוֹן זַיְעָרְ
רוֹסְטִישָׁן. אַבְעָרְ וּוּעַן סְאַיְזָ גַּעַקְוּמָעָן צָו יִדְיְשָׁקִיטָ אַיְזָ שְׂוִיןְ גַּעַוְעָנָ גָּאָרְ אַנְ
אַנְדָעַרְ עַנְיָן. יִידְזָן הָאָבָן נִיטְ עַמְּגִירָתָ פֿוֹן יִידְזָלְאָנְדָן. אַונְזָעָרְ יִידְנָלָאָנְדָן
אַיְזָ אַזָּאָ, וְאָסְ קָעָן גַּעַטְרָאָגָן וּוּעָרָןְ פֿוֹן מִדְינָהְ צָוְ מִדְינָהְ. דָעַרְפָּאָרְ אַיְזָ דָעַרְ
צְוָשָׁתָאָנְדָן, וְאָסְ בְּיַיְ אַלְעָיְ אַיְמְגַרְאַנְטָן אַיְזָ נִיטְ מִעָרְ וְויְ אָן אַיְבְּרָגְאַנְגְּ-פֿעַרְיאָד
— דָאָס מִינְטָן, נִיטְ דִּין אַיְנָגָנְצָן אַסְמִילְרַטְ מִיטְ דָעַרְ אַרְוּמִיקָעָרְ בְּאַפְּעַלְקְעַרְוָנְגָן
— אַיְזָ בְּיַיְ אַיְזָ פֿעַרְמָאָנְעָנָטָן. סְהָאָטָ גַּעַקְעָנָטָן בְּיוֹ אַיְצָטְ אַזְוִיְ דִּיזְיָןְ וּוּיְלָעְ אַטְ דֵי
אַנְדָעַרְשָׁקִיטָ, דֵי לְאַיְצָלְטָעָטָן צָו יִדְיְשָׁקִיטָ הָאָטְ נִיטְ אַרְוּמְגָנְנוּמָעָן קִיןְ מְלוֹכָהְ
לְאַיְצָלְטָעָטָן צָו גַּעַבְוּנְדָנְקִיטָן צָו אָן אַנְדָעַרְ לְאָנְדָן. דֵי פֿעַלְקְעַרְ אַרְוּמְגָנְדוֹן
אוֹן דֵי יִידְזָן אַלְיָן הָאָבָן פֿאַרְשָׁטָאָנְעָן, אָוְ דָאָס אַוְיְחָאָלָטָן פֿוֹן יִדְיָשָׁן כְּבָרָאָקָ
טְעַרְ הָאָטְ גָּאָרְ נִיטְ נִיטְ צָו טָאָן מִיטְ מְלוֹכָהְ עַנְיָנָיםְ אוֹןְ מִדְינָהְ. דֵי יִדְיָשָׁעָ
מְלוֹכָהְ אַיְן אַ גִּיסְטִיקָעָ, וְאָסְ מִישָׁטָ זַיְקָ נִיטְ אַיְן פֿאַלְטִישָׁעָרְ מְלוֹכָהְ. אַוְיָבְ
דָאָס פֿאַלְקָ צְוִישָׁן וּוּלְכָן יִדְזָן הָאָבָן גַּעַלְעַבְטָ אַיְזָ אַגְּרָטִיסְיוּזָ קָאָמְפָןְ פֿוֹן דָעַטְ
גַּעַקְעָנְטָ אַבְּטִילְלָ גַּעַמְעָן אַיְן דֵי מְלָחָמָותְ אַפְּיָלוֹ אַיְן אַגְּרָטִיסְיוּזָ קָאָמְפָןְ פֿוֹן דָעַטְ

וּדָן צוֹוִישׁוֹ פַּעֲלָק עַר

פַּאַלְק אָוֹן צַו קִיּוֹן קָאנְפְּלִיקֶט האָט קִיְּנָמָאל נִיט גַּעֲקָאנְט פַּאַרְקוּמוּן צְווִישׁן
די יִידְישׁ אַינְטְּרָעֵסֶן אָוֹן די פָּאַלִּיטִישׁ אַמְבִּיצִיעַס פֿוֹן רַעֲגִירְנוּדִיקְן פַּאַלְק.
די לאָגָע אַיצְט וּוּעַט זַיִן אָן אַנדְעָרָע. פָּאַלִּיטִישׁ וּוּלְעָן מִיר זַיִן וּויַּאלְעַן
אַנדְעָרָע פֻּלְקָעָר, אַבעָר דַּאַך אַנדְעָרָשׁ: דָּעָר גַּרְעָסְטָר טִילְפֿוֹן אַונְדְּזָעָר
פָּאַלְק, נִינְצִיךְ פְּרָאַצְעָנְט אָוֹן הַעֲכָר וּוּעַט זַיִן אַין דָּעָר פְּרָעָםְדָּה, אָוֹן בַּיְּזַי
וּוּעַט דָּעָר דַּזְּגִיזָס נִישׁ זַיִן וּויַּבְּזַיִּצְטַזְטַז, אַ קָּוְלְטוּרְעָלָעָר, נַאֲר אַוִּיךְ אַ פָּאַךְ
גִּיטְיְשָׁנָר אָוֹן בִּירְגְּרוּלְעָמָר. אַזְּאַק קָאנְפְּלִיקֶט קַעַנְעַן זַיִן נַאֲר אַוִּיךְ
דָּעָם אָוֹפָן וּויַּאלְעַט פֻּלְקָעָר לִיזַיְן — דָּהָיָנוֹ, אַזְּ דָּעָר אַיבְּעָרְגָּאנְסָר
פָּנְרַיאָד זַאַל זַיִן אַ צִּיטְטוּלִיקָעָר וּויַּבְּזַיִּצְטַזְטַז. דַּאַס מִינְטָט: דָּעָר
גַּלוֹת וּוּרְטָט «אִין דָּעָר פְּרָעָםְדָּה» אָוֹן מֹה אַונְטְּרָגָן.

דַּאַס וּוּאָס הַעֲבָרְעָאִישׁ אַיְן אַגְּנוּבָּנוּמָעַן גַּעַוְאָרָן גַּעַוְאָרָן וּויַּדְיַיְנָאָז
צִּיאָנְגָּאַלְעַ שְׁפָרָאָךְ אָוֹן אַיְן גַּעַוְאָרָן דַּאַס טָאַגְּ-טָעַגְּלָעַכְּעַ לשׁוֹן קָאוֹן אַפְּפָרָעָמְדָן
זַיִן פֿוֹן דִּי אַלְטָעַ מְקוֹדוֹתָה. אַיךְ גַּי דָּא נִיט אַרְיָין אַין דָּעָם עֲנֵנָה, וּוּאָס דִּי יַיְדָן
פֿוֹן אַרְצִ-יְשָׁרָאֵל הַאָבָּן זַיִן פָּאַרְשָׁגִינְטָן פֿוֹן שַׁעַפְּעָרִישָׁסְטָן טִילְפֿוֹן גָּלוֹת-יִהְיָה
— דִּי יִדְיְשִׁ-רְעַדְנְדִיקָעָ זַיִן, אַיךְ וּוּלִי דָּא אַוִּיךְ נִיט בָּאַטְאָנָעָן, אַזְּ דַּאַס שָׁאָפָן
אַנְיִי לְשׁוֹן נַעַמְתָּ אַזְּוֹעַק אַסְּךְ כּוֹחוֹת, וּוּאָס הַאָבָּן גַּעֲקָאנְט פָּאַרְבּוֹצָט וּוּרְעָן אַוִּיךְ
אַבְּדָעָרָע פֻּלְדָּעָר פֿוֹן אַרְבָּעָט. דִּי סְכָנָה אַיְן גַּאֲרָן זַיִן כּוֹמָעַט אַלְעַט פֿוֹן
אַוִּידָן הַאָבָּן זַיִן פָּאַרְזָעָן: דָּהָיָנוֹ, וּוּילְיָה הַעֲבָרְעָאִישׁ אַיְן גַּעַוְאָרָן אַ גַּעַרְעָדְטָע
שְׁפָרָאָךְ, קָאוֹן זַיִן פָּאַרְגָּעָסָן וּוּרְעָן אַיְן זַיִן קְוּמְעַנְדִּיקָעָ דָּוָרוֹת. זַיִן הַאָבָּן דִּי שְׁפָרָאָךְ גַּעַמְאָכָט
זַיִרְעָר אַ גַּעַוְנָטָן אַיְנְשָׁטָעַל מִיטְ הַעֲבָרְעָאִישׁ, זַיִן הַאָבָּן דִּי שְׁפָרָאָךְ גַּעַמְאָכָט
פָּאָר אַ לְש׊וֹן-קוֹדֶשׁ. אַ חַיְלִיקָעָ שְׁפָרָאָךְ רַעַדְטָמָעַן נִיט, אַבעָר מַעַן לְעַרְנְטָט
זַיִן, מַעַן שְׁטוֹדִירִיט זַיִן. דִּי אַנְטוּוֹקְלָוְגָעָ פֿוֹן אַ שְׁרִיפְטִ-שְׁפָרָאָךְ אַיְן זַיִרְעָר אַ
בַּחֲדָרְגָּהְדִּיקָעָ. זַיִן אַיְן מַעַר אַדְעָר וּוּיְבִקְעָר פָּאַרְפִּיקְסִירָט. אַזְּוִי אַיְן גַּעַשְׁעָן
אַזְּ זַיִן הַאָבָּן נִיט פָּאַרְגָּעָסָן קִיּוֹן הַעֲבָרְעָאִישׁ. דַּאַס לְשׁוֹן אַיְן גַּעַוְעָן דִּי
צְוִוְּיִיטָעָ שְׁפָרָאָךְ אַיְן מוּלִי פֿוֹן אַ פָּאַלְק. דִּי לאָגָע אַיְן גַּאֲרָן אַנְדְּעָרָשׁ אַיצְטַזְטַז, וּוּעַן
הַעֲבָרְעָאִישׁ וּוּרְטָט אַ סְּעַקְוּלָאָרָע גַּעַרְעָדְטָע שְׁפָרָאָךְ.

אַ לְעַבְּנָדִיקָעָ שְׁפָרָאָךְ אַנְטוּוֹקְלָט זַיִן. אַזְּוִי אַיְן דָּעָר דְּרַדְּזָהְעָלָם. הַיְּינָן
טִיקָּעָ עַנְגָּלָעָנְדָעָר פָּאַרְשְׁטִיעָן נִיט תְּשָׁוֹסְעָרָס לְשׁוֹן. דִּי גַּרְיכָן דַּעַדְן אַ גַּרְיכִּישָׁן,
וּוּאָס הַאָט וּוּיְנִיךְ שִׁיכָוֹת מִיטְ הַאַמְעָרָס שְׁפָרָאָךְ. חַוִּית הַעֲבָרְעָאִישׁ וּוּעַן אַוִּיךְ
דַּאַס זַעַלְבָּן גַּעַשְׁעָן. אַיְן אַ פָּאָר דָּוָרוֹת אַרְוָס קָאוֹן דָּעָר תְּנִזְקָעָד וּוּעַן אַ פָּאָר
חַתְּמָעָטָעָר סְפָר פָּאָר זַיִן. זַיִן וּוּעַן רַיְדָן הַעֲבָרְעָאִישׁ אָוֹן פָּאַרְגָּעָסָן לְשׁוֹן
קוֹדֶשׁ.

אַיְיךְ טְרִיבִּיב נִיט אַיְבָּעָר דִּי סְכָנָה, אַיְן דָּעָר הַעֲבָרְעָאִישׁ זַאַל וּוּעַן אַיְן

וּוַיְדָעֶר מִלּוֹכָה

גאנצן אין אנדער שפראך אין משך פון יארן, קאָן מען זעען פון דעם מאמר,
וואָס איז געווען געדראוקט אין העברעאַישן זשורנאל "הדוואר". שווין איצט,
קלאגנט דער שריבער, איז דאָ אָרים צוישן דעם גלוּת און ארץ-ישראלדיין
העברעאַיש :

"דעַרְפָּאָר האָב אַיך זיך אַפְּגַעַשְׁטָעַלְט וּוְעַגְן דַּעַר קְלִינְגֶּרֶר פְּרָאַבְּלָעָם פָּוּן
דַּעַם "אַלְטָן" לְשׁוֹן, וּוְעַן אַיך האָב דַּי מָגָע גַּלְילְיָעָנֶט דָּס "יַּאֲרֻבּוֹקָ פָּוּן אַמְּעָד
רֵיקָאָנָגָעָר יִידָּן" (חַשְׁ"ז). אַיְבָּרָהָיוּפָט וּזְעַן אַיך האָב גַּלְילְיָעָנֶט דַּי פְּרָאַזְעָז
אַפְּטִילְיָוָגָן, דַּי אַלְעָרְלִיָּדָעָרְצִילְוָנוּגָן, וּזְאָס אַלְעָז וּזְיַיְנָעָן גַּשְׂרָבִין גַּעַוְאָרָן אַין
דַּעַם "אַלְטָן" לשׁוֹן. אָזָן חַלְילָה, אַיך מַיִן עַס נִיט אַין נַעֲגָטְיוֹן זִין, נַאֲר אַיך
וּוְיַּל בְּאַטְאָנָעָן דַּעַם נַעַט פָּקָטָן, אָז בִּיסְלָעָכוּיָּד דַּעַרְוּיְטָעָרָט זִיך דַּעַר הַעֲבָרָעָה
אַיְשָׁ פָּוּן אַרְקָ יִשְׂרָאֵל פָּוּן דַּעַר שִׁינְעָר לִיטְעָרָאָרְשָׁעָר שְׁפָרָאָךְ פָּוּן דַּעַם פְּרִיעָרָה
דַּקְּן דָּוָה, נִיט זִי דַּעְרוּיְטָעָרָן זִין, נַאֲר מִיר דָּאָ. אָזָן וּזְאוּי וּזְעַלְן מִיר
דַּעְרָגְרִיכָן אַ טִּגְטָעָע? וּוְעָר וּוְעָט זִיגָן? אַוְיך אַין דַּעַם וּוְעָט זִין וּוְיכְטִיק
אַרְיִינְגְּזְוָרְטָאָכָטָן זִיך (113).

אַ יִדְיָשָׁע מִלְוכָה מִיט הַעֲבָרָעָה וּוְיך אַיך אַפְּצִיעַלְעָל שְׁפָרָאָךְ וּוְעָט נַאֲר
פָּאַרְעָגָעָרָן דַּי שְׁלַעַכְטָע מַעֲרָכָה פָּוּן יִדְיָשָׁ. עַס וּוְעָט וּוְעָרָן שְׁוּעָרָעָר אַין שְׁוּעָז
רַעַד אַגְּזוֹהָאָלָטָן יִדְיָשָׁן שְׁוֹלָן, אַוְיפְּצָהָאָלָטָן יִדְיָשָׁ אַין דַּי יִשְׁיבָה אַין בְּכָלְל
צַו גַּעֲפִינָעָן אַ בְּאַרְעָכְטִיקְוָגָג צַו לַעֲרָגָעָן יִדְיָשָׁ. דָס יִדְיָשָׁע לְשָׁוֹן אַין דַּעַר
שְׁטָאַרְקָסְטָעָר אַיְנְסְטָרְזָמָעָנֶט קָעָגָן אַסְמִילְאַצְיָע. דַי גַּלוּתִיְּדָין וּוְעַלְן פָּאַרְגָּעָסָן
יִדְיָשָׁ אַין זִיך נִיט אוּסְלָעָרָגָעָן קִיְּין הַעֲבָרָעָה. דַעַר אָרְסָן צוֹוִישָׁן יִשְׂרָאֵל
אַין דִּי יִדָּן פָּוּן דַעַר וּוְעָלָט וּוְעָט וּוְעָרָן גַּרְעָסָעָר אַין טִפְעָדָה. אַין גַּאֲרָ אַ קְוָרְצָעָר
צִיְּטָ אַרְוֹם קָאָן קִיְּין זִכְּר נִיט בְּלִיבָּן פָּוּן קִיְּין גַּעֲמִינְשָׁאַפְּטָלָעְכָּר שְׁפָרָאָךְ.

דַי פְּרָאָגָע פָּוּן דַעְרְצִיאָוָג אַין גִּלוּת וּוְעָט גַּאֲרָ אַ קְוָרְצָעָר. אַין
מַשָּׁך פָּוּן טַוְזָגְטָעָר, טַוְזָגְטָעָר יִאָרָן אַיז גַּעֲוָעָן אַ בָּאַשְׁטִימָטָעָר אַיְנְסְטָעָל
פָּאָרָן יִדְיָשָׁן חִינָּן פָּוּן קִינְדָּעָר. מִיר האָבָן אַונְדָּזָעָר קִינְדָּעָר אַיְבָּרָגְעָגָבָן
אַ לְאַיְאָלִיטָעָט צַו אַ יִדְיָשְׁקִיט, וּזְאָס אַיז נִיט צַוְגָּעָבָנְדָן צַו לְאָגָד אַין מִלְוכָה.
דַי אַבְּסְטָרָאָקָטָע יִדְיָשְׁקִיט אַין גַּעֲוָעָן וּוְיַּדְעָר מַשְׁכָּה, וּזְאָס מַעַן הַאָט אַים
גַּעֲקָאָנָט טְרָאָגָן פָּוּן אַרְטָט צַו אַרְטָט. מַעַן הַאָט גַּעֲקָאָנָט לַעֲרָגָעָן דַי קִינְדָּעָר
אַ צּוּבָּונָד צַו כְּנָסָת יִשְׂרָאֵל, וּזְאָס הַאָט פָּאַרְאַיְנִיקָט אַלְעָז יִדָּן פָּוּן אַלְעָז לַעֲנְדוּעָר
אַין דָּאָך זִיך נִיט אַרְיִינְגְּעָרְסָן אַין דַעַר סְפָעָרָעָט פָּוּן דַעַר לַאֲקָאַלְעָר מִלְוכָה
אַין מִדְּינָה. אַרְץ יִשְׂרָאֵל אַין כְּנָסָת יִשְׂרָאֵל זְיַיְנָעָן גַּעֲוָעָן גַּיְסְטִיקָע בָּאָגְרִיפָן.

(113) דוד קמחוי, הדואר, ח'שון תש"ז, גליון מא.

אבער ווי איזו וועלן מיר דערציאן אונדזער איצט, אוּ כנסת ישראל און ארץ ישראל זינען געווארן ישראל — אַ יידישע מלוכה? וועלן מיר זיי דערציאן זיין ווי ישראלי-בריגער, וואס זאינגען אין דער פרעםד? קאן אָז דערציאונג זיין ווירקאמ? קאן וועלכער ס'אייז ישוב קוקן אויף זיך ווי אָ טפל און ניט פארויאגעט ווערן? וועלן מיר זיי דערציאן זיין ווי יידן, וואס זינען אינגעווארכט און זיער וואוינערטער און זיער פארביבנונג מיט ישראל איז נאר אַ גיסטיקע? אובייאַ אַין זאָס-זושע באַשטייט אונדזער גיסטיקער צובנד צו אַ קאנקרעטער, סעקלאָרער ישראלי-מלוכה?

קיין פאלק אין דער וועלט איז ניט געלונגנען אין דער פרעםד צו ציען זיין המשך. וועלן מיר עס טאן? בין איצט זינען מיר געוווען אונדערש, וויל מיר האבן פארביטן דעם באָגריפֿ פרעומדקייט אויף דעם באָגריפֿ גלוות. אבער איצט, אוּ מיר וועלן ווערן מיט פעלקער צוגליך, ווי איזו וועלן מיר קאנען איינשטעלן, אין דער פרעםד, אַ דערציאונג, וואס זאל קאנען אַן-האלטן דורות?

דאָס דאָרפן יידן איצט פארישטיין אַין באָגעמיין.

מיר דאָרפן באָגריפֿ אַז מיר טרטען איצט אַריין אַ נײַער תקופה פון יידישער געשיכטע און פראגעס אַון פראָבלטמען וועלן אָרוּפִישוּרימען וואס ניט אונדזערן עלטערן אַון ניט אונדזערן אָוד-עלטערן האָבן וועגן זיין געהלומט.

יג. השعروת און סברות

יידיש לעבן האט זיך אַיבערגעבראָן, מיר האָבן זיך פֿאָרנוּמָען אויף אָ גֶּאָר נְיִיעֵם וּוְעֶג אַוְיכָא וּוְעֶג, וואס מיר האָבן ניט געוואָלט גַּיְינָן אָן משך פון אונדזער גאנצֶן לאָנגֶן גלוות. די שטרעבעונג צו זיין ווי אלע אָנדערע פעלקער, וואס אַיז געלעגן אַינְגַּעַשְׁלָאָפָּן אַין געדעכּענִיש פון פֿאָלָק, האָט דערוואָקט אַון געקראנָן די אַיבערהָאנָט אַין אונדזער לעבן, יידן האָבן זיך אָוּעָקְגַּעַלָּן צו באָעָצָן אַ טעריטאָרִיעַ, אַיְינְגַּעַמָּן זַי אַון באָזָיגָן זַי.

ווען דאָס באָזָיגָן פון דער טעריטאָרִיעַ וואָלט אויך געווען פֿאָרְבּוֹנְדָן מיט קִיבּוֹץ גִּילּוֹת וואָלָטן די יִידְעָן-פֿרָאָגָע אַון די יִידְישַׁ-פֿרָאָגָע — בִּידָע — וואָלָטן גַּעֲלִיזֶט געוואָרָן. פֿאָרְשְׁטִיטִיט זיך, אוּ אַסְדַּיְידָן וואָלָטן זיך גערָאנְגָּלָט מיט זיער געוואָיסָן, צַי עס אַיז עטִישׁ לוֹיטָן יִדְישַׁ-בִּאָגְרִיפֿ צו באָזָיגָן אַ לְאָנד דורך קַלְאָנְגַּזְצִיעַ אַון שׂוּעָרָד. אָבער די גְּרוּסָעָה מִעְרָהִיט וואָלט עס מִתְּרָ

השערות און סברות

געוווען און גאר גוטע, טייערע ייך'ן וואלטן עס אויסגעטיטשט ווי א מצויה (114). עס איי גאנץ ואָרְשִׁינְלָעַךְ, און בי דיב ניע אומשטענדן וואלט זיך אַרְזִיסְגָּעֵד שילט, מיט דער ציימ. אַידִישׁ אָוֹמֶת, וואָס וואָלט אָנְגָּעָנוּמוּלַעַךְ דעם גִּיסְטִיכָּן געשטעטלט פון אלע אַנדְרָע אָוֹמֶת. אָז דער כַּאֲרָקְעָטָר פון אַפְּאַלְקָאַן זיך בִּיטְהָן חָבּוֹן מִיר גַּעֲזָעָן מִיט אַונְדְּרָע אַיְגָעָן אָוֹגָן. אַט האָט זיך דער גְּרָעֵסְטָר טַיִּיל פון יִקְרָשָׂן פַּאֲלָק סֻקְולָאַרְיוֹרָט. אַט האָט דער טַיִּיל פון אַונְדְּרָע פַּאֲלָק, וואָס האָט אִמְגִירִיט קִין אַמְּדָרִיקָע, אַינְגָּאנְצָן זיך גַּעֲבִיטָן אַין משָׁךְ פון כַּמְעַט צְוּיִי דָּרוֹת. מען קָאָן אוּיך בַּרְעָגָעָן בִּישְׁפִּילְעָן פון אַנדְרָע פֻּלְקָעָלָר.

ווען אַקיּובָּן גָּלוּוֹת וואָלט גַּעֲוָעָן אַמעְגָּלָעָכְּיִיט וואָלט נִיט דַּי יִדְּזָן פרָאָגָע אָוֹן נִיט דַּי יִיְדִּישְׁקִיטְטָרָגָע — בִּידְעָן וואָלטן נִיט גַּעֲוָעָן אַזְּוִי פָּאָרָה שָׁאָרָפָט. אָבָּעָר צַו קִין קִיּוֹז גָּלוּוֹת קָאָן נִיט קּוּמָעָן אַין דַּעַר נַעֲנָטָר צַוְּזָה קּוּמָטָה. אָפְּשָׁר אַין דַּעַר וּוּיְתָעַר צּוּקָּוּמָט אַין נִיט. דָּעָרְוַיְילְיָה זִינְעָן קְרָוב דָּרְדִּי אָזְן נִינְגִּיצָּק פַּרְאָצְעָנָט פון דַּי יִדְּזָן צְעַפְּרִיטָט אַבְּעָר דַּעַר וּוּלָט. דָּאַס רַוְּבָּ פָּאֲלָק וּוּלָט מַכְתָּמָא בְּלִיבָּן אַין גָּלוֹת. סִידְזִין עַט צַל חַלְיָה קּוּמָעָן צַו אַקָּאָר טַאָסְטָרָאָפָּנָ, וְאַס צַל דָּאַדְיָקָאָל לִיְזָן דַּי יִדְּזָן-פְּרָאָגָע אַבְּעָר דַּעַר וּוּלָט אָנוֹ אַין דַּעַר זַעֲלְבִּיקָּעָר צִיטָּט נִיט אַנְרִירָן דַּעַם יִשְׁׁוֹב אַין יִשְׁׁרָאֵל. אָבָּנָר אַפְּאָלָקְסָּדָן גַּעַבְּנָת נִיט גַּעַבְּנָת אַוִּיפָּאָר וּוּיְתָעַט מַעְגָּלָעָן אַוְּמָגִילָּק. וּוּבָאָלָד, אָז דַּי מַעַרְתָּה חִיטָּפָן אַונְדְּרָעָר פָּאֲלָק וּוּלָט בְּלִיבָּן צְעַפְּרִיטָט אַיְבָּעָר דַּעַר וּוּלָט — «קָאָן מַעַן אַפְּלִילָן נִיט חַלְוָעָן, אָז דָּאַס בָּאַזְעָצָן (פָּוּן לְאָנֵד יִשְׁׁرָאֵל) וּוּלָט לִיְזָן אַפְּיָלוֹן אַוִּיפָּעָס וְאַס דַּי פְּרָאָגָע פָּוּן גָּלוֹת» (115).

(114) ס' איז אַינְגָּטָרָעָסָאנְט, אָז דַּשְׁ"י האָט זיך שָׁוֹן גַּעַרְאַנְגָּלָט מִות דַּעַר פְּרָאָגָע צַי מַעַג אַיְינְגָּעָמָעָן אַלְאָנְדָּר דַּעַר שָׁוּעוּרָד. זַע וְאַס רַשְׁ"י מַאֲכָת אַוִּיפָּאָר דַּעַם עַיְשָׁתָן פְּסָקָן פָּוּן בְּרָאָשָׁת. דַּעַר הַסְּפָאָרִיקָעָר זַוְּלִיאָטָם פָּאָקְסָוּעָל אַלְבְּרִוִּיטָן, וְאַס קָאָן זַוְּכָּעָר פָּאָרְעָכָנָת וּוּרָן וּוּיְתָעַט מַעְגָּלָעָן אַוְּמָגִילָּק. אָז אַקְוּלְטוּרָעָל פָּאֲלָק מַעַג בָּאוּגָן דָּאַס לְאָנָה, וְאַס אַיְזָן בָּאַזְעָצָט פָּוּן אַנְדְּרִיקָעָרָן פָּאֲלָק. וְעַדְתָּה דַּרְאָתָר פְּרָאָגָעָסָאָר וְוּלִיאָטָם פָּאָקְסָוּעָל אַלְבְּרִיָּשָׁט וּוּגָן דַּעַם זַיְג פָּוּן דַּי רְוִימָעָר אַיְבָּעָר דַּי קַאָרְטָאָגָעָר אָוֹן וּוּגָן דַּעַם זַיְג פָּוּן דַּי בְּנֵי-יִשְׁׁרָאֵל אַבְּעָר דַּי כְּנָעָנִים.

(115) יְחִזְקָאֵל קוֹרְפָּמָן: גּוֹלָח וּנְכָר, בָּרֶךְ שְׁנִי, ז', 470. מַיְוִין אַיְבָּרְעָזָנָג אַיְזָן נִיט קִין וּוּרְתָּעָרְלָעָבָע, אַבְּעָר אַפְּנִקְטָלָעָבָע. דַּעַר אַרְגִּינָּאָל אַיְזָן: «אַיְן לְחָלוּם שְׁחַתְּיָשָׁבָות זוֹ וּיהְיָה בָּה בְּרוּי לְפָתָח אָרְךָ בְּמִקְאַת אֶת שָׁאלַת הַגָּלוֹת». דַּי פִּרְעָר פָּוּן יִשְׁׁרָאֵל מַוּגָּעָן, אָז דַּי אַיְצָהָקָע יְדִישָׁע גָּאָוָלה קָאָן נִיט קִין קִין גָּאָוָלה שְׁלָמָה אָז אַקְיָבוֹז גָּלוֹת. דָּוד בָּן גּוֹרִיּוֹן, דַּעַר אַיְצָהָקָע בְּרָעְמִיעָר-מִינִיסְטָעָר פָּוּן יִשְׁׁרָאֵל זָאָגָט: «מִיר שְׁטוּעָן אַוְיָפָן שְׁוּעָל פָּוּן אַגְּרוּסָעָר מַרְאַנְסְפָּאָרָמָאָצִיעָ, וְאַס האָט

איצט זעם אויס, אָז דער קאמפ אַין יִשְׂרָאֵל האט געווירקט צום גוטן אויף יידן אין גלוֹת. עס מערקט זיך. אָז אֲוִיסְטְּרָגְּעָוִוִינְלְעָכֶעָ אֲקְטְּיוּוֹטְעַט אַפְּילָוּ צְוִישָׁן דִּי אֲפְגָעָרְגָּמְדָטָעָ יִדְן. אֲבָעָר עס קָאָן זַיִן, אָז דָאָס אַין בְּלוֹזִי דער סְטִימָול פָּוּן עַקְסְטְּרָעָמָעָן נַצְּצִיאָנָאַלִיּוֹם. אַיצְט קָאָן אַין פָּאָלָק קְרִיגָּן אָז אַפְּקָלָאָנָג אַפְּילָוּ אָזָא טְרוּמִיְּטָעָר :

„דער פִּירָעָר האט אָנוֹדוֹן גַּעַלְעָרוֹט דָּרְיִי זַאֲכָן: אַנְגָּעָצִיכְנְטָעָר צִיל, מִירִי לִיטְנְרִישָׁעָן אַוְפְּלָעְבָּוֹנָג אָזָן לִיבָּעָ פָּוּן יִדְיָשָׁן וּוִידְעָרְשְׁטָאָנָד“ (116). אַפְּילָוּ אָזָא תּוּכִיקָּעָר אָזָן אַיְנְגָעְוָוָאָרְצְלָטָעָר יִדְן וּוּיְדָעָה הַעֲבָרְעָאִיסְט דְּנִיאָל פְּעָרְסְּקִי שְׁרִיבְּטִי מִיתְּהַלְּבָהּוֹת וּוּגָּעָן אָז עַקְסְטְּרָעָמָעָן נַצְּצִיאָנָאַלִיּוֹסְטִישָׁן קַעְמָפֶן :

„אָיִנְגָּל וּוֹאָס וּוּרְעָט דָּאָרְטָט בְּרִמְצָהָה גִּיטְמָעָ אִים אַמְּתָנָה, וּוּי אַסְיָּמָן

פָּוּן פִּיזְיָשָׁעָר אָזָן גִּיסְטִיקָּעָר דִּיְפִּיקִיםְטָ, אַתְּתָּנָךְ אָזָן אַתְּ רַעֲזָלָוּוּנָר“ (117).

אָט אָזָא גַּעַמִּישׁ פָּוּן טּוֹמָאָה אָזָן קְדוּשָׁה אַיְזָעָר פָּאָרְשְׁטָעְנְדְלָעָר פָּאָר

נִוְתָּ קִיּוֹן גְּלִוִּיכָן אָזָן אָנוֹדוֹעָר גַּעַשְׁבִּיכְטָעָ. עַס קוּמָת אַיצְטָ פָּאָר אַגְּרִינְטְּלְעָכֶעָ רַעֲזָלְזָאָצָעָ אָזָן דָּעָר יִדְיָשָׁעָר גַּעַשְׁבָּכְטָעָ. בְּדָרְקָ כָּל וּוּוִסְּפָּרָסְטָעָ עַס זַוְּנָעָן דִּיְ צִילָּן פָּוּן דָּעָר דָּאָזְיָקָעָר עַעֲזָלְזָאָצָעָ. אָנוֹדוֹזָעָר חִיסְטְּמָרְאִישָׁעָר גַּעַרְגָּלָן וּוּרְעָתָגְּפָרִישָׁ פָּאָר דָּרְיִי זַאֲכָן: קִיבְּרוֹן גְּלִוִּיהָ, דָּעָר אַוְיְבָוּרְפָּוּן וּוּסְּטָעְנְרָשָׁ פָּוּן דָּעָם הַיְּמִילָאָנָר, אָזָן אַרְבָּעָטָעָר גַּעַוְעַלְשָׁאָפָטָ. פָּוּן אַוְיְבָנָאָוִיפָּקָדָן דָּאָס דָּרְיִי בָּאָזְוָנְדָעָר זַאֲכָן, אָזָן דָּעָר אַמְּתָן, אַפְּער, דָּרְיִי בָּאָרְשְׁטְּרָעְנָעָ אַוְיְבָרְרוּקָן פָּוּן אַיְזָן צִיל, וּוּאָס זַיְהָאָלָט אַיְזָן גָּאוֹלהָ שְׁלָמָה“ (מיין קְוּרְסִיוֹן). („מִיְּתָן פְּנִים צַוְּעָ דָּעָר צְוָקְנְפָטָ“, פָּוּן אַתְּ רַעְעָדָ צַוְּאָזְמָעְמָעְקָוְנְפָטָ פָּוּן מִוְּתָּגְלִילְדָעָר פָּוּן קִיבְּרוֹן מָאָחָוחָ, פָּוּן דָּוּרְבָּן גְּזָוִוָּן — יִדְיָשָׁעָר אַצְּזָוָּאָמָעְמָעְקָוְנְפָטָ נּוּמָ, יְזָוָּחָן, תְּשָׁוָּטָ“. בָּנָן גְּרוּיָוּן דָּעְרְקָלְעָרָת אָנוֹדוֹזָעָר גַּעַתְּ וּוּזָוִי אָזָזָיָן קְמוּמָן צַוְּאָזְמָעְקָוְנְפָטָ גַּלְיוֹתָ, וּוּטָעָס זַיְן אַפְּרוּוּוּלְיָקָרְפָּרָאָצָעָם? וּוּעָלָן דִּי גְּזָוִוָּיָם גְּנוּיָטָן דִּי יִדְן עַמְּוֹגְרִין קִיּוֹן יִשְׂרָאֵל? וּוּטָעָס אַגְּרִינְטְּלְעָרְגָּזִוָּרְהָ קְמוּמָן אַוְיָף יִדְן? אַדְעָר אַפְּשָׁר, גְּלִוְיְפָטָעָר, אָזָן דָּעָר גְּלָוָתָ וּוּשָׁעָטָ בְּמִילָאָ, וּשְׁתִּוְיָן בְּמִילָאָ וּזְיוּן אַקְיָזָעָן גְּלָוָתָ — אַגְּנָעָן גְּמַתְּיוּוּרָ? אַפְּשָׁר וּוּעָלָן דִּי אַלְעָדָרְיָ פָּאָקְטָאָרָן וּוּירָקָן מִוְּתָּדָרְ צִוְּיָהָ? קָלָאָר אַיְזָן אַפְּער, אָזָן גְּרוּיָוּן אַיְזָן מִוְּתָּדָרְ עַלְפָּאָקְטָאָרְמָעָר, אָז סְאַיְזָן נִיטָּאָ קִיּוֹן הַאֲפָעָנוּנָגָ פָּאָר יִדְן אַיְזָן גְּלוֹתָ. אַוְיָךְ אַיְזָן פָּוּן זַיְן אַדְעָרְצָעָן פָּוּן דָּעָר צָאָל יִדְן אַוְיָף דָּעָר וּוּלְעָלָן, אַיְזָן נִיטָּאָ קִיּוֹן לִיוּזָנָגָ נִיטָּאָ פָּאָר דָּעָר יִדְן-פְּרָאָגָעָ אַיְזָן גַּטְ פָּאָר דָּעָר וּדְיָוִישָׁן קִיּוֹתָ-פְּרָאָגָעָ.

(116) מיין קְוּרְסִיוֹן. אַרְוּסְגָּעְנוּמוּנָעָ פָּוּן אָזָן אָנָאנָסָ צַוְּאַפְּאַמְּטִינְסָקִים יָאָרָ-

צִוְּשָׁת אַיְזָן „טָאָגָ“, תְּשָׁוָּתָ.

(117) מיין קְוּרְסִיוֹן. דְּנִיאָל פְּרָסְקִי: המנהנה מס'ה, „הַדּוֹאָר“, גְּלִוְיָן לְהָתָן מְנַחָּם אֶבֶן תְּשָׁוָּתָ. אַיְזָן „פְּאָרוּוּנָרְטָסָ“, אַקְטָאָפְּגָעָר 11, 1948, אַיְזָן דָּאָגְּטָאָגְּרָאָפְּגָעָ פָּוּן אַתְּ קְבָּלָתָ פְּנִים לְכָבוֹד דָּרְיִי חִיםָּוּ וּוּוִיזְמָעָן אַיְזָן תְּלָ אַבְּוֹבָ שְׁמִיעָן צְוּוִיָּסָלָלָן דָּאָטָן לְעָבָן אַיְםָ, פָּוּן זַיְן לִינְקָעָר זַיְתָּ — אַסְלָאָדָטָמִיט אַסְפָּרְתָּהָרָ, פָּוּן זַיְן רַעֲמָטָעָר זַיְתָּ — אַסְלָאָדָטָמִיט אַסְפָּרְתָּהָר.

אֶפְגַּעַפְרַעַמְדַּטְעַ יִידֵּן אָוָן פָּאָר סֻקּוֹלָאָרָעַ יִידֵּן בְּכָלְלַ. דִּי פָּעַלְקָעַר אַרְוָם אָוְנְדוּ חָאָבוּ
שְׁטַעַנְדִּיקְ שְׁלוּם גַּעַמְאַכְטַ מִיטַּ דָעַר רַעַלְעַר וּוּלְטַ. דִּי אֶפְצִיעַלְעַ קִירְךְּ הָאָטְ
קִינְגְּאָל נִיטְ גַּרְינְגַּעַשְׂעַצְטַ מַאְכְּטַ. קְרִיסְטְּנוֹזָם אַיְן גַּאנְצְ הַפְּשַׁ פָּגְרַשְׁפְּיִיטְ
גַּעַוְאָרְן מִיטַּ דָעַר שְׁוּעָרְדַּ. דִּי קִירְךְּ הָאָטְ אַפְּטַ גַּעַשְׁטִיצְ זַרְקַ אַוְיףְּ דָעַר
מִדְיָה-מַאְכְּטַ. סְאַיְן דָא אַבְּיַלְדַּ וּדִי שְׁפָאַנְיַעַר לְאַגְּנַדְן אַוְיףְּ דָעַם נִיְּאָנְטַ
דָעַקְטָן קָאַגְּטִינְגְּנַטְ — שְׁטִימַטְ אַבְּאוֹאַפְּנַטְרַעַר רִיטְעַר אַרְוַמְגָעַרְיַנְגְּלַטְ מִיטְ אַ
מְחַנְהָה זְעַלְגָּעַר אָוָן לְעַבְּן דָעַם רִיטְעַר שְׁטִימַטְ אַגְּלַחְ, וּוֹאָס גַּרְאָבְטַ אַיְן אַגְּרוֹסְ
צָלְמַ אַיְן דָעַר עַרְדַּ. מְעַן קָאַן זָאָגְן אָוָן נַאֲרַ יִדְיְשִׁקְיִיטַ הָאָטְ נִיטְ גַּעַוְאָלַטְ שְׁלוּם
מַאְכְּן מִיטַּ דָעַר רַעַלְעַר וּוּלְטַ. פָּאָר "רָאַגְּנַדְ-יִידֵּן" אַיְן אַמְּלִיטְאַגְּטִישְׁ אַבְּ
גְּרִיפְּנְדִּיקְעַ-קְאַמְּפְּרָאָמִיסְ-יִדְיְשִׁקְיִיטַ מַעַרְ פָּאַרְשְׁטַעְנְדְלַעַר וּוּי אַיְן יִדְיְשִׁקְיִיטַ, וּוֹאָס
פָּאַדְעָרְטַ אָן אַמְּתַ הִיְלִיקְ לְעַבְּן. דָעַרְפָּאָר אַיְן אַיְצְטַ דָא אֹזָא עַנְטוֹזְיוֹאָסַ, פָּאָר
דָעַם וּוֹאָס קָוְמַטְ פָּאָר אַיְצְטַ אָן אַרְץַ יִשְׂרָאֵלַ, בַּיְיַיְרַעַטְעַר מַעְרַחִיטַ
פָּוֹן דִּי יִידֵּן, וּוֹאָס לְעַבְּן אַגְּוִישַׁ טָאַגְּ-טַעַלְגַּלְעַר לְעַבְּן.

דָאָס קָאַן דָאָקְ אַבְּעַר אַפְּשַׁר זִין נִיטְ מַעַר וּוּי אַצְּיְטוּוּילִיקְ דַּעַרְשִׁינְגְּנַגְּ
דִּי נִיְקִיטַ פָּוֹן קְרִיגְן אַלְאָגְן, דָעַר חִידְשַׁ, וּוֹאָס מִיר וּוּעָן וּוּי אַלְעַ אַנְדְּעָרְ
פָּעַלְקָעַר הָאָטְ אָוְנְדוּ פְּשָׁוּטְ וּוּי פָּאַרְבְּלַעְנְדַטְ. דָעַר נָאַטְרִילְעַכְעַר הַוְּנָגְעַר נָגְרַ
דִּי צָאַקְעַסְ, וּוֹאָס דִּי שְׁכָנִים הָאָבוּן — אַפְּלָגְ, זְעַלְגָּעַרְיִשְׁעַ עַפְּאַלְעַטְן, דִּיפְלָאַ
מָאַטְן אַ, וּ. הָאָטַ יִידֵּן פָּאַרְכָּאָפְטַ. אַיְבְּרַהְוִיְפִּטְ אַיְצְטַ, וּוּעַן מִיר הָאָבוּן אַנְוּיַ
פִּילְ גַּעַלְטַן פָּוֹן מַאְכְּטַ, דָוְכְטַ זַיְדַ אָוְנְדוּ אָז אַלְיְוָנְגַ פָּוֹן אָוְנְדוֹעַרְעַ צְרוֹתְ קָאַן
קְוּמָעַן אַוְיבְּ מִיר וּוּעָלַן וּוּעָרַן כְּאַטְשַׁ אַבְּיַסְ וּזְיַי... אַבְּעַר דָעַר הַאֲנִגְיְ-חוּדְשַׁ
וּוּטַ דָאָקְ אַרְיבָּעַר. אָוָן דַעְמָאָלְ ? — וּוּטַ דָאָס יִדְיִשְׁעַ פָּאַלְקַ מַסְכִּים זַיְן
צַוְוּרַן וּוּי אַלְעַ אַנְדְּעָרְ פָּעַלְקָעַר בְּלוּוּיַ ? עַס גְּלוּבִּיטַ זַיְקִים !

"עַס אַיְן אַוְמְעַגְּלַעַרְ פָּאָר אָז אַלְטַ פָּאַלְקַ, וּוֹאָס אַיְן גְּעוּוֹעַן דָעַר פָּאַקְלַ
פָּאָר דָעַר וּוּלְטַ" צַוְאַנְגְּעַנְעַן זַיְ, וּוּי אַבְּאַלְיְוָנְגַנְגַ פָּאָר אַלְעַ זַיְנַעַ לִיְדֵן,
מִיטְ אֹזְאָ קְלִיְינְקִיטַ, וּוֹאָס אַנְדְּעָרְ פָּעַלְקָעַר אָז אַנְמְעַן אָוָן אַז אַצְּיְוּיַ
לִיזְאַצְעַן, הָאָבוּן עַס דָעַרְגִּיכְטַ אַיְן אַקְרַצְעַרְ צִיְתַ, נִיטְ גַּעַלְטַן קִיְיַן טְרַאַפְן
פָּוֹן דָעַם, וּוֹאָס עַר אַיְן אַוְיְסְגַּעַשְׁטָאַגְּנַעַן. נִיטְ אַוְמְזִיסְטַ זַיְנַעַן אַוְיְגַּעַשְׁטָאַגְּנַעַן
גְּנִיאַיִם בַּיְיַיְדַן" (118).

מִיר הָאָבוּן פְּרִיעַר גְּעוּוֹן, אֹז וּוּעַן יִידֵּן הָאָבוּן גַּעַהְאָטַ אַמְּלֹכָה, הָאָבוּן זַיְ
גַּעַוְאָלַטְ צַוְאַירְ נָאָר עַפְעַס. אָוָן גַּעַדְעַנְקָעַן דָאַרְפָּן מִיר, אֹז דַעְמָאָלְטַ אַיְן דָאָס
רֹובְ מְגַנְןַ וּבְנִינְ גְּעוּוֹן אַוְיףְ זַיְן אַיְינְ לְאַבְדַּ. יִידֵּן זַיְגַּעַן נִיטְ גַּעַוְאָרְן אַוְסַ

(118) אחד העם, ז' אַוְיִבְנֵן ז' 78.

פאלאק אין גלוטה, «ווײיל די אידיעע יידישקייט איז געווען בי זיי מערד וויכטיך
ווײ אַ יידיש לאָנד אַדער (אַ גַּאַרְמַאַל) יִדִּיש נַאֲצִיאָנָּאַל לְעֵבֶן» (119).

קאגען יעידן איצט זיך אַפּוֹזָגָן פֿוֹן דָּעַר יַרְוָשָׁה? וּוּלְזָן זיך אַין פָּאַלְקָ
נִיט דָּעַרְוָעָקָן קִיְּן כּוֹחוֹת, וּוּסָס וּוּלְזָן זיך שְׂטָעָלָן אַנטְקָעָן דָּעַר שְׂטָרְעָבָּונְג
צָו וּוּרְזָן וּיְאַלְעָן אַנְדְּעָרָעָ פָּעַלְקָעָר?

און מיר זעען טאָקָע, אָן אַפְּלִי אַיצְט, אַין דָּעַר פָּאַרְשִׁיכְוָרָונְג פֿוֹן דָּעַם
«אַנְהָיִיב» הָעָרָן זיך שְׂטִימָעָן קָעָגָן דָּעַר הַעֲגָםָגָעָ פֿוֹן יִדִּישְׁכָּרָעָר
מְלוֹכָה. אַיך קָעָן בְּרַעְגָּעָן צַעְנְדְּלִיקָעָר אַפְּהָאנְדְּלִינְגָּעָן אָן מְאָמָרִים פֿוֹן יִדִּישְׁ
שָׁעָ דָּעַנְקָעָר, וּוּסָס הָאָבָן וּוּגָן דָּעַם עֲנֵינִין גַּעַשְׁרִיבָן בָּאָרְכִּות. אַבָּעָר אַיך וּוּלְ
זיך בָּאָנוּגָעָן מִיט אַוִּיסְטוֹגָן פֿוֹן אַיְין מְאָמָר:

«מַיִּין צְוּוֹק אַין דָּעַם מְאָמָר אַין צָו בָּאוּרְיוֹן, אָן דִּי האָפְּעָנָגָן אוּפְּצָוִי
הָאַלְטָן דִּי כְּנָסָת יִשְׂרָאֵל וּיְאַנְצִיאָנָגָלָן אַיְנוֹחִיט, וּוּסָס נִיטְקָט זיך אַיְין אַ
גִּיסְטִיקָן צָעַנְטָעָר, פָּאָסְטָט נִיט צָו דִּי אָוּמְשָׁטָאָנְדָן סִי אַיְין אַרְץ יִשְׂרָאֵל אָן סִי אַיְין
גָּלוֹת. אַיְין אַרְץ יִשְׂרָאֵל וּוּעָט דִּי יִדִּישְׁ קָולְטָוָר נִיט וּוּרְזָן אָן אַוְנִיּוּעָרְסָלָן
פָּאָרְגָּנוּם אָוִיב מִיר וּוּלְזָן זִי וּוּיְטָעָר אַיְנְקוּוּעָשָׁן מִיט דִּי קִיטְיָן פֿוֹן סֻקְּולָאָרָן
נַאֲצִיאָנָלִוָּם, מִמְּילָא וּוּעָט זִי פֿוֹן זִיךְרָן אַרְוִוְסָגָבָן קִיְּן אַיְדָעָלָן פֿוֹן אַרְץ יִשְׂרָאֵל
חַשְׁיבָּות, אָן אַיְין גָּלוֹת וּוּעָט דָּעַר נַאֲצִיאָנָלָעָר קָולְטָוָר פֿוֹן אַרְץ יִשְׂרָאֵל פָּעָלָן
כוֹחוֹת אָן פָּאָרְגָּנוּם. דָּעַר בָּאָגְרִיף פֿוֹן גִּיסְטִיקָן צָעַנְטָעָר פָּאַדְעָרָט אַקְעָגְנִיזִי
טִיקָּעָה השְׁפָעָה פֿוֹן צָעַנְטָעָר אַוְיָפָן חִיקָּף אָן פֿוֹן דָּעַם הַיקָּף אַוְיָפָן צָעַנְטָעָר. אַבָּעָר
אָוִיב דָּעַר קִיבּוֹז אַיְין אַרְץ יִשְׂרָאֵל וּוּעָט זִיךְרָן אַיְגָגְעָשָׁלָאָסָן אָן אַיְגָגְעָשָׁרָמָפָן
אַיְין זִינְעָ פִּיר אַיְילָן, אַדְעָר וּוּילָזִין קָולְטָוָר וּוּעָט זִיךְרָן עִקָּר אַסְקְּולָאָרָן
נַאֲצִיאָנָלָעָר קָולְטָוָר, וּיְדִי קָולְטָוָר פֿוֹן אַלְעָן אַנְדְּעָרָעָר פָּעַלְקָעָר, אַדְעָר וּוּילָזִין
יִדִּישְׁקִיט אַיְין גָּלוֹת וּוּעָט פָּאָרוֹזְאָנָעָט וּוּרְזָן אָן וּוּעָט נִיט הָאָבָן דִּי קָרָאָפָט צָו גַּעַז
ニְסָן פֿוֹן דִּי שְׁאָפְּגָגָעָן פֿוֹן הַיְלִיקָן לְאַנְדָּ, וּוּעָט דָּעַר אַנְדְּזָעָר לְאַנְדָּ וּוּידָעָר וּוּרְזָן
אַ קלִיּוֹן לְעַנְדְּעָלָעָ פָּאָרְרִיגָּלָט אָן פָּאָרְשָׁלָאָסָן אַיְן זִיךְרָן אַנְדְּעָר וּוּרְזָן
קָאָן נִיט דָּעַרְהִיבָּן אִירָעָ וּוּרְטָן אָן גַּעַבְנָ גַּעַשְׁטָאָלָט אָן פָּאָרָט צָום חָלוֹם
פֿוֹן צִיּוֹן, וּוּגָן וּוּסָס דִּי גַּרְוִיסְעָ פֿוֹן אַונְדוּזָר אָוֹמָה הָאָבָן גַּעַהְלָוּמָט» (120).

אַיְין דָּעַם זַעֲלִיבִּין מְאָמָר זַאְגָט דָּר. אַיְיָגוֹס, אָן יעַדְן זִינְעָן אַנְטְּלָאָפָן פֿוֹן
קוֹדֶשׁ צָו חֹל — פֿוֹן הַיְלִיקִיט צָו וּאַכְעָדִיקִיט — אָן אַיצְט מוֹזָן זִיךְרָן
צּוֹרִיקָעָרָן צָו קְדוּשָׁה.

(119) זע : Solomon Grayzel: A History of the Jews, p. 189

(120) הרב יעקב אייגוס : מרכז רוחני דתי, „הדורא“, גליון היובל, תש"ז.

"די אלע יידישע שריבערס ווי טשערניכאוסקי, בערדיטשעוסקי, בריעז גער, וואס האבן זיך געשטעלט קעגן יידישער עטיק און מאראל און וועלט-באנעם, האבן אפשר געהאט א געוויטען בערכטיקונג. די האבן געלערנט דאס פאלק ליב צו האבן דאס לעבג די נאטור און צו פרגנטערן פריהייט. אבער זי האבן אויך אונגעטאן שאדג, וויל דאס פאלק האט אונגעוויבן צו פאר-מייאוטן דעם גלוט און די רעליגען קולטור, וואס זי האט געשפֿן. די קולטור, וואס האט דערגריכט איר העכטטע הייך אין די מענדער פון גלוט האט מען פאַרעדענט פאָר אַ זינְד אַן חֶרְפָּה".

דר. איגוס מינט, אָז עס דאָרָךְ ווועִין אָ סִינְטְּעוֹז בֵּי יִידְּן צוּוּשָׁן דעם גלוֹתְּדִּיקָּן קְדוּשָׁה־אֲנָגְּרִיךְ אָז דעם סֻקְּוָלָאָרְן בְּאֲגְּרִיךְ פָּוּן לְעָבָן.

"די עַקְסְּטְּרָעָמָּעָ קְאַנְצְּעַנְטְּרִירְוָגָּן אַיְן דֶּלֶד אַמְּוֹת פָּוּן הַלְּכָה הַאַט גַּעֲבוּרָן דִּי תְּשִׂוְקָה אָוּן גְּלוּסָט צָוּם בְּרִיטָן לְעָבָן פָּוּן סֻקְּוָלָאָרְעָר וּוּלְעָלָט. אַבָּעָר דִּי סֻקְּוָלָאָרָע בָּאוּוּגָנוֹג הַאַט דָּרְגְּרִיכְט אַיְר שְׁפִּיךְ. אִירָע דִּינְאָמִישָׁע כְּחוּחוֹת, וְוָאָס וַיְיִנְעַן אַיְן אִיר גְּעוּזָן פָּאַטְּעַנְצְּיָעָל וַיְיִנְעַן שְׁוִין אָוִיסְּגָעָוָעָבָט גַּעֲוָאָרָן. דָּעָר פָּאַוִּיטְּיוּעָר בּוֹת, וְוָאָס אַיְזָן גְּעוּזָן אַיְן דָּעָר נַעֲגָטְיוּעָר בָּאוּוּגָנוֹג, הַאַט אוּפִּי-גַּעֲהָרָת צֹ וּוִירָקָן אָזְוִי, אָז דִּי סֻקְּוָלָאָרָע בָּאוּוּגָנוֹג קָאָן בִּיט צוֹשְׁטָעָלָן דעם יִדְּישָׁן פָּאַלְקָ גַּעֲנוֹג גִּיסְטִיקָע שְׁפִּיךְ. אִיךְ גַּלוּבָּה בָּאמְוֹנה שְׁלָמָה, אָז דִּי תְּקוֹפָה פָּוּן סִינְטְּעוֹז וּוּטָּקָומָעָן, וּוְיִיל זִי שְׁפִּיות זִיךְ פָּוּן יַעֲנָע כְּחוּחוֹת, וְוָאָס האָבָן גַּשְׁאָפָּן דִּי אַנְטִיְּטָעָז, אַרְץ יִשְׂרָאֵל וּוּטָּקָומָעָן נִיט וּוְעָרָן קִין גִּיסְטִיקָעָר צָעָנְטָעָר אָוּב דָּעָר סֻקְּוָלָאָרָנָר נַאֲצִיאָנָלָנָר בְּלִיכְקָדְשָׁה וּוּטָּקָעָר זִיךְ דָּעָר הַעֲרָשָׁנְדִּיקָעָר אָז דָּעָר יִדְּישָׁרָקָר קָוְלָשָׁוּר" (121).

סְ'אַיְן קָלָאָר, אָז דִּי גַּאנְצָע יִדְּישָׁע יְרוֹשָׁה קָאָן בִּיט אָפְּגָעָוִישָׁט וּוּעָרָן אַבָּעָר נָאָכָט אָוּן דִּי אַלְטָע יִדְּישָׁע גַּרְוָנְטִיסְטוֹדָז וַיְיִנְעַן נָאָך גַּעֲנוֹג שְׁטָאָרִיךְ, אָז מִיר זָאַלְן קָאָנְעָן בְּוִיְּעָן אָמְאַדְעָרָנָעָם יִדְּישָׁן וּוּלְטַבְּ-בָּאָנָעָם, וְוָאָס זָאַל בָּאָזְזָה-פְּרוֹכְּפָּעָרָן אָוְנְדָזָעָר גְּלוֹת-לְעָבָן, מָאָכוֹן אִים שְׁעַפְּרִישָׁ אָוּזְזִיְּ יִדְּישָׁלָעָר רִיךְ, אָז אַרְץ יִשְׂרָאֵל מִיט דָּעָר סֻקְּוָלָאָרָעָר מְלוֹכָה זָאַל בִּיט קָאָנְעָן קָרִיגָּן דִּי אַיְבָּעָרָהָגָט אָוּן דָּאָמִינְרָן אָוְנְדָזָעָר לְעָבָן אָז אִינְשָׁרוּמָפָּן.

יִידְּן וּוּלְעָלָן נָאָך אָנְהִיבָּן צֹ בָּאָגְּרִיךְפָּן, אָז אָפְּיָלוּ וּוּעָן מִיר האָבָן שְׁוִין גַּעֲשָׁפָּן אָמְלוֹכָה אָוּן גַּעֲגְּרִינְדָּעָט אָיִדְּישָׁע מִדְּיָנָה אִיז "מְשִׁיחָה נָאָך בִּיט גַּעַד-קְוּמָעָן", עָר אִיז נִיט גַּעַקְוּמָעָן, וּוְיִיל פִּיזְיָשָׁ בְּלִיבָּט דָּעָר גְּלוֹת אָוּן מָאָרָאַלִּישָׁ אִיז דִּי וּוּלְטַגְּבָּלִיבָּן וּזִי אַיְזָן. דָּעָר דָּוָבָר מְנִין וּבְנִין פָּוּן יִידְּן לְעָבָט בְּכָל

(121) דָּרָשָׁת. מִיּוֹן קוֹרְסִיוֹן.

תפקידות העולם און די שכינה איז אין גלות. כל-זמנן די שכינה איז פֿאַרטְרִיבּן קאָן די וועטלט ניט קומען צו שלמות, און אַ וועטלט, וואָס האָט ניט קיין שלמות, אין אַ רְשֻׁעָה דְּגַעַר וועטלט, קענען יידן ניט זיינּוּ קיין אוֹסְטְּגָלִיזְטָן. אַראָךְ יִשְׂרָאֵל אַיז בְּלוּזּוּ נָאָךְ אַ יִדְּיִשְׁעָרּ יִשְׁוֹבּ, אַ וַיְכִּתְגַּעַרּ יִדְּיִשְׁעָרּ יִשְׁוֹבּ, אַפְּשָׁר אַיצְטּ דָעַר וַיְכִּתְקִסְּטָעַרּ יִדְּיִשְׁעָרּ יִשְׁוֹבּ אַיז דָעַר וועטלט, סִיּוֹלִיבּ זִין גַּעַר גַּזְאָפְּשִׁין אַיְנְשְׁטָעַל אַון סִיּוֹלִיבּ דָעַם, וְאָסּ עָרְ וְוּנְטּ אַפְּשְׁוֹאָכּ, מִיטּ זִין גַּעַר עַקְזִיסְטְּעַנּ, די סְעַקְזְּלָאָרָעּ בְּעַנְקָשְׁאָפְּטּ נָאָךְ אַ מִּדְיָנָה בַּיּוּ אַסְדּ יִידּוּן. אַיּוֹ גַּעַר אַקוּרְצָעָרּ צִיְּתּ קָאָן גְּרִילְעָדּ זִין, אַזְוּ אָרֶץ יִשְׂרָאֵל זָאָל וְוּרְעָן דָעַר וַיְכִּתְקִסְּטָעַרּ יִדְּיִשְׁעָרּ צָעַנְטָעַרּ. די אַרוּמִּיקָּעּ סְבִּיבָהּ, די נִיטּ-יִדְּיִשְׁעָרּ בְּאַפְּעַלְקָעָרָוּגּ, שְׂטִיטָה אַוְיףּ אַסְדּ אַ נִּידְעָרְקָעּ קְוּלְטוּרָעָלָעּ מַדְרָגָה וּוּי די יִדְּיִשְׁעָרּ. יִידּוּן וְוּלְעָן ניט גַּעַשְׁטָעַרּ וְוּרְעָן פּוֹן אַ שְׁטָאָרְקָעּ דְּרוֹיסְנְדָקָעּ קְוּלְטוּרָהּ. אַוְיךְ אַין אַיְצְטִיקָּוּן אַגְּנְצָעּ יִדְּיִשְׁעָרּ מַאמְעַנְטּ זִיןּעַן דָא גִּינְסְטִיקָעּ אַוְמְשְׁטָעַנְדּן צוּ אַגְּנוּקְלָעַן אַגְּנְצָעּ יִדְּיִשְׁעָרּ עַקְאָגָאנִיםּ, וְאָסּ מִירּ הַאֲבָןּ פֿאַרְלָאָרְן זִינְטּ דָעַם חַוְּרָבָן פּוֹן שְׁטָעַטָּלּ.

אַבָּעָרּ די כְּנַסְתּ יִשְׂרָאֵל אַיז מַעַרְ פּוֹן וְוּלְבָכּ ניט אַיז יִשְׁוֹבּ. זִי אַיז מַעַרְ פּוֹן וְוּלְבָכּ ניט אַיז גַּעַגְּרָאָפְּשִׁין פְּוֹנְקָטּ, מַעַרְ וּוּי אַרְאָץ יִשְׂרָאֵל אַון מַעַרְ וּוּי דָעַר גָּלוּת אַיְנָאַיְנָעָם מִיטּ אָרֶץ יִשְׂרָאֵל. אַונְ דִּי כְּנַסְתּ יִשְׂרָאֵל גַּעַן זִיךְ ניט בְּאַנוּגְעַנְעַן בְּלוּזּוּ ניט אַ מִּדְיָנָה — וּוּילּ מַשְׁיחָ אַיז נָאָךְ ניט גַּעַקְוָמָעַן אַון מְלָכוֹת מַוחְ הַעֲרָשָׁן. די גַּאוֹלהּ פּוֹן יִשְׂרָאֵל קָאָן ניט זִינְטּ אַומְחוֹת פָּאָרּ דָעַר גַּאוֹלהּ פּוֹן דָעַר וְוּלְטָ, וְאָסּ מַוחְ אַוְיסְקִיעַן ניט נָאָרּ אַלְעָטָ אַומְחוֹת זִינְטּ אַוְיךְ די יִחְדִּיםּ פּוֹן די אַוְמוֹתּ.

אַין יִדְּיִשְׁעָרּ גַּלוּתְ-לְעָבָןּ מִזּוּ נָאָרּ אַנְהָיִבּןּ וּוּרְקָוּן דָעַר עַיְקָרּ פּוֹן יִדְּיִשְׁקִיטּ, דָאָסּ וְאָסּ די פְּרוֹשִׁיםּ הַאֲבָןּ כַּסְדָּרּ בְּאַטְאָנְטּ: "דָעַרּ מַעַנְטָשּׁ דָאָרָףּ דָוְרָךְ וַיְיַעַןּ מַעַשִׁיםּ פְּאַרְדִּינְעַןּ גַּאֲטָסּ חַסְדּ, אַזְוּ דָעַרּ אַגְּנְצָעּ זִינְעַןּ פּוֹן מַעַנְטָשְׁלָעָןּ לְעָבָןּ בְּאַ-שְׂטִיטָה דָעַרְיןּ, צּוּ נַעֲמַעַןּ אַוְיףּ זִיךְ דָעַטּ יִאָרּ פּוֹן גַּאֲטָסּ וּוּלְיַןּ אַון גַּאֲטָסּ מְצֻוֹתּ. דָאָסּ אַיּוֹ אַיּוֹ אַגְּנְצָעּ פְּאַרְטִוּשָׁטּ גַּעוֹאוֹרָןּ אַיּוֹ דָעַרּ מַאֲדָעָרָנָרּ וְוּלְטָ אַונְ אַיּוֹ הַיְנִיטִיקָןּ לְעָבָןּ. דָעַרּ הַיְנִיטִיקָעּ סְאַצְיָאַלְיוֹם אַיּוֹ אַ המשָׁךְ פּוֹן פְּאַולְוִסְעָסּ אַיְנְשָׁטָעָלּ, אַזְוּרְקָעָרָןּ, ניט דָוְרָךְ מַעַשִׁיםּ קָאָן מַעַן דָעַרְגִּיכִּןּ גַּאֲטּ" (122).

דָעַרּ אַלְטָעָרּ בְּאַגְּוִיָּףּ פּוֹן יִדְּיִשְׁקִיטּ הַאֲלָלָטּ, אַזְוּ דָעַרּ יִדְּיִשְׁעָרּ יְחִידּ דָאָרָףּ ניט אַזְוּ פִּילּ דְּאָגָהָןּ פָּאָרּ קִימּ אַהֲוָהּ וּוּי פָּאָרּ אַיְגְּגָעָנָעָםּ יִדְּיִשְׁעָןּ דָרָךְ. זִיןּ חַשְׁבּוֹן דָאָרָףּ זִיןּ צְוּיְשָׁןּ אִיםּ אַון גַּאֲטּ אַונְ ניטּ צְוּיְשָׁןּ אִיםּ אַון פָּאָלָקּ. דָעַרּ

(122) אַבְרָהָם מַעֲנָעָסּ: "יִדְּיִשְׁעָרּ גַּלוּבָןּ אַיּוֹ אַונְדוּזָרּ צְוִוָּתּ". "יִדְּיִשְׁעָרּ קַעְמָפָעָרּ", רָאֵשׁ הַשָּׁנָה כּוּמָעָרָתָה" (122).

ייד איז גלוֹת מוֹ אַוִיכַ זֵיךְ ווַיְדַעַר נַעֲמָנָן פֻּרְזָעַנְלַעַכְעַ אַחֲרִוֹת, דָאַס פַּגְזַּעַן
קָעָרְטָעַן, ווֹאַס אַחֲדָהָעַם הָאַט גַּעֲפָרְעָדִיקָעַן: נִיט אַיז דָעַר הַעֲכָסְטָעַר
תְּכִלִּית, נַאֲרַ דָאַס גִּיסְטִיקָעַ גַּלְיַק פָּוּן יְחִידַּז אַיז דָעַר עַיקָּר. ווַעֲלָן יִדְישָׁעַ
יִיחִידִים לְעַבְנָן ווַיְיַדְן ווַעֲטַ שְׂוִין בְּמִילָא דִין אַגְּיִישָׁ פָּאַלְקָן.

וועט דָאַס אַרְיִינְדִּינְגָּעַן אַיְן אָונְדוֹעַר בָּאוֹאוֹסְטוֹזִין ווַעֲטַ דָעַר מַאֲדָעַר-
נַעַר יִיד נִיט ווַאֲרַפְּן דַי גַּאנְצָעַ שְׁוֹלֵד אַוִיכַ עַקְאַגְּמָאַשְׁיַע אַומְשָׁטָבָדָן אַדְעָר פָּאַר
לִיטְיִישָׁ אַיְנְשָׁטְעָלָן אָוָן ווַאֲרַטָּן בֵּין זֵיךְ ווּעַלְן זֵיךְ בַּיְתָן. «אַ לְעַבְנָן אַיְן גַּאנְצָעַן
צּוֹגְעַפְּאָסַט צּוֹ דַי אַרְוְמִיקָעַ בָּאַדְיְנְגָּגָעַן אַיְן אַגְּיִישָׁ פָּאַלְקָן.
דִּיוֹיְדוֹאַלְיִטְעַט» (123).

ס' אַיְן דַא אַגְּמָה : אַוִיכַ דַו ווַעֲטַ זָאגָן, פָּאַרְוּאָס הָאַט גַּאַט
גַּעַשְׁאָפָן דַעַם יִצְּרָהָרָע ? אַוִיכַ דַו, גַּאַט, זָאגָסְט, אַזְוַעַר אַזְוַעַט, ווַיְיַעַט
שְׁטִיטִית גַּעַשְׁרִיבָן: «דָעַר יִצְּרָהָרָע פָּוּן דַעַם מַעֲנְטָשָׁן אַיְן שְׁלַעַכְטָמָן פָּוּן דָעַר
יִוְגַּנְטָ אַזְוַעַט» (בראשית ח, כא) ווַיְיַזְרְעַל זְשַׁעַר קָעַן אַיךְ אַיְם מַאֲכָן גַּוְתָּ ? עַנְטְּפָרְט
גַּאַט : דַו הָאַטָּט אַיְם גַּעַמְאָכָט שְׁלַעַכְטָמָן. זְוַיְיל ווּזְוַן דַו בִּיטְשָׁטָן נַאֲךְ גַּעַוְעָן אַקְיַנְדָן
הָאַסְטָו נִיט גַּעַזְיַנְדִּיקָט. אַזְוַעַט ווַאֲקָסְטָ אַוִיכַ, זִינְדִּיקָסְטָו. אַסְדָּ שְׁלַעַכְטָמָן אָוָן
בִּיטְעָרָע זְאָכָן זִינְבָּעָן דַא אַוִיכַ דָעַר ווּעַלְמָה, ווַיְיַעַר תּוֹרְמוֹתָם. אָוָן דַו ווַיְיַקְסָט
אַיְם, מַאֲכָסְטָ אַיְם זִיס מִיט ווֹאָסְטָר. אַיְן מַה דַאְקָר דַי בִּיטְעָרָע זְאָכָן, ווֹאַס אַיְדָן
הָאָב גַּעַשְׁאָפָן מַאֲכָסְטָו זִיס, דַעַם יִצְּרָהָרָע, ווֹאַס אַיךְ הָאָב אַיְבְּרָגְעָגָעָבָן אַיְן
דִּין הָאָגָּט עַל אַחַת כְּמָה וּכְמָה, אַוְדָאַי אָוָן אַוְדָאַי (124).

אַיְן דָעַר מַאֲדָעְרָנוּר טָרְמִינָאַלְגָּעַע קָאָן מַעַן זָאגָן, אַזְוַעַט דַי נַאֲטָוָר
בָּאַהֲרָוֶשֶׁת דַעַם מַעֲנְטָשָׁן, נַאֲרַ דָעַר מַעֲנְטָשָׁן בָּאַהֲרָוֶשֶׁת דַי נַאֲטָוָר. בַּטְּבָע אַיְזָן
דַי נַאֲטָוָר שְׁלַעַכְטָמָן, נַאֲרַ דָעַר מַעֲנְטָשָׁן בָּעַסְעָרָט זֵיךְ אַוִיכַס. אַטְדָעַנְקָן קָאָן
אָונְדוֹז גַּעַבָּן אַגְּמָה «מִילְתָּאַנְטִישָׁ אַיְדָעָלְאַגְּיַע» אַוִיכַ ווּלְכָרְמָר מִיר ווּלְעַלְן צְרוּרִיק
אַנְהִיבָּן בּוּיְעָן אַגְּמָה יִדְישָׁ לְעַבְנָן אַיְן גַּלְוָת. מִיר ווּלְעַלְן צְרוּרִיקְרָעָגָעָן דַעַם
אַיְנְשָׁטָעָל : «אַ יִדְטָוּט עַס נִיט». עַס ווַעֲטַ צְרוּרִיק אַוְיְפָגְעַלְעַבָּט ווּרְעַן «דַי
הַיְלִיקָע דִּיסְצִיפְלָיָן אָוָן מַאֲרָכְלִישָׁ אַחֲרִוֹת פָּוּן יְחִידָן».
דַי יִדְישָׁ אַרְטָאַדָּאַקְסִּיעָ, נִיט גַּעַקְוּקָט אַוִיכַ אַיְרָעָ רַיְזִיקָע דָעַר-
פָּאַלְגָּן, אַיְן דָעַר יִדְישָׁר ווּלְטָמָן, קָאָן דַאְקָר סַוְּהַכְּלִסּוֹף נִיט פָאַרְכָּאָפָן
דַעַם גִּיסְטָפָן פָּאַלְקָן אָוָן דַעְרוֹעָקָן אַגְּמָה שְׁעַפְרִישָׁע אַוְיְפָלְעַבָּנָגָן

(123) זַע : Rabbi Robert Gordis: Conservative Judaism, p. 19

(124) מַדְרָשָׁת תְּנַחּוֹמָא, בְּרָאשִׁית ז'.

אין רוב מניין ובנין פון די יידן אין דער וועלט. די גרויסע מערכהיט פון אונדז קאן ניט ווערטן שטרענג פרום. די ארטאָדאָקסיע קאן אַרוֹיסְשִׁילְעַן פון זיך אַ מיילטָאנְטִיכְעַשׂ אָן אָן אָגרֶעֶסְיוּזַעַ גָּרוּפַע, וְאָס זָל זִיעַר אָפַט פִּינְאַנְצִיעַל גַּעֲשְׁטִיכְצַט וּוּרְהַן, אָוִיך אַ גָּאָר בְּרִיטַן פָּאָרְגְּנוּם, פון "הַאַלְבָעַ" יידן, "פֿעַרְטָלַי" יידן אָן בְּכָל רַאֲגִידִים, וְאָס הַאלְטָן פון מַאְרוּדַע. אָבעָר דָּאס דָּובָן יַיְדְּשָׁן פָּאָלָק אָין אַמְּרוּקָע וּוּטַע נִיט נַאֲכְזְמָעַן אָפִילַוְוּ די מִינְמָאַלְעַן פָּאָדְעָרְוָנְגָעַן פָּוּן אָן אָמְתָעָר אַרטָּאָדאָקסִיע. דָּאס יַיְדְּשָׁע פָּאָלָק קָאן נִיט וְעָרְן צְוִירֵק שְׁטְרָעָנְגָּפָרָם פָּרוּם אָן וְוִידָּע אַיְנְשְׁטָעַלְעַן זִיּוֹן טַאָגַטְעַגְלָעַךְ לְעָבָן לוּיטַע דָּעַם שְׁוֹלְחָרְעָדָה. דָּאס קָאן נִיט דָּוְרְגָּעְפִּירְט וְוּרְהַן אָין לְעָבָן, נִיט וְוַיְילַע זָוַיְינַע בָּאָמָת פָּרוּם אָין אַ שְׁוֹעוּרָעַר עֲנֵנִין. דָּאס אָין דָּוּקָא קִין חַסְרוֹן בַּיִת. די פְּשָׁטוּרָעַ סִיבָה אַיִזְנַע, אָן נִיט קוּנְדִּיק אָוִיך דָּעַר רַעְלִיגְיַעַזְרָר בְּעַנְשָׁאָפָט, וְאָס אַגְּרוּסַע צָאַל מַעֲנְטָשָׁן מַרְאָגָן אָין זִיךְרָה. אָין דָּעַר אַרטָּאָדאָקסִישָׁעַר וְוּלְטָבָּאָגָעָם נִיט צְוּגָּעְפָּאָסָט צָו די בָּאָגְרִיפָּן פָּוּן דָּעַם מַאְדוּרְגָּנוּם מַעֲנְטָשָׁן. רַוְקוּן דָּעַם זִיגְעָר אָוִיך צְוִירֵק קָאן קִינְגָּעָר נִיט. די גַּאנְצָע וְוּלְטָבָּאָגָעָם אָין אִיצְטָאָוּוּקָע פָּוּן דָּעַם רַעְלִיגְיַעַזְר אַרטָּאָדאָקסִישָׁן וְוּלְטָבָּאָגָעָם אָן מִיר קָאנְגָּעָן נִיט זִיּוֹן קִין אוִיסְנָאָם.

אָבעָר די גְּרוּסַע מַעְלה פָּוּן דָּעַם אַרטָּאָדאָקסִישָׁן לְעָבָן אַיִזְנַע, וְאָס עָרָ אִיזְנַע רַיְיךְ אָין רִיטְוָאָל, צְעַרְעַמְאַנְיָאָל, אָן סִימְבָּאַלִּיק אָן הַאט אַ דָּוְרוֹתְ-אַיְנְגָעַן שְׁטָעַלְטָן לְעַבְנָס-שְׁטִיגְעָר. פָּוּן גָּאָר גְּרוּסַע וּוּבְּכִיטִּיקִיט אָין צָו פָּאָרְשְׁטִינְן, אָן דָּעַר רִיטְוָאָל אָן צְעַרְעַמְאַנְיָאָל זִיְּגָעָן אַרְיִינְגְּעַרְדָּאָמָט אָין אַ וְוּלְטָבָּאָגָעָם אָוּן פִּילָּאָסָפְּאָעַ. דָּאס יַיְדְּשָׁע וְוּלְטָלְעַכְּבָּעַ לְעָבָן אָין פָּוְנְקָט דָּעַר הַיפְּרָאָד — עָרָ אִיזְנַע שְׁעַפְּרָעִישָׁן. אָבעָר אָין גַּאנְצָע אַוְיְסְגָּעְלִידִיקָט פָּוּן סִימְבָּאַלִּיק, רִיטְוָאָל אָן צְעַרְעַמְאַנְיָאָל. דָּעַר מַאְדוּרְגָּעָר פְּרִיאָעָר יִיד פִּילְט אַ פְּרַעְזְעַנְלְעַכְּבָּעַ, גַּוְיְטוּעַנְדִּיקִיט אַיְנְצָוּשְׁטִיגְעָר אַ לְעַבְנָס-שְׁטִיגְעָר, אָבעָר עָרָ אִיזְנַע מַסְגָּל זִיךְרָה אַלְיָין צָו צָאָמָעָן אָן דִּיסְצְּפָּלִינְרָן. עָרָ גַּלְיָבָט אָן דָּעַם כֹּוחַ פָּוּן יִידְשִׁיקְיָהָט אָוּן אָין דָּעַם לְעַבְנָסְוּעָג פָּוּן יִידְשִׁיקְיָהָט, אָבעָר עָרָ האָט נִיט דָּעַם כֹּוחַ צָו קָאנְקָרְעַטְיִיזְרָן זִיּוֹן אַבְּסְטְּרָאָקְטָן גַּלוּבָן.

עָרָ קָאן נִיט קָאנְקָרְעַטְיִיזְרָן זִיּוֹן גַּלוּבָן, וְוַיְילַע עָרָ האָט, אָוּ דָּאס טַאָגְנִי טֻעַלְעַכְּבָּעַ לְעָבָן אָין נִיט קִין אַינְטָעַגְרָאַלְעַר טִילְעַ פָּוּן מַעֲנְטָשָׁנָס לְעַבְנָס-בָּאָגָעָם : טַאָגְנִי טֻעַלְעַכְּבָּעַ לְעָבָן בָּאוּנְדָעָר אָוּן קָוְלְטוּרְ-בָּאָוּנְדָעָר. קָוְלְטוּרְ אָין דָּעַם יִיחִיד צָו גַּאֲרְנִישְׁתָמְחִיבָּה, וְוַיְילַע קָוְלְטוּרְ אָין אַדְעָר אַבְּסְטְּרָאָקְטָעַר גַּלוּבָן אַ נִיט—פְּאָרוּיְילָוּגָה. סְאִינוּ נִיטָא קִין תּוֹרָה, נִאָר לִיטְעַרְאָטוֹר אָין דָּא.

תוֹרָה דָּאָרָף דָּעַר מַעֲנְטָשָׁן לְעַרְנוּגָה, כְּדִי עָרָ זָל וּוִיסְן גַּאֲטָס וּוּגָן. עָרָ דָּאָרָף וּוִיסְן גַּאֲטָס וּוּגָן, כְּדִי דָּעַר יִתְחַד, זָל קָעַנְעַן קָוְמָעַן אַ רִינְגָרַ פָּאָר אִים.

לייטראטור דאך פון פון ליענען, כדי הנאה צו האבן, לייטראטור באָרייכערט די קולטור פון אַ פֿאַלְק, דאך דער יהיד זען, אוֹ קולטור זאל געשפֿן ווערַן צוּלַיב דעם גליק פון פֿאַלְק. דאס אוֹ דעם יַהִידִיַּדְן צוֹ גַּאֲרַנְטִ מַחְיָבִן: ער קאָן דאָך הנאה האבן פון עפָּס אַנְדֶּרֶשְׁ, ניט פון לייטראטור אונס דאס גליק פון פֿאַלְק קאָן קומען ניט נאָר דירַך אַים.

די גאנצָע צַעַשְׂוָאוּמָעַנְקִיטַּ פָּוָן מַאֲדָעָתָם יַיִדְן נַעֲמַת זִיךְרַ פָּוָן דעם, וואָס דער יהיד פִּילְטַ נִיט, אוֹ ער דאָך קַאֲנְקָרְעַטְיוּרַן פָּאָר זִיךְרַ זִיְן סְפֻעַּ צַיפִּישָׁן בָּאָגְרִיףַ פָּוָן יַדְיַשְׁקִיטַּ. וועט אַכְּבָּר דער יַדְיַשְׁעַר יהיד צַוְּרִיךְ דָּרְרַ פִּילְן דֵי גַּוְּטוּנְגְּדִיקִיטִּין, אוֹ ער אַלְיִינְ, פָּאָר זִיךְרַ, דאָך קַאֲנְקָרְעַטְיוּרַן יַדְיַשְׁ קִיטִּיט: ער מוֹעֵס טָאוֹן כְּדֵי זִיךְרַ אַיְגָן לְעַבְנַן זָאל וְעוֹרַן גָּאנְץ, הַיְלִיק אָונָן האַבְּן אַ זְיַעַנְן: ניט דֵי אָוְמָה האַט אַ לעַבְנְשְׁטִיגְעַר וואָס זִי וְאַרְפַּט אָונָן אוֹיפְּ דעם יהיד, נאָר דאס פֿאַלְק האַט אַן אַיְגָנְאָרְטִיךְ לְעַבְנַן וְוַיְילְ מַלְיאָנְעַן יַיִדְן פִּירַן אַ הַיְלִיק יַדְיַשְׁ לְעַבְנַן; וועלַן מִיר עַס דָּרְפִּילְן—חַאַטְ יַדְיַשְׁקִיטַּ אַ זְיַעַנְן. מִיר האַבְּן פָּוָנדָאָסְנִי מִיט וואָס צּוֹ בָּאָרְעַכְתִּין אַוְנְדוֹזָר קִוּס פָּאָר זִיךְרַ אָונָן מִיר האַבְּן פָּוָנדָאָסְנִי מִיט וואָס צּוֹ קומָנַן צּוֹ דער וְוַעַלְטַן: דער בָּאָגְרִיףַ פָּוָן גָּלוּת קָנְגָן בָּאָגְרִיףַ פָּוָן אַ גָּוֹלָה, וְאַס דָּרְלַוְבִּיטַּ אַן אָוְמְגָנְרַעְכְּטַּע וְוַעַלְטַן, אָונָן דער אַלְטַנְדַּר יַדְיַשְׁעַר בָּאָגְרִיףַ פָּוָן הַתְּחִיבָּות פָּוָן יַחְדַּן צּוֹ גָּאַט קָעְגַּן דעַס סְנָגְוָלָאָרְן בָּאָרְ.

גרַיףַ פָּוָן יַחְדַּס הַתְּחִיבָּות צָום שְׁטָاطָם, צּוֹ דער מִדְיָה.

אט דֵי צְוַויִּי בָּאָגְרִיפַן: גַּלוּתְ בָּאָוָאָסְטִיזִין אָונָן פָּרְזְוּנְלַעְכַּע אַחֲרִיוֹת קַאֲנָעַן צְרוּיךְ בָּאָפְּרוֹכְּפָּעָרְן יַדְיַשְׁ לְעַבְנַן אַין גָּלוּת אָונָן מִאָכְנַן אַים שְׁעִפְּרַעְישַׁ אָוּיפְּ אַזְוִי פִּילְ, אוֹ ער קָעָן בָּאָלָאנְטִירַן דֵי סְעַקְוָלָאָרָעַ מִלְכָה אָינָן אַרְצְ-יִשְׂרָאֵל. יַדְיַשְׁקִיטַּ מוֹזְ אַזְוִיךְ וְעוֹרַן דֵי "גַּרְוּנְדִּיאַדְעַט" פָּוָן אַ פֿאַלְקַסְ.

קולטור, דער גָּאנְצָעַר וְוַעַלְטַגְּרָלַ פָּוָן דער אָוְמָה."

די "אוֹיסְגָּעַלְיִידִיקְטַּע" יַדְיַשְׁעַ וְוַעַלְטַ דָּעַט אָמוֹנָה: אַמְתָה, די אָמוֹנָה אַיְזָה גַּעַוְאָרוֹן אָן אַבְּסְטְּרָאָקְצִיעַ אָונָן דָּרְפָּאָר אַיְזָה זִי אַזְוָאָךְ, אוֹ זִי אַיְזָה נִיט בְּכִיחָה צּוֹ שָׁאָפָּן אָפְּילְוַוְ דָּעַס עַלְמָעַנְטָאָרְסְּטַע יַדְיַשְׁעַ קַהְלָה-לְעַבְנַן. אַבְּרַע דָּרְרַ וְאוֹנוֹ-דָּרְ אַיְזָה נִיט וְואָס זִי אַזְוָיְ שָׁוָאָךְ, נאָר וְואָס דָּרְרַ מַאֲדָעָנְעַר יַדְיַה האַט אָמוֹנָה בְּכָלְלַה. מִיר האַבְּן אַיְינְגָעַזְאָפְּט אַיְן זִיךְרַ דֵי מַט שְׁעִרְיַ-נִּיטְ-יַדְיַשְׁקִיטַּ, אוֹ מִיר האַבְּן אַיְן גָּאנְצָן גַּעַדְאָרְפַּט פָּאָרְלִירַן דָּעַט פָּאָרְלָאָגְגַן צּוֹ וְוַעַלְן האַבְּן אָפְּילְוַוְ אַ "צְוָגָאָב" יַדְיַשְׁ לְעַבְנַן. אַבְּרַע אַוְיָבַן צּוֹ דָּרְרַ אַבְּסְטְּרָאָקְטַּעְרַ אָמוֹנָה וְועט אַקְצָעַפְּטִירַט וְעוֹרַן דָּרְרַ פְּרִינְצִיפְּ פָּוָן פָּרְזְוּנְלַעְכַּעְרַ אַחֲרִיוֹת. וְועט מעַן גַּעַפְּינְעַן אַ וְועַג צּוֹ קַאֲנְקָרְעַטְיוּרַן דָּעַט אַבְּסְטְּרָאָקְטַּן גַּלוּבְּן אָונָן בָּאָגְיִעַן דָּעַט אַלְטַן רִיטְוֹאָל אָונָן אַבְּעַרְשָׁאָפְּן דָּעַט אַגְּגָנוּמוּמָעָנָם יַדְיַשְׁעַ לְעַבְנָסְ-שְׁטִיגְעַר אָונָן אַים צְוַפְּאָסְן צּוֹ אַוְנְדוֹזָרְעַ הַיְנְטִיקָעַ בָּאָגְרִיפַן. אַ דָּרְ, וְועט אוֹיפְּ

זיך געמען דעם עול פון התהיהוּתן, וועט צוריקקריגן זינע שעהפערישע בוחות צו קאנען שאפֿן אַ גאנֶץ יידיש לעבען. אַיך גלויב, אָז וועט זיך אין אַים, אין דורך, דערוועקן אַ געונג שטארקער ווילַן צו שאפֿן אַפְּילַן אַן אייגענע אַיך שיע עקאָנאַמִּיך אַין גָּלוּת אָז אַ טָּעֲרִיטָאָרִיעַלְעַ אַפְּגָּוּזָנְדָעַרְטָקִיט אַין דַּי לענדער וואו מיר וואַינְעַן, ווי מאָנְכַּבָּן פָּוּן אַונְדוֹן האָלְטָן (און מיט רעכט). אַן אָזְוִי דָּאָרֶף אַונְדוּרָן גָּלוּת-לְעָבָן אַיְגָּעַשְׁתָּעַלְטָן ווּעָרָן (125).

אַריינְגַּינְן אַין פָּרְטִים אָז אַוְיסָאַרְבָּעָטָן אַ דָּעַטָּאַלְיְזִירָטָן פָּלָאַן אַיְן אָוָם-מעגלעך. אַ לעבענסטעמייגער וווערט נִיט אַיְגָּעַשְׁתָּעַלְטָלְעַט לְוִיט אַן אַנְגָּעַשְׁרִיבְּעַז-נְעַרְפָּרָאָגָּרָם. דָּעַטָּאַלְן, אַיְגָּעַשְׁתָּעַלְנְגָּעַן אָז אַפְּרָקְטִישָׁע אַנְגָּעַנְדוּנְגָּעַן — אַ שְׁוֹלְחָנְ-עַרוֹן — ווּאַקְסָט אַרְוִיסָּן פָּוּן אַ שְׁעַפְּרִיעָרָשָׁן לעַבְּנָס-שְׁטִיגָּעָר. מִיר קאנען געבען בלויין די מאָטוּיוּרָוּגָּה. אַין אַיצְטִיקָּעָר צִיְּתָן קָאָן אַפְּילַן נִיט גַּעַן שָׁאָפֿן ווּעָרָן קִיְּין גְּרִינְטָלְעָכָּב טָעַרְעַטְיְשָׁע בָּאָגְּרִינְדָּוָגָּה.

אַבָּעָר יִדְּשִׁקְיִיט אַיְן קִינְמָאָל נִיט גַּעַלְבִּין אַוְיף לְאַנְגָּסְטָאַטִּישׁ. דִּי דִּינְאָאַר מִשְׁקִיטִים פָּוּן יִדְּשִׁקְיִיט גַּעַמְטָז וְזַיךְ פָּוּן צְוּוִיָּיִם מִקְוֹרוֹת: אַיגְּעַרְלָעְכָּעָר מְהוֹת פָּוּן דִּי יִדְּשִׁעַ ווּעְרָטָן אָז דָּעָר דָּרוּיְסְנְדִיקָּעָר דָּרוֹק. דִּי גּוֹיִישׁ ווּעַלְתָּה אַטְּפָט פָּוּן דִּי יִדְּשִׁעַ ווּעְרָטָן אָז דָּעָר דָּרוּיְסְנְדִיקָּעָר דָּרוֹק. סִי ווּעַן מִיר זַיְנָעַן גַּעַוּעוֹן אַוְיף דָּעָר אַיְגָּעַנְדָּר נְחַלָּה אָז סִי ווּעַן מִיר זַיְנָעַן גַּעַוּעוֹן צְשָׁפְּרִיטִים צְוִישָׁן דִּי פָּעַלְקָעָר. עַס זַיְנָעַן נִיט גַּעַוּעוֹן קִיְּין רְוַאַיקָּעָר דָּרִיָּה דָּרוֹת נְאָכָּנָּגָּד, אָז דָּעָר גַּעַנְצָעָר יִדְּשִׁעָר גַּעַשְׁכְּטָעָר, פָּאָר דָּעָם גַּעַנְצָעָן יִדְּשִׁין פָּאָלָק.

דִּי אַיצְטִיקָּעָר קָאַטָּאַסְטָרָאָפָּע אַיְן דִּי גְּרָעַסְטָע אָז דָּעָר יִדְּשִׁעָר גַּעַשְׁכְּטָעָר. וְועַט נָאָר אִיר נִיט קָוּמָעַן קִיְּין גְּרִינְטָלְעָכָּבָּר חַשְׁבוֹן הַנֶּפֶש אָז דָּעַרְהַיְבָּנָּג אַיְן יִדְּשִׁין לְעָבָן?

„אַמְתָּעָר פְּרָאָגְּרָעָס, וְוָאָס בָּאַשְׁטִיטִים נִיט בלויין פָּוּן בָּאַקוּוּמְלָעְכְּקִיטִים פָּוּן גַּעַף, נָאָר אוּיך פָּוּן גִּיסְטִיקָּעָר אָז מָאַרְאַלְיְשָׁעָר דָּעַרְהַיְבָּנָּג, וְוּעַרְט דָּעָרְגָּה גְּרִיכִּט נָאָר דָּוָרָק גְּרִיסְטָע לִיְּדָן אָז קָאַטָּאַסְטָרָאָפָּע. דִּי הַעֲכַסְטָע מְדֻרְגָּה דָּעַרְגְּרִיכִּט אַ קִּיבְּצָע נָאָר אַ גַּעַזְעַלְשָׁאַפְּטָלָעָן אַיבְּעַרְבָּאָר, וּוְילְיָ גַּעַוְוִינְטָלָעָר קוּמָט אַ חַשְׁבוֹן הַנֶּפֶש נָאָר אֹזְאָן קָאַנוֹוָאַלְסִיעָר. יַעֲדָעָר פְּעַרְיאָד, וּוּעַן דָּאָס אלְטָע וְוּעַרְט פָּאָרְשָׁוּעָנָקָט אָזָס נִיעָ אַזְּיָע נָאָר נִיט גַּעַוּמוֹעָן, בְּרָעָנְגָּט אַ נִּיעָם סָאָצִיאָלָן בָּאָנָּעָם אָז אַטְּפָן גִּיסְטִיקָּן אַיבְּעַרְבִּיָּט אָזָס פְּרִישָׁע וּוּזִיעָס אָזָס אַיבְּעַרְבִּיָּי (126).

(125) עַפְרוֹוִיקִין: אַין חָלוּם אָז אַוְיף דָּעָר ווּאָר, נִיו-יָאָרָק, 1946.

(126) וּ: William Foxwell Albright: From Stone Age to Christianity, p. 310.

די איצטיקע קאטטאטראפע האט געבראקט די רעלאייזירונג פון א יידי-שער מלוכה. דאס איז גאר א גרייסער אויפטו פאר א טיל פון פאלק. אבער או קיין קיבוץ-גיליות איז ניט געקומען. דער רוב מנין ובנין דער אומה בליבט אין גלוות. אט דער גרעסטער טיל פון פאלק קאן ניט בליבן עקריהיק און לעבן איז זכות פון ישראל.

יידן בכל תפותות ישראל וועלן דערפֿאָר מזון אַנְהִיבָּן צו מאכּוּן עקספֿערָָיָן מענטן ווי אָזֶן צו קאנְקָרָעָטְיִזְרָן יִדִּישְׁקִיטָן אַין מְצֹוֹתָן מְעַשְׂוֹתָן. מען דָּאָרָףּ נְאָד אַמְּאָל אַיְבָּעָרָחוֹן — מְצֹוֹתָן מְעַשְׂוֹתָן מֵיִנְטָן נִיטָן צוֹרְקָעָרָן זִיךְ בְּלִינְדָן צוּ דָּעָר אַלְטָעָר אַרְטָאָדָקָסִישָׁעָר יִדִּישְׁקִיטָן. וואָס מֵזּ בַּיִּאָנְדוֹן וּוּעָרָן אַפָּאָרָגְּלוּוּעָרָטָעָר, אַוִּיסְגָּעָלָעָרָטָעָר לְעַבְּנָסְ-שְׂטִיגְעָר, וּוְיִילְּ דָּעָר עִקָּרָ פָּעָלָט — בלינְדָעָ אַמְּוֹנָה, וואָס קָאן נִיטָן אַנְגָּנוּמוּן וּוּרָן אִיצְטָן, פָּוּן אַונְדוּעָרָ דָּוָר.

איַבְּעָרָשָׁפּן יִדִּישְׁקִיטָן אַוְן קָאנְקָרָעָטְיִזְרָן עָס אַין מְצֹוֹתָן מְעַשְׂוֹתָן אַיִּז גָּאָר אַשְׁוּעָרָעָר עֲנֵין. פְּרוּמִיקִיטָן בְּכָלְ אַיִּז אַשְׁוּעָרָעָר יָאָךְ פָּאוּרָן מְאַדְרָעָנָעָם יִידְן, שָׁוֹן דָּוָרוֹת, אַזְ מִירְ האָבָּן זִיךְ צְוָעוֹוַיְינָטָן צוּ אַגְּרָנְגָּעָר יִדִּישְׁקִיטָן. מִירְ זִיְנָעָן גַּעֲלִיכְן צוּ אַיְנָעָם, וואָס האָטָן גַּעֲפָאָסָט אַלְאָנְגָּעָץְצִיטָן. דָּעָר חֹולָה קָאן בָּאָלְדָן נָאָכָן תָּעָנִיתָן נִיטָן אַנְהִיבָָּן עַסְן נָאָרָמָאָל. צְוָרִיק זִיךְ צוּ דִּיסְצִיּ פְּלִינְרָן אַיִּז נִיטָן קָאן גַּרְינְגָּעָן זָאָךְ.

אוֹיךְ מְצֹוֹתָן מְעַשְׂוֹתָן אַלְיִין זִיְנָעָן נִיטָן גַּעַנְגָּוָן — די קָאנְקָרָעָטְיִזְרָן פָּוּן יִדִּישְׁקִיטָן מוֹזָן גַּיְינָן אַיְנָעָם מִיטָּ אַסְצִיאָלָן אַוְן עַקְאָגָמִישָׁן אַיְבָּעָרָבוֹי פָּוּן יִדְשָׁן לְעַבְּן אַיִּז גְּלוֹתָן. דָּאָס קָאן נִיטָן גַּעַטְאָן וּוּרָן אַז בְּדַעַגְעָן גְּרִיסְטָעָן קְרָבָנָוּתָן.

אַכְּבָּעָר אַגְּרָנְגָּעָר יִדִּישְׁקִיטָן אַיִּז אָפְטָן אַשְׁוּעָרָעָר יָאָךְ דָּעָר שְׁוּעָרָסְטָעָר יִדִּישְׁקִיטָן. מְסֻכִּים צוּ זַיִן צוּ בְּלִיבְּן אַיִּז גְּלוֹתָן אַוְן פִּירָן אַז אַוְיְסָגָעָז לְיִדְיִקְתּוֹן לְעַבְּן, וואָס האָטָן נִיטָן קָיין מְאַטְיוֹוִירָונָגָ פָּאָר זִיךְ עַקְוִיסְטָעָנָגָ, אַיִּז אַגְּרָעָסְטָעָר יָאָךְ וּוּזָן נְעַמְעָן אַוְיָחָד וּמְדָרְמָה פָּאָר זִיךְ פִּיזְיָשָׁעָר קָעְמָפָן פָּאָר אִיר גִּיסְטִיקָעָר עַקְוִיסְטָעָנָגָ, אַז נָאָכָן אָפְטָן פָּאָר אִיר פִּיזְיָשָׁעָר זִיכְעָרָקִיטָן, מוֹזָן האָבָּן אַפָּאָרוֹזָס פָּאָר דָּעָם קָאמָמָ, אַס סְעָקְוָלָאָרָעָ יִדִּישְׁעָמָלָכָה, וואָס לוֹיטָ אִיר מְהֹותָ מוֹזָן זִיךְ גַּעַצְוָאָנוֹגָעָן אַנְצְוָעָמָעָן דִּי מְעַטָּאָדוֹן פָּוּן אַלְעָגָלָאָלָעָ פָּעָלָקָעָר קָאן נִיטָן זַיִן קָיין סְטִימָלָאָנָטָ אַזְ קָיין בָּאַרְעָכִיטִיקָוָנָגָ פָּוּן גְּלוֹתִיְשָׁוּבִיםָ, וואָס זִיְנָעָן צָעָן מָאָל אָזֶן דִּי גְּרִיסָס וּוּי די בָּאַפְּלָקָעָרָוָנָגָ פָּוּן מִדְבָּתִיְשָׁרָאָל.

כְּדַי דָּעָר גְּלוֹתָן זָאָל בְּלִיבְּן שְׁעַפְּעָרִישָׁ מוֹזָן קוּמָעָן אַבָּגָעָר פָּאָר אַז אַיְבָּעָרָשָׁפּן פָּוּן אַיְגָעָנָעָם לְעַבְּן. דָּאָס מוֹזָן קוּמָעָן פָּוּן דָּעָר טִיפְּעָנִישָׁ פָּוּן יִדְשָׁן פָּאָלָקָ, עַס מוֹזָן קוּמָעָן אַיְגָנָטָן. וואָס זָאָל זַיִן גְּרִיטָ אַפְּצָזָגָעָבָן זַיִן גְּאָנָצָן לְעַבְּן

פֿאָרֶן אַיְבָּרְבוֹי פֿוֹן יִדְּשָׁקִיִּט, אֵין דַּי לְעַנְדָּר וְאוֹזִי וְאוֹרִינָן, נַס מַזְזָה
קְוָמָעַן אֲיַגְנַט וְאַס דַּאֲרַפְּ פָּאָרְשָׁטִיְּגַן אֶזְעַס מַזְזָה אֲגַעַת
קִיטַּא אָוּן אַפְּגָעַזְוָנְדָּרְטָקִיט פֿוֹן אַלְגָּעָמִינָן נִיטְּיִדְּשָׁן לְעַבְנָג, כַּדְיָא
לְעַבְנָג זָאַל עַקְסִיסְטִירָן אֵין גַּלוֹת.

די יִדְּשָׁע יְוָגָנַט הָאָט זִיךְ מְקֻרִיב גַּעֲוָעַן פָּאָרְ הַשְּׁכָלָה, פָּאָר סָאַצְיָאַלְיָום,
פָּאָר פְּרִידְעַנְקָעַרְיִי אָוּן פָּאָר וְאַס נִיט ? דַּעַר חַלוֹצִים, וְאַס הָאָט אַוְיגְּבָּעָוִיט
יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ נִיט קִין אַיְזָאַלְטָע דָּעַר שִׁינְגָּג אֲיַן יִדְּשָׁן לְעַבְנָג. חַלוֹצִים אֵינוֹ
אֲיַן יִדְּשָׁע טַרְאַדְּצִיעַ. אֲיַן דַּעַר יִדְּשָׁע אַמְּעַרְקָע וְעוֹט אַוְיךְ אַוְיפְּשָׁטִין
אֲחַלְוָצִים, וְאַס זִיךְ שְׁטַעַלְנָן פָּאָר אֲצִיל אַיְבָּרְצָוָשָׁפָן אַונְדָּעָר לְעַבְנָג דָּא
אֲיַן אַונְדָּעָר וְאוֹיְנְ-אַרטָּם. אָוּן מַאֲכָן דָּעַם גַּלוֹת שְׁעַפְּרִישָׁן אָוּן גַּעַבְנָג אַיְם
אֲזִינָּעָן.

עַס מַזְזָה אַזְזִי גַּעַשְׁעַן, עַס וְעוֹט אַזְזִי גַּעַשְׁעַן, קִין אַנְדָּעָר אַוְיסְוּזָן אֵינוֹ
גִּיטָּא, וְוַיְיל וְעוֹט אֵין גַּלוֹת צְרוּיק אַוְיְפָקָומָעַן אֲשְׁעַפְּרִישָׁן יִדְּשָׁע לְעַבְנָג, וְעוֹט
דַּעַר גַּלוֹת קָאנְגָּן בָּאַלְאָנְסִירָן דִּי סָעְקָוְלָאָרָעָל מְלֻכָּה אֵין אַרְצָן יִשְׂרָאֵל אָנוֹ נִיט
דָּעַרְלָאָזָן, אוֹ זִיךְ זָאַל וְוַעֲרָן דִּי אַיְגְּצִיקָעָה הַעֲרָשְׁעָרָן אֵין אַונְדָּעָר יִדְּשָׁע לְעַבְנָג.
וְעוֹט דַּעַר גַּלוֹת בְּלִיבָּן שְׁעַפְּרִישָׁן, וְעוֹט דִּי מִשְׁחַ-הַוִּיזְיָעָן נִיט פָּאָרְשָׁוִינְדָן
פֿוֹן יִדְּשָׁן לְעַבְנָג אָוּן יִדְּשָׁן, סִי אֵין גַּלוֹת אָוּן אַיְם יִשְׂרָאֵל, וְוַעֲלָן נִיט זָעָן
דָּעַם תְּכִלָּתָה, דָּעַם עַנְדְּצִילָה, פֿוֹן יִדְּשָׁן קִיּוֹם אֵין אֲיַדְּשָׁע מְלֻכָּה וְאַס
מַזְזָה. סָעְקָוְלָאָרָעָל.

וְעוֹט זִיךְ אַבָּעָר נִיט דָּעַרְוּעָקָן דַּעַר בָּאַגְּעָר בַּיִּי יִדְּן אַיְבָּרְצָוָשָׁפָן
יִדְּשָׁקִיטִית אֵין גַּלוֹת אָוּן דַּעַר קִיּוֹם פֿוֹי דַּעַר סָעְקָוְלָאָרָעָל מְלֻכָּה וְעוֹט וְוַעֲרָן
בַּיִּם פָּאַלְקָעַר עַנְדְּצִילָה, דָּעַמְּאַלְטָן קָאָנוֹ נַאֲרָ, חַלְילָה, קְוָמָעַן אֲקָטָאַסְטָרָפָעָן.
נִיט נַאֲרָ וְעוֹט דַּעַר גַּלוֹת אַיְנְשָׁרוּמָפָן אָוּן מִיר וְוַעֲלָן וְוַעֲרָן אֲקָלִין פָּאַלְקָעַר
פִּידְשָׁיָה אָוּן גִּיסְטִיקָה. נַאֲרָ אַיְיךְ גַּלְיִיב אֲזִידָן וְוַעֲלָן עַס בְּכָלְ נִיט דָוָלָדָן. יִדְּן
אֲלִין וְוַעֲלָן מִיט זִיעָר גִּיסְטִיקָעָר אַוְמְזָוְרְדִּינְקִיט אַונְטָעְגָּרָאָבָן דִּי יִסְוּדוֹת
פֿוֹן אֲמַלְקָה, וּוֹי מִיר הַאֲבָן עַס אַמְּאָל גַּעַטָּן. יִדְּן וְוַעֲלָן נִיט זִידָן צּוֹפְּרִידָן
צַו הַאֲבָן בְּלִוְיָז אֲמַלְקָה אֲזִידָן «נַאֲךְ עַפְּסָס». יִדְּן קָאנְגָּן נִיט זִידָן וּוֹי אַלְעָן
אַנְדָּרָעָפָעָלְקָעָר. גַּעַנְגָּג גִּיסְטִיקָה אָוּן טַמִּישָׁעָן «סָסָם» חָאַט זִיךְ אַנְגָּנְקָלִיבָן
אָיַן אַונְדָּעָר פָּאַלְקָס-גַּנוֹפָן, אֲזִידָן זִיךְ בָּאַנְגָּנְנָעָן צַו וְוַעֲרָן אֲקָלִין פָּעָלָן
קָעָלָן אָוּן שְׁפִילָן זִיךְ מִיט דִּי צָאַצְקָנָסָס, וְאַס דִּי פָעָלָקָעָר פֿוֹן דַּעַר עַרְד
שְׁפִילָן זִיךְ (127). וּוֹי אַמְּאָל וְוַעֲלָן זִיךְ יִדְּן אַנְטָקָעְגָּנְשָׁטָעָלָן קָעָגָן מַדִּינה אָוּן

(127) „מִדִּינָה יִשְׂרָאֵל אָוּן דַּעַר תּוֹרָה יְוִדָּה“ פֿוֹן הַרְבָּ פְּנַחַס שִׁוּוּטָה, „מְאַרְגָּגָן
וְשָׁוְרָגָל“, יְיָגָל תְּשָׁהָת. אֵין דָעַם אַרְטִיכָל פֿוֹן אַט דָעַם חַשּׁוּבָן רַב הַעֲרָתָה מַעַן
אֲזִיקָּלָאָגָג פֿוֹן דִּי גְּנוּיָה אָוּן פְּרוֹשִׁים. דַּעַר חַשּׁוּבָר רַב שְׁרוּבָט : „מִדִּינָה יִשְׂרָאֵל

חֲשׁוּרֹת אָזֶן סְפִרּוֹת

לאנד, וואס בטבע שרטומפַן זי איזיג באגראונגעטען פֿאַלְק און בײַנדן איזס צו צו אַ שטיקל עריך. מיר וועגן, חילילה, ניט האבן ניט קיין ארץ ישראל און ניט קיין גלוֹת. די כנסת ישראָל דאָרָךְ האָבָן מער לופט און מער רוּס ווּס עס געפֿינְט זיך אוֹיף אַיִן פֿיצָל באַגְּרָעָנְגָּצָט לאָנד.

יאָ, עס וועט זיַן אַ יִדְיָשָׁע מְלוֹכָה אֵין אָרֶץ יִשְׂרָאֵל. אַבְּעָר גַּעַדְעַנְקָעָן דָּאָרָפְּן מִיר גַּעַדְעַנְקָעָן, אָז מְשִׁיחָה אַזְּנָךְ נִיט גַּעַדְעַנְקָעָן, ער קָאָן נִיט קָוָמָעָן בֵּין דַּי וּוּלְטָן אָנוּ מִיר יִידְן וּוּלְטָן נִיט זַיְן דָּאָרוּיָּל אַזְּנָךְ דַּי וּוּלְטָן דָּאָרוּיָּל אַזְּנָךְ אַזְּנָךְ מִיר יִידְן אַזְּנָךְ נִיט. אָנוּ וּוּלְטָן דָּאָרוּיָּל לִיזְוָנָג קָאָן קָיִן יִדְיָשָׁע גָּאוֹלה נִיט זַיְן.

אַ יִדְיָשָׁע מְלוֹכָה אֵין אָרֶץ יִשְׂרָאֵל אַזְּנָךְ מַעַר וּוּי די באַפְּרִיאָרָוָג פּוֹן קְלִיְּנָעָם טִילְיָן פּוֹן פֿרְעָמְדָן שְׁבָוֹד מְלָכוֹתָן. דָּאָפְּ אַזְּנָךְ הַצָּלָה פּוֹרָתָא אָנוּ אַ גְּרוּיְסָע נְחֻמָּה אֵין דָעָר אִצְטִיקָעָר צִיטְטָפָּרָן יִדְשָׁן פֿאַלְק. באַגְּרָעָנְגָּצָט זַיְךְ מִיטְ דָעַם קָאָנָעָן מִיר נִיט אָנוּ טָאָרָן נִיט.

דאָס דָאָרָפְּן מִיר גַּעַדְעַנְקָעָן.

קסלו תש"ז — קסלו תש"ט

ברוקליין, נ. ג.

דאָרָךְ גַּעַבּוֹת וּוּרְעָן אַלְץ תְּרוּחָקְרָאָטְיוּ — אַזְּנָךְ מְדוֹינָה יִשְׂרָאֵל דָאָרָךְ גַּעַבּוֹת וּוּרְעָן אָנוּ עַכְתְּ הַגְּנָדָרָת-פְּרָאָגָעָנְטִיק הַסְּטָאָרִישׁ וּוּדִישׁ תּוֹרָה לְעָבָן, נִיט קָיִן אַיְבָּרָעָזְבוֹנָג פּוֹן קְיִוּן פֿרְעָמְדָן-פֿאַלְקָעָרְלָעָכְן לְעָבָן — — — אַזְּנָךְ גַּרְעַמְשָׁע וּדְיָשָׁע פֿעַלְשָׁוָנָג, וּוּרְעָן עַסְּזָל עַטְאָפְּלִירָת וּוּרְעָן אַ יִדְיָשָׁע מְלוֹכָה-לְעָבָן אֵין אָרֶץ יִשְׂרָאֵל וּוּסְאָט אַזְּנָךְ נִיט באַזְוּסָט אַזְּוּפְּ תּוֹרָה". אַזְּנָךְ האָבָן בְּכִיוֹן גַּעַבּוֹתָט דִי עַטְלָעָכְן אַזְּנָךְ גַּדְיָן אַיְלָסְטָרִירָן, וּוּסְאָט אַזְּנָךְ מִיְּנָן טָרָמָן: עַטְיִשְׁעָרָסְמָן, אַזְּנָךְ גַּעַוּעַן באַרְיִכְתָּעָט אַזְּנָךְ דִי יִדְיָשָׁע צִוְּיָוְנָגָעָן פּוֹן חַדְשָׁה אַלְולָתְשָׁה", אַזְּנָךְ צִוְּוֹיָה קְוָאָרָט אֵין דָעָר יִדְיָשָׁע אַרְמָנוּי הַאָבָן זַיְךְ אַפְּגָעָזָגָט צַוְּ קָאָכָן אָוָם שְׁבָתָה, וּוּנְ זַיְעָר אַפְּטִילָוָגָחָט זַיְךְ גַּעַ. דָאָרָפְּטָל אַזְּנָךְ אֵין וּוּנְגָן. זַיְעָר תְּרוֹזָע אֵין גַּעַוּעַן אַזְּנָךְ קָאָנָעָן צִוְּגָרִיטָן אַ קָּלָטָן מַפְּלָצִיּוֹת. מַעַן האָט זַיְיָ גַּעַשְׁטָעָלָט צַוְּ אַ מְשָׁפֶט אָנוּ דָעָר מִינִיסְטָרָפְּן רַעֲלִינוּעָחָט פְּרָאָטָסְטִירָת. וּוּסְאָט עַס אַזְּנָךְ גַּעַוּעַן דָעָר סּוֹפְּ פּוֹן דָעָר גַּשְׁיכָטָע וּוּסְ אַזְּנָךְ נִיט, ס' אַזְּנָךְ אַפְּרָעָר אַ וּוּבְּשִׁיקָעָ גַּעַשְׁעָעָנִישָׁ. זַי דָעַם פֿרִיעָר גַּעַפְּרָאָכָטָן מַאֲמָרָפְּן רַמְפָּס אַזְּנָךְ זַיְוּט.⁹

ביכער פון זעלבן מחבר

שמערל נאר — 1931, דרייטע אויפלאג 1949.

דאס קלוגע שנידערל — 1933, צוויתע אויפלאג 1949.

קינדער-יארן פון יידיש שרייבער, בוך איינס — 1936,
צוויתע אויפלאג 1945.

קינדער-יארן פון יידיש שרייבער, בוך צוויי 1945.
ראבערטס ווענטורעס — 1938.

די העלדן פון כעלם — 1942.

אין די טאג פון די נביאים — 1947.

די אלע ביכער זיינען ארויסגעגעבן געוואָרַן פון פֿאָרְלָאָג "מתנות",
בֵּי דעם שלום עליכם פֿאָלְקִיןְסְטִיטּוֹט

אין אנדערע פֿאָרְלָאָג :

לייוויקס גולם — 1927, פֿאָרְלָאָג "יִדִּישׁ לְעָבָן".

חומש פֿאָרְ קִינְדָּעָר לְוִיטְ יהָוָשׁ, "יהָוָשׁ פֿאָרְלָאָג-גֶּזֶעֲלָשָׂפְּטָה"
1940, דרייטע אויפלאג 1949.

מעשות פון אגדתא פון חים שוויס און שלמה סימאן — 1936,
ארויסגעגעבן פון די מהברים.

ה. לייוויקס קינדער-יארן, פֿאָרְלָאָג "נייע יידישׁ שול", ווילנע 1938.

די צוויי ביכער "שמערל נאר" און "די העלדן פון כעלם" איבערגעזעטען
אין ענגליש:

THE WANDERING BEGGAR

Behrman Book House, 1942; Second printing, 1946

THE WISE MEN OF HELM

Behrman Book House, 1945; Second printing, 1946

דער אדרעס פון מחבר :

DR. SOLOMON SIMON

215 East 43rd Street, Brooklyn 3, N. Y.

